

Vujo Vidaković

PRVI TENKOVSKI BATALJON

UPRAVA OKLOPNIH
I MEHANIZOVANIH JEDINICA

I

VOJNOIZDAVAČKI
I NOVINSKI CENTAR
- BEOGRAD

Za izdavača
pukovnik mr Stevan Stanojević

Pomoćnik za izdavačku delatnost
pukovnik Ivan Matović

Biblioteka
RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE
KNJIGA TRISTA TRIDESET DEVETA

Monografija
Jedinica NOV i PO Jugoslavije
KNJIGA STODVADESET OSMIA

Uređivački odbor
General-pukovnici: Aleksandar JANJIC i Rahmija KADENIĆ; general-potpukovnici: mr Avgust VRTAR, Fabijan TRGO, Svetožar ORO (predsednik Odbora), Veljko MILADINOVIĆ, Metodije KOTEVSKI i Žika STOJŠIĆ; pukovnici: Ahmet ĐONLAGIĆ, Zdravko KLANJŠČEK, Predrag PAVLOVIĆ, Antun MILETIĆ, Radomir PETKOVIĆ, Petar VIŠNJIĆ, mr Stevan STANOJEVIĆ i Ivan MATOVIĆ; Ali ŠUKRIJA, dr Vlado IVANOVSKJ i dr Petar KAČAVENDA; potpukovnik dr Slobodan BRANKOVIĆ; major dr Slavko VUKČEVIĆ i potpukovnik Radomir ĐONDOVIĆ, glavni i odgovorni urednik

Urednik
Ivan Pantelić, major

Recenzenti
Dušan Pekić, general-pukovnik
Nikola Uzelac, general-major

Stručni redaktor
Sveto Kerkez, pukovnik

Vujo N. Vidaković

PRVI TENKOVSKI BATALJON

Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske

Beograd, 1988.

UDK 355.486(497.1) 1. tenkovski bataljon

VIDAKOVIĆ, Vujo N.

Prvi tenkovski bataljon Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske / Vujo N. Vidaković. - Beograd : Uprava oklopnih i mehanizovanih jedinica : Vojnoizdavački i novinski centar, 1988 (Beograd: Vojna štamparija). - 343 str. : ilustr. ; 20 cm. - (Biblioteka Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije ; knj. 339 . Monografija Jedinica NOV i PO Jugoslavije ; knj. 128)

Tiraž 2500 primeraka.

a) Tenkovski bataljoni u NOR - Prvi

- i Monografija predstavlja veliku vrednost, budući da sadrži obilje proverenih mogućnosti upotrebe tenkova i OT u izvršavanju različitih zadataka u borbi, a posebno snalažljivost članova posade u gotovo bezizlaznim situacijama. To potvrđuje činjenicu da za ljude koji su motivisani za borbu, bezizlaznih situacija ne može biti.

UVOD

Knjiga obuhvata stvaranje i razvoj tenkovskih jedinica na području Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja i njihovo učešće u borbenim dejstvima partizanskih jedinica i jedinica Narodnooslobodilačke vojske na ovom području i zapadnom delu Bosanske krajine u toku narodnooslobodilačkog rata.

Knjiga sadrži događaje od zapljenjivanja prvih tenkova i formiranja Prvog tenkovskog voda Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku, njegovo prerastanje u Prvu tenkovsku četu Prvog korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, formiranje Prvog tenkovskog bataljona Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, i upotrebu i dejstvo navedenih jedinica do pobedonosnog završetka rata, 15. maja 1945. godine. Celovito i kritično sagledavanje uloge, upotrebe, dejstava i rezultata koje su tenkovi postizali u borbi, zahtevalo je da se u potrebnom obimu obuhvate i dejstva pešadijskih jedinica u čijem su sastavu oni dejstvovali ili su ih podržavali.

Knjiga je rađena na osnovu arhivskih dokumenata, sećanja preživelih boraca i starešina, sačuvanih beležaka, u kojima su se nalazila samo neka nepovezana zapažanja, i razgovora s aktivnim učesnicima određenih događaja. Na osnovu toga pažljivo su rekonstruisane slike borbenih dejstava i podvizi ljudi.

Tenkovske jedinice postupno su se razvijale od tenkovskog voda do tenkovskog bataljona. Aktivno su učestvovalе u likvidaciji mnogih neprijateljevih uporišta, razbijanju neprijateljevih ofanziva i dejstvovalе više od 38 meseci ili 1.150 dana u uslovima stalnog operativnog, a nekad i taktičkog okruženja.

One nisu imale duboku pozadinu, ratnu industriju, baze za snabdevanje i si., već su svu borbenu tehniku, naoružanje, municiju, gorivo i mazivo plenile od neprijatelja. U tako teškim uslovima ni jedan ispravan tenk iz tenkovskog voda, tenkovske čete i tenkovskog bataljona nije pao u ruke neprijatelju, niti su jedinice ikada ostale bez tenkova, što je jedinstven slučaj u istoriji ratova.

Ljudi su bez iskustva, vojnih škola i nisu bili vični tom poslu. Više su se snalazili po instinktu, nego po znanju i stručnosti. Izrastali su neposredno u borbi, i u njoj su učili i sticali iskustvo. Nosio ih je mladalački zanos, pa njihovi doživljaji predstavljaju riznicu i pouke svake vrste. Na primerima njihovog junaštva, snalažljivosti, revolucionarne postojanosti i vernosti, mogu se mnoge generacije poučavati i jačati. Mnogi nisu više živi. Neki su u posleratnom periodu umrli, a dosta ih je u ratu poginulo pogođeno metkom, granatom ili su izgoreli u uništenom tenku za slobodu svoje domovine. Od onih koji su preživeli razvio se veliki broj kadrova koji je zauzimao odgovorne dužnosti u oklopnim i drugim jedinicama, komandama i ustanovama JNA.

U knjizi nisu spomenuti svi koji to zaslužuju, jer se radi o velikom broju onih koji su prošli kroz tenkovski vod, četu i bataljon. Vreme je učinilo svoje, pa ni sećanja nisu uvek sigurna, pogotovu kada su u pitanju imena ljudi. Čitaoci i preživeli saborci će to razumeti, a tim pre ako se knjigom trajno sačuvaju uspomene na poginule koji su dali svoje živote za srećniju budućnost nas i naših pokoljenja, i od zaborava istrgnu iskustva i obezbedi njihovo trajno prenošenje na mlađe generacije.

U radu na knjizi nesebično su mi pomogli mnogi preživeli pripadnici Prvog tenkovskog bataljona GŠ NOV i PO Hrvatske. Svima njima se zahvaljujem i na ovaj način, a posebno Vlajku Vlasisavljeviću, Marku Vidnjeviću, Budislavu Pribiću, Mihajlu Veljiću i Vladimiru Petroviću.

Neizmerna hvala pukovniku oklopnih jedinica Dragoslavu Cosiću i njegovim saradnicima na svestranoj pomoći u pripremanju za štampanje knjige.

Autor

STVARANJE, RAZVOJ I UPOTREBA TENKOVA U 1942. GODINI

USLOVI U KOJIMA JE STVARANA PRVA TENKOVSKA JEDINICA

Krajem 1941. godine i početkom 1942. u svetu su se zbili krupni događaji. Ulaskom SAD u rat, ratni požar raširio se gotovo na čitav svet. Crvena armija prešla je u protivofanzivu, jer je pod Moskvom Hitlerova doktrina »munjevitog rata« doživela slom. U Africi su nemačke i italijanske snage imale inicijativu i nastavile potiskivanje britanskih snaga i ugrožavale ključne pozicije Velike Britanije u Sredozemlju i na Bliskom istoku.

Zbivanja na svetskim frontovima uticala su i na razvitak ustanka u Jugoslaviji. Hitler je nastojao da nemačke operativne armije, angažovane u Jugoslaviji, zameni trupama saveznika i kvislinga, pa je nastojao da konsoliduje kvislinške režime. Na njegovu inicijativu izvršena je reorganizacija domobranstva tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Italija, pod čijom se okupacijom nalazila teritorija na kojoj je stvaran tenkovski bataljon pojačala je svoju okupacionu armiju tako da je krajem 1941. imala u Jugoslaviji 19 divizija, među kojima je zadržala i 6 divizija koje su bile pripremane za istočni front.

Posle povlačenja iz Užica i Sandžaka krajem 1941. godine, Vrhovni štab NOV i POJ usmerio je težište na povezivanje i konsolidaciju ustanka u istočnoj Bosni, Sandžaku, Hercegovini i u Crnoj gori da zaustavi razbijačku akciju četnika i, odatle, neposredno podstakne nov polet ustanka u Srbiji. Međutim, nastupanje naših snaga u istočnoj Bosni odložila je okupatorsko-kvislinška ofanziva koja je počela 15. januara 1942. godine sa dve nemačke divizije i 12 ustaško-domobranskih bataljona. Tek u februaru Vrhovni štab je preuzeo inicijativu i nastavio akcije konsolidovanja i povezivanja žarišta narodnooslobodilačkog pokreta u ovom delu Jugoslavije.

U Hrvatskoj je početkom 1942. godine narodnooslobodilački pokret bio u usponu. U Lici, Kordunu, Baniji i Gorskom kotaru nastala su trajna i snažna žarišta narodnooslobodilačkog pokreta. Ojačale su partizanske snage u Dalmaciji i Slavoniji. Stvorena su prva uporišta narodnooslobodilačkog pokreta u Žumberku i Hrvatskom zagorju. Sve više se ispoljavala nemoć ustaške NDH da zaustavi polet ustanka. Broj italijanskih garnizona u Hrvatskoj znatno se povećao i ojačao, jer su Italija i Nemačka bile primorane da se neposrednije angažuju u zaštiti najznačajnijih objekata i komunikacija, i da same planiraju borbene operacije protiv partizanskih snaga, angažujući u njima vlastite jedinice.

Propaganda iz italijanskih garnizona o »zaštiti srpskog života od ustaša«, bila je usmerena na slabljenje narodnooslobodilačkog pokreta i dalje razbuktavanje bratoubilačke borbe. Zbog ovog je Glavni štab NOV i PO Hrvatske planirao da početkom 1942. godine usmeri težište dejstva Grupe partizanskih odreda za Liku delom na jug ka lapačkom garnizonu, a drugim delom na sever radi oslobođenja Plitvičkih jezera. Time bi se onemogućilo stvaranje četničkih organizacija u lapačkom srezu i povezale teritorije zapadne Bosne i Like, dok bi se oslobođenjem Plitvica povezale slobodne teritorije Like i Korduna i stvorili znatno povoljniji uslovi za izvođenje krupnijih operacija u rejonima Slunja, Cazina i Dvora na Uni, čime bi se spojile slobodne teritorije Like, Korduna i Banije.

Štab Grupe partizanskih odreda za Liku odstupio je od operativne zamisli Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i odlučio se za napad na Korenicu. On je ocenio da su krajem 1941. godine stvoreni povoljni uslovi za takav napad. Politička situacija u tom kraju bila je veoma dobra. U Korenici i njenoj okolini nije bilo pojava četničke propagande. Italijanski okupatori su u dotadašnjim borbama u Lici pretrpeli osetne gubitke, kao one u Homoljačkom klancu i Brezovom polju 31. decembra 1941. i 1. januara 1942. godine. Cenilo se da je njihov garnizon u Korenici, iako se i dalje uporno držao, vršeci rede ispade u okolna sela, već bio u krizi. Smatralo se da bi svaka akcija koja bi se izvodila u prostoru Plitvičkih jezera odvušla partizanske snage od Korenice i omogućila Italijanima da brzo intervenišu protiv naših snaga iz Korenice i iz Vrhovina.

Očekivani krupni vojno-politički uspesi napadom na Korenicu nisu se ostvarili. Napad je počeo 20. januara 1942. godine. Korenica nije brzo zauzeta, kako se predviđalo i očekivalo, jer je garnizon bio suviše jak, kao što je bio i Glavni štab Hrvatske, posebno kada se imala u vidu tehnika s kojom su naše jedinice tada raspolagale za napad na naseljena mesta. Italijani su napad sačekali u utvrđenim zgradama i precizno planiranom vatrom ispred svakog branjenog objekta. Prostorno odvojeni objekti bili su međusobno povezani saobraćajnicama. Oko celog mesta bili su iskopani rovovi, ispred kojih je bio brisan prostor, tučen jakom vatrom automatskog oružja. Došlo je do dugotrajnih borbi oko Korenice s italijanskim snagama koje su upućivane da deblokiraju svoje snage u Korenici.

ZAPLENA PRVIH TENKOVA I FORMIRANJE PRVOG TENKOVSKOG VODA

Štab Grupe partizanskih odreda za Liku predvideo je da bi neprijatelj, mogao intervenisati snagama iz Udbine, Gospića i Vrhovina, radi pomoći snagama u Korenici, pa je jedinicama, koje su branile te pravce, dat zadatak da se na njima tuče neprijatelj i spreči njegov prodor ka Korenici i pomoć napadnutim snagama u mestu. U skladu sa procenom Štaba Grupe odreda upućene su 23. januara neprijateljeve jake snage iz Gospića preko Ljubova i iz Vrhovina preko s. Turjanskog.

Drugi bataljon 1. partizanskog odreda »Velebit« dobio je zadatak da spreči prodor neprijatelja od Gospića na pravcima: Gospić - s. Vrebac - s. Podlapača - Udbina i Gospić - s. Široka Kula - Ljubovo - s. Bunić - Korenica. Na osnovu ovog zadatka Štab 2. bataljona je 8. januara uputio grupu od 30 boraca sa zamenikom komandanta bataljona da posedne položaje na Ljubovu. Noću 17/18. januara upućeno je pojačanje snaga na ljubovskim položajima. Međutim, kada su primljeni podaci da Italijani nameravaju da izvrše proboj preko Ljubova ka Korenici, komandant Bataljona došao je 22. januara sa još jednom četom i preuzeo rukovođenje jedinicama, tako da se na položaju našlo oko 160 boraca.¹ Preostali deo Bataljona bio

¹ Zbornik, tom V, knjiga 3, dok. 38. U izveštaju Štaba Grupe NOP odreda za Liku od 5. februara 1942. godine Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, stoji da je »na položaju bilo 160 partizana«.

je u odbrani pravca Gospić - s. Vrebac - s. Podlapača - Udbina.

Neprijatelj je svojim izviđačkim jedinicama, sastavljenim od tenkova i pešadije, vršio 22. januara izviđanje od s. Široke Kule u pravcu Ljubova. Postupci neprijatelja upućivali su na zaključak da će njegove snage idućeg dana krenuti prema Ljubovu, pa je komandant Bataljona naredio da jedinice posednu novu liniju: Čardak (tt. 942) - Rakići (k. 904) - zapadne padine Velonja, dok je jedan vod isturen u rejon Tepšanovca (k. 852). Komandant je izvršio izviđanje položaja sa komandirima četa i vodova. Na izviđanju su postavljeni zadaci jedinicama i razrađen plan odbrane. Postavljeni zadaci preneti su na sve borbe.

U prepodnevnom časovima 23. januara neprijatelj je krenuo u napad s jednim bataljonom pešadije i 6 tenkova. U prethodnici su se nalazila dva tenka sa vodom pešadije, koji su se kretali u zahvatu puta. Na tenkove i pešadiju otvorena je iznenadna vatra. Tenkovi su odgovorili vatrom iz mitraljeza i odmah se počeli izvlačiti. Pri okretanju na putu, jedan tenk je skliznuo gusenicom preko bankine u kanal puta, i ostao u snegu, dok se drugi okrenuo i zajedno s pešadijom izvukao ka glavnini koja je odustala od napada i povukla se u pravcu s. Široke Kule.

U zaplenjenom tenku zarobljena je posada i odmah odvedena. Iz tenka su izvađeni mitraljezi i municija, pa su jedinice Bataljona tad bile jače i spremnije za borbu, jer su u odnosu na neprijatelja bile dosta slabo naoružane.²

Komanda Bataljona ocenila je da će neprijatelj ponoviti napad istog dana, a najkasnije sutradan, ali, svakako, jačim snagama. Bataljon nije mogao dovesti ostale svoje snage sa pravca Gospić - s. Vrebac - s. Podlapača - Udbina, pa je komanda 1. partizanskog odreda »Velebit« ojačala 2. bataljon jednim teškim mitraljezom i četom iz bataljona »Ognjen Priča«. Komandant Bataljona odlučio je da noću ispravi i poboljša položaje, kako bi onemogućio neprijatelja da natkrili njegove jedinice.

Ujutro 24. januara neprijatelj je obnovio napad. Položaji Bataljona bili su izloženi dejstvu avijacije i jakoj artiljerijskoj

² Po izjavama preživelih boraca pripadnika 2. bataljona, jedinice koje su branile ljubovski položaj imale su samo 4 puškomitraljeza, a među naoružanim karabinima, bilo je boraca naoružanih i lovačkim puškama. Nekolicina nije ni imala puške. Municije je bilo vrlo malo.

i minobacačkoj vatri. Brojnija neprijateljeva pešadija, nego prethodnog dana,³ krenula je u borbenom rasporedu u napad po dosta visokom snegu i hladnom vremenu, dok su tenkovi zbog visine snega djelovali duž puta. Ubrzo se razvila žestoka borba. Neprijatelj je snažno napadao na celom frontu, ali su partizani uspešno odolevali i odbijali sve napade. Snažan pritisak u početku vršen je na levo krilo, a popodne je neprijatelj preneo težište na desno krilo naših položaja, nastojeći da potisne naše snage. Mestimično je uspevao da se uklini, pa su se položaji mešali, zbog čega neprijateljeva avijacija, artiljerija i minobacači nisu mogli doći do izražaja. Partizani su prešli u protivnapad i zaplenili jedan tenk. Oduševljenje boraca bilo je snažno i oni su s pesmom kretali u juriš, jer su se uverili da se i bez protivtenkovskog oružja može zapleniti tenk.

Italijani su bili potučeni. Oko 15 časova odustali su od borbe i povukli se u neredu ka s. Širokoj Kuli i Gospiću. Toga dana na bojištu su imali 70 mrtvih i 40 ranjenih. Zarobljena su 42 italijanska vojnika i zaplenjena 4 brdska topa 75 mm i jedan tenk. Zaplenjene su, takođe, i 63 puške, 5 teških mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 400 granata za topove, te razna oprema (ćebad, zaprežni pribor i si.), zatim 10.000 puščanih i mitraljeskih metaka, a ubijeno je i 36 konja, dok ih je 6 zaplenjeno.⁴

U tenku koji je zaplenjen prvog dana ostala je voda u sistemu za hlađenje. Na jakoj hladnoći voda je zamrzla, popucao je unutrašnji deo bloka motora i tenk je bio neupotrebljiv. Zarobljeni italijanski vojnik tenkista pokušao je da ispusti vodu u momentu zarobljavanja i odvođenja od tenka, ali su zbog nestručnosti i neznanja partizani ocenili da on sabotira i da želi tenk da uništi, pa su prema njemu grubo postupili i onemogućili ga da to uradi.⁵

³ Zbornik, tom V, knjiga 3, dok. 147. U izvještaju Zapovjedništva oružničkog krila Pula od 28. II 1942. godine o gubicima Italijana u borbi na Ljubovu piše: »Prilikom akcije Talijanske vojske dne 23. i 24. o. mj. protivu komunističko-četničkih bandi na položaju Ljubovo - Serdari, kotara Gospić, područje oružničke postaje Široka Kula, u kojoj je akciji učestvovalo 800 talijanskih vojnika. ...«.

⁴ Zbornik, tom V, knjiga 3, dok. 38.

⁵ Zbornik, tom V, knjiga 3, dok. 40. U izvještaju Vladimira Bakarića od 6. februara 1942. godine CK KP Hrvatske, piše:

»Korenica nije pala. Zasede po klancima oko Korenice dale su velike borbe s Talijanima, koji su pokušali doći u pomoć opsjednutima. Zasede su bile plodne samo prvih dana. Talijani su bombardovali avionima, artiljerijom i ba-

Oštećeni tenk je posle nekoliko dana prevučen u zaselak Opsenice i odmah preduzete mere za njegovu opravku.⁶ To je za tadašnje uslove bio veoma težak i složen zadatak. Na oslobođenoj teritoriji nije bilo tehničkih radionica niti organizovane tehničke službe za opravku motornih vozila. Područje Like uvek je bilo siromašno, nerazvijeno i bez industrije i zanatstva metalske struke. Ako je negde neka mehanička radionica i postojala, nalazila se u mestu koje je neprijatelj držao.

U s. Plitvicama je živio i imao auto-mehaničarsku radionicu i održavao autobusku liniju Vrhovine - Plitvička jezera Željko Kraus.⁷ Kod njega je bio zaposlen vozač autobusa i automehaničar Vinko Sever, a u mestu se nalazila jaka neprijateljeva posada, koja je kontrolisala sve prilaze i ulaze u s. Plitvice. Motor se nije mogao dopremiti u Krausovu radionicu. Njemu i Vinku Severu upućena je poruka da napuste s. Plitvice i dođu odmah na oslobođenu teritoriju u s. Krbavicu. Predočeno im je u poruci da sa sobom ponesu što je moguće više alata.

čaćima mina svu okolicu Korenice i Krbavice. Po drugim su klancima Ličani imali bogatiji plijen i palo im je u ruke 4 brdska topa sa 800 metaka, te dvije tankete, od kojih su jednu odmah pokvarili».

⁶ Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji. Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 10, str. 539-541. U svojim sećanjima Vlajko Vlasisavljević, pored ostalog, piše:

»Bio sam u selu Krbavici kada mi je naredeno da hitno odem u Ljubovo na izvlačenje tenkova... Sutradan rano krenuo sam i preko Bunića po snežnim nanosima uspio stići u zaseok Opsenice oko 14 sati. Tu sam našao Stanišu Opsenicu - komandanta bataljona, koji je, iako ranjen zanesen jučerašnjom pobedom na Ljubovu... Odmah sam sa njim krenuo do tenkova, ali toga dana i te večeri nisam mogao ništa učiniti, jer sam utvrdio da su usled smrzavanja vode motori potpuno blokirani...

Sutradan je došao i Budislav Pribić, kojeg sam pri polasku iz Krbavice tražio da ga što prije upute na Ljubovo. Krenuli smo ka Rakićima, gde su bili tenkovi. Odmah po dolasku kod njih pristupili smo oslobađanju motora od zaleđene vode loženjem vatri ispod i zagrevanjem unutrašnjeg prostora vrelom vodom i žarom u pekama... Negdje oko podne zabruja motor prvog partizanskog tenka u Lici... Prebacujemo se na drugi. Posle nekoliko okretanja zabruja i drugi motor. Temperatura kod jednog motora naglo je rasla iako se led u hladnjaku još nije sasvim otopio. Otvaramo otvor za ulje.. u karteru i utvrđujemo da je unutrašnji deo bloka popucao... Zebnja i sumnja se obistinila. .. Vežemo čeličnim užetom oštećeni tenk za ispravni i počinjemo da ga teglimo prema Buniću i predveče ga dovukli u zaseok Opsenice.. U toku noći izvadili smo oštećeni motor, rastavili ga i ustanovili da je blok motora popucao. ...«.

⁷ Poginuo 1943. godine u Vrelu Korenice kao upravnik Tehničke radionice Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Ubrzo je došao Vinko Sever i formirao grupu za rad na opravci motora.⁸ Dopremljen je i aparat za autogeno varenje iz Krausove radionice. Međutim, aparat nije bio kompletan. Nedostajao je agregat (kazan) za proizvodnju acetilena. Trebalo je priručnim sredstvima izraditi novi, od pocinkovanog lima. Morali su se obaviti i drugi pripremni radovi u koje je spadala izrada peći za zagrevanje bloka i naprave za podizanje i prenošenje užarenog bloka iz peći za grejanje do mesta za varenje.

Posle završenih priprema, pristupilo se zagrevanju bloka motora u peći sa drvenim ugljem. Za oko dva časa blok je bio užaren i na odgovarajućoj temperaturi za varenje. Agregat za proizvodnju acetilena, koji je bio izrađen od tankog lima, postavljen je sa spoljne strane zida radionice, a flaša s kisikom s unutrašnje strane zida da bi se izbegle posledice eventualne eksplozije acetilena. Variocu su bile zavijene ruke i glava mokrim peškirom sem očiju. Užarena masa na odstojanju 20-30 cm bila je za varioca neizdrživa, pa se varenje vršilo u tri etape i blok se morao tri puta zagrevati. Varanje je uspelo, a blok vraćen u peć i zagrnut žarom i pepelom, gde je ostao dva dana da se potpuno ohladi, kako ne bi došlo do nove pukotine ili deformacije zbog brzog i neravnomernog hlađenja. To je urađeno u seoskoj kovačkoj radionici u Krbavici, dok je ugradnja motora u tenk izvršena u s. Buniću. Složeno varenje bloka motora s unutrašnje strane izveli su ljudi koji nisu imali nikakvog iskustva u takvim poslovima. Intuicija i neposredno doživljavanje stvarnosti naveli su ih na mogućnost uspeha. Oni su to svojom upornošću i ostvarili, jer su znali šta je značila pojava tenka u borbenom rasporedu partizanskih jedinica.⁹

⁸ U grupi za opravku su bili: Vlajko Vlasisavljević kao poznavalac tenka, Vlado Vujić upravnik Centralne radionice »Bjeli potoci« koja je bila u formiranju, Vinko Sever mehaničar, Drago Sedlar mehaničar, Vladimir Petrović bravar i Jovo Petrović kovač. Varilac je bio i varenje izveo Vladimir Petrović.

⁹ U Zagrebačkom listu »Slobodno vrijeme« od 15. IV 1971. godine objavljen je iskaz Rade Ljubojevića o izradi tenka u kovačkoj radionici u Nebljusima krajem 1941. i početkom 1942. godine, u kojem, pored ostalog, piše:

»Da bi se borci u napadu mogli prebacivati preko čistine do neprijateljskih utvrđenja sa što manje gubitaka, došlo se na ideju da se pored izrade ručnih bombi, artiljerijske municije i topa, pristupi izradi »tenka« neprobojnog za pešačijsko vatreno oružje.

Radovi su ubrzo počeli u seoskoj radionici - kovačnici u Nebljusima. U nedostatku čeličnih ploča, uzimani su s Unske pruge debeli limovi, koji su savijani u obliku zatvorenog kruga (valjka) i varili na spojevima, kao i delovi va-

Tenkovi su posle završene opravke i sređivanja prešli u oslobođenu Korenicu, u kojoj je formiran *Prvi tenkovski vod* Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku. Saznanje u narodu i jedinicama da partizani imaju i tenkove, snažno je uticalo na moral, a posebno posle njihovog učesća u napadu na neprijatelja, što je u svih učvršćivalo veru u konačnu pobedu.

Početak stvaranja i razvoja tenkovskih jedinica bio je otežan pomanjkanjem tehničke opreme i kadrova. Pri prelasku tenkova u Korenicu utrošeno je skoro sve gorivo, a zaliha nije bilo. Ono se moglo nabaviti isključivo otimanjem od neprijatelja, prvenstveno iz njegovih skladišta pogonskog goriva pri zauzimanju naseljenih mesta, ili upućivanjem poverljivih i odvažnih ljudi u gradove i uporišta koje je držao neprijatelj, da ga nabavljaju preko simpatizera NOP-a. Slično je bilo i sa rezervnim delovima.

Popunjavanje voda specijalistima (vozačima, mitraljescima i mehaničarima) bilo je još teže. Obučениh ljudi u partizanskim jedinicama nije bilo, a uslovi za obučavanje su, zbog oskudice materijalnih sredstava, bili složeni i teški. Svaki gram goriva i svaki mitraljeski metak trebalo je čuvati za borbu. Neprijateljevi garnizoni bili su međusobno povezani, a mesta lokacije tenkova trebalo je po svaku cenu sačuvati u tajnosti. Zbog toga su ona birana u središtu slobodne teritorije. Radi uštede goriva i maziva i očuvanja rezerve moto-časnova premeštanje tenkova u baze i dovođenje iz baza na polazne položaje za napad u neposrednoj blizini neprijateljevih garnizona, vršilo se, najčešće, zaprežnom vučom. Na taj način obezbeđivala se

gona - cisterne. Da bi se obezbedila potpuna zaštita i bezbednost boraca u »tenku« morala su se postaviti dva metalna sloja - zida ovog valjka, između kojih je bila nabijena nakvašena kudelja s peskom. Posle izrade, opiti su pokazali da oklop probijaju puščana i mitraljnjska zrna, pa se morao raditi treći sloj od lima uzetog s mosta na Bisavcu. U otvor »tenka« - pokretnog »bunkera« mogla su da stanu četiri borca (koji su sačinjavali »posadu«) i iz njega da deystvuju puščanom i mitraljeskom vatrom kroz napravljene otvore. »Tenk« nije imao sopstveni motor za pokretanje, već je bilo predviđeno da ga do blizu neprijateljskih položaja vuku konji, a kad bi se približili neprijateljskom položaju, trebalo je da ga borci guraju. Za kretanje nije imao gusenice, već metalne točkove od betonske mešalice s jednom polugom za upravljanje.

Posle izrade »tenk« je bio smešten u jednom šljiviku u Nebljusima. On nije nikad upotrebljen, jer su početkom 1942. godine zarobljeni pravi tenkovi na Ljubovu«.

U proleće 1946. godine, »tenk« je kamionom odvežen u Zagreb. I sada je tamo u Muzeju revolucije.

Tenk »fiat-ansaldo« na položaju

tajnost lokacije i iznenadnost upotrebe, pa neprijatelj nije mogao pravovremeno da organizuje protivtenkovsku odbranu na pravcima dejstva naših tenkova.

Za posade¹⁰ tenkova Prvog tenkovskog voda birani su provereni, najhrabriji i najstručniji pripadnici ličkih partizanskih jedinica u koje se imalo puno poverenje da će svaki postavljeni zadatak uspešno izvršiti i biti spremni da izgube svoj život a da ne do-

zvole da tenk padne u ruke neprijatelju." Posade su u kratkom vremenu ovladale tehnikom i naoružanjem tenkova, i tenkovski vod je bio spreman za borbu. Ljudstvo Voda uvek je imalo na umu napore i žrtve koje su date za tenkove, pa je ulagalo sve svoje umne i fizičke sposobnosti da se stručno usavršava i dograđuje da tenkove maksimalno savesno i kvalitetno održava i što ispravnije i efikasnije upotrebi i iskoristi u borbi.

¹⁰ Tenk »fiat - ansaldo« imao je dva člana posade: vozača i mitraljesca. Vozač je ujedno bio i komandir tenka. Tenk nije imao okretnu kupolu, već turelu u koju su bila ugrađena postolja za dva mitraljeza. Mitraljezi su mogli gađati u sektoru od 15° (stepeni) levo i desno od ose tenka, a mitraljezac je nišanio preko prednjeg i zadnjeg nišana kroz nedovoljno osigurane proreze na tureli. Iz tenka je bila slaba preglednost, a naročito noću. Nije imao radio-uređaj a veza je održavana signalnim baijačićima.

¹¹ U Prvom tenkovskom vodu nalazili su se: Vlajko Vlasisavljević - komandir, Budislav Pribić zamenik komandira, Božo Momčilović, Mile Budisavljević, Jovo Škarić, Vinko Sever, a kasnije i Milivoj Turina kao politički delegat voda. U Vodu su posle zarobljavanja zadržani i italijanski vojnici tenkisti Airagi Celestino i još jedan. Posle oslobođenja Korenice naredeno je da se oni upute u logor za zarobljenike, gde je jedan umro, dok je Airagi, na zahtev komandira Tenkovskog voda, vraćen u jedinicu i ostao u NOV kao tenkista do kraja rata, i napredovao do dužnosti zamenika komandira tenkovske čete.

UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA S. PRIJEBOJ

Zima 1941/1942. godine bila je duga, sa velikim snežnim padavinama. Svi putevi bili su zavejani i neočišćeni, što je pogodovalo odbrani slobodne teritorije, jer se po visokom snegu nije mogla koristiti motorizacija. Odbrana naših snaga na pravcima mogućeg prodora neprijatelja ka opsednutoj Korenici bila je uspješnija. Međutim, angažovanost naših snaga u op-sadi i sprečavanju prodora neprijatelja u pomoć koreničkoj posadi, umanjila je mogućnost partizanskih jedinica za dalje širenje slobodne teritorije. Italijanske snage napustile su Korenicu tek 29. marta, i ona je posle oslobođenja postala politički i vojni centar ustanka ne samo Like, već i čitave Hrvatske, pa su tek u aprilu 1942. godine preduzete šire akcije za oslobođenje novih teritorija.

Ni tenkovi nisu mogli biti upotrebljeni zimi, iako su bili spremni za borbu. Oni nisu bili podesni za upotrebu po snegu. Tenkovi »fiat - ansaldo« konstruisani su za dejstva u afričkim uslovima u ratu Italije protiv Abisinije. Zimi se u članke gusenica nabijao sneg koji se od zagrejanih izduvnih cevi motora omekšavao, a zatim, pod pritiskom težine tenka pretvarao u led. Zbog toga bi se tenk pri kretanju klizao i teško se mogao održati željeni pravac u vožnji, a gusenice su spadale ili se kidale. Zbog toga i teže nabavke goriva, njihova upotreba u borbi bila je odložena do proleća, pa je Štab Grupe odreda za Liku odlučio da se tenkovi angažuju tek za napad na s. Prijeboj.

Prijeboj je branila ustaška posada koja je učestvovala u ubijanju ljudi, žena i dece iz s. Ličkog Petrovog Sela, s. Jezerca i okolnih mesta Like i Korduna. Ustaše su u toku marta i aprila pojačale upade u okolna sela naseljena srpskim življem i vršili teror, pa su seljaci tražili zaštitu od komandi partizanskih jedinica.¹²

Štab Grupe partizanskih odreda za Liku uputio je 25. aprila Proletersku četu da zaštitu sela i izvidi teren između Ličkog Petrovog Sela i Plitvičkih jezera radi prikupljanja podataka za napad na s. Prijeboj. Sutradan su upućene dve čete iz bataljona »Ognjen Priča« i Udarni vod formiran od Tuijanskog odreda. Jedinice Bataljona i Udarnog voda pristigle su 26.

¹²/Zbornik, tom V, knjiga 4, dok. 43.

aprila posle podne u s. Ćujić Krčevinu, gde su i razmeštene. Ka s. Prijeboju je noću 26/27. aprila upućen i Tenkovski vod Grupe partizanskih odreda za Liku sa zadatkom za podršku jedinicama bataljona »Ognjen Priča« pri likvidaciji neprijatelja u ovom garnizonu.

Komanda Grupe partizanskih odreda za Liku odlučila je da napad na s. Prijeboj izvrše jedinice bataljona »Ognjen Priča« i Udarni vod, a da Proleterska četa posedne Klokočevicu pored Ličkog Petrovog Sela i spreči iz zasede pomoć neprijateljevih snagama u s. Prijeboju. Upotreba ovog tenkovskog voda bila je predviđena samo u slučaju da ustaše pruže jači otpor, što se i dogodilo. Zbog toga su tenkovi krenuli u napad nešto kasnije.

Iz Korenice su tenkovi dovučeni konjskom vučom u neposrednu blizinu s. Prijeboja, čime je postignuto iznenađenje.¹³ Neprijatelj nije imao protivtenkovskih mina niti protivoklopnih oruđa, jer nije očekivao napad partizana uz podršku tenkova, koji su uvedeni u borbu u popodnevnom časovima 27. aprila. Neuređenost odbrane za borbu protiv tenkova, omogućila je da se oni upotrebe putem na najprohodnijem pravcu. Misleći da nailaze italijanski tenkovi, ustaše su iz branjenih zgrada izleteli na put. Koristeći se tim pogodnim momentom, posade su ih iz tenkovskih mitraljeza obasule jakom vatrom, pa su ovi u panici pobjegli. Tenkovi su produžili putem i podržali partizane pri likvidaciji ostatka neprijatelja u pojedinim zgradama.¹⁴ Ustaše su nastojale da preostale snage grupišu u jednom objektu, ali su vatrom iz tenkovskim mitraljeza i dejstvom partizana bili sprečeni, pa su pred mrak napustili sve objekte i pobjegli.

Upad tenkova u s. Prijeboj bio je brz, odlučan i silovit, što je znatno ubrzalo oslobođenje sela i smanjilo gubitke naših snaga. Poginulo je 8, a zarobljeno 9 ustaša i 9 domobrana, dok su se ostale snage izvukle u pravcu Izačića i Bihaća. Zaplenjen

¹³ Tenk su vukla tri para konja. Nekad je korišćena i volovska vuča. Ona je ujednačenija od konjske. Konji se plaše kloparanja gusenica, pa je teško uskladiti jednovremeno zatezanje sajle za vuču tenka, a naročito na usponu, pri kretanju s mesta i na zavojima, kada se zatezanjem jedne gusenice radi skretanja, vrši i kočenje tenka, što iziskuje veću vučnu snagu koju je kod konjske vuče teže uskladiti.

¹⁴ Posade tenkova sačinjavali su: prvog - Budislav Pribić vozač i Božo Momčilović mitraljezac, a drugog - Mile Budisavljević vozač i Vlajko Vlasisavljević mitraljezac.

je 1 puškomitraljez, 25 pušaka i 2.500 metaka. Partizanske jedinice imale su jednog poginulog i jednog ranjenog borca. Tako je Tenkovski vod već u prvom vatrenom krštenju dao svoj značajan udeo u ovoj pobedi.

Učešćem tenkova u napadu na s. Prijeboj veoma je podignut moral partizanskih jedinica, pa je njihov napad bio nezadrživ. U neprijatelja su prouzrokovani strah, panika i nesposobnost za dužu organizovanu odbranu posednutih i pripremljenih objekata za odbranu, zbog čega je pre mraka napustio položaje i utvrđenja i panično se povukao i pobegao.

Uspešno izveden napad na s. Prijeboj uz učešće partizanskih tenkova i likvidacija ustaškog garnizona imali su velikog odjeka u naroda Like, Korduna i zapadnog dela Bosanske krajine. U narodu se povećalo poverenje u snagu i sigurnost zaštite njihovih života i imovine od besomučnog uništavanja i pljačke. Nasuprot tome, neprijatelj je shvatio da ga čeka kazna za zločine koje čini nad nedužnim narodom.

Oslobođenjem Prijeboja olakšana je veza i poboljšana saradnja partizanskih jedinica Like, Korduna i Bosanske krajine, i komuniciranje između oslobođenih teritorija tih područja, što se kasnije pozitivno odrazilo na nabavku goriva za tenkove na širem prostoru.

UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA S. PLITVICE

Selo Plitvice držao je žandarmerijski vod takozvane NDH. Ljudstvo voda bilo je dobro vojnički obučeno i režimu NDH do kraja privrženo. Pored pušaka, žandarmi su imali i tri puškomitraljeza. Za odbranu su organizovali i uredili žandarmerijsku stanicu.

Napad na neprijatelja vršila je četa bataljona »Ognjen Priča«. Napad je počeo 28. aprila izjutra. Neprijatelj je u toku dana odbio nekoliko partizanskih juriša. Pozivan je na predaju, ali poziv nije prihvatao. Održao se do mraka, očekujući pomoć iz susednih garnizona, a pre svega iz Vrhovina.

Noću 28/29. aprila pristigao je prvi tenkovski vod koji je prethodnog dana učestvovao u napadu na s. Prijeboj. Komanda grupe NOP odreda za Liku htela je da se tenkovi, koji su ubrzali uspeh u napadu na s. Prijeboj, iskoriste i za napad na žandarme u selu Plitvicama. Kada je neprijatelj ocenio da mu

neće stići pomoć iz susednih garnizona i da će izjutra 29. aprila uslediti odlučniji napad partizana, uz podršku tenkova, u svanuće je napustio žandarmerijsku stanicu i povukao se u pravcu Vrhovina.

Plitvice su 29. aprila oslobođene, što je još više uticalo na dalje učvršćivanje, širenje i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u ovom delu Hrvatske. Sada su oslobođeni skoro svi prelazi između Plješevice i Male Kapele, čime su stvoreni uslovi za čvršće povezivanje oslobođenih teritorija Like i Korduna. Simpatije za NOP sve su više rasle u srpskog i hrvatskog naroda.

Posle uspešnog učešća tenkova u oslobođenju s. Prijeboja i s. Plitvica, prvi tenkovski vod ostao je više dana u s. Plitvicama i s. Jezercu i zajedno sa delovima partizanskih jedinica obezbeđivao pravce od Drežnik Grada i s. Saborskog u kojima su se nalazili jaki ustaško-domobranski garnizoni. Vreme do naredne akcije, korišćeno je za sređivanje tehnike i prvih stečenih iskustava. Tenkisti nisu imali borbenih pravila i udžbenika po kojima bi se obučavali. Starešine i vojnici morali su analizirati iskustva iz svakog marša, borbe i opravke tanka i koristiti se njima u daljem stručnom osposobljavanju i pripremanju ljudstva i tehnike za nova borbena dejstva.

UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA S. PODLAPAC

Podlapac je branilo oko 360 neprijateljevih vojnika s jednim teškim mitraljezom, 3 puškomitraljeza i oko 350 pušaka. Jača osiguranja imao je neprijatelj na okolnim uzvišenjima, na kojima je iskopao rovove i uredio ih za odbranu. Osiguranja su bila raspoređena na: visovima oko Jagodnje (k. 735) visovima istočno od Rosulja i severoistočno od Podlapca, Ljutici (tt. 948), Šatoru (tt. 830) Vodenom brdu i visovima južno i jugozapadno od Budžaka. Ostatak snaga nalazio se u Podlapcu.

Vreme je bilo lepo i vedro, a mesec izlazio oko pola noći.

Za napad na s. Podlapac određene su ove jedinice: Prvi bataljon Prvog ličkog partizanskog odreda, bataljon »Stojan Matić«, bataljon »Krbava«, bataljon »Mićo Radaković« i Tenkovski vod Grupe NOP odreda za Liku.

Dovođenje jedinica na pravce upotrebe za napad izvršeno je 30. maja i one su do kraja dana bile raspoređene: Prvi ba-

taljon Prvog ličkog NOP odreda u s. Srednjoj Gori, bataljon »Mićo Radaković« u s. Toliću, bataljon »Krbava« u s. Pisaću (sada Krbava) i bataljon »Stojan Matić« u Svračkovom Selu. Tenkovski vod prešao je iz s. Jezerca u s. Vranovaču. Narednog dana je zbog oskudice u gorivu odlučeno da u napadu na s. Podlapac učestvuje samo jedan tenk. On je dovučen zaprežnom vučom iz s. Vranovače, preko Korenice, s. Bunića, s. Pisaće (sada Krbave) do Vjenča (k. 839) noću 2/3. juna. Drugi tenk prevučen je u s. Frkašić, jer je posle napada na s. Podlapac trebalo izvesti napad na Udbinu, pa se deo goriva morao sačuvati i za tu akciju.

Plan napada bio je da se noću 2/3. juna do 24. časa, pre izlaska meseca, likvidiraju neprijateljeva osiguranja i zauzmu sva uzvišenja koja je neprijatelj poseo oko Podlapca i okolnih sela i, jednovremeno, upadne u naselja, tako da se oko neprijatelja stegne обруч i onemogući mu se izvlačenje. Ocenjeno je da su najznačajnije tačke njegove odbrane Gradina (k. 974) sa visovima iznad Jagodnje i Rosandića vrh (k. 857) kuda se predviđalo da bi se neprijatelj mogao izvući.

Jedinice su dejsstvovalе ovako:

- 1. bataljon 1. ličkog NOP odreda napadao je visove iznad zs. Budžaka i zs. Budžak održavajući levo vezu s bataljonom »Krbava«, a zatim tt. 830 i s. Breštane, s tim što je desno održavao vezu kod Pilipovače sa bataljonom »Mićo Radaković«;

- bataljon »Mićo Radaković« napadao je od Mesića glavice jednim vodom ka Šatoru, a glavnim snagama ka k. 948, s tim što je jedna četa imala zadatak da se provuče između ova dva vrha i kod kuće Karakaši vatrom odseče s. Breštane od s. Podlapca;

- bataljon »Stojan Matić« napadao je od pravca Svračkovog Sela sa zadatkom da sa jednom četom očisti od neprijatelja Jagodnju, drugom četom brdo Perkovići, a trećom četom zs. Rosulje i s. Podlapac, i

- bataljon »Krbava« sa jednom četom napadao je visove iznad Jagodnje, sa drugom Gradinu, a sa trećom Rosandićev vrh (k. 857), dok je jednim vodom pročišćavao zs. Zrničku, a zatim je imao zadatak da posle zauzimanja tih položaja pristupi čišćenju šuma od neprijatelja. Taj zadatak postavljen je bataljonu »Krbava«, jer je za njegovo izvršenje trebalo doći zaobilaznim putem do objekata napada, a njegovo ljudstvo bilo

je iz sela u neposrednoj okolini i odlično je poznavalo to zemljište.

Tenkovski vod imao je zadatak da podrži napad bataljona »Stojan Matić« u napadu na položaje ispred s. Podlapca, a zatim da upadom u s. Podlapac izvidi raspored neprijatelja i objekata koje je poseo i uredio za odbranu u mestu.¹⁵

Napad je počeo noću 2/3. juna. Bio je dobro isplaniran i besprekorno organizovan. Neprijatelj je do svanuća 3. juna potisnut sa skoro svih okolnih uzvišenja, a kada je u svitanje osetio zvuk motora i klopavanje gusenica tenka, napustio je i ostale okolne položaje i s. Podlapac i povukao se ka Gradini i zaseoku ispod Gradine, gde je napadao bataljon »Krbava«. Tenk i delovi bataljona »Stojan Matić« upali su u s. Podlapac uz slab i neorganizovan otpor neprijatelja.¹⁶

Posle zauzimanja Podlapca tenku je dat zadatak da produži napad preko polja u pravcu zaseoka ispod Gradine, a zatim na Gradinu, ali se izvršenju zadatka nije moglo pristupiti, jer je u rezervoaru u tom momentu bilo svega 4-5 litara goriva. Napad bataljona »Krbava« počeo je sa zakašnjenjem od jednog i po časa. On nije na vreme stigao na mesto određeno za napad, pa ga je neprijatelj sačekao iz rovova jakom mitra-

¹⁵ Postavljeni zadatak tenkovskom vodu nije bio u skladu s njegovim mogućnostima. Kada je odlučeno da zbog pomanjkanja goriva u napadu učestvuje samo jedan tenk, zadatak dat vodu ostao je isti, iako je tenk na polaznom položaju pred početak napada imao u rezervoaru samo 14-15 litara benzina.

¹⁶ Zbornik, tom V, knjiga 5, dok. 11. Komandir tenkovskog voda Vlajko Vlajsavljević u izveštaju Štabu Prve operativne zone o akcijama na Podlapac, 5. juna iz Frkašića, piše:

»Podnosim izvještaj o akciji na Podlapaču sledeći: Dobio sam zadatak sa jednim odeljenjem tenkova da potpomognemo s naše strane na položaju ispred mesta Podlapac, da uđem i izvidim samo mjesto Podlapac. Pošto je neprijatelj dotle bio izgubio glavne položaje i uzvišenja, a u isto vrijeme dejstvovao je top i bacač. U tom momentu primjetio je neprijatelj i čuo zvrku motora i tako reći bez otpora napustio samo mjesto i položaje oko mjesta i povukao se u planine, koje je docnije držao, a tenk i pješadija neometano su ušli u mjesto Podlapac.

Sledeći zadatak bio je da predem preko polja u jedan zaseok pod Gradinom, gdje je neprijatelj još držao svoje istaknute djelove ispred položaja Gradina, ali me je tu spriječila udaljenost položaja, s obzirom na vrlo malu količinu benzina, kojega je bilo 4 - 5 litara.

Benzina je utrošeno (10) deset litara.

Broj utrošenih mitraljeskih metaka kod tenka iznosi (53) pedeset tri komada.

Od posluge nije niko ranjen niti je na tenku štogod oštećeno.

Iz ovih gore navedenih razloga napustio sam položaj prije nego što je borba završena i vratio se u mjesto stalnog stanovanja«.

Izveštaj je pisan rukom, a potpisao ga je vodnik Vlad. I Vlajsavljević.

ljeskom i pušćanom vatrom i naneo mu osetne gubitke.¹⁷ Zemljište ispred Gradine, zbog pošumljenosti i jakog uspona, nije bilo pogodno za upotrebu tenka i on ne bi mogao napadati na Gradinu, već bi morao da podržava pešadiju mitraljeskom vatrom s mesta sa dosta velikih odstojanja, što ne bi bilo efikasno i opravdano, a to je posada tenka dobro i ispravno ocenila.¹⁸

Pojava tenka izazvala je strah i paniku u neprijatelja, što je umanjilo njegovu sposobnost za organizovanu odbranu i omogućilo našim jedinicama da brže, i uz minimalne gubitke, zauzmu jako neprijateljevo uporište.

Iz zadatka postavljenog Tenkovskom vodu, koji je izvršavao jedan tenk, može se zaključiti da komandanti i štabovi partizanskih jedinica nisu poznavali svojstva i karakteristike tenkova. Zadatak da tenk upadne sam u naseljeno mesto i izvidi neprijatelja, nije bio realan. Da se neprijatelj organizovano branio u naselju, tenk ne bi mogao izvršiti zadatak bez zaštite pešadije. Tenkovi »fiat - ansaldo« nisu imali teleskopske nišanske sprave ni periskope za osmatranje. Posada je osmatrala i nišaniła preko prednjeg i zadnjeg nišana mitraljeza i kroz uzane otvore i proreze na prednjoj i bočnim stranama, kroz koje, kada se s njih skloni zaštitni poklopac, može biti i sama lako uništena.

Dalje zadržavanje tenka bez goriva u neposrednoj blizini neprijatelja, koji je još uvek davao otpor na Gradini, bilo je rizično, pa je komandir voda pravilno odlučio da ga povuče u bazu. Takva odluka potpuno je opravdana i zbog potrebe da se što bolje pripreme za najavljeni napad na jako uporište Udbinu. Tenk je u poslednjem momentu došao u Frkašić.

UPOTREBA TENKOVA U PRVOM NAPADU NA UDBINU

Udbina se nalazi na nadmorskoj visini od 830 metara i dominira Krbavskim poljem. Skoro oko cele Udbine je ravničasto zemljište i brisan prostor, što olakšava odbranu mesta. Udbinu i okolne zaseoke branile su ustaške i domobranske jedinice jačine od oko 350-400 dobro naoružanih vojnika.

¹⁷ Lika u NOB-u 1942, str. 156.

¹⁸ Vozač tenka bio je Budislav Pribić, a mitraljezac Airagi Celestino.

Za napad na to jako uporište određeni su bataljon »Krbava«, bataljon »Pekiša Vuksan«, jedna četa bataljona »Mićo Radaković« i Tenkovski vod Grupe NOP odreda za Liku. Naše jedinice bile su dosta zamorene u prethodnim borbama, a posebno bataljon »Krbava«. Delovi tog bataljona imali su česte borbe u maju u okolini Gračaca i nekoliko sukoba s ustašama u Krbavskom polju, a pretrpeli su i osetne gubitke prethodnog dana u napadu na Gradinu kod Podlapca. Taj bataljon se do dolaska na polazne položaje kod Udbine nalazio dve noći i jedan dan u borbenim dejstvima i pokretu, pa je njegovo ljudstvo bilo premoreno. Slučna situacija bila je i kod tenkovskih posada.

Napad je izveden noću 3/4. juna, a jedinice su ubrzano dovedene na polazne položaje.

Bataljon »Krbava« prešao je u napad sa zapadne strane noću u 12 časa 4. juna. U prvom naletu zauzeo je zaselak Podudbinu i izbio na 200 metara ispred položaja neprijatelja koji je branio Udbinu, gde je zaustavljen jakom vatrom i delimično se, nekim delovima, povukao radi posedanja pogodnijih položaja do prelaska u napad bataljona »Pekiša Vuksan«.

Bataljon »Pekiša Vuksan« prešao je u napad sa severoistočne strane sa zakašnjenjem od tri časa, kada se već bilo razdanilo i kada se neprijatelj potpuno sredio i organizovao odbranu. Napad nije uspeo.

Ni četa bataljona »Mićo Radaković« nije imala uspeha u prvom napadu, i zastala je ispred prednjeg kraja neprijateljeve odbrane.

Pred polazak Tenkovskog voda iz s. Frkašića, udaljenog oko 35 km od Udbine, u tenkovima je bilo po 15 litara goriva, pa ih je trebalo vući zaprežnom vučom do polaznog položaja. Marš je počeo 3. juna oko 12 časova pravcem: s. Bjelopolje - s. Pečani - s. Jošan - s. Visuć. Korak po korak, na trenutke krajnjim naporom, kolona je oko 21 čas, prošla kroz s. Jošan. Tu je izvršena zamena zaprege i oko pola noći tenkovi su stigli u s. Visuće. Ovde su na prednje strane tenkova pričvršćene parole ispisane velikim slovima na dosta širokim daskama. Jedan tenk nosio je parolu »Živjelo bratstvo i jedinstvo«, a drugi »Dole fašizam«. Vojno-političko rukovodstvo u Lici nije dobro precenilo borbene i moralne kvalitete neprijatelja. Smatralo je da su u uporištu većinom domobrani koji su demoralisani i da

oni simpatišu liniju naše borbe koju će parole još više podstaci. Međutim, ovo se pokazalo kao zabluda u koju su štabovi upali na osnovu nekih netačnih ili nepotpunih podataka dobijenih od kolebljivih pojedinaca iz Udbine, jer se neprijatelj pri napadu na uporište krajnje osiono ponašao i uporno branio.

Tenkovskom vodu dat je zadatak da u žičanim preprekama napravi prolaze za pešadiju i podrži napad u pravcu crkve u centru mesta. Oko 2 časa 4. juna tenkovi su iz zapadnog dela s. Visuće krenuli punom brzinom ka Udbini i brzo izbili kod Karaule, na kojoj nisu naišli na neprijatelja. Oдавde su produžili ka centru mesta i kroz otvor na putu u žičanoj prepreci upali u raspored neprijatelja, jer prenosne prepreke (krstila) nisu bile postavljene preko puta. Ustaše su otvorile jaku vatru iz svih rovova i bunkera. Jedan tenk skrenuo je levo, a drugi desno od puta i vatrom iz mitraljeza isteruje ustaše iz prvih rovova. Međutim naše pešadije nije bilo u blizini da to iskoristi, pošto je bataljon »Pekiša Vuksan« zakasnio i prešao u napad kada se već razdanilo.

Tenkovi su se sami približavali drugoj liniji rovova, ali je neprijateljeva vatra postala sve jača. Parole sa tenkova odbačene su vatrom neprijatelja. Unutar tenkova sevaju parčad razbijenih zrna što se lome pri udaru na otvorima puškarnica i turele mitraljeza. Ipak, tenkovi uspevaju da pređu preko rova u želji da napadom s leđa isteraju neprijatelja iz njega. Međutim, posade nisu uočile našu pešadiju, pa su odlučile da tenkove povuku unazad, na zaklonjenija mesta, pošto se već razdanilo. Tek tada su videli da je pešadija zaleгла доста daleko od njih, jer zbog snažne vatre iz neprijateljevih rovova i bunkera nije mogla krenuti na juriš preko brisanog prostora.

Komandir Tenkovskog voda odlučio je da ponovo s tenkovima krene napred da bi, privlačenjem vatre na sebe, omogućio pešadiji da krene ka tenkovima. Ubrzo je posada drugog tenka davala signal da ima ranjenih, ali je produžila da dejstvuje vatrom iz mitraljeza po neprijatelju, i oba tenka su ponovo prešla preko rova. U jednom trenutku motor tenka komandira voda se ugasio. Drugi tenk u kojem je teže ranjen vozač Budislav Pribić, a lakše mitraljezac Airagi Celestino, izvuкао se iz borbe ba bi se zaustavilo krvarenje i previjanje ra-

njenih. Komandir voda s mitraljescem Jovom Škarićem, ostao je u oštećenom tenku, među ustašama.

Ranjena posada posle ukazane prve pomoći dolazila je unekoliko navrata svojim tenkom u blizinu oštećenog tenka, u nameri da spase svoje drugove, ali je, zbog snažnog dejstva neprijatelja vatrom iz rovova i bunkera ocenila, da bi svaki pokušaj izlaska iz tenka bio smrtonosan, a da bi i njihov tenk bio uništen. Komandir voda pronašao je kvar i povezao tane-
tom pokidane kablove magneta, ali on i njegov mitraljezac nisu mogli izaći iz tenka da bi ručnim pokretačem aktivirali motor, pa su odlučili da u njemu ostanu i da ga brane, pretpostavljajući da će naše snage naredne noći obnoviti napad i omogućiti im da se izvuku s tenkom iz neprijateljevog rasporeda.

Čekali su novi napad i do 23 časa odbili nekoliko pokušaja neprijatelja da ih uništi. U tome ih je pomagala i pešadija, ali sa dosta udaljenih položaja. Bili su do kraja psihički i fizički iscrpljeni, a napad nije obnavljan. Tada je komandir voda odlučio da iz tenka izvade mitraljeze i municiju i, pod zaštitom mraka, da se izvuku iz neprijateljevog rasporeda. U tome su i uspeli.

U takvim uslovima i situacijama stvarano je i jačano poznato drugarstvo tenkista, jer hrabrost zavisi od procene odnosa ljudske moći prema veličini preteče opasnosti. Pri tome ni jedan čovek nije toliko jak da sve opasnosti sam savlađuje i svako crpe jedan deo sigurnosti iz veze sa drugim ljudima, odnosno svojim drugovima. To je posebno izraženo u članova posade tenkova. Osećanje sigurnosti ne samo u drugog člana posade svog tenka, već i u posadu susednog tenka i verovanje da će jedan drugom i po cenu života pomoći, mnogo se odražavalo na postupke i uspeh tenkova u borbi. Na takve međusobne odnose tenkista upućivao ih je ne samo zajednički život u skućenom prostoru i osećanje zajedničke sudbine u borbi, već i van nje.

Posle pola noći predloženo je štabu koji je rukovodio napadom na Udbinu da se odmah pristupi izvlačenju tenka. Međutim, te noći nije se to moglo ostvariti. Ustaše su oko 10. časova tenk zapalile, a uveče je olupina izgorelog tenka, uz ve-

like napore, izvučena drugim tenkom uz podršku pešadije. Taj tenk ponovo je osposobljen za borbu.¹⁹

Posle nepuna dva dana borbi i opsade Udbine, odustalo se od daljeg napada, a Tenkovski vod već se naredne noći, 5/6. juna, povukao u s. Visuć, a odavde u s. Frkašić.

Neprijatelj je imao 6 mrtvih i 7 ranjenih ustaša i domobrana, a samo jedan je zarobljen. Zaplenjeno je 8 pušaka, 600 metaka i nekoliko bombi. Naše jedinice imale su 6 mrtvih i 20 ranjenih. Jedan tenk teže je oštećen i ranjena su 2 člana posade drugog tenka. To su za tadašnje prilike bili dosta veliki gubici.

Napad na Udbinu nije brižljivo organizovan. Izveden je na brzinu i bez potpune i jasne procene neprijatelja i njegovih mogućnosti, sa dosta zamorenim jedinicama u prethodnim borbenim dejstvima. Sadejstvo između jedinica, a posebno između pešadije i tenkova, nije organizovano, čemu je trebalo obratiti veću pažnju, jer se napadalo na dobro organizovanu i fortifikacijski uređenu odbranu naseljenog mesta i predvidelo

¹⁹ Potpukovnik tehničke službe u penziji, Vladimir Petrović u zabeležkama za ovu monografiju, piše o opravci ovog tenka:

»Požar na tenku izazvao je velika oštećenja na motoru i njegovim agregatima i uređajima. Opravka je prelazila sve norme generalne opravke remontnih zavoda koji raspolažu velikim zalihama rezervnih delova i potrošnog materijala, a mi u to vreme nismo ništa od toga imali. Bez obzira na situaciju u kojoj smo se nalazili, pristupili smo opravci po svaku cenu. Potrošni materijal smo obezbedili iz: centralne radionice »Beli potoci« koja je bila u ^uformiranju, nekadašnje radionice Unske pruge u Štrbačkom Buku i radionice Željka Krausa na Plitvičkim jezerima. Sa uništenih vagona na željezničkoj pruzi kroz Kapelu skidali smo kompoziciju za ležajeve. Cevi za gorivo nalazili smo na vozilima koja su iz zaseda uništile ili oštetile naše jedinice. Pocinkovani lim skidali smo s krovova i oluka napuštenih kuća u Šijanovom klancu i si.

Opravka je izvršena u seoskoj kovačnici u selu Visuća. Na motoru je izvršena generalna opravka (nalivanje, obrada i tuširanje ležajeva radilice i bregaste osovine, zamenjena zaptivača, brušenje i štelovanje ventila, opravka vodene i benzinske pumpe i ostalih agregata i uređaja motora. Izrađen je rezervoar i instalacija za gorivo. Opravljen je sistem za hlađenje. Prepravljen je i podešen magnet za paljenje od druge vrste motora. Opravljeni su potporni točkovi i obavljeno niz drugih radova.

Mašinska obrada vršena je u radionici »Beli potoci« na planini Plješivici. Put do nje bio je teško prohodan, pa su svi delovi i agregati na kojima je trebalo izvršiti mašinsku obradu, prenošeni do radionice i vraćani na leđima ljudi. Za manje od mesec dana, tenk je bio opravljen i osposobljen za borbu, što je bila velika radost za nas iz radionice i za tenkiste.

Na opravci tenka učestvovali su: Sever Vinko - mehaničar, Petrović Vladimir - bravar, Sedlar Drago - mehaničar i Priča Dane - limar, a za uspeh u radu najveću zaslugu imao je Sever Vinko«.

dejstvo u naseljenom mestu. Jedinice su napadale pojedinačno i svaka za sebe.²⁰

Upotrebom tenkova nije postignuto iznenađenje, niti su u neprijatelja izazvani strah i panika kako se pretpostavljalo. Zbog mnogih propusta u organizaciji napada na dobro organizovanu odbranu naseljenog mesta, pešadija nije iskoristila početni uspeh tenkova. Sve postupke posada i tenkova u borbi analiziralo je ljudstvo voda, i pouke su bile od velike koristi za buduću upotrebu tenkova u borbi.

UPOTREBA TENKOVA U DRUGOM NAPADU NA UDBINU

Posle neuspelog napada u junu, ustaše su od Udbine napravile jak utvrđeni garnizon, usamljen duboko na oslobođenoj teritoriji. Odbranu je organizovao s jednom kombinovanom bojnom (bataljonom), sastavljenom od domobrana, ustaša, žandarma i naoružanih civila, ukupne jačine oko 600 vojnika.²¹ U naoružanju je imao oko 600 pušaka, 9 puškomitraljeza, 8 teških mitraljeza, 2 laka bacača i 1 top.

Glavnina snaga bila je raspoređena po zidanim kućama u mestu i rovovima na ivici mesta, dok su na istaknuta okolna uzvišenja i zaseoke isturili slabija osiguranja i predstraže (3-5 domobrana i ustaša, a najviše do jedne desetine) i to na tačkama: kuće Milobara, Korija, Vrba, Točak, Gečet i kuća Bićanić. Rovovima za stojeći stav bilo je opasano celo mesto, a ispred rovova bile su postavljene jednoredne, a na važnijim odsecima i dvoredne žičane prepreke na jakim metalnim stubo-

²⁰ Zbornik, tom V, knjiga 5, dok. 40. U izveštaju Štaba Grupe NOP odreda za Liku od 19. juna Štabu operativne zone, piše:

»... naši... Udbinu nisu mogli zauzeti. Nakon tri dana žestoke borbe, operacije na Udbinu morale su biti obustavljene radi ofanzive, koju je neprijatelj započeo prema našem oslobođenom teritoriju. Glavni razlog neuspjeha ove akcije leži u tome što su snage neprijatelja bile jače nego što smo pretpostavljali, a osim toga same naše jedinice prije početka akcije na Udbinu bile su premorene ranijim akcijama.

Jedan tenk su nam uspjeli oštetiti, ali smo ga uspjeli izvući i sada se nalazi na opravci«.

²¹ Zbornik, tom V, knjiga 6, dok. 49. U Zapovesti Druge NOU brigade Hrvatske (Druge ličke brigade) navodi se da je neprijatelj imao 390 naoružanih ljudi. Međutim, kasnije je utvrđeno da je Udbinu branilo oko 600 neprijateljevih vojnika, pa se navedena jačina snaga iznosi i u knjizi Lika u NOB-u 1942. str. 550.

vima. Na važnijim pravcima u okviru rovovskog sistema bili su bunkerji. Pojedine zidane kuće, a naročito katolička crkva i plovanija, bile su uređene za odsudnu odbranu. Oko celog mesta bilo je posećeno drveće i očišćen teren. Sistem vatre bio je dobro organizovan, a unutrašnji manevar snagama u mestu brz.

Postojanje tako jakog neprijatelja na Udbini otežavalo je prebacivanje i manevre partizanskih jedinica i vezu između oslobođenih teritorija Like. Prema Udbini su se morale stalno držati partizanske jedinice, radi zaštite slobodne teritorije, što je vezivalo znatne snage i slabilo akcije na daljem oslobađanju novih prostora i jačanju narodnooslobodilačkog pokreta. Višemesečna izolacija Udbina, opšta oskudica i neizvesnost pomoći spolja, navodili su na zaključak da je položaj posade izuzetno osetljiv i težak. Ipak im je borbeni moral bio na visini. Bili su svesni da je njihova sudbina u sopstvenim rukama i odlučni da se do kraja bore. Takva čvrstina njihovih redova može se objasniti činjenicom da su mesne ustaše, znajući kakve su i kolike zločine počinili, uspele na neki način pridobiti celokupnu posadu i deo stanovništva i pripremiti ih za borbu na život i smrt.

Napad na Udbinu izvodila je Druga narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske (Druga lička brigada) ojačana bataljonom »Bićo Kesić« iz 3. ličkog odreda, bataljonom »Velebit« iz 1. ličkog odreda, podržana vodom tenkova, baterijom topova (tri brdska topa 75 mm, 1 haubica 100 mm) i jednim protutenkovskim mitraljezom.

Ideja manevra bila je da se napad izvrši sa četiri bataljona na četiri pravca, nanoseći glavni udar na pravcu Rebićka Gradina (k. 738) gde su napadali bataljoni »Mićo Radaković« u pravcu zgrade sreza, i bataljon »Stojan Matić« u pravcu crkve Sv. Marka i Turske Gradine sa zadatkom da zauzme Gradinu, katoličku crkvu i plovaniju. Bataljon »Ognjen Priča« napadao je u zahvatu puta Donji Lapac - Udbina, a bataljon »Bićo Kesić« u zahvatu puta Lovinac - Udbina sa zadatkom da prodru u mesto, a, ako to ne bude moguće, da vežu i angažuju odbranu toliko da se olakša proboj na pravcu glavnog udara.

Tenkovski vod (dva tenka) napadao je od Rebićke Gradi- ne sa zadatkom da napravi prolaze kroz prepreke, pomaže i podržava napad bataljona na pravcu glavnog udara, a zatim da

u samom mestu potpomaže napad ostalih bataljona i dezorganizuje odbranu.²²

U rezervi je zadržan bataljon »Velebit« iza levog krila bataljona na pravcu glavnog udara, s tim što je s jednim vodom osiguravao pravac od s. Breštana i s. Podlapca prema s. Mekinjarima. Zadatak rezerve bio je da posle proboja spoljnih položaja odbrane, produži napad u dubinu Udbine.

Jedan brdski top bio je na vatrenom položaju kod Karaule i podržavao je bataljon »Ognjen Priča«. Tom bataljonu pridat je i protivtenkovski mitraljez. Ostala dva brdska topa posela su vatreni položaj u Bulića gaju. Haubica je iza brda Momčilovića podržavala napad bataljona na pravcu glavnog udara i tenkove.

Početak napada određen je za 24 časa 21. avgusta.

Noć je bila vedra sa jakom mesečinom, pa su neki komandanti bataljona, da bi izbegli podilaženje ka neprijatelju po otvorenom i ravnom zemljištu, čekali da mesec zađe. Zbog toga su njihovi bataljoni zakasnili s napadom. Bataljoni koji su izbili na vreme na polazni položaj, u podilaženju neprijatelju po mesečini trpeli su gubitke i otkrili početak napada. Napad nije izvršen jednovremeno.²³ Jedinice su postupno izbijale na polazni položaj i, imajući ispred borbenog poretka jurišna odeljenja, nejedinstveno se približavale liniji jurišnog položaja i pojedinačno i u različito vreme prelazile na juriš.

²² Zbornik, tom V, knjiga 6, dok. 49. U Zapovesti Druge NOU brigade Hrvatske za napad na Udbinu, zadatak Tenkovskom vodu glasi: »Vod tenkova (u sastavu bataljona »Mičo Radaković«), Polazni položaj Mekinjar sa pravcem kretanja brdo Momčilović - Pezeljka - lijeva strana kuća Begić od kud u saradnji sa pješadijom vrši napad na neprijateljske položaje sa zadatkom da se probije i da pomogne probijanje pješadije ako do toga vremena stigne sa svoga položaja i dalje napreduje kroz Udbinu cestom prema crkvi katoličkoj radi pomoći ostalim bataljonima, i kroz cijelo vrijeme šetati se Udbinom, pomagati našim jedinicama, zauzimati pojedine objekte i unositi paniku među neprijatelja«.

²³ Zbornik, tom V, knjiga 7, dok. 32. U izvještaju Štaba Druge NOU brigade Hrvatske o toku i rezultatima napada na Udbinu, pored ostalog, piše:

»Vremenski akcija nije počela na svim sektorima istovremeno nego je počela kako je koji bataljon stizao na svoje položaje.

Neprijatelj je dočekao jurišna odjeljenja potpuno spreman i zaprečnom vatrom većinu jurišača pokosio.

Rad voda tenkova u ovoj akciji nije zadovoljavajući nego vrlo slab... usljed nesporazuma otvarali su vatru na partizane. Oni mjesto da su išli pred pješadijom, oni su išli pozadi iste i na taj način ona nije imala nikakve koristi od njih.

Artiljerija je slabo gađala, uvek je imala ili podbačaj ili prebačaj«.

Neprijatelj je jakim vatrom sačekao jurišna odeljenja i neka uništio, a nekima naneo osetne gubitke i odbacio ih. Pešadijske jedinice na pravcu glavnog udara u prvom naletu su pretrpele neuspeh, a gubici bataljona »Mičo Radaković« bili su veći od polovine njegovog sastava.

Samouvereno se računalo na iznenađenje, pa su tenkovi zadržani u Mekinjaru udaljenom 6-7 km, odakle su imali da krenu na zadatak tek kada pešadija počne napad. Oko pola noći krenuli su volovskom vučom do na 1,5 km od neprijatelja. Ne poznavajući teškoće i mogućnosti vučenja tenkova noću, pogrešno je proračunato vreme za njihovo pristizanje do pešadije. Oni su kasno stigli u borbeni raspored bataljona »Mičo Radaković«, kada je njegova napadna moć već bila oslabila. Nestalo je mesečine, a iz tenkova je i onako jako otežano osmatranje, pa su se teško kretali po zemljištu, a još teže orijentisali prema neprijatelju koga su mogli uočavati samo po vatri iz rovova i bunkera. Nikakvo sadejstvo između pešadije i tenkova nije bilo organizovano, niti su u borbenom poretku pešadije bila obeležena mesta za prolaz tenkova.

Ne znajući noću tačnu liniju rasporeda sopstvene pešadije, tenkovi su prešli u napad iz pokreta i podišli žičanim preprekama ispred kojih su ležali mrtvi i ranjeni borci jurišnih odeljenja. To je za posade bio težak prizor. Preduzimali su sve što je bilo u njihovoj moći da pomognu ranjenim partizanima. Nagib ispred prepreka bio je velik, a žičane prepreke su se protezale po vrhu, tako da su bile branjene efikasnom vatrom iz rovova i bunkera. Tenkovi ka njima nisu mogli prići, sem na određenim mestima, koja je noću bilo teško uočiti i osmotriti. Uspom nisu mogli savladati. Pri svakom pokušaju da dođu do prepreke, pretila im je opasnost da se prevrnu, da im spadnu gusenice ili da im se ugasi motor. Sa uspona se nije mogla ostvariti efikasna vatra po neprijatelju, jer se podizanjem prednjeg dela tenka povećavao mrtvi ugao, pa su putanje zrna iz tenkovskih mitraljeza prelazile daleko iznad glava neprijatelja. Tenkovi su se pomerali levo i desno od prvobitnog pravca napada, a u nekoliko navrata izvlačili se od prepreka na ravnije zemljište sa kojeg su dejstvovali mitraljeskom vatrom kroz međuprostore i preko glava sopstvene pešadije. Na osnovu toga kasnije je zaključeno da su dejstvovali vatrom po našim jedinicama ili da su odustali od datog im pravca napada.²⁴

²⁴ Lika u NOB-u 1942, str. 552, treći pasus.

Prvi tenk je upao u žičanu prepreku. Pokidao je žicu i usmerio se ka rovovima neprijatelja, ali se vratio, jer posadi nije ni od koga pružena nikakva podrška niti zaštita. Sva neprijateljeva vatra se sručila na njega. Drugi tenk je na prepreci upao u neku rupu i pokvario se. Vraćajući se unazad, uočila ga je posada prvog tenka, prišla mu i izvukla ga u zaklon gdje je opravljen. Zbog zastoja i kvara drugog tenka, nije ostvareno sinhronizovano dejstvo i uzajamna pomoć tenkova, pa se prvi tenk morao povući ka njemu. Ni pešadija nije mogla ostvariti jaču vatru i zaštititi tenkove zbog pretrpljenih gubitaka, nalaženja oko prepreka velikog broja ranjenika i manjeg broja za leglih boraca jurišnih odeljenja, otkrivenosti zemljišta i ubitačne vatre neprijatelja. Posle opravke ubrzo su oba tenka obnovila napad, ali bez neposredne zaštite pešadije nisu sami mogli imati uspeha, sem što su gaženjem žice olakšali izvlačenje ranjenih boraca, pa su odustali od daljeg napada i izvukli se u pravcu s. Mekinjara. Da su tenkovi bili upotrebljeni neposredno u borbenom rasporedu pešadije na za njih prohodnom zemljištu i jednovremeno u prvom jurišu, možda bi odlučujuće doprineli uspehu napada.

Velike nade koje su polagane u tenkove nisu ostvarene, jer izuzetna hrabrost i zalaganje tenkovskih posada nisu mogli nadoknaditi promašaje komandovanja u njihovoj upotrebi.²⁵

Na ostalim pravcima imao je uspeha samo bataljon »Sto-
jan Matić«. On je u prvom naletu zauzeo Gradinu, ali je za-
stao i nije učvrstio postignuti uspeh niti je, pak, uvođenjem os-
talih snaga iskoristio početni uspeh za prodor u dubinu nase-
ljenog mesta. To je neprijatelj iskoristio i protivnapadom po-
vratio izgubljeni položaj.

Nikakvih izgleda za uspeh više nije bilo, iako su borbe na-
stavljene i noću 22/23. i 23. avgusta, kada je tenkovski vod do-
bio zadatak da dejstvuje na istom pravcu i, čim bataljoni »Sto-
jan Matić« i »Velebit« prodru u Udbinu, da odmah upada u
mesto i sadejstvuje njima. Zadatak nije bio realan. Bataljoni su
prešli u napad po planu, ali mlako i neodlučno. Njihov napad
sveo se na pripucavanje, na izvesna pomeranja napred. Izviki-
vani su juriši, ali pravih juriša nije bilo. U bataljonima je sta-
nje bilo teško. Oni su bili prepolovljeni ili desetkovani, borci
psihički i fizički iscrpljeni i izmoreni u udesu koji su pre-

²⁵ Druga lička proleterska brigada, str. 33, peti pasus.

živeli prethodnog dana i noći. Mala količina municije je istrošena, a popune nije bilo. Tenkovi su čekali naređenje za uvođenje u borbu, ali uslovi za to nisu ostvareni i oni nisu ni pokretani iz s. Mekinjara, pa je dalji napad u toku 23. avgusta obustavljen.

Gubici neprijatelja nisu utvrđeni. Naše jedinice imale su 115 mrtvih i preko 150 ranjenih. Veliki broj poginulih ostao je pred rovovima i na žičanim preprekama. Izgubljeni su jedan top 75 mm, protivtenkovski mitraljez, 6 puškomitraljeza, 1 minobacač, 40 pušaka, dosta municije i druge opreme.

Bez potpunijeg opisa borbenih dejstava pešadijskih jedinica, ne bi se mogli sagledati niti shvatiti uzroci neuspeha tenkova u drugom napadu na Udbinu. Ima ih dosta, a među njima se posebno ističu:

- neusklađenost dejstva i uvođenje jedinica u borbu po delovima, čime je neprijatelju omogućen slobodan manevar rezervama i pojedinačno tučenje naših snaga;

- nepoznavanje mogućnosti tenkova i njihove upotrebe u borbi. Tenkovskom vodu postavljeni su načelni, nesigurni i preobimni zadaci (... »da pomognu probijanje pešadije ako do toga vremena stignu do svog polaznog položaja..., i kroz cijelo vrijeme se šetati kroz Udbinu cestom«). Između tenkova, pešadije i artiljerije nije organizovano, niti je postojalo sadejstvo. Tenkovi su se uključili u borbu i prolazili kroz borbeni raspored sopstvene pešadije noću, u uslovima ograničenog i otežanog osmatranja, bez obeleženih prolaza u rasporedu pešadije. Da komandir tenkovskog voda nije odredio u sastav tenkovskih posada i pripremio mitraljesce²⁶ koji su dosta dobro poznavali zemljište oko Udbine, tenkovi bi se našli u da-leko težoj situaciji;

- samouverenost, potcenjivanje neprijatelja, precenjivanje mogućnosti sopstvenih snaga i prevelika nada u iznenađenje i izazivanje straha u neprijatelja. To nije postignuto, jer u realizaciji postavljenog cilja nisu bile obezbeđene druge mere, a pre svega tajnost priprema za napad;

- pomanjkanje iskustva i nepoznavanje specifičnosti i složenosti napada na pravovremeno organizovanu odbranu naseljenog mesta noću. Posadama tenkova trebalo je omogućiti da

²⁶ Mitraljezac u jednom tenku bio je Božo Momčilović rodom iz zs. Momčilović Brda, a u drugom Dane Marinković rodom iz s. Mekinjara.

danju sa pogodnih položaja izvide pravac napada, bez obzira što je po jedan član posade bio rodom iz okoline uporišta, što nije urađeno, i

- nepostojanje veze između jedinica i nemanje sredstava veze (telefona i radio-uređaja) za komandovanje jedinicama, pa se nije mogao ostvariti veći i brži uticaj komandi na tok i usklađivanje borbenih dejstava i postupaka jedinica različitih rodova u procesu izvođenja napada.

To su osnovni uzroci neuspeha, što će komande jedinica u narednim akcijama i borbenim dejstvima naterati da preciznije organizuju napade na naseljena mesta i obrate veću pažnju proceni neprijatelja i sopstvenih snaga, tajnosti priprema, organizovanju sadejstva između jedinica rodova i unutar jedinica rodova, preciznijem postavljanju zadataka, obezbeđenju komandovanja jedinica u borbi i si., bez čega se ne mogu postizati željeni rezultati i uspesi u napadu na brojnijeg i tehnički neuporedivo opremljenijeg neprijatelja.

ZAPLENA TENKA U SELU POLOJ KOD PERJASICE

Glavni štab NOV i PO Hrvatske planirao je napad na Glinu i šira dejstva na Baniji u oktobru 1942. godine. Za to su pored banijskih i kordunaških jedinica, bile predviđene i obe ličke brigade. Druga lička brigada početkom oktobra nalazila se u zapadnoj Lici i neočekivano bila angažovana u borbama s Italijanima oko s. Kosinja, Lipovog Polja i s. Janče, pa je za Baniju krenula tek 13. oktobra. Marš je izvela pravcem Korenica - s. Plitvice - Biljevine - s. Zbjeg - s. Veljun, gdje je pristigla 16. oktobra.

Zbog bespuća i slabe povezanosti oslobođenih teritorija Like, Korduna i Banije, Tenkovski vod Grupe NOP odreda za Liku nije mogao krenuti na to područje, pa je 2. ličkoj brigadi dodeljena jedna tenkovska posada,²⁷ koja je imala zadatak da, u slučaju zaplene tenkova od neprijatelja, prihvati ih i, ako za to bude uslova, da ih upotrebi u borbi. Pored toga posada je imala i zadatak da prikuplja zaplenjeno gorivo, alat, delove i uređaje sa zaplenjenih oštećenih neprijateljevih vozila i si.

Da su i postojali pogodni i slobodni putevi za dovođenje tenkova iz Like preko Korduna na Baniju, bilo je malo goriva.

²⁷ Članovi posade su bili: Budislav Pribić i Božo Momčilović.

Minimalne raspoložive količine bilo bi necelishodno trositi za duge marševe. Blizina neprijateljevih garnizona pravcima i putevima eventualnog marša, olakšala bi otkrivanje tenkova u pokretu i ne bi se mogla obezbediti tajnost njihovog dovođenja ka mestima upotrebe.

Kada je Druga brigada u popodnevrim časovima 16. oktobra podilazila s. Veljunu, na horizontu se ukazivao dim u pravcu s. Primišlja, a od s. Veljuna su se kretale kolone žena, dece i staraca koji su bežali s najpotrebnijim stvarima i stokom. Italijani su preduzeli ofanzivu na Kordun uz paljenje i pljačkanje usputnih sela. Oko 16 časova na levu obalu Korane izbili su osiguravajući delovi Italijana, sastavljeni od konjice i tenkova. Desnu obalu bila su zaposela dva bataljona Brigade, ali nisu otvarala vatru na neprijatelja, jer nije pokušavao da pređe na suprotnu obalu, tako da prisustvo partizanskih jedinica na ovom području nije bilo otkriveno.

Noću 16/17. oktobra Brigada je krenula u dve kolone u pravcu s. Perjasice sa zadatkom da razbije neprijatelja i spreči mu prodor na Kordun. Desna kolona u kojoj se nalazio 2. bataljon, upućena je prema zs. Velikoj Crkвинi sa zadatkom da pređe Koranu kod zs. Perjasičkog Ponorca i izvrši dubok obilazni manevar prema Kestenjaku. Levu kolonu činile su ostale jedinice koje su prešle Koranu splavom kod s. Veljuna. Za vreme prelaska poslednjeg bataljona, primećeno je da su Italijani krenuli iz Peijasice i da pale s. Miloševac. Komanda Brigade je izmenila svoju odluku o napadu na s. Peijasicu i naredila:

2. bataljonu da se hitno vrati, pređe Koranu oko 2 km nizvodno od splava i ubrzanim maršem izbije na drum kod s. Gornji Poloj i preseče odstupanje Italijana ka s. Peijasici;

- 3. bataljon da što pre izbije u s. Bukovac i, u visini raskrsnice puteva u selu, posedne položaje s obe strane drumu i spreči dalji prodor neprijatelja, i

- 4. bataljonu da krene ka kosi severno od puta za s. Perjasicu da bi poseo položaje od Gornjeg do Srednjeg Poloja, a 1. bataljonu da na istoj kosi posedne položaje od Srednjeg do Donjeg Poloja. Tim bataljonima naređeno je da neotkriveno zauzmu položaje i ne otvaraju vatru sve dok 3. bataljon ne privuče na sebe snage neprijatelja.

Sve jedinice su na vreme posele položaje i skoro ceo dan izdržale jak pritisak neprijatelja u zahvatu puta, a pred mrak

izvršile juriš na neprijatelja. U borbi protiv tenkova ispoljena je izuzetna hrabrost i snalažljivost. Partizani su kočeve iz tabora ubacivali između gusenica i potpornih točkova. Jedan tenk, kojem je spaljena gusenica, su zaplenili. Italijani zahvaćeni strahom i panikom, napustili su mrtve i ranjene, konje, tehniku i, u paničnom bekstvu, povukli se prema s. Peijasici.²⁸ Paljenje i pljačka kordunaških sela je sprečena.

U ovoj borbi, pored ispravnog tenka »fiat - ansaldo« od 3,5 tone, zaplenjena su: 2 poljska topa 75 mm sa 110 granata, 122 puške, 6 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, preko 300.000 raznih puščanih i mitraljeskih metaka, 7 kamiona, 1 putnički automobil, 7 motocikla i dr.

Tenk je odmah prihvatila posada koja je dodeljena brigadi. Ona je brzo namestila gusenicu na tenku, ali ga nije uspjela iskoristiti u borbi, pošto se neprijatelj panično povukao, već ga je izvukla preko Korane za s. Gornji Budački. Tu je izvršen detaljan tehnički pregled tenka i on je bio potpuno spreman za predstojeća dejstva, jer su u akciji zaplenjene i znatnije količine goriva.

UPOTREBA TENKA U NAPADU NA S. TUŠILOVIĆ

Snage za odbranu s. Tušilovića brojale su oko 600 vojnika. Od toga su 60 bile ustaše - posada baterije topova i minobacača, 40 žandarma, a ostalo su bili domobrani. Odbrana je bila organizovana tako što se oslanjala na dva jaka čvora odbrane i to: zs. Brezovu Glavu i Galovo Brdo. Glavni čvor bio je zs. Brezova Glava koja je dominirala raskršnicom puteva i grupom kamenih kuća podešenih za odbranu, s kojima je činila celinu. U tim kućama bili su smešteni komanda posade, službe i magacini. Čvor Galovo Brdo dominirao je putem koji prolazi kroz mesto. Fortifikacijsku uređenost odbrane dopunjavali su bunker i prepreke u međuprostorima. Od ostalih odbrambenih tačaka isticao se rejon crkve. U zaseoku Macuti bila je domobranska posada od oko 60 vojnika i nešto žandarma. Manje uporište je bilo na 4-5 km zapadnije u s. Bariloviću.

²⁸ Zbornik, tom V, knjiga 8, dok. 61. U izvještaju komesara GŠ NOV i PO Hrvatske, Vladimira Bakarića, Vrhovnom štabu NOV i POJ, piše: »Ova akcija može se smatrati kao najuspjelija akcija do sada u Hrvatskoj, s obzirom na kvalitet zaplenjenog oružja i količinu municije«.

Na udaljenosti 5-7 km nalazila su se uporišta s. Vukmanić, s. Skakavac itd., a na udaljenosti od 13 km bio je jak garnizon Karlovac.

Za napad na s. Tušilović određene su 2. lička i 4. kordunaška brigada, s tim što je 2. lička napadala mesto, a 4. kordunaška obezbeđivala napad sa pravaca Karlovca, s. Barilovića, s. Vukmanića i s. Skakavca. U napadu je učestvovao i tenk koji je zaplenjen kod Poloja.

Na Brezovu Glavu napadao je udarni bataljon, a na Galovo Brdo bataljon »Mićo Radaković«. Bataljon »Ognjen Priča« napadao je od s. Koranskog Brijega prema zs. Grijakovićima, a bataljon »Stojan Matić« u zahvatu puta Karlovac - s. Tušilović i levo do desnog krila udarnog bataljona, sa zadatkom da zauzme crkvu. Cilj napada je bio da se s. Tušilović okruži i ne dozvoli ni jednom neprijateljevom vojniku da se izvuče.

Napad je otpočeo noću 23/24. oktobra oko ponoći i do svanuća je ceo sistem rovova, bunkera i prepreka bio uništen, izuzev crkve i grupe kuća ispod zs. Brezove Glave. Tenk je uveden u borbu noću. Prošao je kroz žičanu prepreku i izbio pred zgradu u kojoj se nalazila komanda odbrane. Napravio je krug oko nje, dejstvujući za sve vreme vatrom iz mitraljeza po prozorima zgrade. Neprijatelj nije otvarao vatru po tenku, već je budno čekao nailazak pešadije, jer je ocenio da tenk bez nje ne može zauzeti uređene i za odbranu pripremljene zidane zgrade. Tenk je produžio ka crkvi, prošao kroz žičanu prepreku ispred nje i omogućio upad pešadijskih delova ka rovovima i zgradi, ali je taj upad bio odbijen. Kada je posada ocenila da novi napad pre svanuća neće uslediti, vratila se na polazni položaj.

Izjutra je ponovljen napad na crkvu. Bila je pogođena minobacačkom minom i zapaljena, pa je oko 9 časova zauzeta. U kućama ispod zs. Brezove Glave i okolo njih bila je grupisana preostala posada. Bliskom vatrom naše pešadije neutralisana je baterija topova, a za podršku naših jedinica privučeni su naši topovi da neposrednim gađanjem podrže napad.²⁹ Ponovo je uveden u borbu tenk. U isto vreme, intervencijom dve satnije ustaša iz Karlovca, bilo je dovedeno u pitanje održanje

²⁹ Zaplenjeni su kod s. Poloja bez nišanskih sprava, pa se moralo nišaniti kroz cev, neposredno.

položaja 4. brigade. To je neprijatelj osetio i pokušao da izvrši proboj, ali je u tome sprečen, jer su naše snage prešle u napad. Tenk je krenuo putem, pokidao žičanu prepreku i vatrom i pokretom štitio upad pešadijskih jedinica. Topovi su, takođe, stupili u dejstvo. Tenk je upao u krug zgrada, obilazio ih nekoliko puta i po njima dejstvovao vatrom iz mitraljeza sa svih strana, posle čega je svim raspoloživim snagama i sredstvima izvršen jak pritisak na neprijatelja.

Demoralisana neprijateljeva posada shvatila je da je prepuštena sama sebi. Na poziv za predaju, domobrani su odložili oružje i predali se, dok su se ustaše kolebale ali su se na kraju, predale s potpuno ispravnom baterijom topova. Tušilović je oko 16 časa bio oslobođen.

Napad na s. Tušilović dobro je organizovan. Tenk je upotrebljen u napadu planski i u pravo vreme, na prohodnom zemljištu, duž puta. Da bi izbegao uništenje od neprijateljevih topova, dejstvovao je noću na prostoru koji se vatrom iz topova mogao kontrolisati, a kada je neprijateljeva artiljerija bila neutralisana, upotrebljen je danju u najkritičnijem momentu za neprijatelja. Sadejstvo između pešadije, tenka i artiljerije nije posebno organizovano, ali je tenk u toku dejstva bio zaštićen. Posada nije izvidila zemljište danju po kome je tenk upotrebljen noću, jer se to nije moglo učiniti zbog neprijatelja koji je bio raspoređen na okolnim uzvišenjima, pa je imala teškoća pri uočavanju objekata napada i neprijateljevih vatrenih tačaka u njima. Ciljevi u rasporedu neprijatelja otkrivani su po bljesku vatre njegovih oružja jer je osmatranje iz tenka bilo otežano u tamnoj jesenjoj noći. U postavljanju zadataka tenku, pouke iz ranijih njihovih pogrešnih upotreba još uvek nisu bile dovoljno sagledane. No, i pored toga, tenk je u ovoj akciji znatno doprineo opštem uspehu i svoje zadatke u potpunosti je izvršio, zahvaljujući, pre svega, iskustvu, odlučnosti i hrabrosti svoje posade³⁰ i snalažljivosti neposrednih učesnika pešadijskih i artiljerijskih jedinica koje su ga štitile i podržavale.³¹

³⁰ Članovi posade bili su: Budislav Pribić - vozač i Božo Momčilović - mitraljezac.

³¹ U brzojavki Vrhovnom zapovjedništvu domobranstva NDH, poslatoj 24. oktobra, u 21.55 časova, piše:

»Tokom noći 23/24. X. napali su partizani jakim snagama našu posadu u Brezovoj Glavi. Borba se je produžila tokom današnjeg dana, do posle podne. Naša posada je razbijena i partizani su zauzeli Brezovu Glavu. Za sudbinu posade, koja je brojala oko 600 ljudi, ne zna se«.

Iskustva iz napada na s. Tušilović bila su poučna sa stajališta upotrebe i dejstva tenkova u ulozi neposredne podrške pešadije, jednako za tenkiste i za starešine pešadijskih jedinica koje su odlučivale o njihovoj upotrebi u borbi. Učešće tenka u napadu na s. Tušilović i likvidacija jakog neprijateljevog uporišta uz podršku tenka, imala je velikog odjeka u jedinicama i u narodu Korduna.

Narednog dana tenk je prešao dublje u oslobođenu teritoriju, u s. Gornji Budački. Posle nekoliko dana u Tenkovski vod došli su Petar Živković, Marko Vidnjević i Duro Grudić, koji su se do tada već iskazali hrabrošću i rukovodilačkim sposobnostima u jedinicama 8. kordunaške divizije. Želeli su da postanu tenkisti i brzo su osposobljeni i u narednim akcijama uspešno učestvovali u borbi kao članovi posade tenkova. Tenkovski vod je tada u svom sastavu imao tri tenka.

UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA RAKOVICU

Odmah posle oslobođenja s. Tušilovića počele su pripreme za oslobođenje Bihaća. Drugoj ličkoj brigadi naređeno je da se vrati u Liku. Marš je izvodila istim pravcem kojim je i došla na Kordun, ali u obrnutom smeru (s. Veljun - s. Močila - Plitvička jezera) i 27/28. oktobra zakonačila u s. Močilima. Tu je doneta odluka da se izvrši napad na ustaško-domobransko uporište Rakovicu. Sa njom je bio i tenk koji je zaplenjen kod s. Poloja.

Napad na Rakovicu organizovan je na brzinu. Jedinice su bile zamorene dužim marševima i prethodnim borbenim dejstvima. Nije se znala tačna jačina, raspored i sistem odbrane neprijatelja. Napad je trebalo da počne u pola noći 29/30. oktobra, ali se nije odvijao po predviđenom planu.

Bataljon »Stojan Matić« uz podršku jednog tenka i 2 brdska topa, imao je zadatak da zauzme Rakovicu. Komandiru tenka je 28. oktobra dat zadatak da tenk izvrši marš pravcem s. G. Budački - s. Veljun - s. Primišlje - s. Zbjeg - s. Močila. Uz put je na lošem putu od s. Tobolića do s. Zbjega imao kvar na diferencijalu, pa je u s. Močila stigao tek 29. oktobra. Preveče istog dana komandir je dobio zadatak da tenk izvrši marš putem od s. Močila prema Rakovici i podrži napad naših jedinica u napadu. Zadatak je bio nejasan i neodređen. Na ne-

poznatom zemljištu, bez topografske karte i busole, bez sadejstva i preciziranja zadatka na zemljištu, tenk je upućen noću ka Rakovici u potpunoj neizvesnosti.

Bataljon je prešao u napad 1 čas kasnije i upao u Rakovicu, ali nije uspeo da je zauzme. Neprijatelj se povukao u zidine zgrada pripremljenih za odbranu, gde se uspeo održati od pristizanja pomoći iz Cazina i Tršca sa pravca Drežnika.

Tenk je stigao u Rakovicu jedan čas posle upada pešadije u mesto, ali njegova posada nije uspeła da uspostavi kontakt sa jedinicama bataljona »Stojan Matić«, koje su se do dolaska tenka, a u skladu s nastalom situacijom, pomerile iz zahvata puta i iz odgovarajućih zaklona vodile borbu s neprijateljem u mestu. U tamnoj noći, posada nije mogla uočiti razređeni poredak pešadije niti se orijentisati u naselju. Sa raskršća je krenula tenkom desno, putem koji vodi na jugozapad i, posle 200-300 metara, uočila je da je izašla iz mesta. Tu je osluškivanjem ocenila da se borba vodi levo u naseljenom mestu. Tenk je krenuo ka centru Rakovice i naišao na jaku neprijateljevu vatru koji se branio u jednospratnoj zgradi. Zaustavio se i otvorio vatru iz mitraljeza, a zatim u nekoliko navrata pokušao da se približi u neposrednu blizinu zgrade. Za sve to vreme posada nije osmotrila dejstvo naše pešadije. U svanuće tenk se izvukao iz Rakovice, a zatim povukao u s. Močila.

Osnovni uzrok neuspešnog dejstva tenka je olako postavljanje zadatka i nepoznavanje njegovih mogućnosti, a posebno noću u naseljenom mestu kada mu je bila neophodna neposredna zaštita i pomoć sopstvene pešadije. Bez obzira na sposobnost, iskustvo i do tada ispoljenu snalažljivost i hrabrost posade u napadu na s. Prijeboj, s. Plitvice, s. Podlapac, Udbinu i s. Tušilović, tenk nije mogao izvršiti zadatak.³² Nije realna, niti stručna ocena da »Tenk iz nekih razloga nije učinio ništa, mada je imao veoma povoljne uslove da reši situaciju bez nekog značajnijeg rizika.«³³

Na ostalim sektorima oko Rakovice, Udarni bataljon je zauzeo s. Jelov Klanac i k. 510 severozapadno od Rakovice, dok je bataljon »Mićo Radaković« zauzeo s. Poljanak i brdo Lisinu, i na reci Korani postavio osiguranje prema s. Drežniku i kod s. Kuselja prema s. Saborskom. Bataljon »Ognjen Priča«

³² U posadi tenka bili su: vozač Budislav Pribić i mitraljezac Božo Momčilo-
lović.

³³ Druga lička proleterska brigada, str. 76, drugi stav.

imao je zadatak da pročisti sela Selište, Čatrnju i Irinovac, a zatim da odbranom sa linije s. Irinovac, Metla, s. Grabovac onemogući intervenciju neprijatelja od s. Drežnika. Zajedno s ovim bataljonom dejstvovao je jedan tenk koji je kamionom dovežen iz s. Vranovače. On je dobio zadatak da podrži bataljon do posedanja navedene linije, a posle toga da krene putem u pravcu Rakovice.³⁴ Tenk je uspešno izvršio prvi deo zadatka, ali se nije usudio da krene putem u neizvesnost ka Rakovici bez pešadije. Neprijatelj je izjutra intervenisao iz Drežnika slabijim snagama. Pokušaj neprijatelja da se probije ka Rakovici bataljon je odbio. Međutim, negde ispred podneva, neprijatelj je jačim snagama iznenadno prešao u napad, brzo slomio otpor bataljona, odbacio ga i naneo mu znatne gubitke, pa nastavio nastupanje prema Rakovici. Sa bataljonom se ispred udara neprijatelja izvlačio i tenk, štiteći izvlačenje pešadijskih delova u zahvatu puta.

Kada je u Rakovicu stiglo oko 150 ustaša, oružnika i ustaških milicionera iz Cazina i Tršca, preko položaja koje je branio bataljon »Ognjen Priča«, napad naših snaga na Rakovicu obustavljen je i oko 14 časova počelo je povlačenje jedinica Druge ličke brigade, koja se u toku naredne noći povukla u širi rejon Plitvičkih jezera.

Tenk koji je podržavao bataljon »Ognjen Priča« vraćen je u Liku, a drugi se preko pošumljenih, vrletnih i besputnih obronaka Male Kapele nije mogao povući prema Plitvičkim jezerima, pa je ostao na Kordunu, jer su posle oslobođenja Bihaća planirana šira borbena dejstva na tom području.

U napadu na Rakovicu tenkovi su upotrebljeni noću na odvojenim pravcima. Posadama nije omogućeno da danju osmotre i izvide pravce napada. Upućivanje tenkova u borbeni poredak sopstvene pešadije koja noću u naseljenom mestu vodi borbu, gde je linija njenih prednjih delova borbenog poretka maksimalno izlomljena i razređena, a vojnici zaklonjeni iza kuća, u kućama, baštama, dvorištima i si., što se iz tenka noću nije moglo osmotriti, ne može se ničim pravdati. Nepromišljenost, brzopletost i nepoznavanje mogućnosti tenkova doveli su do toga da tenk u kome su se nalazila samo dva člana posade ne može uspostaviti kontakt sa sopstvenim snagama koje se nalaze u dodiru s neprijateljem, jer posada, pod dej-

³⁴ Druga lička proleterska brigada, str. 76, četvrti stav.

stvom neprijateljve vatre nije mogla da napusti tenk i da traži pešadiju u naseljenom mestu, a što se od nje očekivalo.³⁵ Posada se našla u teškoj situaciji u kojoj je morala ispoljiti maksimalnu snalažljivost i samoinicijativnost.

Izvršenje zadatka drugog tenka, da posle zauzimanja linije s. Irinovac, Metla, s. Grabovac produži za Rakovicu, posada je odložila do razdanjivanja. Ocenila je da sam tenk ne može bez zaštite pešadije krenuti u naseljeno mesto, a kada je usledila intervencija neprijatelja izjutra od Drežnika, pojačala se sumnja posade u realnost postavljenog zadatka, pa je zbog velike udaljenosti do Rakovice samoinicijativno odustala od izvršenja zadatka, što, svakako, nije dopušteno, a moglo je da izazove nesagledive posledice da se situacija dručije razvijala.

Tenkove nije trebalo razdvajati, već su morali biti upotrebljeni zajedno i neposredno u borbenom rasporedu pešadije u prvom udaru. Jedino tako se moglo ostvariti iznenađenje i odgovarajuća silina udara. U tom slučaju rezultat njihovog dejstva i dejstva pešadije mogao je biti suprotan postignutom. Ovako kako su upotrebljeni, neprijatelju je bilo omogućeno da ih međusobno odvojene, bez odgovarajuće zaštite pešadije, lakše uništi. Ali, ni on nije dobro reagovao. Organizacija sadejstva između pešadije, tenkova i artiljerije u ovoj akciji, potpuno je izostala.

UPOTREBA TENKOVA NA KORDUNU I CAZINSKOJ KRAJINI U NOVEMBRU I DECEMBRU 1942. GODINE

Uspesi NOV i PO u leto i jesen 1942. godine bili su veliki i ustanak je brzo jačao, a naročito u Bosanskoj krajini i Hrvatskoj, gde su oslobođeni veliki prostori. Četvrtog novembra oslobođen je Bihać i jedinice NOV brzo su nastupale na sever, na širokom frontu, od doline reke Une do obronaka Kapele. Pred Prvom ličkom brigadom koja je krenula prema Rakovici i Slunju, neprijatelj je, bez otpora, napuštao svoja uporišta, i ona je, krajem 4. novembra bez borbe ušla u Rakovicu, gde

³⁵ Tadašnji komandir Tenkovskog voda Vljeko Vlasisavljević u svojim zabeleškama za ovu monografiju ističe da je:

»Uspostavljanje kontakta sa pešadijom bilo uvek teško. Komandiri tenkova su morali često napuštati tenkove, pa čak i noću, jer se kod pešadije nije moglo obezbediti da ih sačeka na određenom mestu. Praktikovalo se da nekad rezervne posade vode tenkove noću ka prednjem kraju neprijateljske odbrane«.

je zaplenila mnogo stoke i ostalog materijala. Za Prvom brigadom upućena je iz Ličkog Petrovog Sela i Druga lička brigada, i ona je već 6. novembra pristigla u rejon Oštarskih Stanova.

Uporedo sa ličkim brigadama koje su nastupale pravo ka Slunju, upućene su iz okoline Bihaća i Četvrta kordunaška i Osmo banijska brigada preko Cazina, Pećingrada, Male i Velike Kladuše gde su 7. novembra stigle bez borbe, da bi se zatim povile frontom prema Slunju.

U Rakovicu su prevežena kamionom dva tenka iz s. Vrnovače, a sopstvenim hodom došao je tenk iz Močila. U Rakovici se tada našao kompletan tenkovski vod Grupe partizanskih odreda za Liku. Od tada je bio pod neposrednom komandom Štaba Prve operativne zone Hrvatske.

Uništenjem i razbijanjem ustaških garnizona južno od Slunja i istočno od linije Slunj - Bihać, na prostoru opština Slunj i Cetingrad, bile su sledeće neprijateljeve snage: 10. ustaška bojna jačine oko 600 ljudi, naoružanih sa 500 pušaka 25 puškomitraljeza i 3 mitraljeza, Slinjska satnija, 3. pešadijske pukovnije, sa 125 pušaka i 3 puškomitraljeza i Oružnički vod od 14 aktivnih i 180 pomoćnih oružnika naoružanih puškama. Ukupno je bilo oko 1000 neprijateljevih vojnika raspoređenih oko Slunja i Cetingrada i duž puta između tih mesta. Osim tih snaga po selima je bilo dosta ustaške milicije, a iz sela Vaganca, Drežnik Grada, Rakovice i drugih povuklo se u Slunj, te sela Furjan i Lađevac oko 450 ustaških milicionera, naoružanih puškama i sa tri puškomitraljeza, kao i 150 ustaša (dva voda 32. bojne, vod 33. bojne, dvadesetak ustaša 31. bojne) iz Rakovice. Cenilo se da je to već tučena i demoralisana vojska čiji gubici i porazi iz sukoba sa partizanima nisu mogli podizati već uzdrmani moral branilaca Slunja. Sa tom vojskom se iz sela Vaganca, Drežnik Grada, Rakovice i okolnih sela sa područja opštine Slunj i Cetingrad povuklo preko sedam hiljada stanovnika koji su, zaplašeni ustaškom propagandom a mnogi i sopstvenom odgovornošću za zločine, napuštali u panici svoja sela i domove.

U takvoj situaciji Štab 1. operativne zone Hrvatske odličio je ujutro 6. novembra, na sastanku održanom u Rakovici, da odmah, kako pristignu jedinice, predu u napad na Slunj. Smatrao je da ne treba zastajati niti činiti predah u gonjenju nep-

rijatelja, jer bi to samo njemu koristilo, mada je bilo dosta objektivnih činjenica koje su ukazivale da za Slunj predstoji teška i žilava borba i da napad treba brižljivo organizovati. Stab 1. operativne zone štabovi 1. i 2. ličke brigade smatrali su da su te dve brigade, uz podršku jednog tenka, dva topa i dva minobacača, dovoljne da naredne noći napadnu i zauzmu Slunj.

a) NAPAD NA SLUNJ

Glavni zadatak u napadu na Slunj pripao je Prvoj ličkoj brigadi koja je napadala na frontu: od puta Rakovica - Slunj, pa preko Melnica, Plieša (k. 389) i reke Korane do s. Taborište.

Druga lička brigada napadala je između puta Slunj - s. Donji Fuijan i puta Slunj - Rakovica. Na desnom krilu je napadao 4. bataljon i imao zadatak da u nastupanju razbije neprijatelja u selima Lumbardenik i Popovci, i prodre u grad između mosta na Korani (iza gimnazije) i velike crkve. Levo od njega, sa obe strane reke Slunjčice, nastupao je 2. bataljon sa jednom četom niz desnu obalu, a sa dve čete niz levu obalu preko Novog Sela, sa zadatkom da prodre u grad i da oko puta Rakovica - Slunj održava vezu sa delovima 2. bataljona 1. brigade koji je napadao preko M. Melnice, istočnog dele s. Podmelnice i pijace u gradu. Treći bataljon imao je zadatak da zauzme s. Lađevac (branilo ga je oko 100 ustaških milicionera) i da sa severnih i istočnih padina Prozora (tt. 458) obezbedi desni bok Brigade i vatrom kontroliše put prema Cetingradu. Prvi bataljon dobio je ulogu rezerve. Iz 5. bataljona (mitraljeskog) dodeljena su 2. i 4. bataljonu po četiri, a 3. i 1. bataljonu po dva mitraljeza. Dva topa (1 brdski i 1 poljski) podržavale su 2. bataljon sa vatrenih položaja kod sela Bročanac.

Jedan tenk napadao je na pravcu 2. bataljona Druge brigade sa zadatkom da podrži napad pešadije putem Rakovica - Slunj i u njegovom zahvatu poruši žičane prepreke i omogućući upad pešadiji u neprijateljeva uporišta ispred Slunja i u Slunj, i postupno je podržava u napadu na pojedine utvrđene vatrene tačke.³⁶

Početak napada određen je za 22 časa 6. novembra 1942. godine.

³⁶ Zadatak tenka formulisan je na osnovu zabeleške za monografiju Marka Vidnjevića koji je bio mitraljezac u tenku, a tenk je vozio Budislav Pribić.

Uveče, čim se pristupilo izvršenju zadatka, iskrsele su teškoće. Vodiči nisu stigli na vreme, a bez njih se na nepoznatom zemljištu i po mrkloj noći nije moglo kretati. Međutim, kada su pristigli, na brzinu pokupljeni i neprovereni, pokazali su se nepouzdanim, pa je došlo do lutanja jedinica. U isforsiranoj žurbi, organizacija napada bila je površna, bez potrebnog plana, a 2. bataljon Druge brigade upućen je u napad na dva strogo odvojena pravca rekom Slunjčicom, dubokog korita, strmih obala i nadošla.³⁷ Tenk je celu noć čekao naređenje da krene u napad, čime je posada bila dosta zamorena.

Posle savladavanja mnogih teškoća po dugoj, kišnoj i hladnoj jesenjoj noći, napad je počeo 7. novembra izjutra, ali nejednovremeno. Četvrti bataljon i 1. četa 2. bataljona bez ozbiljnijeg otpora očistili su sela Lumbardenik i Popovac, izbili pred prvu liniju rovova i bunkera ispred grada do groblja i tu zadržani jakom neprijateljevom vatrom.

Glavnina 2. bataljona, uz podršku tenka koji je izjutra stigao u borbeni rspored pešadije, prodrla je u zahvatu puta Rakovica - Slunj do severne ivice s. Novo Selo i tu zadržana vatrom s južne ivice Slunja. Tenk je pokušao da se probije prema gradu, ali se pešadija nije za njim pokretala. Naišao je na jaku vatru iz rovova i protivtenkovskog topa, pa se morao vratiti ka pešadiji, gde je ostao izvesno vreme u njenom rasporedu i dejstvovao vatrom iz mitraljeza. U očekivanju obnavljanja napada pešadije, tenk se povukao u zaklon 300 - 400 metara iza nje i, u nekoliko navrata, izlazio u visinu njenih najisturenijih delova i dejstvovao vatrom iz mitraljeza, ali se uvek morao vraćati nazad.

Sa dosta zakašnjenja, kada je već odavno svanulo, 3. bataljon prešao je u napad na s. Lađevac. Neprijatelj ga je na vreme otkrio i dočekao organizovanom vatrom. Napad nije uspeo, i posle više pokušaja s. Lađevac nije zauzet.

Prva brigada je, takođe, mnogo zakasnila sa početkom napada. Njen desnokrilni bataljon prešao je u napad u 1 čas 7. novembra i dosta brzo zauzeo M. Melnicu i s. Podmelnicu. Vezu sa njim 2. bataljon Druge brigade nije uspostavio jer je već podaleko odmakao. Ostala tri bataljona prešla su u zoru u napad, potisli neprijatelja iz prve linije rovova i bunkera i izbili pred utvrđene zgrade Slunja i tu se zadržali ceo dan.

³⁷ Druga lička proleterska brigada, str. 88.

Neprijatelj je posle podne uputio pojačanje u s. Lađevac i prešao u protivnapad na 3. bataljon 2. brigade, nateravši ga na neuredno povlačenje. Odbacivanjem 3. bataljona, neprijatelj je ugrozio naš 4. bataljon koji se nalazio neposredno ispred grada oko G. Popovca. U protivnapad je prešla kompletna ustaška satnija i uspela da se uklini u njegov streljački stroj. Uz velike napore i znatne gubitke, pešadijski bataljoni su zadržavali neprijatelja u protivnapadu, izvlačili najugroženije delove bez međusobnog sadejstva da bi oko 17 časova prekinuli borbeni dodir sa neprijateljem i povukli se preko sela Bročanca.³⁸

Tenk se povukao u Rakovicu.³⁹ Kasno noću povukla se i Prva brigada u Zbjeg. Napad na Slunj nije uspeo, jer nije bio dobro i celovito organizovan. Premorene jedinice trebalo je odmoriti i napad odložiti za nekoliko dana da bi se bolje i temeljitije organizovao.⁴⁰ Sadejstvo između bataljona i brigada nije postojalo, i jedinice su se snalazile kako su umele i znale. U neorganizovanom napadu tenk nije mogao biti pravilno iskorišćen. Posada je iskazala snalažljivost, odlučnost i hrabrost, a nisu podbacili ni borci i starešine u bataljonima i četama, koji su, svojom istrajnošću i dovitljivošću, sprečili teži poraz.

³⁸ Zbornik, tom V, knjiga 9, dok. 16, 22, 25, 78, 134; M. Šakić: članak u »Lika u NOB-u 1942« str. 582 - 588; I. Radaković: članak u »Lika u NOB-u 1942«; Arhiv VII: k. 1467a, f. 7/1, dok. 34, 38; Druga proleterska lička brigada, izdanje 1983, str. 88 i 89.

³⁹ Marko Vidnjević u svojim zabeleškama za ovu monografiju o dejstvu tenka u napadu na Slunj, pored ostalog piše: »Nekoliko kilometara južno od Slunja tenk je ušao u sastav 2. bataljona Druge ličke brigade i s njim napadao do južne ivice grada. Tu je naišao na jaku vatru s fronta i bočnih strana. Odmah se povukao malo unazad i iz zaklona dejstvovao vatrom s mesta, ali mu se zaleгла pešadija iza njega nije približavala. Nekoliko puta tenk je izlazio iz zaklona na cestu i dejstvovao po neprijatelju, a pošto pešadija nije mogla napred, tenk se radi uštede goriva morao povući u zaklon iza njenog rasporeda. Sa ovog mesta se u više navrata vraćao ka njenim najisturenijim delovima i dejstvovao vatrom po neprijatelju, ali naša pešadija napad nije obnavljala, pa se tenk predveče povukao za Rakovicu. To je bila moja prva borbena akcija u tenku«.

⁴⁰ Mišo Leković u knjizi »Bihaćka operacija«, VIZ, Beograd, 1972, str. 220 - 221 navodi: da je komesar GŠ Hrvatske Vladimir Bakarić 9. novembra 1942. godine izvestio Vrhovni štab NOV i POJ da je razlog neuspešnog napada na Slunj u tome »Što se akciji pristupilo sa nedovoljno snaga (garnizon je bio pojačan izbeglim posadama iz Vaganca, Drežnik Grada i Rakovice) i što se neozbiljno pristupilo izvođenju same akcije (nisu se uspostavile veze, te se akcijom nije moglo rukovoditi iz Operativnog štaba)... Radi pogiješaka, komandantu 1. operativne zone oduzeto je rukovođenje nad brigadama... Akcijom 4. i 8. brigade oko Cetingrada rukovodi komandant Glavnog štaba Ivan Rukavina, a dejstvima 1. i 2. brigade oko Slunja rukovode članovi Glavnog štaba Vlado Cetković i Đoko Jovanić«.

NAPAD NA CETINGRAD

Glavni štab NOV i PO Hrvatske izvršio je analizu napada na Slunj narednog dana, i utvrdio uzroke neuspeha. Odlučio je da komandant Glavnog štaba, Ivan Rukavina, rukovodi dejstvima 4. kordunaške i 8. banijske brigade iz Cazinske krajine ka Slunju. Za podršku njihovog dejstva određen je jedan tenk, kojim su prevezeni komandant i zamenik političkog komesara Glavnog štaba do s. Skokova. Ocenjeno je da bi pojava partizanskog tenka, pored podrške pešadijskih brigada u napadu na Cetingrad, imala veliki odjek u narodu toga kraja, što bi se brzo prenelo na živalj i posade u neprijateljevim uporištima i uticalo na slabljenje njihovog morala i odbrane.

Tenk je krenuo iz Rakovice u 17 časova 8. novembra, posle završene analize napada na Slunj, pravcem: Rakovica - s. Nova Kršlja - s. Tržac - s. Čoralić - s. Skokovi - Velika Kladuša.⁴¹ U mračnoj noći po hladnoj sitnoj jesenjoj kiši, tenk je za oko 3 časa stigao u s. Skokove prosečnom brzinom od oko 10 km/čas. Ovdje se posada odmorila. Posle svanuća došlo je terensko vozilo po komandanta i zamenika političkog komesara Glavnog štaba, za kojima je i tenk krenuo za Veliku Kladušu. Tu je bio njegov očekujući položaj i na njemu je ostao do narednog dana, kada je komandant Glavnog štaba saopštio posadi da će tenk podržavati napad 8. banijske brigade na Cetingrad.

Uporište Cetingrad branila je ustaška satnija 10. ustaške bojne sa oko 10 oružnika i oko 50 pripadnika ustaške milicije. U uporištu je ukupno bilo oko 200 neprijateljevih vojnika naoružanih puškama i sa 6 puškomitraljeza. Odbrana je organizovana kružno s uređenim rovovima za stojeći stav i bunke- rima na ulazima u mesto. Ispred prednjeg kraja bila je jedno- redna žičana ograda, a unutar mesta za odbranu bila je ure- đena crkva, na čijem su se tornju nalazila 2 puškomitraljeza.

⁴¹ U zabeležkama Majka Vidnjevića koje je dao za ovu monografiju, piše: »Tenk je vozio Petar Živković, a mitraljezac je bio Marko Vidnjević. Sa tenkom je krenuo i Božo Momčilović, kao rezervni član posade, koji je bio osposobljen za vozača i mitraljesca i imao iskustva u borbi s tenkom, pa je mogao zameniti svakog člana posade. U toku marša na mestu mitraljesca je sedeo komandant Glavnog štaba Hrvatske, dok su na tenku bili zamenik političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske, mitraljezac i rezervni član posade«.

Osma banijska brigada dobila je zadatak da likvidira neprijateljevo uporište Cetingrad. Njene jedinice napadale su ovim pravcima:

- 1. pešadijski bataljon od zs. Kiurinskog Sela, grebenom kose, na jug ka crkvi;
- 3. pešadijski bataljon od s. Podcetina, kosom na sever ka crkvi, i
- 2. pešadijski bataljon uz podršku tenka u zahvatu puta V. Kladuša - Cetingrad, s istoka ka crkvi.

Četvrti pešadijski bataljon bio je u rezervi.

Tenk je imao zadatak da se kreće putem od V. Kladuše ka centru Cetingrada i podržava napad 2. pešadijskog bataljona, sa zadatakom da napravi prolaze za pešadiju u žicanim preprekama ispred bunkera i rovova i zajedno s njom, ovlada bunkerom u zahvatu puta, a zatim da podrži njen napad kroz mesto i pri likvidaciji neprijatelja u crkvi. Od tenka se mnogo očekivalo, što se vidi i po tome da je zadatak posadi izdao lično komandant Glavnog štaba Hrvatske.

Početak napada određen je u sumrak 10. novembra.

Radi uštede goriva i tajnosti dovođenja tenka pred neprijateljevo uporište, dovukla su ga tri para konja iz V. Kladuše do na 1 km južno od trigonometra 244. Tu se na položaju nalazio 2. pešadijski bataljon. Posada je s komandantom 2. bataljona izašla na greben kose 600 m severno od s. Krmari i upoznala se sa zemljištem oko Cetingrada i rasporedom neprijatelja ispred mesta i u mestu, osmotrila mogući pravac napada tenka i pravce napada pešadijskih četa, i utvrdila načine međusobne podrške i sadejstva. Posadu tenka sačinjavali su Kordunaši, koji su poznavali ovaj kraj i Cetingrad, jer su u proteklom jednogodišnjem periodu NOR-a učestvovali u akcijama na tom i okolnom terenu.

Napad je počeo u planirano vreme. Sve jedinice su po kiši neopaženo izbile pred prednji kraj neprijateljeve odbrane. U prvi sumrak tenk je podišao groblju s istočne strane zajedno s pešadijom, gde je naišao na žičanu prepreku. Pešadija je zastala i otvorila jaku vatru iz celokupnog naoružanja, a tenk se usmerio na žičanu prepreku i iz pokreta je pokidao. Odmah se vratio za dvadesetak metara i krenuo levo od puta i napravio još jedan prolaz u žičanoj ogradi (širine desetak metara) a zatim se usmerio ka bunkeru. Za tenkom je kroz napravljene

prolaze upala pešadija. Ustaše su bile iznenađene silinom napada i pojavom partizanskog tenka, pa su panično pobile iz bunkera ka crkvi. Panika je zahvatila i one koji su bili u rovovima, pa su se i oni povukli ka crkvi, dok je deo pobegao ka susednom uporištu u s. Batnogama.⁴² Prodor ka crkvi bio je otvoren, ali je iz nje neprijatelj davao jak otpor. Veče je postajalo sve mračnije i crkvi je bilo skoro nemoguće prići. Posada je tražila od pešadije da zapali nekoliko stogova slame i osvetli prilaze, što je i uspelo. Tenk je upao u ogradu oko crkve i razbio crkvena vrata, a zatim je crkva zapaljena. U njoj je deo ustaša izginuo, a deo je pobegao kroz pomoćna vrata i izvukao se ka s. Batnogama. Cetingrad je za manje od 2 časa zauzet.

Napad na Cetingrad organizovan je primerno. Uloga tenka u napadu po ostvarenim rezultatima i moralnom efektu bila je, za tadašnje prilike i stepen razvoja NOR-a, velika. Uspehu su najviše doprineli: njegovo pravilno korišćenje i jednovremeno dejstvo s pešadijom u prvom udaru, dobro i potpuno organizovano sadejstvo i upotreba noću, zbog čega neprijatelj nije mogao da osmotri njegovu jačinu (sem dela snaga na prednjem kraju), pa su buka motora i klopavanje gusenica imali veći moralni efekat od dejstva mitraljeza. I pored svih ispravno preduzetih mera, uspeh ne bi bio ostvaren da posada tenka nije iskazala primernu upornost, snalažljivost i hrabrost.

U Cetingradu je zaplenjeno nešto mehaničarskog alata i dva bureta benzina. Komandir tenkovskog voda došao je narednog dana u Cetingrad i utovarao plen u kamion i odveo ga u Rakovicu radi popune drugih tenkova gorivom i njihovog osposobljavanja za naredna predstojeća borbena dejstva.

Tenk se iz Cetingrada vratio u V. Kladušu u kojoj je ostao 8 dana. Naše snage su, bez učešća tenkova, zauzele Slunj 14. novembra i proizvele gonjenje ustaško-domobranskih snaga ka Karlovcu, pa je južni i centralni deo Korduna bio u celini oslobođen. Posle toga pristupilo se pripremama za oslobođenje severnog dela Korduna i širenja dejstva ka Pokuplju. Tenk je 19. novembra izvršio marš pravcem V. Kladuša - s. Krstinja

⁴² Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 391. »Jedinice 8. Hrvatske NO brigade zauzele su 10. novembra ustaško uporište u Cetingradu uz sopstvene gubitke od 40 ranjenih i 5 poginulih. Neprijatelj je uspeo pobeći prema selu Batnogama«.

- Vojnić, a narednog dana stigao je u s. Crevarsku Stranu u sastav tenkovskog voda koji je prethodnog dana dovežen kamionom u to selo.

c) NAPAD NA S. SKAKAVAC

Posle oslobođenja Cazinske krajine, Slunja i okolnih mesta, zavladao je na Kordunu sveopšte raspoloženje za ustanak. Narod oslobođenih krajeva masovno stupa u NOV i PO, a ugled NOP-a je maksimalno narastao. Nasuprot tome, moral domobranskih jedinica osetno je opao, a i ustašama je znatno poljuljan.

Raspoloženje pripadnika svih jedinica za oslobođenje novih mesta bilo je jako izraženo. Tenkovski vod pojačan je novim iskusnim borcima kordunaških jedinica.⁴³ Obuka s njima izvedena je ubrzano, uporedo s pripremama za predstojeća borbena dejstva. Svaki od njih bio je za kratko vreme spreman da sedne u tenk i u njemu iskaže svoje sposobnosti i hrabrost u borbi.

Prva naredna akcija Tenkovskog voda bila je napad na s. Skakavac, koji je branilo oko 400 domobrana i 20 oružnika (žandarma) naoružanih puškama i automatima sa oko 18 puškomitraljeza i mitraljeza. Kružnu odbranu sela organizovale su dve domobranske čete sa oko 270 domobrana, s osloncem na uređene za odbranu zgrada škola i crkve. U jednoj zidanoj zgradi između sela i železničke stanice nalazilo se 20 oružnika, dok je železničku stanicu Skakavac branila jedna domobranska satnija. Oko crkve, škole i železničke stanice bili su uređeni rovovi za stojeći stav na oko 150 - 200 metara od zgrada, a sa tornja crkve dominirala dva mitraljeza.

Selo Skakavac nalazilo se u blizini jakog neprijateljevog uporišta Karlovca, a dosta jake snage nalazile su se i u selima Pokuplja. To je iziskivalo angažovanje jačih snaga za obezbeđenje, i nalagalo da se napad na uporište Skakavac mora izvesti silovito i brzo.

Zadatak za likvidaciju uporišta dodeljen je 5. kordunaškoj brigadi, a za njenu podršku predviđen je Tenkovski vod. Početak napada predviđen je u svitanje 9. decembra.⁴⁴

⁴³ Tada su u Tenkovski vod došli: Petar Peurača, Mirko Bajić, Miloš Perić i Miloš Popović.

⁴⁴ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 391. »9. decembra jedinice 8. divizije NOVJ zauzele Banski Kovačevac i selo Skakavac (kod Karlovca)«.

Peta brigada je s jednim bataljonom napadala sa istočne strane od zs. Mirići kroz s. Skakavac, jednim bataljonom s južne strane od s. Slunjski Moravci ka centru sela i jednim bataljonom od zs. Zinaja i zs. Krivokuća na željezničku stanicu.

Tenkovski vod dobio je zadatak da noću izvrši marš pravcem Crevarska Strana - Vrginmost - Sjeničak i bude spreman da u svitanje podrži napad delova 5. kordunaške brigade na s. Skakavac, pravcem s. Sjeničak - zs. Mirići - s. Skakavac - željeznička stanica Skakavac.

Marš od s. Crevarske Strane do Križa u s. Sjeničaku vod je izvršio sopstvenim hodom, a odavde su tenkovi radi obezbeđenja iznenađenja, prevučeni sa po tri para konja do same istočne ivice s. Skakavca. U svakom tenku nalazio se po jedan član posade kordunaš, jer su oni najbolje poznavali zemljište i raspored neprijatelja. Čim je osetio nailazak partizanskih tenkova, neprijatelj je napustio rovove i povukao se u školu i crkvu, ka kojima su se, bez zadržavanja, putem kroz selo, usmerili tenkovi. Nekolicina domobrana uspjela se povući prema r. Kupi za s. D. Rečicu, manja grupa ka željezničkoj stanici, dok su se svi ostali predali. Kada je javljeno da se uporno brane oružnici iz zgrade između sela i željezničke stanice, ka njima je odmah krenuo Tenkovski vod. Prvi tenk otvorio je vatru iz mitraljeza odmah posle izlaska iz sela. Kada su oružnici osetili mitraljesku vatru i čuli buku motora i klopavanje gusenice, panično su pobjegli ka željezničkoj stanici. Tenkovi su bez zadržavanja produžili za njima, i, kada su izbili na oko 800 metara ispred željezničke stanice, posade su uočile prebacivanje naše pešadije iz zaseoka Krivokuće i Zinaja. Tenkovi su je sačekali, a zatim produžili putem ka stanici. Neprijatelj nije sačekao napad, već je panično pobjegao ka r. Kupi na kojoj je prihvaćen od snaga sa druge obale i povukao se u s. Rečicu.

Uporište Skakavac likvidirano je za 1 čas zahvaljujući pravovremenim i potpunim pripremama napada, iznenađenju u početku napada, jednovremenoj upotrebi tenkova i pešadije, dobro organizovanom sadejstvu i dobrom poznavanju zemljišta i rasporeda neprijatelja od članova posada koji su bili rodnom iz okolnih mesta.

Neprijatelj je imao znatne gubitke. Zarobljena su 244 domobrana i zaplenjeno 12 puškomitraljeza, 7 automata, 260

pušaka, 300 ručnih bombi, 80.000 puščanih i mitraljeskih metaka i dosta drugog materijala i opreme.

Sve tenkovske posade iskazale su disciplinovanost i hrabrost u borbi, pa su tenkisti posle te akcije stekli visok ugled među borcima i starešinama kordunaških jedinica, koje su želele da im tenkovi uvek sadejstvuju. Od tenkista je ranjen jedan član posade.⁴⁵

U prepodnevnom časovima izvršena je popuna tenkova gorivom, posle čega je tenkovski vod dobio zadatak da podrži napad jedinica 4. kordunaške brigade na Banski Kovačevac. Tenkovi su brzo krenuli iz Skakavca u tom pravcu i, kada je neprijatelj čuo buku motora i kloparanje gusenica pri prolazu tenkova kroz selo Kablar, pobegao je iz s. Kovačevca za Lasinju.

d) NAPAD NA LASINJU

Devetog decembra 4. kordunaška brigada blokirala je delom snaga Lasinju i obezbeđivala napad na s. Skakavac i s. Banski Kovačevac od intervencije ustaških snaga iz tog jakog uporišta. Noću 9/10. decembra podišle su ka Lasinji i ostale snage 4. brigade, koje su noću 10/11. decembra prešle u napad na uporište.

Neprijatelj se uporno branio, a kada se iz okolnih rovova i bunkera povukao u nekoliko zidanih zgrada i crkvu, napad naših snaga je zaustavljen. Prilazi tim objektima, uređenim za odbranu sa raščišćenim predterenom bili su smrtonosni za pešadiju, te je ocenjeno da su dovedeni u pitanje dotadašnji naponi i žrtve, pa je zatražena hitna pomoć i podrška tenkova.

U pomoć je upućen jedan tenk koji je od s. Banskog Kovačevca do jugozapadne ivice Lasinje dovučen zaprežnom vučom, gde je posadi dat zadatak. Posada je osmotrila crkvu, prilaz ka njoj, utvrdila položaj sopstvene pešadije i odmah krenula putem ka crkvi. Na oko 400 metara ispred crkve tenk je prošao kroz borbeni raspored pešadije i bez zadržavanja produžio ka dvorišnoj kapiji crkve. Pred ulazom u crkveno dvorište stao je i dejstvovao vatrom iz mitraljeza po prostoru oko crkve, vratima i nižim prozorima. Nakon prvih mitraljeskih

⁴⁵ Od parčadi rasprle mitraljeske municije pri dejstvu po spojevima i tureli tenka, ranjen je mitraljezac Marko Vidnjević.

rafala, mitraljezac je dao maksimalnu elevaciju mitraljezima i otvorio vatru po prozorima. U tom momentu je između turele i prednje ploče uleteo metak i teže ranio vozača tenka.⁴⁶ Neprijatelj je bio iznenađen pojavom partizanskog tenka, pa se počeo kolebati i povlačiti iza ogradnog zida u crkvu. To je zapazila i posada i ranjeni vozač koji je i pored jakog krvavljenja ostao u borbi do dolaska pešadije koja se postupno približavala crkvi i pripremala za opšti juriš. Pošto je osetio opasnost od potpunog uništenja, neprijatelj se iznenada povukao ka Kupi, na kojoj je prihvaćen od snaga sa leve obale.⁴⁷

e) NAPAD NA ČEMERNICU I GORNJU BUČICU

Nakon uspešnih napada na neprijateljeva uporišta na desnoj obali reke Kupe, Tenkovski vod vraćen je u s. Crevarsku Stranu, a odavde određen da podrži 15. kordunašku brigadu u napadu na uporište s. Čemernicu. Posada uporišta imala je oko 250 vojnika naoružanih puškama i sa 8 puškomitraljeza.

Početak napada predviđen je uveče 14. decembra, pa su tenkovi pre mraka prešli iz s. Crevarske Strane u Vrginmost. U sumrak su krenuli po gustoj i hladnoj jesenjoj kiši putem ka Čemernici. Uslovi osmatranja bili su veoma teški, i što se noć više spuštala, vidljivost je postajala sve slabija. Osmatranje dejstva neprijatelja i pokreta svoje pešadije bila je veoma otežana. Sadejstvo sa pešadijom nije se moglo održavati. Tenkovi su podišli neprijatelju i stali, jer nigde nisu osmotrili dejstvo pešadije, vratili su se iza pešadije kojoj je naređeno da, zbog teških uslova odloži napad, povuče se na polazne položaje i pripremi za napad u svanuće. Oko pola noći neprijatelj se, ne čekajući napad danju, izvukao ka Glini.

Izjutra 15. decembra Tenkovski vod je upućen za neprijateljem pravcem s. Čemernica - Glina. Pred Glinom je naišao na neprijatelja. Čelni tenk je oštećen, a po mraku izvučen je i popravljen. Odavde se vod vratio u zaselak Sućice u s. Gor-

⁴⁶ Teže je ranjen zamenik komandira voda Budislav Pribić i taj metak mu je ostao u gležnju noge do februara 1946. godine. Za sve to vreme rana mu je curila i hramao je.

⁴⁷ Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 391. »11. decembra 1942. godine posle trodnevnih borbi jedinice 8. divizije zauzele ustaško uporište Lasinju (kod Karlovca) i zaplenile 19 pušaka, 2 puškomitraljeza, 1 brdski top sa 51 granatom, 105 čebadi, 36 pari cipela, 10 vojničkih odela i drugu opremu«.

njoj Čemernici, gde su u toku 16. decembra tenkovi popunjeni gorivom i pripremljeni za predstojeća dejstva. U popuni tenkova retko kad su se rezervoari punili do vrha. Najčešće je to bila dopuna po desetak do 15 litara ili kanta od 20 litara benzina na sva tri tenka. Tako je bilo i ovaj put. U rezervi se uvek morao zadržati deo goriva za naredne dane. Krajem dana tenkovski vod dobio je zadatak da izvrši marš pravcem s. Čemernica - s. Bović - s. Čremušnica i narednog dana podrži napad delova 8. kordunaške divizije na uporište s. G. Bučicu. Selo je bilo na blagom uzvišenju i dominiralo je okolnim zemljištem, pa su prilazi uporištu po brisanom prostoru ispred prednjeg kraja bili na dubini i do 1,5 km teško savladivi za dnevna dejstva pešadije bez artiljerijske podrške. Tada nismo mogli takvu podršku ostvariti sa većim brojem projektila, jer njima nismo raspolagali. Iza sela je nadošla Kupa, tako da se nije mogao izvršiti obilazak niti obuhvat uporišta, već se napad morao izvoditi neposredno s juga i zapada od s. Desnog Degoja i s. Ilovačka. Zbog toga je i zatražena podrška tenkova.

Tenkovski vod izvršio je noću marš do raskrsnice puteva u s. Čemernici, na kojoj je komandir voda dobio zadatak da posle svitanja krene pravcem: s. Radanovići - s. Desni Degoj - s. G. Bučica, ispred koje će naići na pešadiju i podržati je u napadu na uporište. Zadatak nije bio dovoljno konkretan i jasan, pa je komandir voda morao biti oprezan i snalaziti se prema situaciji. On je bio u čelnom tenku i, kada je kolona upala u neprijateljev raspored, ranjen je,⁴⁸ ali je ostao u tenku i produžio dejstvo.

Pojava tenkova, a posebno njihov nezadrživ upad i prodor ka suprotnoj ivici naselja, izazvala je u neprijatelja nesigurnost i on se panično povlačio ka mostu na Kupi i, preko njega, u uporište Pokupsko. Tenkovski vod olakšao je brzo savlađivanje neprijateljevog otpora, jer je pojava tenkova unela sigurnost među naše borce koji su, neposredno iza njih, a negde i paralelno sa njima, nezadrživo upadali u mesto.

To je bila poslednja akcija Tenkovskog voda na Kordunu u toj godini. Ostao je tu još nekoliko dana pa se zatim, s obzirom na predstojeću zimu, povukao dublje na slobodnu teri-

⁴⁸ Komandir voda Vlajko Vlaisavljević ranjen je po licu i rukama od rasprle parčadi mitraljeskih i puščanih zrna pri dejstvu po tureli i oklopu tenka.

rotiju, u Korenicu. Uskoro je Tenkovski vod popunjen novim ljudima.⁴⁹ Oni su u vodu brzo osposobljeni za upotrebu postojećih i novih zaplenjenih tenkova.

ISKUSTVA UPOTREBE TENKOVA U 1942. GODINI

Učešćem tenkova u napadu na G. Bučicu završena je aktivnost Tenkovskog voda Grupe partizanskih odreda za Liku u 1942. godini. U periodu april-decembar, tenkovi su učestvovali u 15 borbenih akcija. Period od 8 meseci nije dug, pa je s obzirom na kvalitet tehnike, raspoloživu količinu municije, maziva, goriva, rezervnih delova i mogućnost njihove nabavke zaplenjivanjem od neprijatelja, učešće tenkova u tolikom broju akcija bilo maksimalno, što se, u tome periodu razvoja narodnooslobodilačke borbe i sveukupnih mogućnosti naših snaga na ovom operativnom prostoru, moglo ostvariti. U njima su posade tenkova imale dosta uspeha, ali i neuspeha.

Neuspesi su najčešće prouzrokovani pomanjkanjem iskustva i nepoznavanjem mogućnosti i načina upotrebe tenkova u borbi. Postavljeni zadaci tenkovima nisu bili uvek odgovarajući njihovim mogućnostima. U napad su uvođeni na brzinu, bez potrebnih priprema, a ni organizaciji sadejstva između tenkova, pešadije i artiljerije, nije uvek poklanjena odgovarajuća pažnja. Posledice tih slabosti posebno su bile izražene pri napadu na Udbinu i Rakovicu. Boljom i svestranijom vojnostručnom i tehničkom osposobljenosti kadrova koji su odličivali o njihovoj upotrebi, mnoge slabosti mogle su se izbeći i postići još veći uspesi i rezultati u borbi. Komandanti pešadijskih jedinica stekli su određena iskustva o upotrebi i mogućnostima tenkova »fiat - ansaldo«, koja su mogla korisno poslužiti ne samo za postavljanje realnijih zahteva i zadataka našim tenkovima i budućim dejstvima, već i za bolju organizaciju protivtenkovske odbrane u svojim jedinicama u borbi s neprijateljevim tenkovima.

Uspesi tenkova nisu bili beznačajni. Njihova pojava u borbenom rasporedu pešadije imala je ogroman moralni efekat u boraca i starešina pešadijskih jedinica, a posebno u narodu

⁴⁹ Marko Vidnjević u zabeležkama za monografiju navodi da su do kraja godine u tenkovski vod došli: Aco Furač, Branko Maričić, David Lenac, Milivoj Turina, Josip Fink, Milivoj Cvetešić, Gojko Buzadžić, Đuro Dokić, Vlado Jugo i Mihajlo Veljić.

koji je bio spreman da žrtvuje sve za podršku svoje vojske formirane od njihovih sinova i kćeri, braće i sestara, očeva i majki, komšija i prijatelja, što je koristilo daljem jačanju i širenju NOP-a u Hrvatskoj. Tenkovi su uspešno pravili prolaze u žičanim preprekama, prvi upadali u neprijateljev raspored i olakšavali upad pešadije, a njihove posade, svojom odlučnošću, snalažljivošću i hrabrošću nadoknađivale su skromne borbene mogućnosti tehnike i unosile strah i paniku u neprijatelja. Ni jedan tenk nije uništen, već je zaplenjen još jedan, dok su teže ili lakše ranjeni skoro svi članovi posada, od kojih neki i dva puta.

Tenkovski vod se u borbi kalio i jačao. Njegovo ljudstvo je steklo određena iskustva, potpunije se upoznalo i ovladalo tehnikom i realnije sagledalo mogućnosti lakih tenkova. Svi su izabrani kao iskazani borci i starešine pešadijskih jedinica koji su želeli da postanu tenkisti, pa su brzo osposobljeni i, posle kraćeg vremena, bili sposobni da prihvate komandu nad novom tenkovskom jedinicom.

Rukovođenje vodom od njegovog formiranja do kraja godine bilo je smišljeno. Novo ljudstvo dolazilo je iz ličkih, kordunaških, a potkraj godina i iz banijskih i primorsko-goranskih jedinica. Od njih su, posle obuke, formirane rezervne posade, čime su stvarane šire mogućnosti da se pešadijskim jedinicama, pri izvođenju njihovih dejstava, dodeljuju tenkovske posade, spremne da prihvate i odmah upotrebe zaplenjene tenkove. U tenkovskom vodu našli su se Ličani, Kordunaši, Banijci i Primorci, vekovima povezani sudbinom siromaštva i borbom za goli život protiv osvajača. Bili su to bistri i oštroumni ljudi koji su kao hajduci u narodnoj pesmi, bili: »kadri stići i uteći i na strašnom mjestu postojati«. Eto, iz takve narodne sredine izabrano je ljudstvo voda. To su bili Srbi, Hrvati, Italijani, a kasnije i drugi, i vod je od prvih dana bio kovačnica bratstva i jedinstva.

Prve starešine i vozači tenkova znali su da analiziraju stečena iskustva i umeli da ih prenose novim borcima. Vod je idejno-politički ojačan. Oformio je partijsku ćeliju koja je inicirala intenzivan političko-partijski rad. Drugarstvu je poklanjana puna pažnja, jer sudbina posada, kao celina, nije deljiva, već je bila zajednička u borbi, i niko se u vodu nije mogao izdvajati kao pojedinac. Svi su bili jednaki i bliski. Tenkisti su

bili svugde, a posebno od svog naroda, uvek rado i sa puno pažnje primani. Izmučeni narod davao im je i poslednji zalogaj.

Kada je krajem godine nastupila jaka zima sa visokim snežnim pokrivačem i onemogućila upotrebu tenkova u borbi, vod je pravovremeno povučen dublje na oslobođenu teritoriju, u Korenicu. Ovde je ostao do druge polovine januara naredne godine, a raspoloživo vreme korišćeno za: prihvatanje i obuku novog ljudstva, opravku i održavanje tehnike, nabavku goriva sa teritorije i iz gradova pod kontrolom neprijatelja, partijsko-političku izgradnju voda i politički rad u narodu.

JAČANJE, UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVA ZIMI I U PROLEĆE 1943. GODINE

SITUACIJA ZIMI I U PROLEĆE 1943. GODINE

Savezničke snage izvojevale su značajne pobede na svim ratištima krajem 1942. godine i početkom 1943. godine, i tada je došlo do prekretnice u drugom svetskom ratu u korist snaga antihitlerovske koalicije.

Na istočnom frontu Cevena armija je, posle staljingradske bitke preuzela strategijsku ofanzivu, koju više nije ispuštala, lomeći povremene nemačke ofanzivne pokušaje na pojedinim delovima širokog sovjetsko-nemačkog fronta.

Britanske trupe nastavile su napredovanje kroz Libiju i sve više se približavao trenutak konačnog proterivanja italijanskih i nemačkih snaga sa afričkog tla, a time se nagoveštavala i mogućnost prenošenja dejstava na evropsko tie u oblasti Sredozemlja.

Snage SAD prešle su u ofanzivu na Pacifiku.

U takvoj situaciji interes Nemačke i Italije za Jugoslaviju je porastao. One više nisu mogle polaziti samo od zahteva da se pacifikuje nemirni jugoslovenski prostor u do tada stabilnom »novom evropskom poretku«, već su morale računati sa drugačijom ulogom koju bi Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije mogla imati u slučaju savezničke invazije Balkana. Uspesi NOV ostvareni do kraja 1942. godine u Bosni i Hrvatskoj i situacija u kojoj se našla kvislinška Nezavisna Država Hrvatska, zabrinule su Hitlera, pa je na sastanku sa Antom Pavelićem još u jesen 1942. godine izrazio uverenje da se situacija može popraviti samo odgovarajućom vojnom akcijom. Razvoj događaja na svetskim ratištima primorao je nemačku Vrhovnu komandu da ubrza donošenje odluke o tim akcijama. Odluka o nemačko-italijanskim operacijama na jugoslovenskom ratištu prihvaćena je na sastanku kod Hitlera 18. i 19.

decembra 1942. godine. Plan ofanzive protiv »Titove države«, kako su Nemci nazivali oslobođenu teritoriju u Hrvatskoj i Bosni sa centrom u Bihaću, razrađen je početkom januara 1943. godine. Za to su bile angažovane 4 nemačke i 3 italijanske divizije i delovi ustaško-domobranskih i četničkih snaga, sa preko 100.000 vojnika.

Ofanziva poznata pod nazivom četvrta neprijateljeva ofanziva, počela je 20. januara 1943. godine i bila je, po cilju i učešću neprijateljevih snaga, jedna od najvećih ofanziva u Hrvatskoj. Brojno višestruko jače i tehnički neuporedivo bolje opremljene neprijateljeve snage brzo su prodirale na slobodnu teritoriju. Narod je pod zaštitom naših snaga bežao i sklanjao sve što bi neprijatelju moglo poslužiti.

U Tenkovskom vodu, koji se nalazio u Korenici, bilo je po 15 litara goriva u tenkovima. Sa tom količinom nisu se mogli frontalno suprostaviti tehnički superiornijem neprijatelju, a zbog jake zime na temperaturi ispod 20° C i visokog snega, nisu mogli ni dejstvovati van puta na bokove neprijatelja, pa je komandiru Tenkovskog voda naređeno da ih uništi da ne bi pali u ruke neprijatelju, a da ljudstvo priključi pešadijskim brigadama. To je za tenkiste bilo do tada najteže naređenje, i oni ga nisu mogli izvršiti. Vraćali su im se misli na sve one koji su otimali tenkove, izlažući opasnostima svoje živote, na napore koje su sami ulagali da uništene i oštećene tenkove izvuku pod vatrom iz neprijateljevog rasporeda i vrate ih u borbeni stroj. Rešili su da ih i po cenu najteže kazne ne uništavaju, već da ih sklone ispred neprijatelja. Tenkovski vod je 22. januara prešao iz Korenice u s. Frkašić, a sutradan su na prostoru Frkašić, s. Grabušić, Razdolje pripremljena mesta u ogradama sazidanim od kamena oko ličkih kraških oranica i u njih smešteni tenkovi a zatim zatrpani kamenjem i snegom koji je stalno padao i, posle jednog časa, zavejao sve tragove oko zatrpanih tenkova.

Neprijatelj je prošao pored tenkova, ali ih nije otkrio, niti je ostvario planirane ciljeve, iako je uložio mnogo napora i žrtava. Jedinice NOV i PO Hrvatske nisu imale većih gubitaka koji bi osetnije uticali na dalji razvoj i širenje oružanog ustanka. One su za vreme ofanzive u Lici i Kordunu - uz pomoć naroda u hrani i odeći, evakuaciji i zbrinjavanju ranjenika, osmatranju i izviđanju neprijatelja - izdržale sve neprijateljeve

napade i izuzetnom elastičnošću i masovnim protivnapadima i drugim dejstvima, oduzimale neprijatelju inicijativu nanosile mu ozbiljne gubitke i zahvatale značajan plen u naoružanju i drugoj opremi. Jedinice 6. ličke i 8. kordunaške divizije u teškim okršajima zaplenile su sedam tenkova, i to:

- 2 tenka »fiat-ansaldo« zaplenila je 9. lička brigada 24. januara kod Tušice u blizini s. Vrepca;

- 3 tenka »fiat-ansaldo« zaplenila je 1. lička brigada 30. januara na Zuleševici;

- 1 tenk »hočkis« zaplenila je 5. kordunaška brigada 6. februara na Drenovači, i

- 1 tenk »hočkis« zaplenila je 4. kordunaška brigada u drugoj polovini februara na Bandinom mostu kod s. Cvitovića.

Ponovo su ^raženi tenkisti da osposobe zaplenjene tenkove, a kada se u Štabu 1. korpusa saznalo da ni raniji nisu uništeni i da su sačuvani, komandant 1. korpusa Ivan Gošnjak bio je veoma zadovoljan i preduzeo je mere za formiranje veće tenkovske jedinice - tenkovske čete. Uslovi za vreme četvrte neprijateljeve ofanzive bili su izuzetno teški, ali, zahvaljujući pravilnom komandovanju i besprekornom zalaganju i odlučnosti boraca, tenisti su sa 7 zaplenjenih tenkova postali brojno i kvalitativno znatno jači nego što su bili pre ofanzive.

Krajem februara završene su poslednje borbe u četvrtoj neprijateljevoj ofanzivi u Hrvatskoj. U Lici su se pod komandom 1. korpusa NOV i PO Hrvatske našle na okupu: 6. lička divizija sa svoje tri brigade, 8. kordunaška divizija sa dve brigade, 13. primorsko-goranska divizija sa dve brigade i tri lička partizanska odreda. U to vreme bile su to jake partizanske snage, pa se postavio problem ishrane tolikog broja vojnika. Jedinice su u toku ofanzive izvodile borbena dejstva, uglavnom, protiv Italijana, a osnovno njihovo naoružanje bilo je usmereno na mauzer-municiju koja je istrošena u dužim borbenim dejstvima. Italijanske municije bilo je dovoljno, dok mauzer-municije nije bilo više od 5 do 6 metaka na pušku, jedan okvir na puškomitraljez i jedan redenik za teški mitraljez.

Na Baniji i Kordunu neprijatelj je popalio i opustošio mnoga sela, a Italijani su u Lici za vreme ofanzive sve uništili iza sebe. Pronašli su mnoga skrovišta u kojima je narod pre svog povlačenja ostavljao na brzinu hranu i ostale svoje vrednosti. U spaljena i potpuno opljačkana sela vraćao se narod iz

zbega. Zima još nije prošla, nastupao je mart, a hrane nije bilo ni za ljude ni za stoku.

U tako teškim i složenim uslovima, rešenje se moglo naći samo u ofanzivnim dejstvima na tom području radi proširenja slobodne teritorije i obezbeđenja povoljnijih uslova ishrane jedinica i smeštaja ranjenika, širenja mobilizacijske baze za popunu proređenih jedinica novim ljudstvom, obezbeđenja municijom i podizanja moralnog stanja među stanovništvom i vojskom ofanzivnim vojničkim uspesima i dokazima da naše snage u ofanzivi nisu uništene, kako je to tvrdila neprijateljeva propaganda, već da su vojnički ojačale. Takvom rešenju posebno je pogodovala koncentracija naših jakih snaga na tome prostoru. Posle završene četvrte neprijateljeve ofanzive u Hrvatskoj, bila je obaveza da se razvije što veća aktivnost za vezivanje na sebe neprijateljevih snaga i olakšanja situacije naših snaga pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba u Bosni, na koje se i dalje, svom silinom, produžavala neprijateljeva ofanziva.

Odlučeno je da se svim raspoloživim snagama pređe u napad na neprijateljeva uporišta u Gackoj dolini s gradom Otočcem. Opravdanost odluke bila je višestрана, pri čemu se posebno ističu ovi razlozi.:

- oslobođenjem Gacke doline povezuju se oslobođene teritorije Like i Gorskog kotara;

- zadaje se odlučujući udarac četnicima koji su u ovom kraju Hrvatske bili najbrojniji, a u naoružanju su imali mauzer-municiju;

- oslobođenjem Gacke doline ovladava se velikim delom železničke pruge Zagreb - Split i izoluje Dalmacija od središta ustaške države, te otežavaju manevri ustaških i italijanskih snaga, i

- oslobođenjem Gacke doline rešava se problem ishrane i smeštaja ljudstva, a posebno ranjenika, jer je taj prostor najplodnije poljoprivredno područje u Lici koje je, u to vreme, imalo potpuno očuvana sela.

Odmah se pristupilo pripremama za realizaciju odluke. Sa Žumberka je povučena 4. brigada 8. kordunaške divizije u Liku, a iz Like je 14. primorsko-goranska brigada prebačena u Gorski kotar radi napada na italijanske snage na komunikaciji Josipdol - Senj.

Tenkovski vod užurbano je izvlačio, opravljao i kompletirao zaplenjene tenkove. Od tenkista je traženo da ih što pre osposobe, što nije išlo lako. Vod je dopunjen izvesnim brojem zanatlija iz ličkih, kordunaških, primorsko-goranskih i drugih jedinica NOV i PO Hrvatske.

Tenk »hočkis« evakuisan je sa Drenovače u centralnu tehničku radionicu u Belim Potocima, gde mu je zamenjen razbijeni patos i opravljen oštećeni pogonski točak. Organizator evakuacije bio je zamenik komandira voda Budislav Pribić, a nosilac poslova na opravci patosa i pogonskog točka - Stevica Stanojević.

Tenkovi »fiat-ansaldo« evakuisani su u Frkašić i opravljani u tom selu, a kasnije u Kovačici. Opravka tenka »hočkis«, zaplenjenog u s. Cvitovićima na Kordunu, bila je obustavljena zbog angažovanja što većeg broja ljudi na opravci zaplenjenih tenkova u Lici i njihovog bržeg osposobljavanja za upotrebu u predstojećim ofanzivnim dejstvima u Gackoj dolini.

Od zaplenjenog tenka »hočkis« na Drenovači mnogo se očekivalo, pa je odmah, posle opravke prešao iz Belih Potoka u s. Vrelo Korenice. Tu se nalazilo istureno odeljenje Glavne tehničke radionice Glavnog štaba Hrvatske, koje je moralo izraditi zatvarač za top, koji je odnela nemačka posada tenka pri napuštanju tenka na Drenovači. Takvu vrstu zatvarača i topa niko nije poznao niti se raspolagalo njegovom slikom i opisom. Moralo se uraditi ono što se nikad nije videlo, a u grupi za rešenje problema nije bilo ni inženjera ni tehničara. To je povereno trojici bravara, jednom mehaničaru i jednom metalostrugaru. Za izradu zatvarača nisu imali odgovarajućeg materijala po dimenzijama, profilu i kvalitetu, pa je jedan od njih otišao u radionicu u Belim Potocima i od okruglog profila 55 mm dužine 40 cm, sabijanjem i iskovavanjem za 10 časova dobio pravouglu masu od koje je izrađeno telo klinastog zatvarača. Uporedo s mašinskom obradom tela, rađeni su delovi za otvaranje i zatvaranje, delovi za okidanje i delovi za izbacivanje praznih čahura. Nakon 5 dana rada, radna grupa ustanovila je da nije pronašla odgovarajuće rešenje, pa je morala da krene ispočetka. U drugom pokušaju je posle neprekidnog

šestodnevno rada uspela, i tenk je bio osposobljen.⁵⁰ To je bio prvi partizanski tenk na ovom području koji je bio naoružan topom.

I pri evakuaciji i opravci drugih tenkova bilo je teškoća, koje su tenkisti uz puno napora, mašte i smisla uspevali savladati. Jednako su se zalagali oni koji su u Tenkovski vod došli ranije i oni koji su u njega dolazili tih dana, a svakodnevni rezultati njihovog rada upućivali su Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će se u nastojanjima uspeti, pa je odlučio da od raspoloživog ljudstva i zaplenjenih tenkova formira tenkovsku četu.

FORMIRANJE TENKOVSKJE ČETE

Zamisao o formiranju tenkovske čete stvorena je odmah posle završetka četvrte neprijateljeve ofanzive u Lici na osnovu izveštaja komandira Tenkovskoj» voda o stanju i mogućnostima opravke zaplenjenih tenkova. Štab 1. korpusa NOV i PO Hrvatske 26. februara naređenje Štabu Kordunaškog partizanskog odreda da »odmah uputi u štab korpusa drugove tenkiste koji su pred izvjesno vrijeme upućeni na njihovu teritoriju radi prikupljanja benzina i izvlačenja napuštenog neprijateljskog tenka«. U naređenju se ističe da se »na terenu odreda nalaze četvorica tenkista« i na kraju navodi da »drugove treba odmah uputiti da se jave u svoju jedinicu, jer je stvar vrlo hitna«.⁵¹

Ovim se potvrđuju sećanja onih boraca koji navode da je usmeno naređenje za formiranje čete izdato komandiru Tenkovskog voda krajem meseca februara 1943. godine. Glavni štab NOV i PO Hrvatske i Štab 1. korpusa nalazili su se u neposrednoj blizini, u Krbavici, pa je posle odluke GŠH o for-

⁵⁰ Vladimir Petrovič, koji je učestvovao u izradi zatvarača, pored ostalog piše u zabeleškama koje je dao za monografiju:

»... Bili smo uporni. Ako neki posao u prvom pokušaju nije uspeo, on je sigurno u drugom uspeo. Mi nismo imali ni sliku tela zatvarača, niti njegov opis. Videli smo da je komplikovan i da se radi o klinastom zatvaraču. Morali smo utvrditi sami njegovu konstrukciju i sva rešenja... U prvom pokušaju nismo uspeali, a samo za kovanje tela zatvarača utrošili smo 10 sati. U drugom pokušaju smo uspeali radeći i po 24 sata dnevno. To je za sve nas bila najveća radost u ratu... U radu su pored mene učestvovali: od tifusa teško bolestan Kraus Željko, Bikvić Pišta, Grap Ivica i Kalember Milan. Od svih nas najveća zasluga za uspeh pripada Krausu Željku koji je izradio nacrt zatvarača i upućivao nas u radu iako je bio pod visokom temperaturom i teško bolestan«.

⁵¹ Arhiv VII, k. 420/1, f. 1-35, dok. 44. U grupi za opravku tenka »hočkis« kod Bandinog mosta, u selu Cvitovići, bili su Petar Peurača i Petar Zivković, a u grupi za nabavku goriva Marko Vidnjević i Đuro Grudić.

miranju tenkovske čete Štab 1. korpusa mogao istog dana uputiti navedeno naređenje Štabu Kordunaškog odreda.

U februaru se skoro sve ljudstvo Tenkovskog voda nalazilo u sastavu pešadijskih brigada i partizanskih odreda radi preuzimanja zaplenjenih tenkova i prikupljanja za njih goriva i maziva, dok je u Frkašiću ostalo samo nekoliko članova posade radi kontrole i eventualne zaštite zakopanih tenkova. Tek krajem februara većina zaplenjenih tenkova bila je prikupljena u Frkašiću, a tenkovi Tenkovskog voda otkopani i osposobljeni za dejstvo. Po sećanju mnogih preživelih tadašnjih tenkista, formiranje tenkovske čete završeno je 5. marta. Istog dana četa je dobila zadatak da sa tri tenka podrži 15. brigadu 8. kordunaške divizije u napadu na selo G. Babin Potok,⁵² što je i najverovatnije. Narednog dana izvešten je Štab 1. korpusa o završenom formiranju, koji je, pak izvestio Glavni štab NOV i PO Hrvatske, a ovaj je 7. marta izdao pisano naređenje za formiranje Tenkovske čete i izvestio Vrhovni štab NOV i POJ da je »u Lici formirana tenkovska četa«.⁵³

Pisana naredba Štabu 1. korpusa NOV i PO Hrvatske o formiranju Tenkovske čete⁵⁴ izdata je tek 15. marta. U njoj pod tačkom I stoji: »po naređenju GSH formira se od tenkovskog voda Tenkovska četa I korpusa NOV Hrvatske«. Pisano naređenje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske potpisao je komandant Ivan Rukavina, a naređenje 1. korpusa komandant Ivan Gošnjak i politički komesar Vječeslav Holjevac.

U komandi Prve tenkovske čete bili su: komandir Vladimir Vlasisavljević, politički komesar Stanislav Boršić, zamenik komandira Budislav Pribić, zamenik političkog komesara Đukan Dokić i ekonom Nikola Derikrava. Komandir i politički komesar čete postavljeni su Naredbom broj 5 Štaba 1. korpusa NOV Hrvatske od 15. marta 1943. godine, dok je zamenik komandira postavljen usmenim naređenjem komandanta 1. korpusa. Dužnost zamenika političkog komesara čete obavljao je Dukan Dokić kao sekretar partijske ćelije, a njegovo postavljene na dužnost ozvaničio je početkom aprila politički komesar 1. korpusa usmenim naređenjem.⁵⁵

⁵² Zbornik, tom V, knjiga 13. dok. 10.

⁵³ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 442.

⁵⁴ Arhiv VII, k. 422, f. 1/2, dok. 16.

⁵⁵ Arhiv VII. k. 420/1, f. 1-60, dok. 4.

Novo ljudstvo sporo je pristizalo iz pešadijskih brigada, jer je u njima bilo malo zanatlija metalske struke, a posebno moto-tehničke. U četi je 14. marta bilo ukupno 36 starešina i boraca, od kojih 35 muškaraca i jedna žena. Tenkova srednjih imala je 2, a lakih 8.⁵⁶ Pušaka u četi bilo je 7, a pištolja 3, što znači da lično naoružanje nisu imali svi članovi posada. U pet lakih tenkova bili su ugrađeni mitraljezi, dok su u ostalim nedostajali, jer su ih pri zapleni demontirali i odneli borci 6. ličke divizije. Mitraljezi su kasnije vraćeni, pa su i ovi tenkovi osposobljeni za borbu.

Po socijalnom sastavu u Četi su bili 23 radnika i zanatlije, 10 seljaka i 3 vojna lica, a po nacionalnom sastavu 24 Srbina i 12 Hrvata. Svega je bilo 5 članova KPJ, 23 kandidata KPJ i člana SKOJ-a, 5 članova ostalih partija i 3 borca bez političke pripadnosti.⁵⁷

Četa je praktički formirana u hodu pod teškim uslovima. Dosta je uloženo napora i umešnosti da se bez odgovarajućih vučnih sredstava, radioničkih uređenja, instrumenata i agregata, a ponekad i bez dovoljno najpotrebnijeg ručnog alata, na otvorenom prostoru pod vedrim nebom, na snagu i na niskim temperaturama, opravi toliki broj zaplenjenih tenkova i osposobi za borbu. Deo tenkova i posada bio je angažovan u napadu na G. Babin Potok u toku formiranja Čete, dok je ostalo ljudstvo radilo na opravci i dovlačenju tenkova u selo Kovačicu u koje je premeštena baza Tenkovske čete iz sela Frkašića. Dovlačenje tenkova činilo je posebne teškoće, jer se nije raspolagalo dovoljnim količinama goriva, a raspoloživo je trebalo sačuvati za predstojeća borbena dejstva. Neprijatelj je za vreme ofanzive uništio stoku, pa je bilo teško pronaći i zaprežnu vuču u tom području. Komanda čete pokazala je izuzetnu snalažljivost i izvršila sve zadatke u veoma složenim uslovima i opravdala ukazano joj poverenje. Ona je na vreme iz-

⁵⁶ Arhiv VII, k. 421/D, f. 1-100, dok 11. U pregledu ljudstva, mehaničkih vozila i naoružanja Tenkovske čete 1. korpusa Hrvatske, koji je evidentiran u Štabu 1. korpusa 14. marta 1943. godine stoji, da četa ima na licu 8 ispravnih malih i 1 veliki tenk, a u napomeni pregleda da u »ovaj broj nije uračunat jedan veliki tenk koji se nalazi na Kordunu«, što znači da je četa imala 8 tenkova »fiat-ansaldo« i dva tenka »hočkis« od 13,5 tona, naoružana topom 37 mm.

⁵⁷ Arhiv VII, k. 421/D, f. 1-10, dok. 15. »Pregled socijalnog i nacionalnog sastava i političke pripadnosti Tenkovske čete I korpusa Hrvatske 15. marta 1943. godine«.

veštavala Štab 1. korpusa o postignutim rezultatima i stanju u četi.⁵⁸

Partijsla ćelija Tenkovskog voda preimenovana je u partijsku ćeliju Tenkovske čete, pa se posle sređivanja tehnike i prikupljanja čete mogao organizovati intenzivniji i sadržajniji partijsko-politički rad.

Snabdevanje ljudstva čete životnim potrebama bilo je organizovano po grupama u mestima opravke tenkova i boravka delova čete, preko odbornika narodnooslobodilačkih odbora odgovarajućih sela i mesta. Nezaboravni su iz perioda formiranja čete primeri žitelja opljačkanih, popaljenih i opustošenih sela koji su davali poslednji zalogaj tenkistima i ukazivali im najveću pažnju i pomoć da bi što bezbolnije, u teškim atmosferskim uslovima, na snegu i hladnoći preko - 20° C u što kraćem vremenu osposobili tenkove za borbu.

BORBENA DEJSTVA TENKOVSKJE ČETE U OSLOBOĐENJU GACKE DOLINE

a) SITUACIJA PRE POČINJANJA DEJSTAVA

Posle povlačenja jedinica italijanskog 5. armijskog korpusa u polazne rejone, iz kojih su krenule u napad na slobodnu teritoriju Like u četvrtoj neprijateljevoj ofanzivi, komanda italijanske 2. armije u Sušaku, u skladu sa svojom ranijom zamisli,

⁵⁸ Arhiv VII, k. 422, f. 25, dok. 33. U izveštaju komande Tenkovske čete komandantu 1. korpusa od 13. marta, piše:

»Opravljaju se dva tenka koja su zaplenjena u Vrepcu u samom mestu pošto je tamo nađeno 30 litara benzina sa kojim će se oba tenka dovući u bazu (Kovačice) jer je na tom terenu nemoguće dobiti zaprežnu stoku, da bi se dovikli. Za sada na njima rade tri druga.

12. III. premestili zaprežnom snagom 4 tenka iz Frkašića za Kovačice, dok je u Frkašiću ostao tenk koji je za rashod kojega takođe mislimo izvući u neku šupu u Frkašiću. Tenk koji je opravljen u Korenici još nismo prevukli pošto smo se sa 23 konja zadržali na prevoženju ceo dan usled jakih strmina kuda smo vukli ona četiri tenka.

Pošto će veliki tenk uskoro biti gotov, to molimo komandanta za mesto gde bi se isti spremio.

Naša se baza nalazi u Kovačicama u kući Pejnovića. Poduzeo sam potrebne mjere za izgradnju šupa za smještaj tenkova u blizini iste kuće u gustim hrastovima.

Mitraljeze je Šesta divizija poslala, ali ih još nismo dobili«. (Radi se o mitraljezima koji su skinuti sa tenkova pri njihovom zaplenjivanju - V.V.).

Izveštaj je rukom pisao Vlajko Vlasisavljević - komandir Tenkovske čete, a potpisali su ga on i politički komesar čete Stanislav Boršić.

pristupila je početkom marta povlačenju svojih trupa iz Like i prepuštanju toga prostora pod kontrolu ustaško-domobranskim i četničkim snagama. Divizija »Sasari« napustila je 4. marta Gračac i sva uporišta oko Knina, i povukla se u zonu Knin - Drniš. Divizije »Re« trebalo je da se povuče iz Gacke doline i Gospića i razmesti u garnizone na prostoriji između Senja i Josipdola i zahvata pruge Ogulin - Sušak, ali je njeno povlačenje usledilo kasnije. Njeni delovi napustili su Gospić tek polovinom marta. Jedan bataljon povukao se iz Vrhovina za Otočac 6. aprila, a njene poslednje jedinice napustile su Otočac 11. aprila pod pritiskom jedinica 8. kordunaške divizije i primorskogoranskih brigada. Pred početak borbenih dejstava za oslobođenje Gacke doline u ovom prostoru su se dakle nalazile jake italijanske snage.

Četničke snage bile su raspoređene u selima G. Babinom Potoku, u Crnoj Vlasti (sada G. Vrhovinama), Vrhovinama, u Rudopolju, u Zalužnici, u Doljanima, u Brezovcu, u Podumu, u Škarama, u Brlogu i nekim manjim zaseocima.

Pored jakih italijanskih i četničkih snaga u Gackoj dolini nalazile su se i jake snage ustaškog Operativnog područja Like i to:

- u Otočcu: 2. lovačka bojna, 19. satnija 12. pukovnije, mesno zapovedništvo i zapovedništvo osnutka (baze) donaknadne (dopunske) bojne 12. pukovnije;
- u s. Švici: 20. satnija 12. pukovnije;
- u s. Sincu: pohodna satnija 12. pukovnije;
- na železničkim stanicama od Sinačkog tunela do s. Janče 3. lička železnička stražarska bojna;
- na prostoru sela Studenci, Perušić, Lički Osik, Široka Kula 32. ustaška bojna i dve satnije 33. ustaške pripremljene bojne, koje su, takođe, mogle imati uticaja na dejstvo u Gackoj dolini.

I u Gospiću su se nalazile jake snage, od kojih se deo mogao angažovati za intervenciju u Gackoj dolini, ako se dejstvom naših jedinica ne bi to sprečilo. U tom gradiću bile su: 9. ustaška bojna, 6. pripremljena ustaška bojna, tenkovski sat (četa) i 4. gorska bitnica (brdska baterija). Ovde je bilo i zapovedništvo operativnog područja sa stražarskom satnijom, zapovedništvo 4. ustaškog združenja sa stožerskom satnijom, zapo-

vedništvo 2. oružničke pukovnije i okružnog krila Gospić sa svojim jedinicama.

b) UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA G. BABIN POTOK

Sela G. Babin Potok, Rudopolje i Crna Vlast predstavljali su pojas spoljne odbrane Vrhovina, u okrivu koje je G. Babin Potok bio najisturenije neprijateljevo uporište ka našoj oslobođenoj teritoriji. Kroz selo prolazi put koji od Korenice i Plitvičkih jezera vodi za Gacku dolinu. Odbrana sela bila je kružno organizovana i protezala se po ivicama naselja i oslanjala sa severne strane na k. 907 i k. 913. Uređeni rovovi za stojeći stav bili su dopunjeni bunkerima od kamena, u kojima su se nalazili mitraljezi. Na istočnoj i južnoj strani naselja, ispred rovova i bunkera, bila je žičana prepreka. Ovako uređenu odbranu poselo je oko 70 četnika naoružanih puškama, sa nekoliko mitraljeza i puškomitraljeza.⁵⁹

Napad na G. Babin Potok izvodila je 15. brigada" 8. kordunaške divizije sa zadatkom da razbije četnike i oslobodi selo. Brigadu su podržavala 2 tenka »fiat-ansaldo«, a po planu je trebalo da u napadu učestvuje i tenk »hočkis«, ali još nije bio izrađen zatvarač za top tenka.

Napad je predviđen da se izvede noću 6/7. marta, s tim što je u zapovesti komande 8. kordunaške divizije bilo naglašeno da će se početak napada naknadno odrediti.

Pravac glavnog udara 15. brigade bio je zahvatu puta od pravca k. 760 ka istočnoj ivici sela i, dalje, kroz centar sela, gde je napadao 2. bataljon. Prvi bataljon napadao je delom snaga od pravca k. 970, a delom snaga obezbeđivao napad od pravca s. Rudopolja. Treći bataljon delom snaga vezivao je neprijatelja sa severozapadnih padina k. 911, dok je glavnim snagama sprečavao intervenciju neprijatelja iz Crne Vlasti i Vrhovina ka G. Babin Potoku. U odnosu na raspored neprijatelja i uređenost njegove odbrane, pravac glavnog udara bio je usmeren na najorganizovaniju odbranu neprijatelja.

Tenkovi su u mraku krenuli 6. marta iz Frkašića utovareni na dva kamiona. Prevoženje je planirano da se izvrši do Čudina Klanca, gde je trebalo da se zadrže do početka artiljerijske pripreme. Kada počne artiljerijska priprema oni su

⁵⁹ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 10.

»imali zadatak da krenu cestom do na 1 km ispred G. Babinog Potoka, a zatim kada se obustavi dejstvo artiljerije, da produže ka Babin Potoku i poruše bodljikavu žicu i tuku vatrom neprijateljska uporišta«. ⁶⁰ Tako je zadatak tenkovima bio formulisan.

Bataljoni 15. brigade prešli su u napad u 3 časa 7. marta, bez podrške tenkova. Do svanuća izvršili su nekoliko juriša, ali bez uspeha. U 7 časova Štab 8. kordunaške divizije u izvštaju Štaba 1. korpusa o rezultatima dotadašnjeg dejstva 15. brigade, navodi da tenkovi još nisu stigli do G. Babin Potoka i »Moli da im se izda hitno naređenje da se upute, pošto snijeg nije tako velik koji bi ometao njihov pokret i rad, a vrlo je važno da dođu radi rušenja prepreka od bodljikave žice« ⁶¹

U 10 časova Štab 8. kordunaške divizije ponovo traži od 1. korpusa da se »hitno upute tenkovi radi rušenja žice« ⁶²

Nepoznavanje mogućnosti i teškoća pri prevoženju tenkova noću i po snegu došlo je i ovog puta do izražaja. Pogrešno je proračunato vreme za njihovo pristizanje. Raskvašeni sneg na putu noću se zaledio, pa su se vozila klizala i teško savlađivala uspone. Kamioni su više puta skliznuli sa kolovoza u kanale. Za izvlačenje kamiona gubilo se mnogo vremena. Jedan tenk stigao je oko 7 časova 7. marta do na 2 km ispred s. G. Babin Potoka, ali u očekivanju dolaska drugog nije upotrebljen u napadu. Drugi tenk stigao je sopstvenim hodom oko 12 časova, jer se prevoženje kamionima na snegom pokrivenom i klizavom putu nije moglo ostvariti.

Kad su tenkovi stigli, ispred sela, uspostavljen je kontakt sa komandantom 2. bataljona 15. brigade. Oko 15 časova komandant je obavestio zamenika komandira Tenkovske čete da je neprijatelju predat pisani ultimatum za predaju, pa ako zahtev ne prihvate, da će svim raspoloživim snagama preći u napad zajedno sa tenkovima.

Neprijatelj je odbio da se preda, pa je u 17 časova 2. bataljon, uz podršku tenkova, prešao u nov napad. Tenkovi su uspjeli da otvore prolaze u žičanim preprekama za pešadiju i omogućili su zauzimanje zgrada na istočnoj ivici sela. Međutim, dalje napredovanje tenkova i pešadije ka centru sela bilo

⁶⁰ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 42.

⁶¹ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 19.

⁶² Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 21.

je zaustavljeno jakom neprijateljevom vatrom. Gusenice tenkova punile su se snegom a na jednom tenku je jedna i pokidana. Pritekao mu je u pomoć drugi tenk i, kada je gusenica nameštena, ranjen je vozač tog tenka.⁶³

Sačekao je dolazak jednog člana iz rezervne posade da zameni ranjenog, pa su tenkovi potom ponovo prešli u napad. Sada nisu napadali na najjaču odbranu neprijatelja, već su izvršili manevar i, obuhvatom sa severa, obišli selo i izbili na njegovu zapadnu ivicu. To je zbunilo i pokolebalo neprijatelja, jer je njegova odbrana bila orijentisana prema istoku, odnosno prema našoj slobodnoj teritoriji. Ne očekujući napad tenkova s te strane, na ovom pravcu nije ni organizovao protivtenkovsku odbranu. Plašeći se potpunog okruženja i uništenja, neprijatelj je počeo panično da se povlači prema Vrhovinama, ostavljajući sve teške mitraljeze i veliki broj mrtvih i ranjenih, a bilo je dosta i zarobljenih.

Oko 23 časa s. G. Babin Potok bio je oslobođen. Pošto je saznao da naše jedinice raspolažu tenkovima, neprijatelj se iz s. Rudopolja povukao bez borbe ka Vrhovinama. Oslobođanjem ta dva mesta stvoreni su povoljni uslovi za napad na s. Crnu Vlast i Vrhovine.

Uzrok nepravovremenog i nepotpunog angažovanja tenkova je, pre svega, u njihovoj nepravilnoj upotrebi što je rezultat nepoznavanja njihovih mogućnosti. Zadaci i zahtevi koji su postavljeni tenkovima nisu bili realni i u skladu s njihovim mogućnostima, a posebno oni koje su postavljale starešine nižih pešadijskih jedinica. Oni su od tenkova mnogo očekivali, a nisu znali da tenkove iskoriste kao zaštitu za približavanje njihovih delova pojedinim vatrenim i otpornim tačkama i da zajedničkim dejstvom, lakše i brže, savladaju otpor neprijatelja.

Samoinicijativna odluka zamenika komandira Tenkovske čete da izvrši manevar i obuhvat sela sa severne strane, pokazala se ispravnom, jer je slabije branjeni prostor u neprijateljevoj odbrani iskorišćen za izbijanje u njegovu pozadinu, čime je u neprijatelja izazvana panika i nesigurnost za vođenje dalje uporne odbrane u objektima i otpornim tačkama, u kojima je, po stepenu utvrđenosti, imao uslova da se još brani.

⁶³ Kotar Korenica i kotar Udbina u NOR-u i socijalističkoj izgradnji, str. 549. Po sećanju komandira čete Vlajka Vlaisavljevića u napadu na s. G. Babin Potok ranjeni su: Branko Maričić, Savo Zoraja i Miloš Popović.

c) UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA CRNU VLAST

Posle zauzimanja s. G. Babinog Potoka, tenkovi koji su učestvovali u napadu na to uporište, ostali su u mestu. Tu su popunjeni i pripremljeni za nova dejstva, dok je 15. brigada 7/8. i 8. marta produžila dejstvo na s. Crnu Vlast, ali to uporište nije likvidirala. Jedinice su bile zamorene u prethodnim dejstvima, a neprijateljeve snage jače i bolje naoružane nego što se pretpostavljalo.⁶⁴ Pored toga, neprijateljeve snage u Crnoj Vlasti podržavane su jakom artiljerijskom vatrom iz Vrhovina.

Nakon nekoliko dana napad je obnovljen. U toku tog napada usledila je intervencija italijanskih snaga jačine jednog bataljona iz Vrhovina, koji je prikriveno kroz šumu izbio na k. 1074 i obišao jedan bataljon 15. brigade. U takvoj situaciji većina snaga predviđenih za napad morala se angažovati za odbijanje protivnapada Italijana, pa se odustalo od drugog napada na Crnu Vlast.

Poučen iskustvom iz dva prethodna napada i borbi za G. Babin Potok, neprijatelj je angažovao sve raspoložive snage i sredstva da još više ojača odbranu Crne Vlasti. U to uporište došao je i deo četnika koji su izbegli uništenje i izvukli se iz G. Babinog Potoka. Ukupno je u mestu pred početak napada bilo 250 neprijateljevih vojnika naoružanih sa većim brojem mitraljeza, puškomitraljeza i 2 laka minobacača, a ostali puškama. Odbrana je bila dobro organizovana i uređena. Na spoljnim ivicama naselja nalazili su se kameni zidovi visine i do 1,3 m iza kojih se mogao u pognutom stavu izvoditi manevar snagama unutar naseljenog mesta i pojačavati odbrana na pravcima na kojima napadač vrši jači pritisak. Na većem broju međuprostora između zidova, bili su bunker i sazidani od kamena, a ispred prednjeg kraja postavljene žičane prepreke. Unutar naselja bile su za odbranu uređene crkva, popov stan, škola i veći broj zidanih zgrada, radi obezbeđenja uslova za vođenje borbe po dubini.

Treći napad na Crnu Vlast izvršen je 20. marta 1943. godine,⁶⁵ od jedinica 6. primorsko-goranske brigade, koja je bila privremeno pod komandom 8. kordunaške divizije. Njen zadatak je bio da glavnim snagama izvrši napad na Crnu Vlast i da je zauzme, a delom snaga da se obezbedi od Vrhovina, Panosa i Karaule kod Brakusove Drage.

⁶⁴ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 10.

⁶⁵ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 10.

Brigadu su podržavala 2 tenka »fiat-ansaldo« i 1 tenk »hočkis« sa zadatkom da stvore prolaze u žičanim preprekama na pravcu k. 827 - Crna Vlast i neutrališu vatrene tačke u rejonu grupe kuća kod crkve.

Komandant 6. brigade odlučio je da za napad na Crnu Vlast angažuje dva bataljona, i to:

- 2. bataljon uz podršku tenkova sa istočne strane na pravcu glavnog udara od k. 757 preko južnih padina k. 827 ka crkvi, i

- 1. bataljon sa južne strane od k. 1082 i istočnih padina k. 1074 u pravcu crkve.

Jedan bataljon obezbeđivao je napad delom snaga od k. 1074 i, zapadno od nje, vršio demonstrativni napad na Panos i Vrhovine, a sa severnih padina k. 972 demonstrativni napad na Karaulu.

Četvrti bataljon bio je u rezervi 6. brigade.

Pravce koji od s. Doljana i s. Brezovca vode ka Crnoj Vlasti branila je 15. brigada i, ujedno, jednom četom vršila demonstrativni napad na Vrhovine sa tog pravca.

Početak napada predviđen je u 20 časova 20. marta.

Tenkovi »fiat-ansaldo« stigli su iz G. Babinog Potoka na polazni položaj na istočnim padinama k. 757 u 20. časova i 45 minuta, dok se tenk »hočkis« nalazio na maršu iz Korenice ka Babinom Potoku, jer je imao kvar na hidraulici topa koji je otklanjao majstor iz Centralne radionice Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.⁶⁶ U isto vreme je otpočela i artiljerijska priprema.

U 21 čas tenkovi su krenuli u napad i, u prvom naletu, probili neprijateljevu odbranu i podržali pešadiju u zauzimanju pojedinih bunkera i zgrada na istočnoj strani sela. Uspeh 2. bataljona i tenkova na pravcu glavnog udara olakšao je i napad 1. bataljona. Neprijatelj se branio u ovom zaseoku i od delova 2. bataljona bio ugrožen iz pozadine, te je pretila opasnost da bude okružen, pa se povukao ka centru. Posle se razvila žestoka borba u naseljenom mestu i do pola noći zauzete su sve zidane zgrade, uključujući i popov stan. Neprijatelj je

⁶⁶ Vlajko Vlaisavljević, komandir Tenkovske čete, u primedbama na rukopis monografije napisao je: u protivtrajući sistem topa, u pomanjkanju hidrauličnog ulja, sipano je neko drugo ulje, pa se cev topa posle opaljenja nije mogla vraćati u prvobitni položaj.

Tenk »hočkis« u prolazu kroz s. G. Babin Potok na putu ka s. Crnoj Vlasi. Komandir tenkovske čete Vlajko Vlajsavljević drži se levom rukom za držač na kupoli tenka

sabijen u crkvu i školu, koje su bile opasane kamenim zidom sa puškaricama. U toku prvog juriša na crkvu, naše jedinice pretrpele su osetne gubitke.

Od ponoći do svanuća izvršeno je nekoliko pokušaja da se neprijatelj uništi u crkvi i školi, ali bezuspešno. Naša pešadija uvek je bila zaustavljena jakom vatrom iz automatskih oruđa, a tenkovi »fiat-ansaldo« nisu mogli razbiti neprijatelja u jakim utvrđenjima. Dolazili su u neposrednu blizinu crkve, ali zbog malog elevacionog ugla mitraljeza smeštenih u tureli, nisu mogli dejstvovati po vatrenim tačkama na prozorima i tornju crkve. Kada su to pokušavali, pretila je opasnost da budu uništeni ručnim bombama. Članovi posada doživeli su u ovim borbama teža ranjavanja.⁶⁷ Odlučeno je da se do dolaska

⁶⁷ Arhiv VII, k. 423, f. 13, dok. 4. Teže su ranjeni Petar Živković i Marko Vidnjević, a lakše Branko Josipa Maričić i Stevan Stevana Vorkapić. U naknadnom izveštaju komande Tenkovske čete (Arhiv VII, k. 420/1, f. 1-60, dok. 7) piše da su u napadu na s. Cmu Vlast ranjeni i Božo Momčilović i Dane Marinković.

tenka »hočkis« odlože dalji juriši na crkvu, a jedinice do toga vremena srede. Pešadijske jedinice trpele su gubitke i od dejstva neprijateljeve artiljerije iz Vrhovina.

U 8 časova 21. marta tenk »hočkis« stigao je u G. Babin Potok i posle kraćeg zaustavljanja produžio ka Crnoj Vlasti. U 10 časova i 30 minuta podišao je crkvi i isterao neprijatelja iza ogradnog zida crkve, ali pešadija to nije iskoristila da upadne u crkveno dvorište, niti da vatrom nanese gubitke neprijatelju koji se povlačio po brisanom prostoru i sklanjao u crkvu i školu.⁶⁸ Tenk je prišao u neposrednu blizinu crkve iz koje je na njega bačeno više ručnih bombi i bio je sav u dimu. Od eksplozija bombi oštećen mu je poklopac na kupoli, a cev topa se zbog ponovnog kvara u protivtržajućem sistemu nije vraćala u prvobitni položaj, pa se morao izvući do najbližeg zaklona. Tu je posada otklonila kvar i oštećenje i pripremila ga za novi napad.

Oko 12 časova i 30 minuta, kada je uveden u borbu i bataljon iz rezerve, tenk je prešao u napad i posle prvih ispaljenih granata iz tenkovskog topa u prozor i toranj crkve, neprijatelj je počeo da se izvlači u pravcu Vrhovina, dok se jedan deo njegovih snaga predao. Sada se prvi put u dotadašnjoj upotrebi tenkova ukazala mogućnost da se upotrebe za gonjenje neprijatelja, ali to tenkovi »fiat-ansaldo« nisu mogli ostvariti. Oni su bili istrošeni a posade izranjavane, pa za gonjenje nisu bili spremne. Oko 16 časova Crna Vlast je bila zauzeta i očišćenja od četnika.

⁶⁸ Zbornik, tom V, knjiga 13, dok. 78. U izveštaju komandira Tenkovske čete komandantu 1. korpusa o dejstvu četa u napadu na Crnu Vlast piše:

»Kod izvršenja akcije na Crnu Vlast učestvovala su tri tenka. Što se tiče uspeha samih tenkova ovoga puta imali su ga, a naročito veliki tenk, dok mali nisu mogli da postignu takve rezultate od samih neprijateljskih bombi, pošto je posluga, čim je htjela bliže, odmah izranjavana. Kod rada sa velikim tenkom moglo je biti još većeg uspeha da ga je naša pješadija pratila bar sa vatrom. Desilo se je to: kad je tenk istjerao iza zidova neprijatelja da istoga nije imao tko tući dok je isti bježao preko brisanog prostora.

Benзина je utrošeno 336 litara, mitraljeskih metaka 968, topovskih granata 5.

Ranjana su 3 druga, dva lakše i jedan teže. (Po naknadnim izveštajima ukupno je ranjeno 6, od kojih 2 teže i 4 lakše - V. V.).

Veće štete na kolima nije bilo. Jedan je mitraljez oštećen, kao i poklopac na velikom tenku, koji je odmah uzet na popravku.

Zadocnjenje smo imali sa velikim tenkom, zbog toga što je majstor zakasnio u vod 12 sati«.

Izveštaj je overen okruglim pečatom Tenkovskog auto-voda Prve operativne zone, što znači da četa još nije imala svoj pečat.

Tenk »hočkis« u oslobođenoj Crnoj Vlasti. Vozač Josip Čakš (sa haubom na glavi) pokazuje komandiru čete Vlajku Vlasisavljeviću mesta eksplozija bombi na tenku, a pripadnici 6. primorsko-goranske brigade ga razgledaju

Neprijatelj je imao 60 poginulih, a zarobljeno je 125 četnika. Zaplenjeno je 6 mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 104 puške, 2 laka minobacača, 40.000 mitraljeskih i puščanih metaka i dosta drugog materijala i opreme.

Naši gubici bili su: 18 poginulih i 128 ranjenih.

Tenkovi su u napadu na s. Crnu Vlast znatno doprineli zauzimanju jakog neprijateljevog uporišta i svojim učešćem smanjili gubitke pešadije. Prednost tenka naoružanog topom 37 mm nad tenkovima naoružanim samo mitraljezima, bila je izrazita pri napadu na dobro uređenu odbranu u kojoj su pripremljene za odbranu i zgrade unutar naseljenog mesta. On se pokazao efikasnim borbenim sredstvom danju, kada se iz njega

lakše osmatra, brže uočavaju ciljevi, preciznije nišani i efikasnije iskorištavaju vatrene mogućnosti. »Hočkis« je u napadu utrošio svega 5 topovskih granata. Nišandžija je gađao samo tada i sa onog odstojanja s kojeg je bio siguran da će imati neposredni pogodak i uništiti najopasniji cilj za pešadiju i tenkove.⁶⁹ Na suprot tome, tenkovi »fiat-ansaldo« su zbog male težine, slabije oklopne zaštite i vatrene moći upotrebljeni noću. Pod zaštitom mraka mogli su se dovući zaprežnom vučom i beščujno približiti neprijatelju i iznenaditi ga. Cenilo se da ih noću neprijatelj teže osmatra i gađa i da lakše mogu obići pojedine jako branjene otporne tačke i izbiti u njegov bok i pozadinu, te uneti zabunu i nesigurnost u branioca. Njihova upotreba noću predstavljala je problem i za neprijatelja, jer ni on nije uspevao organizovati borbu protiv njih u uslovima slabe vidljivosti. Međutim, takav način njihove upotrebe zahtevao je neprekidnu neposrednu saradnju i uzajamnu pomoć sa pešadijom, a što ni u ovom napadu, sem u prvom udaru, nije ostvareno. Djestvo tenkova »fiat-ansaldo« danju u naseljenom mestu, gde neprijatelj ima mogućnosti da organizuje višespratnu vatru, bilo je riskantno, jer oni u takvim uslovima nisu mogli postići željene rezultate. Pretila im je stalna opasnost od dejstva ručnim bombama iz zgrada, a posebno pri davanju elevacije mitraljezima radi gađanja ciljeva na prozorima spratova. To je prouzrokovalo da svi članovi posada ovih tenkova budu izranjavani u napadu na Crnu Vlast.

Stečena iskustva sve više su upućivala na zaključak da tenkove »fiat-ansaldo« treba prvenstveno upotrebljavati protiv neprijateljeve pešadije koja je organizovala odbranu na brzinu, na pešadiju na otvorenom prostoru i za gonjenje. Njihova upotreba u napadu na jače uređenu odbranu i borbu unutar naseljenog mesta, zahtevala je veću podršku artiljerije, čiji bi zadatak bio da neutrališe ciljeve u utvrđenim objektima koji predstavljaju opasnost za tenkove, a naše jedinice u tome periodu razvoja NOB nisu imale dovoljno artiljerije ni za neposredno, a kamoli za posredno gađanje.

Za uspeh tenkova u napadu na Crnu Vlast veća se priznanja mogu pripisati hrabrosti, snalažljivosti, samoinicijativnosti i odlučnosti tenkovskih posada, nego pravilnosti postavljenih

⁶⁹ Nišandžija je bio Petar Peurača.

zadataka i uticaju komandi pešadijskih jedinica u dopuni zadataka i usmeravanju dejstva tenkova i pešadije da bi se lakše i brže ostvario zajednički cilj.

d) UPOTREBA TENKOVA U GONJENJU NA PRAVCU
VRHOVINE - OTOČAC

U poslednjoj sedmici marta i prvoj sedmici aprila produžena je aktivnost kordunaških, ličkih i primorskogoranskih brigada na neprijateljeve garnizone u Gackoj dolini i u njenoj okolini. U tome periodu oslobođeno je više mesta, i 24/25. marta pri oslobodenju s. Letinca zarobljeno je 16 ustaša, a 28. marta pri oslobodenju s. Poduma 40 četnika. Na putu iz Žumberka 4. kordunaška brigada očistila je od neprijatelja sela Ličku Jeseunicu, Dabar, Škare i Podum, a 30. marta s. Zalužnicu. Železnička pruga Ogulin - Gospić onesposobljena je za saobraćaj, a pri oslobađanju železničkih stanica Sinac, Ramljani, Ličko Lešće i Janča 1. aprila likvidirane su 3. lička železnička strażarska bojna i pohodna satnija 12. pukovnije, i zarobljeno 643 domobrana i žandarma, dok ih je 10 poginulo, a 15 ranjeno. Zarobljene su velike količine mauzer-municije, čime je rešeno snabdevanje naših jedinica municijom. Do 5. aprila neprijatelj je potisnut iz sela Kompolja i Švice, a likvidirano je i jako četničko uporište u s. Brlogu. Time su Vrhovine bile odsečene i okružene sa svih strana, izuzev puta ka Otočcu koji je, takođe, bio neposredno pod dejstvom naših snaga.

U redovima neprijatelja u Vrhovinama zapažala se sve veća nesigurnost u mogućnost dalje odbrane pa je, u skladu sa ranijom zamisli o prepuštanju ovog prostora pod kontrolu ustaško-domobranskih i četničkih snaga, u prepodnevnom časovima 6. aprila otpočeo izvlačenje italijanskog bataljona u pravcu Otočca. Istovremeno je i jedan deo četnika napustio Vrhovine i povukao se za Škare i Brlog, a zatim, pod udarom 4. kordunaške brigade, za Otočac, dok ih je znatan broj bacio oružje, pobećao svojim kućama i predao se našim jedinicama.

Jedinice 8. kordunaške divizije vršile su pripreme za napad, jer im je prethodnim uspesima bio osiguran neposredni napad na Vrhovine. Da naše brigade ne bi bile izložene neprijateljevoj vatri i da bi se pripreme napada sačuvale u tajnosti, prema Vrhovinama bili su ostavljeni samo izviđački delovi, dok su se glavnine pešadijskih brigada nalazile dublje na os-

lobodenoj teritoriji na odmoru, sređivanju i pripremi za predstojeća dejstva.

Dva tenka »fiat-ansaldo« i tenk »hočkis«, koji su učestvovali u napadu na Crnu Vlast, vraćeni su narednog dana u G. Babin Potok, gde su 1. aprila potčinjeni 2. bataljonu 6. primorsko-goranske brigade. Tada je Štab 1. korpusa naredio 2. bataljonu da »budno pazi na odlazak Talijana i da upadne u Vrhovine u pogodnom momentu«, a komandi Tenkovske čete »da tenkove snabde gorivom odmah čim ga primi jer bi u toj akciji učestvovali i tenkovi iz Babin Potoka«. Između Štaba 2. bataljona i tenkova uspostavljena je i održavana kurirska veza.⁷⁰

Ostali tenkovi bili su u s. Kovačici gde su opravljani i pripremani za predstojeća dejstva. Predveče 6. aprila jedan tenk utovaren je na kamion, a jedan zakačen za kamion i iz Kovačice, preko Korenice i Plitvičkih jezera, upućen u G. Babin Potok ka tenkovima koji su se tamo nalazili.

Oko 15 časova i 30 minuta 6. aprila, zamenik komandira Tenkovske čete, koji se nalazio kod tenkova u G. Babinom Potoku dobio je naređenje od komandanta 2. bataljona da sa tenkovima odmah krene za Crnu Vlast u kojoj se nalazio ovaj bataljon. Posadama je izdat kratak zadatak i posle pola časa od prijema naređenja tenkovi su stigli u Crnu Vlast, gde se zamenik komandira javio komandantu 2. bataljona. Ovaj ga je upoznao sa situacijom da neprijatelj napušta Vrhovine i izdao mu zadatak da krene u tom pravcu i uspostavi kontakt sa neprijateljem, i vodi zadržavajuću borbu do pristizanja pešadijskih jedinica, a zatim u sadejstvu s njima da ga uništi.

Tenkovi su odmah krenuli na izvršenje zadatka i ubrzo stigli u Vrhovine iz kojih se neprijatelj povukao, pa je zamenik komandira čete odlučio da sa tenkovima produži u pravcu Otočca. Na izlazu iz s. Zalužnice tenkovi su naišli na neprijateljevu zaštitnicu, napali je iz pokreta i razbili. U toj borbi oslobođena je veća grupa seljaka iz Vrhovina koje je neprijatelj poveo sa sobom, a zaplenjen je i deo neprijateljeve komore. Da bi izbegao frontalnu borbu, zamenik komandira čete odlučio je da sa tenkovima krene južno od puta Vrhovine - Otočac i, preko Gackog polja pravcem k. 486 - k. 470 - s. Špilnik, nastavi paralelno gonjenje neprijatelja koji je odstupao pu-

tem u dugim kolonama. Kod raskrsnice puteva ispred Špilnika tenkovi su presekli neprijateljevu kolonu, razbili je i naneli joj znatne gubitke. U jednočasovnoj borbi tenkova bez zaštite sopstvene pešadije, jer naše jedinice nisu pristigle, neprijatelj je uspeo da se, pod zaštitom artiljerijske vatre i prihvata snaga iz Otočca sa jugoistočne ivice sela Špilnika, povuče u Otočac, pošto je pretrpio velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Kada je pristigla naša pešadija tenkovi su se povukli u s. Zalužnicu u zaselak Iniči, a sutradan se premestili u Vrhovine. Oдавде je dostavljen izveštaj o rezultatima dejstva.⁷¹

Oslobađanjem Vrhovina ostvareni su svi uslovi da se preduzme neposredni napad na Otočac i pristupi oslobađanju ostalog dela Gacke doline, što je narednih dana i ostvareno.

Tenkovi su u gonjenju neprijatelja odigrali značajnu ulogu. Potpun uspeh, tj. uništenje neprijatelja, nije postignuto zbog toga što sa tenkovima nije bilo pešadije i što nisu imali svoje desante. U pregledu akcija i operacija jedinica 1. korpusa NOV Hrvatske za period od 1. do 30. aprila 1943. godine⁷² dostavljenog Glavnom štabu Hrvatske, u opisu dejstva 8. kor-

⁷¹ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 26. U izveštaju zamenika komandirante n-kovske čete Budislava Pribića i političkog komesara Stanislava Boršića Štabu 1. korpusa, piše:

»Oko 15.30 časova 6. IV dobili smo naređenje od bataljona VI brigade da krenemo za Crnu Vlast gdje smo sa istim bataljonom stupili u vezu. Iz Crne Vlasti krenuli smo u pravcu Vrhovina sa dva mala i jednim velikim tenkom.

Pošto se neprijatelj povukao iz Vrhovina krenuli smo u pravcu Otočca u gonjenje neprijatelja. U dodir s neprijateljem došli smo na polju između Zalužnice i Špilnika.

Naši tenkovi prihvatili su borbu bez učešća pešadije, pošto ista nije još stigla. Neprijatelj je u paničnom bjehu napuštao teška oruđa (bacače teške i lake, mitraljeze i municiju, kao i ostali ratni materijal).

Tenkovi su se probili kroz neprijateljsku zaštitnicu i ušli u samu glavninu te naneli neprijatelju velike gubitke u ljudstvu i stvorili među njima veliku paniku. Mnogi su od neprijatelja bacali oružje i izvršavali samoubojstvo bacajući pod sebe bombe. Neprijatelj je gonjen do Špilnika. Nedostatak u ovoj operaciji bio je u tome što smo kasno dobili naređenje za pokret i što naša pješadija koja se nalazila na bokovima neprijatelja, nije bila obavještena o učešću naših tenkova, te su isti na tenkove otvarali vatru misleći da su neprijateljski.

Mitraljeske municije utrošeno 950 metaka. Na velikom tenku puškomitraljeske municije 500 metaka i 7 topovskih granata.

Top je u defektu i radi se na njemu. Ranjenih i mrtvih nema.

Po završenoj akciji vratili smo se u prve kuće sela Zalužnica i prenočili. Pošto nismo imali vezu sa VI brigadom vratili smo se u Vrhovine, odakle smo poslali u bazu po benzin i čekamo daljnje naređenje«.

⁷² Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 115. U pregledu piše:

»U dejstvima kod Vrhovina, jedinice 6. brigade od pravca Vrhovina i tri tenka od pravca Panosa u pravcu Špilnika, neprijatelj je natjeran na odstupa-

dunaške divizije, istaknut je visok doprinos tenkova u gonjenju neprijatelja. U pregledu se navodi da su tenkovi stigli sa zakašnjenjem, što nije tačno. Oni su sa zakašnjenjem primili dosta načelan zadatak, nedovoljno jasan i precizan. Izdao ga je komandant bataljona koji nije bio dovoljno upoznat sa situacijom. Zamenik komandira Tenkovske čete samoinicijativno je odlučio da od Vrhovina produži za neprijateljem u pravcu Otočca, a kada je naišao na otpor zaštitničkih delova i razbio ih, promenio je pravac kretanja i preduzeo paralelno gonjenje da bi mu presekao odstupanje putem i naterao ga pod bočnu vatru pešadijskih jedinica koje su se približavale sa bokova.

Nepostojanje veze između brigade, a posebno veze sa tenkovima, dovelo je do toga da su po našim tenkovima, misleći da su neprijateljevi, otvarale vatru ne samo jedinice drugih brigada, već i delovi jednog bataljona iz sastava 6. primorsko-goranske brigade kojoj su tenkovi bili pridodati i za čiji su račun dejstvovali. Za sve vreme tenkovi su bili sami, bez pešadije, čije se odsustvo najviše osećalo kod Špilnika. Pošto je stigla tek predveče, zbog njenog se zakašnjenja, a ne zakašnjenja tenkova, neprijatelj uspeo povući u Otočac.

Stečena su nova iskustva, iz upotrebe i dejstva tenkova zaplenjenih od neprijatelja, čije taktičko-tehničke mogućnosti u početku tenkisti nisu poznavali, a posebno ih nisu poznavale starešine pešadijskih jedinica. U napadu na Babin Potok i Crnu Vlast uočene su teškoće i nedostaci frontalnog napada tenkova, na jako utvrđene otporne tačke i prednosti manevra i napada sa bokova i pozadine, kao i da u noćnim dejstvima mogu uspešno da izvršavaju razne borbene zadatke samo u tesnom sadejstvu sa pešadijom. U dejstvu tenkova od Vrhovina ka Otočcu iskazana je njihova efikasnost za brzo uspostavljanje narušenog kontakta sa neprijateljem i gonjenje. Stečena iskustva bila su korisna za buduće akcije radi umanjivanja, manevrom, preimущества neprijatelja u tehnici i naoružanju, i onemogućavanja da njegova tehnička nadmoćnost odlučujuće utiče na tok i ishod borbe. Međutim, pri postavljanju zadataka tenkovima, a naročito od komandanata pešadijskih jedinica

nje sa pokretnim pobočnicama. Tenkovi su najviše doprineli i pomogli svim jedinicama za uspešno otjeravanje Talijana prema Otočcu.

Nedostaci u ovim dejstvima bili su što veza između brigada nije dobra. Tenkovi su stigli sa zakašnjenjem i borci su bili umorni te nisu mogli snažno goniti neprijatelja, kojem bi inače bili nanjeli mnogo veći gubici.

koje prvi put podržavaju, nije se vodilo računa da ih najpotpunije iskoriste, jer je za njih bilo značajnije da se pojave u borbenom rasporedu pešadije, što je neosporno uticalo na njen moral, odlučnost i upornost u borbi.

e) UPOTREBA TENKOVA U OSLOBAĐANJU OTOČCA I NA PRAVCU
OTOČAC-KOMPOLJE

Otočac je predstavljao jako neprijateljevo uporište, čije su snage u njemu boravile i uređivale ga za odbranu skoro dve godine. Sve italijanske, ustaško-domobranske i četničke snage koje su izbegle uništenje pri zauzimanju okolnih garnizona od naših jedinica, povukle su se u Otočac. U njemu su se nalazile italijanske snage jačine jednog puka (bez jednog bataljona) divizije »Re«, 2. ustaška lovačka bojna, 19. i 20. satnija 12. domobranske pukovnije, mjesno zapovedništvo, zapovedništvo Osnutka Donaknadne bojne 12. pukovnije i oko 600 četnika koji su se uspjeli povući 5. aprila pri likvidaciji njihovog uporišta u s. Brlogu. Ukupno je u Otočcu bilo koncentrisano oko 3.600 vojnika: Neprijatelj je sa delom snaga iz Otočca izašao 9. aprila i duž komunikacije u pravcu Senja zauzeo dominantne položaje radi konačnog ostvarenja plana povlačenja divizije »Re« u Hrvatsko primorje, tako da je u gradu, pred početak našeg napada, bilo oko 3.000 vojnika. U isto vreme druge snage iz pravca Senja krenule su im u susret. Za sve to vreme, neprijateljeva artiljerija i avijacija držale su stalno pod vatrom položaje naših jedinica.

Ulaskom naših jedinica u Vrhovine, oslobođena je cela Gacka dolina, osim Otočca. Sada su se neposredno pred tim poslednjim uporištem našle 8. kordunaška divizija sa svoje tri brigade, 9. brigada 6. ličke divizije, 6. primorsko-goranska brigada i 1. tenkovska četa 1. korpusa NOV i PO Hrvatske. Zadatak tih snaga bio je da unište neprijatelja i oslobode Otočac.

Na pravcu glavnog udara u zahvatu puta s. Škare-Otočac, ka centru grada, dobila je zadatak da napada 5. brigada 8. kordunaške divizije ojačana 1. tenkovskom četom, pa i, radi važnosti zadatka, bila pod neposrednom komandom Štaba 1. korpusa.

Tenkovska četa nalazila se do 9. aprila u Vrhovinama, kada je dobila zadatak od Štaba 1. korpusa da noću izvrši marš sa tri tenka pravcem Vrhovine - Škare u rejon raskrsnice puteva sela Glavače - Škare, ispod Poduma prema Otočcu,

gde je stavljena pod komandu 5. brigada 8. kordunaške divizije.⁷³

Kada su preračunate raspoložive količine goriva, usmeno je od Štaba 1. korpusa naređeno da na zadatak krenu 4 tenka »fiat-ansaldo«, dok je naređenje za upotrebu tenka »hočkis« Štab 1. korpusa izdao posebno 10. aprila.⁷⁴ Noću 9/10. aprila tenkovi »fiat-ansaldo« preveženi su kamionom do Škara, dok je tenk »hočkis« došao sopstvenim hodom. Uveče 10. aprila oni su izvršili marš iz Škara na polazni položaj kod raskrsnice puteva Glavače - Škare - Otočac i dobili zadatak da podrže napad pešadije na Otočac, a zatim da, u slučaju izvlačenja neprijatelja iz grada, budu spremni za gonjenje. Početak napada određen je za 5 časova 11. aprila, s tim što je bilo predviđeno da se vreme polaska tenkova u napad s polaznog položaja naknadno reguliše.

Ispred polaznog položaja, u dodiru s neprijateljem, nalazili su se delovi 5. kordunaške brigade. Celu noć čulo se dejstvo puščane i mitraljeske vatre, čiji je intenzitet bio veoma jak na severozapadnoj strani Otočca. Neprijatelj je otkrio naše pripreme za napad, pa je na tom pravcu noću izvršio protivnapad u zahvatu puta Otočac - Brlog, potisnuo naše pešadijske snage iz Švice i uspeo da se izvuče u pravcu Brloga. Jedinice 5. brigade nisu bile dovoljno oprezne i neprijatelj je uspeo da se neopaženo odvoji od njih.

Tenkovi su bili spremni na polaznom položaju. Očekivali su naređenje za napad. Međutim, veza komande Tenkovske čete sa Štabom 5. brigade bila je do te mere slaba, da komanda

⁷³ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 38. U naređenju Štaba 1. korpusa od 9. aprila komandiru Tenkovske čete, piše:

»Sutra u 7 sati tri tenka moraju biti na raskrižju puteva Glavače - Škare ispod Uma prema Otočcu gdje će se staviti pod komandu Štaba Pete brigade čija će naređenja izvršavati. Tenkovi trebaju na određeno mjesto da dodu pod zaštitom noći tako, da ne bi bili primijećeni i otkriveni. Tenkovi moraju biti potpuno opremljeni za borbu. Upotrebiti sva tri tenka.

Primitak naređenja potvrditi.

Sva dalja uputstva za rad primaćete od Štaba 5. brigade«.

⁷⁴ Arhiv VII, k. 421, f. 1-1, dok. 57. U naređenju za upotrebu tenka »hočkis« piše:

»Odmah po prijemu ovog naređenja kreni sa velikim tenkom putem Zalužnica - Škare i od Škara dalje cestom prema Otočcu do pod Um, tj. do raskrsnice puteva Glavače - Škare - Otočac, sjeverno od k. 460, gdje će ući u sastav ostalih tenkova i staviti se pod komandu V. brigade. Tenk mora biti opremljen za borbu. Tenk će poslužiti za krčenje puta za prolaz u grad i ostaće u gradu, tj. neće dalje s malim tenkovima progoniti neprijatelja. Po stignuću na određeno mjesto izvijestiti ovaj štab«.

čete nije bila obaveštena o situaciji sve do 8 časova i 30 minuta da je neprijatelj u 5 časova napustio Otočac i da je 4. bataljon 5. brigade krenuo u njegovo gonjenje. Promena situacije dovela je do zabune, a planirani napad nije izveden.

U novonastaloj situaciji komandir Tenkovske čete je ocenio da je neprijatelj daleko odmakao i da je glavninom svojih snaga, verovatno, stigao do Brloga, gde se tenkovi ne bi mogli efikasno upotrebiti. Znao je da je u naređenju 1. korpusa od 10. aprila izričito precizirano da će tenk »hočkis« ostati u Otočcu i da »neće dalje sa malim tenkovima progoniti neprijatelja«. Pored toga smatrao je da četa raspolaže malom količinom goriva, koja se mora čuvati, a i da je odlaskom pešačkog bataljona u gonjenje prekinuta veza s njim, pa se na brzinu bilo teško odlučiti da sve tenkove uputi za neprijateljem dok se situacija ne razjasni. Predložio je komandantu 5. brigade da se za gonjenje neprijatelja upotrebe samo dva tenka »fiat-ansaldo« pravcem Otočac - Kompolje - Brlog, a da tri tenka ostanu do daljeg u rejonu polaznog položaja za napad. S tim predlogom složio se komandant 5. brigade.

Za gonjenje su određena dva tenka. Posadu prvog tenka sačinjavali su Josip Fink i Milivoj Turina, a drugog Božo Momčilović i Duro Grudić. Vodom je komandovao Fink Josip i njegov se tenk kretao na čelu. Nakon kraćeg vremena posle odlaska voda na zadatak, komandir Tenkovske čete uputio je za njim kurira moticiklistu, i dao mu zadatak da ga izvesti o stupanju voda u kontakt s neprijateljem i situacijom kod njega.

Na izlazu iz Otočca, Tenkovski vod sustigao je 4. bataljon 5. brigade i prošao ga. Na jugoistočnoj ivici s. Kompolja naišao je na odbranu zaštitničkih delova neprijatelja i razbio ih pre dolaska 4. bataljona, a zatim produžio da dostigne glavninu neprijatelja. U Kompoljskom polju, u visini k. 635, sustigao je glavninu i uklinio se u njenu kolonu. Neprijatelj je u prvom momentu ocenio da su to njihovi tenkovi, a kada je iz tenkovskih mitraljeza otvorena vatra po njegovim odstupajućim delovima, shvatio je da se radi o partizanskim tenkovima i panično se sklanjao s puta, bežeći preko polja u pravcu Brloga.

Zanesen postignutim uspehom i panikom među neprijateljem vod je produžio probijanje. Gazio je s tenkovima opremu i naoružanje po putu i nastojao da se što pre domogne čela glavnine kolone i spreči joj povlačenje.

Vratio se kurir moticiklista i izvestio komandira Tenkovske čete da su tenkovi sustigli neprijatelja i da na jugoistočnoj ivici Kompolja vode borbu sami bez pešadije. Komandir je odmah krenuo sa ostatkom čete u tome pravcu i na 3,5 km severozapadno od Otočca susreo 4. bataljon 5. brigade koji se kretao ka Otočcu. Komanda 5. brigade je posle borbe 4. bataljona sa zaštitničkim delovima ocenila da su zaštitnički delovi jaki,⁷⁵ pa je svoj bataljon povukla za Otočac, jer je ta brigada imala zadatak da »očisti od zaostalog neprijatelja i osigura oslobođeni grad«. Ovim je Tenkovska četa dovedena u situaciju da dejstvuje sama bez zaštite pešadije i artiljerije sve do nailaska delova neke druge brigade.

Fink se sa svoja dva tenka uporno probijao kroz kolonu neprijatelja ka s. Brlogu, a za njim su hitali drugi vod i tenk »hočkis« u želji da ga sustignu i da mu pomognu. Na ulazu u Brlog, sa leve strane puta u šljiviku, pogođen je prvi tenk prvog voda iz topa oklopnog automobila, koji je bio prikriven u zasedi iza jedne okuke puta u visini k. 423. Tenk je zahvaćen plamenom i u njemu su poginuli i izgoreli Josip Fink i njegov mitraljezac Milivoj Turina. Stigao je iz drugog voda tenk »hočkis«, ali je i on pogođen iz istog oklopnog automobila. Tenku je oštećen periskop i ranjeni su članovi posade Aco Furač i Petar Peurača. Ranjena posada ostala je u tenku, produžila dejstvo i vatrom iz topa primorala izviđački automobil na povlačenje.

Pristigla su i dva tenka »fiat-ansaldo« drugog voda, pa su svi zajedno produžili ka s. Brlogu, nanoseći neprijatelju znatne gubitke. Kroz razbijene i rastrojene pešadijske delove probijao se napred drugi tenk prvog voda i, kada je izbio pred most u Brlogu, pogođen je iz zasede granatom topa 20 mm iz oklopnog automobila. Iz tenka je suknuo dim, a zatim je otvoren poklopac i iskočio je Đuro Gradić.⁷⁶ Odmah je pogođen rafa-

⁷⁵ Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, članak »Osma divizija u trećoj godini NOR-a, str. 144.

⁷⁶ Arhiv VII, k. 422, f. 5, dok. 4. Đuro Grudić 9. aprila napisao je svoje poslednje pismo. Uputio ga je komesaru 1. korpusa, i u njemu piše: »Druže komesare, govorio sam sa drugom Zorkom Opačićem i isti mi kaže da bi imao želju u našu tenkovsku jedinicu. Koliko je meni poznato isti se dobro razumije u vožnju motocikla i automobila, te ako se ti s tim slažeš mogao bi ga pozvati«. Odgovor na pismo Đuro nije dobio. Zorko je postao tenkista i posle dve godine, u aprilu 1945. godine, gonio neprijatelja iz Like istim pravcem ka Primoiju i Istri sve do Trsta kao pripadnik 1. tenkovske brigade i svetio Đuru i druge poginule.

lom. Zatim je iskočio Božo Momčilović⁷⁷ bacio se desno u kanal puta, pokušavajući da se izvuče unazad ka tenku u kojem su bili do tada većiskusni tenkista i politički delegat drugog voda Dane Marinković i njegov mitraljezac, novajlija u četi - istaknuti prvoborac kordunaških jedinica - Ignjatije Vukić.⁷⁸ Međutim, neprijatelj je iz neposredne blizine pokosio i Božu.

Iz tenka je prestao da izlazi dim, a kasnije je utvrđeno da je bilo upaljeno samo gorivo u karburatoru, ali vatra nije prenetana rezervoar.

Tenkovska četa je i dalje dejstvovala sama. Lakše je oštećen još jedan tenk »fiat-ansaldo«, tako da je ispravan ostao samo jedan.⁷⁹ Ubrzo je pristigla pešadija, a u tenkovima je os-

⁷⁷ Božo Momčilović primljen je u KP pre rata. Bio je delegat voda. Odlično je vozio i poznavao tenk i uvek spreman da pomogne mladima i da ih na jednostavan način obuči u rukovanju tenkom. Isticao se hrabrošću i snalažljivosti u svim borbama, počev od upotrebe prvih tenkova u napadu na Prijeboj, do ove akcije.

⁷⁸ Ignjatije Vukić u svojim zabeleškama za ovu monografiju piše:

»U jednom tenku, među onima koji su kasnije upućeni u gonjenje neprijatelja, bili smo Dane Marinković i ja. Ispred Brloga naišli smo s leve strane ceste na naš tenk koji je dogoijevao. Skočio sam do njega, otvorio poklopac i ugledao dva unakažena tijela svojih drugova. To su bili Fink Josip i Turina Milivoj. Na prednjoj strani tenka nalazio se otvor stvoren probijem pancirne granate 20 mm. Odmah smo krenuli naprijed da stignemo neprijatelja i osvetimo svoje drugove. Dane je vozio ludo i uskoro smo naišli na talijansku kolonu koja se povlačila poljem, levo od puta. Kada smo se približili, otvorio sam vatru iz oba mitraljeza i mnoge ih pokosio.

Nastavili smo sa progonom neprijatelja. Na našem tenku »hočkis« oštećen je periskop i ranjeni su Furač Aco i Peurača Pero. Na ulazu u Brlog primetili smo da se jedan tenk probija cestom kroz kolonu Talijana, pa smo produžili za njim. Na jednom mostiću u Brlogu taj je tenk zaustavljen i iz njega kulja dim. Istovremeno smo osmotrili na udaljenosti oko 500 m italijansku blindu koja u povlačenju otvara vatru na nas. Pomerili smo se u zaklon i vatrom iz mitraljeza dejstvovali po neprijatelju. Odjednom se otvaraju poklopci tenka i iz njega iskače Đuro Grudić, ali je pogođen i pada mrtav na cestu. Za njim iskače i Božo Momčilović, baca se u kanal desno od ceste i pokušava da se izvuče. Ubrzo je smrtno pogođen iz neposredne blizine. Dimljenje iz tenka je prestalo, a kasnije smo ustanovili da je izgorelo samo gorivo u rasplinjaču.

To su bili teški i veliki gubici za našu malu jedinicu. Prestale su iluzije o sigurnosti u oklopu, posebno kod nas novajlija. Dobio sam težak zadatak posle završene borbe, da pokupim naše mrtve. Mučno je bilo iz olupine tenka vaditi vatrom unakažena tijela svojih drugova. Pokupio sam ih u dva šatorska krila i odvezao za Otočac, gdje su dostojno sahranjeni u prisustvu cijele čete«.

⁷⁹ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 53. U izveštaju komande Tenkovske čete od 12. aprila 1943. godine komandantu 1. korpusa NOV i PO Hrvatske, pored ostalog, piše:

»... Tenkovska četa u jačini dva voda dobila je zadatak da u momentu izvlačenja neprijatelja iz Otočca izvrši prodor cestom na neprijateljsku glavninu kolone i da time stvori nered kod istih u povlačenju.

talo malo goriva, pa je gonjenje tenkovima obustavljeno i oni su se povukli za Otočac.

Stečena iskustva su dragocena i trajno poučna. Uspehu tenkova najviše je doprinela samoinicijativnost, odlučnost i hrabrost tenkista koji su učestvovali u ovoj borbi.⁸⁰ Dejstvom Tenkovske čete ublažena je neorganizovanost gonjenja od pešadijskih brigada.⁸¹ Bez uspešnog dejstva tenkova, neprijatelj bi

11. ovog meseca u 8.30 časova dobili smo obavještenje da je neprijatelj napustio Otočac u 5 časova ujutro, pa smo zbog toga u sporazumu sa komandantom Pete brigade uputili dva tenka za neprijateljem pošto smo računali da je neprijatelj već daleko umakao, pa da benzin kojeg smo imali uzalud ne potrošimo. Čim smo dobili obavještenje da su ova dva tenka stigli neprijatelja u početku sela Kampilja, odmah smo uputili i ostala tri tenka, koji su takođe stigli i stupili u borbu sa neprijateljskim snagama na početku sela Brloga, gdje su im tenkovi nanjeli teške udarce kako u mrtvim i ranjenim tako i u materijalu. Tom prilikom jedan tenk od ona dva koja smo ranije uputili bio je pogoden iz protivkolskog oruđa i upaljen, kojom je prilikom i posada u jačini od dva člana izgorjela (drugovi Turina Milivoj i Fink Josip). Takođe su u selu Brlogu u daljnim borbama i druga dva mala tenka oštećena od protivkolskih oruđa, gdje su poginula još dva druga (Momčilović Božo i Grudić Đuro). U velikom tenku ranjena su dva druga uslijed proboja zrna na samom prorezu kuda vozač osmatra, ali su oni lakše ranjeni (Furač Aco i Peurača Pero).

Za vrijeme borbe svi su se drugovi hrabro držali.

Za tu operaciju primili smo 4.200 mitraljeskih metaka, od toga smo ovoga puta utrošili 1575, a izgorjela su dva mitraljeza i 685 mitraljeskih metaka. Topovskih granata utrošeno je 18 komada.

Benзина za operaciju primili smo 530 litara, od toga utrošeno 520 litara.

Tenkovi koji su oštećeni daće se popraviti pošto imademo dijelova od ranije rashodovanog tenka«.

⁸⁰ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 115. U pregledu akcija i operacija 1. korpusa NOV i PO Hrvatske piše:

»U borbama se istakla Tenkovska četa u svojim smionim naletima i energičnom gonjenju neprijatelja. U gonjenju su u početku učestvovala 2 mala tenka, a poslije još 2 mala i 1 veliki. Upotreba u gonjenju bila je vrlo efikasna iako su tenkovi zakasnili i nisu bili odmah upotrebljeni svi kao što je bilo naređeno od strane našeg štaba. Uprkos toga što je neprijatelj imao u svojoj zaštitnici 2 teža tenka (Nisu bili teški tenkovi jer ih neprijatelj nije imao na tom prostoru. To su bili oklopni automobili SPA - primedba V. V.), neprijateljska zaštitnica je raspršena, djelimično uništena, poslije čega su tenkovi dostigli samu neprijateljsku glavninu i nanjeli joj gubitke.

Nedostaci: Nije bilo budnosti i nije na vreme otkriveno izvlačenje neprijatelja iz Otočca, čime je omogućeno neprijatelju da se odvoji od naših snaga«.

⁸¹ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 65. U izveštaju 8. divizije Štabu 1. korpusa piše:

»Gonjenje neprijatelja nije teklo organizovano i štabovi brigada nisu bili u stanju da drže svoje jedinice u rukama, tako da se mnogo boraca spuštalo na cestu i gonilo neprijateljske zaštitnice, umjesto da se neprijatelj tuče bočno i presjeca. Četvrta brigada je zakasnila sa napadom, tako da je napala neprijateljsku zaštitnicu. Borci još uvijek ne znaju iskoristiti vatru svog oružja i ne tuku neprijatelja vatrom već trče za njim, a pored toga zadržavaju se oko pljena još za vrijeme borbe te zaboravljaju na svoje glavne zadatke«.

se neometano povukao za Senj. Da je uz ovakav rad i dejstvo Tenkovske čete bilo bolje organizovano gonjenje od štabova pešadijskih brigada i da je na vreme otkriveno izvlačenje neprijatelja iz Otočca, uspeh bi bio daleko veći.

Štab 1. korpusa kolebao se pri odlučivanju o upotrebi i dejstvu tenkova, što je u uslovima čuvanja svakog litra goriva bilo razumljivo. Najpre je odlučio i naredio da se u napadu na Otočac upotrebe 3 tenka, a zatim, istog dana, još jedan laki i jedan srednji. Za gonjenje neprijatelja bili su predviđeni samo laki tenkovi, što je uticalo na odluku komandira Tenkovske čete da ne upotrebi jednovremeno sve tenkove. Postupno angažovanje tenkova za gonjenje u skladu je sa naređenjem Štaba 1. korpusa i nije rezultat pogrešne odluke komandira Tenkovske čete. Kada je bio bolje upoznat sa situacijom, on je samoinicijativno angažovao za gonjenje i ostale, uključujući i tenk »hočkis« za koji je Štab 1. korpusa izričito naredio da će »ostati u gradu« i da »neće biti angažovan za proganjanje neprijatelja«.

Tenkovima je u napadu na Otočac pridavan poseban značaj, pa je komandant 1. korpusa potpisao naređenje komandiru tenka »hočkis« za njegovo dovođenje do polaznog položaja i za napad na grad. No, i pored toga, veza između komande pešadijske brigade kojoj su tenkovi bili pridodati i komande Tenkovske čete nije bila sigurna. Kurirska veza bila je spora, pa je, pored kasnog otkrivanja da se neprijatelj izvlači iz grada, Tenkovska četa sa velikim zakašnjenjem primila obaveštenje o njegovom povlačenju ka Brlogu.

Zauzimanjem Otočca oslobođena je cela Gacka dolina, čime su ostvareni svi ciljevi koje je posle završetka četvrte neprijateljeve ofanzive u Lici postavio Glavni štab NOV i PO Hrvatske. Savladane su sve nevolje prouzrokovane ofanzivom. Odluka da se u ofanzivnim dejstvima na uporišta u Gackoj dolini olakšaju i ublaže posledice neprijateljeve ofanzive, bila je ispravna. Porasla je tehnička opremljenost svih jedinica i moralno-političko jedinstvo u vojsci i narodu.

Od 5 tenkova, koliko je učestvovalo u gonjenju, 1 laki je uništen, dok su 2 laka i 1 srednji oštećeni. To su gubici od 80 % u tehnici. Od 11 članova posade, 4 su poginula ili 36,5 %, dok su 2 ili 18,2 % ranjena, što je za jedinicu koja je oskudevala u stručnom ljudstvu bilo mnogo. Svi ranjeni su, ulažući

krajnje napore, ostali do kraja u borbi, uključujući i one koji su bili u oštećenim tenkovima. Jednako su bili svi hrabri i spremni na sva žrtvovanja, jer među posadama tenkova nisu mogli biti kolebljivci, malodušnici i kukavice.⁸² Svi poginuli bili su primerni, odlučni, otvoreni neposredni i uvek spremni da iznesu svoje probleme i teškoće, kakav je bio i Josip Fink pa se prema njemu znalo i pogrešiti.⁸³

BORBENA DEJSTVA TENKOVSKJE ČETE OKO GOSPIĆA I U NAPADU NA GOSPIĆ

a) SITUACIJA I PRIPREME ZA DEJSTVA

Oslobođenjem Gacke doline teška situacija posle četvrte neprijateljeve ofanzive pretvorena je u veliku pobjedu. Njome su otvoreni procesi daljeg razvoja i jačanja narodnooslobodilačkog pokreta, ne samo u Lici, već u Hrvatskoj u celini. Italijanske i četničke snage proterane su iz Like. Na ličkoj visoravni bile su potpuno oslobođene Krvavska, Gacka i Plašćanska dolina, a ustaško-domobranske snage držale su još Ličko Polje i Gospić, raspoređene ovako:

- 9. ustaška bojna imala je jednu satniju na željezničkoj stanici, a jednu kao posadu bunkera u Gospiću, dok je sa dve satnije obezbeđivala željezničku prugu od željezničke stanice Studenci do željezničke stanice Bilaj;

- 34. ustaška bojna, 2. lovačka bojna, oklopni sat (7 tenkova), gorska bitnica, protukolska bitnica sa ostalim prištapskim jedinicama ustaškog Operativnog područja Lika - u Gospiću, spremne za intervenciju na ugroženim pravcima;

⁸² Neposredno pred polazak na izvršenje zadatka povređen je Milivoj Turina. Ignjatije Vukić u zabeleškama za monografiju o tome piše:

»... Nepažljivo je otkaćen poklopac tenka na polaznom položaju. Poklopac je pao i povrijedio Milivojevu glavu. Povreda je bila ozbiljna i naredeno je da ga zamjeni mitraljezac iz rezervne posade. Kada mu je rana zavijena, on je odbio zamenu, smatrajući da bi neko mogao pomisliti da je to uradio iz kukavičluka da ne bi učestvovao u borbi...«.

⁸³ Arhiv VII, k. 422, f. 17, dok. 30. U ovom dokumentu dato je objašnjenje zašto je Josip Fink isključen iz KP. U njemu piše:

»Fink Josip došao je u NOV kao član KP, ali je isključen, dok se nalazio u odredu. U bataljonu su ga zadužili s bataljonskim SKOJ-em, diletantskom grupom, kulturno-prosvetnim radom i svim vojničkim dužnostima oko straže i si., i to nije mogao izvršavati, pa je tražio smjenu ili pripomoć u radu, zbog čega ga je bataljonski biro isključio iz KP.«.

- 1. bojna 12. pukovnije na prostoru s. Bilaj - s. Ribnik
- s. Medak;
- 31. ustaška bojna u rejonu s. Perušića;
- 32. ustaška bojna u Ličkom Osiku, a jedna njena satnija u s. Širokoj Kuli;
- 33. ustaška pripremna bojna u s. Budaku na obezbeđenju mosta (železničkog i drumskog) na r. Lici i aerodroma, i
- 1. lička stražarska bojna u zahvatu puta Gospić - Karlobag od s. Ličkog Novog do s. Baških Oštarija.

To su bile jake snage i odlučeno je da se pristupi njihovom postupnom uništavanju i daljem proširenju slobodne teritorije. Potpunim oslobođanjem Like sa gradom Gospićem, na širokom frontu ugrožavaju se priobalni garnizoni u jugoistočnom delu Hrvatskog primorja i severozapadnom delu Dalmacije, i uspostavlja se neometana veza Like sa oslobođenim teritorijalnom Dalmacijom i Dalmacijom sa Hrvatskim primorjem.

Štab 1. korpusa NOV i PO Hrvatske planirao je da što pre nastavi ofanzivna dejstva. Za to je odredio 6. ličku i 8. kordunašku diviziju, bez 5. brigade, koja je upućena u Plašćansku dolinu radi zaštite tog kraja od Italijana i četnika iz s. Josipdola i ustaša iz Ogulina, i da mobiliše ljudstvo s te teritorije s koje se povukao okupator. Za podršku ovih divizija, predviđena je Tenkovska četa 1. korpusa.

Pripreme za dejstva preduzete su odmah posle oslobođenja Gacke doline. Pretpostavljalo se da će dotadašnji uspesi imati veliki odjek i u neprijatelja, što bi se trebalo odraziti na njegovu sposobnost za odbranu. U političkim pripremama za predstojeća dejstva, a kasnije i u zapovestima Štaba 1. korpusa i štabova divizija, isticana je demoralizacija neprijatelja, navodeći da mu je moral slab, a zanemarivalo se da su njegovi pripadnici, posebno ustaše, ogrezli u krvi i da će se boriti do smrti kada se nađu u situaciji da ne mogu izmaći, što su potvrdili i kasniji događaji.

Od Tenkovske čete se mnogo očekivalo, pa se Štab 1. korpusa više puta interesovao za stanje u četi i pospešivao osposobljavanje što većeg broja tenkova za borbu. U pregledu brojnog stanja ljudstva i tenkova od 12. aprila, Tenkovska četa imala je 40 ljudi, 9 tenkova »fiat-ansaldo« i 2 tenka »hočkis«. U taj broj uračunati su i izgoreli tenk u Brlogu, oštećeni tenk koji se koristi za rezervne delove pri opravci tenkova »fiat-an-

saldo« i tenk »hočkis« u s. Cvitovićima na Kordunu, od čije se opravke privremeno odustalo. Od 11 navedenih tenkova ispravna su bila samo 4 »fiat-ansaldo«. Na tenku »hočkis«, koji je učestvovao u gonjenju neprijatelja, u kvaru je bio motor, a dva tenka »fiat-ansaldo«, koja su prethodnog dana oštećena kod Brloga, nisu još bila opravljena.⁸⁴ Nakon dva dana komanda 1. korpusa naređuje komandi Tenkovske čete da »za buduće operacije koje će početi kroz izvjesno vrijeme pripremi tenkove i dovede ih u potpunu ispravnost za borbu«.⁸⁵ Istim naređenjem traži se da joj se odmah dostavi izveštaj o broju ispravnih tenkova za borbu, da li je izvršena opravka tenka »hočkis«, obaveštava četu da joj je dodeljen sav benzin koji je zaplenjen u Otočcu i zamera njenoj komandi što sa puta između Korenice i s. Bunića nije sklonjen tenk koji se tamo nalazi.⁸⁶

Komanda čete izvestila je istoga dana komandu 1. korpusa da ima ispravna 4 tenka, od kojih su za borbu sposobna tri. Još uvek nije bilo ugrađeno naoružanje u tenkove, koje su demontirale i odnele pešadijske brigade prilikom zaplene. Pred početak napada na Otočac, Tenkovska četa imala je ukupno 9 mitraljeza »fiat«. U tenkove je bilo ugrađeno 8, a 1 se nalazio na opravi u Centralnoj radionici Glavnog štaba Hrvatske. Dva mitraljeza izgorela su u uništenom tenku kod Brloga, dok je mitraljez koji je bio u Centralnoj radionici uništen pri eksploziji i uništenju radionice.⁸⁷ Tri mitraljeza koja je četi trebalo da dostavi 6. lička divizija, nisu primljeni sve do 17. aprila, pa je četvrti tenk tek 18. aprila osposobljen za borbu.

Komandir Tenkovske čete referisao je 15. aprila komandantu 1. korpusa i upoznao ga sa stanjem tenkova »fiat-ansaldo«. Posebno mu je predočio da je »posle detaljnog pregleda ustanovljeno da je kvar na motoru tenka, »hočkis« teži od onog koji se pretpostavljao »i da« za otklanjanje kvara treba više vremena u radionici opremljenoj strojevima i instrumentima kojih nemamo na oslobođenoj teritoriji«. Zato se na upotrebu ovog tenka u narednim dejstvima nije više računalo. Odlučeno je da se upotrebe samo tri tenka »fiat-ansaldo«.

⁸⁴ Arhiv VII, k. 421/D, f. 1-10, dok. 33.

Arhiv VII, k. 421, f. 1-2, dok. 6.

⁸⁶ To je teže oštećeni tenk koji se nije mogao opraviti, pa je korišćen za rezervne delove.

⁸⁷ Arhiv VII, k. 422, f. 25, dok. 54.

Komanda 1. korpusa dodelila je Tenkovskoj četi 18. aprila 2 kamiona za prevoženje tenkova⁸⁸ i naredila da noću 18/19. aprila izvrši prevoženje do Ljubova gde će se staviti pod komandu 2. ličke brigade od koje će dobiti zadatak za predstojeća dejstva. Prevoženje je izvršeno pravcem Otočac - Vrhovine - Korenica - Bunić - Ljubovo (zaselak Serdari) gde su do 2 časa 19. aprila tenkovi istovareni, Jedan kamion vraćen je u Krbavicu komandi 1. korpusa, dok je drugi zadržan u četi radi eventualnog prevoženja i bržeg manevra tenkovima od jednog do drugog uporišta u kojima se u narednim akcijama budu angažovali.

b) NAPAD NA ŠIROKU KULU

Selo Široka Kula branila je ojačana satnija 32. ustaške bojne, naoružana sa 3 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, jednim tromblonom, a ostali puškama. Odbranu je organizovala kružno i potpuno je uredila. Oko mesta je podigla suvi kameni zid, a na uglovima i dominantnim tačkama urađeni su natkriveni bunkeri.⁸⁹ Odrani snaga u ovom uporištu mogle su pomoći snage 31. ustaške bojne iz Perušića i snage 32. ustaške bojne iz Ličkog Osika.

Pošto je ocenio međusobnu povezanost neprijateljevih snaga u Širokoj Kuli, Ličkom Osiku i Perušiću, Štab 6. ličke divizije je za taj zadatak prikupio dve kompletne brigade. Druga lička brigada ojačana sa 2 topa 75 mm i jednom haubicom 100 mm, protivtenkovskim topom 37 mm, protivtenkovskim mitraljezom 15 mm, jednim minobacačem 81 mm i tri tenka »fiat-ansaldo« dobila je zadatak da likvidira neprijateljevo uporište u Širokoj Kuli, dok je 3. lička brigada imala zadatak da obezbedi napad od Perušića s položaja Marina Glava (tt. 770) i Ravni vrh (tt. 745) i od Ličkog Osika sa linije tt. 575 - zapadni deo s. Nikšići.

Komandant 2. ličke brigade izvršio je izviđanje sa komandantima bataljona i starešinama pridatih jedinica 19. aprila sa Karaule (tt. 741), i izdao im borbenu zapovest. S njima je razradio plan napada i celokupna dejstva. Mada je glavni zadatak 2. brigade bio razbijanje i zauzimanje ustaškog garnizona u

⁸⁸ Arhiv VII, k. 421, f. 1-2, dok. 10.

⁸⁹ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 81.

Širokoj Kuli, za napad je angažovan samo 4. bataljon na pravcu Vukava - Široka Kula, podržan tenkovima i ostalim sredstvima. Sa 1. bataljonom obezbeđivao je napad od Ličkog Osika sa linije Vukov most - Zubar. Dve čete jednog bataljona blokirale su Široku Kulu na liniji k. 627 - s. Klenovac. Jedan bataljon te brigade bio je van domašaja napada na Široku Kulu, s kojim je, jednom četom, držao osiguranje na železničkoj pruzi Medak - Lovinac na Bagunici (tt. 703), a drugom četom vršio prepade na putu Karlobag - Gospić.

Tenkovski vod imao je zadatak da napravi prolaze u žičanim preprekama, savlada otpor neprijatelja kod popovog stana i omogućiti pešadiji upad u centar naseljenog mesta.

Početak napada određen je u zapovesti Štaba 6. ličke divizije za 22 časa 19. aprila.

U napomeni na kraju zapovesti Štaba 6. ličke divizije, dopisano je komandantovom rukom da »Štab Druge brigade mora da koordinira najsolidniju suradnju između tenkova, artiljerije, minobacača i pješadije. Koncentrirati vatru na utvrđenja oko popovog stana i na sam popov stan, zauzeti isti, srediti se, premjestiti artiljeriju i minobacače na mjesto odakle će zgodnije tući centar grada i nadirati dalje prema mjestu. Tenkove upotrijebiti za slamanje otpora kod popova stana, približavajući se istom putem od Čekrka«.

Tenkovi su u sumrak krenuli iz zaseoka Serdari i zaprežnom vučom dovučeni na nekoliko stotina metara jugozapadno od s. Vukave. Tu su se zadržali oko jednog časa, čekajući naređenje za napad. Dobili su ga oko 22 časa i 45 minuta. Brzo su stigli na severoistočnu ivicu Široke Kule i kod prvih kuća stupili u kontakt sa pešadijom, gde su obavješteni da se 4. pešadijski bataljon nalazi ispred 500-600 metara, neposredno pred žičanim preprekama. Dalji prostor savladavan je obazrivo. Po mesečini je osmotrena zaleгла pešadija na oko 200 do 300 metara ispred žičanih prepreka. Tenkovi su produžili, prošli kroz borbeni raspored pešadije, pogazili žičane prepreke i, dejstvujući ka centru, porušili zidanu ogradu i proterali neprijatelja iza nje, te izbili pred popov stan. Tada su posade primjerile da u blizini tenkova nema pešadije i da se napad ne razvija onako kako je isplanirano u njegovoj pripremi. Pešadija zbog jake neprijateljeve vatre i nesnalaženja štaba bataljona

nije iskoristila prodor i uspeh tenkova da i ona za njima prođe u mesto, u kojem su se našli sami tenkovi.⁹⁰

Delegat voda Dane Marinković usmerio je tenk ka mitraljezu koji je dejstvovao sa prozora popovog stana i krenuo u tome pravcu, ali mu je ubrzo ranjen mitraljezac Ignjatije Vukić. Dane se povlači s tenkom u zaklon, iako je i on ranjen. U neposrednoj blizini vidi drugi tenk s kojeg je spala gusenica. U njemu su ranjena oba člana posade - komandir voda Pero Peurača i njegov mitraljezac Stevo Vorkapić. U tenkovima su pancirnim mitraljeskim zrnima oštećeni hladnjaci i ne mogu dalje dejstvovati. U pomoć im pristiže zamenik komandira čete Budislav Pribić i tenk s posadom Mirkom Bajićem i Savom Zorajom. Ranjenici su sami zaustavili krvavljenje i odlučili da po cenu života izvuku oštećene tenkove. Dejstvo neprijateljeve vatre iz popovog stana i okolnih rovova i bunkera nije jenjavalo. Ranjen je i Savo Zoraja. Krajnjim naporom posade uspevaju da nameste gusenicu i pre svanuća izvuku tenkove na bezbednije mesto iza borbenog rasporeda sopstvene pešadije, gde su lakše ranjeni previjeni, a teže ranjeni upućeni u brigadno previjalište u s. Vukavu.

U izveštaju komande Tenkovske čete⁹¹ komandantu 1. korpusa od 21. aprila, piše da su se u izvlačenju tenkova ispred samih rovova istakli Budislav Pribić, Danilo Marinković i Mirko Bajić. U istom izveštaju navodi se da »pojedini komandanti bataljona i zamenici komandanata brigade traže i ono što se ovim malim tenkovima ne može da učini, pa i ovoga puta umalo nismo ostali bez jednog tenka«.

Tenkovi su postavljeni zadatak potpuno izvršili. Sadejstvo između njih i pešadije ni ovog puta nije bilo dobro. Zaostajanjem pešadije date su neprijatelju mogućnosti da vatru maksimalno koncentriše po tenkovima i nanese im gubitke, a zatim da tuče pešadiju bez podrške tenkova. Izranjavane posade bile su prepuštene same sebi, pri čemu je izražena maksimalna pomoć i saradnja između tenkova. Samopomoć i uzajamna pomoć ranjenih članova posade potvrdile su međusobnu zavisnost i jedinstvo posada, što se prenosilo na odnose u tenkovskim jedinicama i stvaranje nezaboravnog drugarstva tenkista.

⁹⁰ Borde Orlović, Druga lička proleterska brigada, monografija, izdanje 1983. str. 175, pasus treći.

⁹¹ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 91.

Tada u jedinicama nije bilo školovanih sanitetskih stručnjaka. Nije se raspolagalo lekovima, niti najnužnijim zavoynim materijalom. Ranjenim borcima ukazivana je prva pomoć priručnim sredstvima. Umesto sterilnih zavoja i gaze, krpama ili pocepanim košuljama previjane su rane. Umesto čistog alkohola za ispiranje rana, upotrebljavala se rakija, koje nije uvek bilo. Lakši ranjenici obično su zadržavani u jedinici i rana je prirodno zarastala. U teže ranjenih hiruški zahvat rađen je u nekoj od partizanskih bolnica, obično priručnim sredstvima (nož, testera i dr.), bez anestezije. Posle izvršene operacije, ako je ranjenik bio pokretan, išao je kući na lečenje, bez ikakvih lekova.

U toku 20. aprila 1. lička brigada i 1. bataljon 2. ličke brigade vodili su žestoke borbe u odbijanju napada 32. ustaške bojne iz Perušića ka Širokoj Kuli, dok su se 4. bataljon i tenkovi pripremali za ponovni napad koji je trebalo izvesti noću 20/21. aprila. Snage za neposredni napad znatno su pojačane, ali je neprijatelj za vreme pregrupisavanja snaga 2. brigade, neočekivano napustio mesto oko 21 čas i probio se prema Ličkom Osiku.

Tenkovi su utrošili 467 litara benzina i 2.435 mitraljeskih metaka, što je u proseku po 815 metaka iz svakog tenka što je dokaz da su se žestoko borili.

c) NAPAD NA BILAJ

Tenkovi koji su učestvovali u napadu na Široku Kulu povučeni su noću 20/21. aprila preko Ljubova i Bunića u Kovačice, gde su opravljani i sređeni. Teže ranjeni članovi posade zamenjeni su ljudstvom iz rezervnih posada. Deo lakše ranjenih ostao je u sastavu posada, jer, posle gubitaka u Gackoj dolini, nije bilo u rezervi dovoljno vozača koji bi mogli voziti tenk.

Tenkovska četa dobila je 21. aprila zadatak da noću uputi jedan tenk pravcem Kovačice - Bunić - Pišać (sada Krbava) - Vrebač⁹² gde će se staviti pod komandu 2. ličke brigade u napadu na neprijateljeva uporišta Bilaj, Ribnik i Medak. Tenk je prevežen i kamion se u svanuće 22. aprila vratio u Kovačice. Oko 10 časova komanda 1. korpusa naredila je da se ka-

⁹² Zbornik, tom V, knjiga 14. dok. 115.

mionom koji se vraćao iz sela Vrepca prevezu još dva tenka naredne noći, i precizirala da se »krene što ranije, ukoliko neprijateljeva acijacija ne bude predveče vršila izviđanje, jer tenkovi moraju biti do pola noći na određenom mjestu« u selu Barlete.⁹³

Zbog dejstva neprijateljeve izviđačke avijacije, kamion je krenuo sa prvim tenkom u sumrak i pre 21 čas stigao u Barlete, 4 km severoistočno od Bilaja. Za kamionom je sopstvenim hodom iz Vrepca došao i tenk koji je prethodne noći dovežen u Vrebac. Kamion se odmah vratio po treći tenk, a dva tenka su krenula iz Barleta u pravcu Bilaja i, kada su stigli u zaselak Babulj, naređeno im je da se zaustave i sačekaju naređenje za upotrebu.

Bilaj je branila 4. satnija 9. ustaške bojne. Odbrana je bila organizovana po principu odvojenih otpornih tačaka. Najjače je bila uređena Gradina u centru sela, koja je dominirala selom i okolinom. Ostale otporne tačke uređene su na Srednjoj glavi (tt 654), železničkoj stanici i oko mostova na r. Lici u s. Bilajskom Novom Selu. U okviru svake otporne tačke iskopani su zakloni za stojeći stav i izgrađeni bunkeri od kamena, a kod mosta i na železničkoj stanici bile su opasane preprekama od bodljikave žice.

Na Bilaj su napadali 1. i 2. bataljon 2. ličke brigade sa zadatkom da razbiju neprijateljevu posadu u otpornim tačkama a 9. lička brigada sa dva bataljona osiguravala je napad od Gospića i jednim bataljonom blokirala železničku stanicu Bilaj - Ribnik (sada Lički Ribnik). Za podršku napada bataljona 2. brigade određeni su tenkovi. Ali, u toku približavanja neprijatelju, uz padine Srednje glave i Gradine zaključeno je da se tenkovi ne mogu upotrebiti za te otporne tačke strmih strana, pa su u pokretu ka Bilaju zaustavljeni u momentu kada je počeo juriš bataljona. Po mirnoj i tihoj noći neprijatelj je čuo buku motora i klopavanje gusenica tenkova kada su se kretali od Barlete u pravcu Bilaja. To je u njega povećalo strah od predstojeće opasnosti. Bataljoni su u 21 čas iznenada izvršili juriš. Čim su pale prve bombe u rovove i bunke, iznenađene i prestrašene ustaše odmah su se dale u bekstvo i raspršile u mrak. Bez žrtava je 2. bataljon zauzeo jako uporište Gradinu, a 1. bataljon Srednju glavu, a zatim pročistili selo i izbili isp-

red mostova gde su naišli na jak otpor. U Bilaj su posle jednog sata došli i tenkovi, što je čuo i neprijatelj kod mostova. Po tim otpornim tačkama otvorena je minobacačka vatra i, odmah posle prekida vatre, u prvom jurišu otpor neprijatelja je slomljen, a zatim su minirani i porušeni mostovi na r. Lici.

Iste noći jedinice 9. ličke brigade zauzele su železničku stanicu Bilaj - Ribnik, a u toku dana s. Ribnik, da bi do kraja dana 23. aprila zauzeli i s. Medak. Zahvaljujući neočekivanom raspletu događaja, tenkovi nisu ni učestvovali u likvidaciji neprijateljevih uporišta. Oko 2 časa 23. aprila u Bilaj je pristigao i treći tenk, te su svi uveče 23. aprila prešli iz Bilaja do škole u selu Barlete.

d) NAPAD NA BRUŠANE

Slom ustaške odbrane u rejonu Bilaj, Ribnik, Medak uslovio je napuštanje Ličkog Osika i Perušića, i povlačenje 31. i 32. ustaške bojne 23. aprila uveče preko r. Like u neposrednu odbranu grada Gospića. Time je ustaško-domobranski garnizon u Gospiću zapao u dosta nepovoljnu i tešku situaciju. Garnizon je bio poluokružen i izložen neposrednim napadima partizanskih jedinica. Jedini oslonac i kopnena veza s italijanskim snagama i vlastitom pozadinom, bila je komunikacija Gospić - Karlobag preko s. Brušana i s. Baških Oštarij. Zapovedništvo operativnog područja za Liku računalo je da će se držanjem ove komunikacije u kritičnom trenutku omogućiti izvlačenje snaga iz grada ako im zapreti potpuno uništenje, pa su već 26. aprila došle u Brušane 2. lovačka i 34. ustaška bojna, a na Baške Oštarije je iz Karlobaga dovedena 2. bojna 12. domobranske pukovnije.

Druga lovačka bojna posela je visove severno od Brušana, ispod Kozjaka, od Milašinovca do Gušte, dok je 34. ustaška bojna (bez 4. satnije) posela visove južno od Brušana od St. Sela do Rizvanuše. Položaje pored puta u rejonu Crne Grede posela je 4. satnija 34. ustaške bojne radi povezivanja odbrane sa 2. bojom 12. pukovnije u Baškim Oštarijama. U Brušani- ma je od ranije organizovala odbranu jedna satnija 1. ličke stražarske bojne.

Tokom 27. aprila 15. kordunaška brigada odbacila je 33. ustašku pripremnu bojnu i zauzela budački drumski i železnič-

ki most na Lici, čime je bila onemogućena dalja upotreba aerodroma severno od Gospića. Na aerodrom je svakodnevno pristizala municija i druga oprema blokiranim snagama, pa je neprijatelj pokušao da protivnapadom 31. ustaške bojne povрати izgubljene položaje i omogućiti ponovno korišćenje aerodroma. U žestokoj borbi, upornom odbranom Kordunaša, protivnapad 31. ustaške bojne je slomljen.

Zapovedništvo operativnog područja za Liku nije imalo snaga u Gospiću za povraćaj budačkih mostova i obezbeđenje aerodroma, pa odlučuje narednog dana da iz Brušana povuče 2. lovačku bojnu radi protivnapada i povratka mostova. Bojna je trebalo da krene iz Brušana u 4 časa 28. aprila. U isto vreme je iz Crne Grede trebalo da krene 4. satnija 34. bojne da bi posela najvažnije položaje koje je napustila 2. lovačka bojna. Baš u trenutku kada je 2. lovačka bojna napuštala položaje da bi se prikupila za marš u Gospić, usledio je u 3 časa juriš bataljona 9. i 1. ličke brigade. Slično se desilo i sa 4. satnijom 34. ustaške bojne na Crnoj Gredi.

Izvršenje pogrešne odluke Zapovjedništva operativnog područja za Liku slučajno se poklopilo sa početkom napada 9. brigade, ali se ta odluka više nije mogla ispraviti. Druga lovačka bojna je razbijena i više nije imala uticaja na dalja borbena dejstva za Gospić.

Pre svanuća 28. aprila zauzeti su svi položaji severno od Brušana, a posle svanuća razbijena je i 34. ustaška bojna i potisnuta sa visova južno od Brušana. Mesto je bilo okruženo, jer su bataljoni 1. ličke brigade zauzeli tesnac između Brušana i Ličkog Novog i, orijentišući se prema Gospiću, obezbedili napad na Brušane iz tog pravca. U Brušanima su bile okružene dve satnije 2. lovačke bojne, jedna satnija 34. bojne i jedna satnija 1. ličke stražarske bojne. To su bile jake i dobro utvrđene snage na koje bi napad same pešadije uslovio velike gubitke, pa je odlučeno da se održi opsada mesta, izvrši pregrupisanje snaga i dovuku minobacači i tenkovi.

Tri tenka razmeštena u s. Barlete, posle zauzimanja Bilaja, ostala su pod komandom 6. ličke divizije. S ovim tenkovima bio je zamenik komandira Tenkovske čete. Oko 10 časova 28. aprila dobio je naređenje od Štaba divizije« da tenkovi odmah krenu za Brušane radi podrške 9. ličke brigade u napadu i likvidaciji neprijatelja u ovom mestu.

Posle pola časa tenkovi su krenuli pravcem Barlete - Bilaj - Ribnik (jer su mostovi u Bilaju bili porušeni) - Čitluk - s. Strunići, a zatim se uz potok Risovac probili za selo Rizvanušu u koje su stigli oko 14 časova. Zamenik komandira čete javio se komandantu 9. ličke brigade, koji mu je dao zadatak da podrži napad bataljona cestom ka crkvi, pokida žičanu ogradu, omogućći upad pešadije u mesto i, zajedno s njom, likvidira neprijatelja.

Zajedno s komandantom pešadijskog bataljona koji su tenkovi podržavali, izvršeno je kratko izviđanje i utvrđen raspored neprijatelja. Oko mesta bio je izgrađen kameni zid s puškarnicama, a na prelomima zida jednospratni bunker. Ispred ogradnog zida i bunkera bile su dvoredne i troredne žičane prepreke. Na izviđanju je utvrđen plan dejstva i dogovoreno da će pre početka napada, biti izvršena artiljerijska priprema, a posle nje da krenu u napad tenkovi, i odmah iza njih pešadija. Utanačen je pravac kretanja pešadije i tenkova i način zauzimanja i uništavanja pojedinih vatrenih tačaka i objekata u mestu. Početak napada određen je za 16 časova.

Raspored neprijatelja i pravce napada osmotrile su i posade tenkova sa zapadne ivice sela Rizvanuše.

Napad je počeo u planirano vreme. Dejstvo minobacača bilo je vrlo efikasno. Sve mine pogađale su neprijatelja iza zida. Iz brdskih topova, neposrednim gađanjem, pogodene su puškarnice na bunkerima. Neprijatelj je bio iznenađen efikasnošću minobacačke i artiljerijske vatre. U napad su krenuli tenkovi i, posle eksplozije poslednjih minobacačkih mina, upali u žičane prepreke, pokidali ih i ušli u prostor iza ogradnog zida. Tenkove je u stopu pratila pešadija i zajedno s njima upala u ogradni zid. Neprijatelj se uspaničio i počeo da beži. Posle pola časa borbe predalo se 236 neprijateljevih vojnika, 5 podoficira i 1 oficir. Ostale neprijateljeve snage probile su se ka Velebitu i povukle se uvalom ka Crnom Vrh u Baške Oštarije. Do 17 časova selo Brušane je bilo pročišćeno i oslobođeno od neprijatelja.⁹⁴ Put Gospić - Karlobag bio je presečen, a time i poslednja kopnena veza ustaškomobranskih snaga u Gospiću s italijanskim snagama i vlastitom pozadinom. Gospić je sada ne samo bio potpuno izolovan, već je došao u taktičko okruženje.

⁹⁴ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 115.

U napadu na Brušane besprekorno je organizovano i ostvareno sadejstvo između pešadije, tenkova i artiljerije, što je najviše doprinelo brzom zauzimanju uporišta koje je bilo solidno uređeno i branilo ga oko 600 neprijateljevih vojnika.

Štab 6. ličke divizije naredio je da tenkovi prenoće u Brušanima i da 29/30. aprila podrže napad 1. ličke brigade na s. Lički Novi. Međutim, 1. brigada je, da bi obezbedila napad na mesto, morala prethodno likvidirati neprijatelja na uzvišenjima oko mesta koja su bila nepristupačna za tenkove. U napad je prešla odmah u mrak i zbacila neprijatelja s okolnih brda, a on se, ne zadržavajući se u s. Ličkom Novom, povukao u Gospić. Zajedno s njim povukle su se i snage iz mesta, pa tenkovi nisu ni učestvovali u zauzimanju s. Ličkog Novog, jer su u mesto upale jedinice 1. ličke brigade bez jačeg otpora neprijatelja. Tenkovi su se u toku naredne noći, preko s. Trnovca, premestili u zaselak Kovačeviče u s. Smiljanu, gde su pristupili pripremama za napad na Gospić.

e) NAPAD NA GOSPIĆ

Likvidacijom okolnih garnizona u Ličkom polju u poslednjoj dekadi aprila, Gospić se našao u zatvorenom taktičkom okruženju, a bio je od velikog političkog i vojničkog značaja za obe sukobljene strane.

Politički razlozi napada na Gospić navedeni su u zapovestima štabova 1. korpusa, 6. ličke i 8. kordunaške divizije. To je »najveći i u svjetskoj javnosti poznati grad u Lici, a tu je i začeti ustaški pokret u Hrvatskoj i po svojim tradicijama je najznačajnije mjesto za Pavelićevu ustašku Hrvatsku. Gospić je odgojio najveći broj ustaških bandita. Tu je poklato i uništeno najviše srpskih rodoljuba i naroda u Lici«. To je »posljednje neprijateljevo uporište u Lici, eksplozitura Jadovnog, Slana, otoka Paga i drugih stratišta nevinog ljudstva«. U vojničkom pogledu, zauzimanjem ovog jakog uporišta obezbedile bi se jake snage koje se »mogu i moraju prebaciti na ostale sektore Hrvatske, da oslobađaju još neoslobođene krajeve, da vežu neprijatelja za druge sektore i da ga tuku na njegovim najosjetljivijim mjestima«.⁹⁵

⁹⁵ Zbornik, tom V, knjiga 14, dok. 102, 114; knjiga 15, dok. 1. Arhiv VII, k. 796, f. 1/1, dok. 7.

Za ustaške vojno-političke vrhove bilo je važno i po svaku cenu »očuvati Gospić sa nacionalnog i političkog stajališta«. U svojim borbenim zapovestima (bojnim relacijama) isticali su da je »grad pun bogatstva«. »Prihvatne kuće dobro su namirene hranom i drugim potrebama. Skoro sve pismohrane (pošte) napuštenih mjesta u Lici donesene su u Gospić. U gradu ima još dosta staroboraca ustaša. Upadom u Gospić partizani bi postigli nevjerovatan moralni i tvarni materijalni uspjeh, koji se ničim nikada ne bi mogao izjednačiti sa naše strane. Koljevku ustaštva i ustaškog pokreta ne smijemo napustiti ni pod cijenu najvećih žrtava. U gradu je zavedeno vanredno stanje. Sve je dignuto na noge. Muško i žensko. Ustaška mladež i časna radna služba dobila je zadatak utvrđivanje i oskrbljivanje položaja i posade. Uređena je skrb za izbjeglice. Poduzete su mjere za suzbijanje uhodarstva«. Eto tako je zapovjedništvo operativnog područja za Liku obrazložilo svojim jedinicama političku opravdanost odbrane Gospića.

Jednostrano vrednovanje dejstva tenkova u napadu na Gospić u nekim ratnim izveštajima i posleratnim monografijama jedinica, iziskuje detaljan prikaz organizovanosti i fortifikacijskog uređenja odbrane, jer se bez toga i dobrog poznavanja taktičko-tehničkih i vatrenih mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo« ne mogu realno oceniti njihova dejstva, niti utvrditi prava mera njihovog učinka u toku dejstva.

Neprijatelj je za fortifikacijsko uređenje odbrane preduzeo sve mere i maksimalno angažovao sva raspoloživa sredstva i snage za to. Postojeći 21 veliki betonski bunker ojačao je izgrađenim uz njih rovovima sa lednom zaštitom. Međuprostore bunkera utvrdio je neprekidnim rovovima i manjim bunkerima, i poseo ih novim posadama. U gradu je podigao dva pojasa barikada, a u blizini njih utvrdio kuće. U sredini grada, na trgu pred crkvom, izgradio je poslednju odbrambenu tačku. Sve zgrade gde su se nalazile vojne komande, vojni uredi, radionice, skladišta, previjališta, kuhinje - posebno su utvrđene. Sve »utvrde uređene su za odbranu u sve strane«. Grad je u širokom krugu ogradio bodnjikavom živom.

Od sredstava za borbu protiv tenkova pored gorske bitnice 75 mm i tenkovskog sata, imao je i protukolsku bitnicu (protivtenkovsku bateriju) 12. pukovnije. Tako uređenu odbranu branile su snage od 3.000 ljudi. Odnos snaga branilaca i na-

padača bio je 1:1, a po nekim podacima i znatno povoljniji u korist branilaca.

Zapovjedništvo operativnog područja Lika preduzelo je sve mere da svakog prisili na poslušnost i borbu do kraja. »Posadama svih utvrda naređeno je da povlačenja nema. Svak ima da ostane na svom postavu ma šta se dogodilo«. Posade svih objekata imale su nalog da na svakog, bez opomene, pucaju koji se »pred njima pojavi u toku neprijateljske navale«. Znači, da je svako ko bi iz bilo kojih razloga krenuo nazad, bio ubijen bez opomene. Svi »zapovjednici od zapovjednika bojne pa naviše, kao i od strane ovog zapovjedništva posebno određeni časnici u toku cijele noći obilazili su postave, hrabрили ih i osobno uticali na tok borbe«. Ustaše su imale ne samo dovoljno snaga i sredstava, već su bile i odlučne da odbrane grad, radi čega su upotrebile sve mere za zavodenje i održavanje reda, discipline i poslušnosti.⁹⁶

Štab 1. korpusa NOV Hrvatske izdao je 30. aprila borbenu zapovest za napad na Gospić. Zamisao Štaba bila je da se glavni udar izvrši u zahvatu smiljanske ceste pravcem s. Podgorci - centar grada, i na tom pravcu razbiju neprijateljeve snage i izvrši upad u grad, čime bi se dezorganizovala njegova odbrana i komandovanje, unela pometnja i kolebanje. Time bi bio primoran na napuštanje grada i izvlačenje otvorenim pravcima, čemu bi usledilo gonjenje, rastrojavanje i tučenje njegovih snaga u povlačenju na otvorenom prostoru. Pravac od s. Kaniže Gospićke i s. Ličkog Novog ostavljen je otvoren za izvlačenje neprijatelja, dok je na ostalom frontu oko grada trebalo vršiti što jači pritisak u skladu s razvojem situacije na pravcu glavnog udara.

Početak napada određen je za 19 časova 2. maja.

Jasno se vidi da je pri stvaranju zamisli bilo zanemareno da su se u Gospić povukle sve ustaše s područja Like koje su iz svojih mesta uspele izbeći, a među njima i oni najistaknutiji iz vrha ustaškog pokreta, pa nije trebalo imati iluzija u njihovoj odlučnosti da svakog prisile na poslušnost i borbu do kraja.

Štab 6. ličke divizije izvršio je zamašno pregrupisanje snaga. U toku 1. maja izvukao je 1. brigadu (bez 2. bataljona)

⁹⁶ Zbornik, tom V. knjiga 14, dok. 102, 105, 106, 109, 111, 114; tom V, knjiga 15, dok. 1, 24, 25. Arhiv VII, k. 53, f. 2-8, dok. 15; k. 796, f. 1, dok. 1.

iz dodira s neprijateljem kod sela Kaniže i Žabice i uputio je na vrh Velebita, na položaje tt. 1089, Oštarijska vrata, Ura (929) sa zadatkom da spreči prodor neprijatelja od Karlobaga ka Gospiću, a s tih položaja, usiljenim maršem preko Velebita, doveo je 2. brigadu noću 1/2. maja u selo Smiljan. Iste noći rokirane su i jedinice 8. kordunaške divizije na određene pravce napada.

Tenkovska četa je, na osnovu zapovesti Štaba 1. korpusa, Prvi tenkovski vod (3 tenka) koji je učestvovao u napadu na Brušane, stavila pod komandu 6. ličke divizije u Smiljanu. Do tada je popravljen još jedan tenk »fiat-ansaldo« a za njega su pronađeni i mitraljezi, pa je 2. tenkovski vod (2 tenka) noću 1/2. maja prevezen kamionima iz s. Kovačice, preko Ljubova i Ličkog Osika do s. Budak, i stavljen pod komandu 8. kordunaške divizije. Za tako uspešno manevrisanje tenkovima u tadašnjim uslovima i obezbeđivanje njihovog prikrivenog dovođenja na pravce upotrebe, trebala je posebna spremnost i upornost.

Ujutro 2. maja sve jedinice određene za napad bile su u polaznim rejonima na svojim pravcima napada. Tokom dana izvršena je organizacija napada, precizirani zadaci jedinicama, razrađen način dejstva i utvrđeno sadejstvo između pešadijskih jedinica, i između njih i artiljerije. Sadejstvo između 1. tenkovskog voda i jedinica 2. ličke brigade nije bilo posebno organizovano, već je Tenkovski vod trebalo da se posle početka napada uključi u borbu. Zanemareno je da tenkovske posade prvi put dejstvuju u ovoj okolini, na nepoznatom zemljištu, noću i da prvi put napadaju veliko naseljeno mesto. Upotreba i dejstvo 2. tenkovskog voda pridatog 8. kordunaškoj diviziji bila je utanačena po objektima napada.

Na pravcu glavnog udara nalazila se 6. lička divizija sa svojom 9. i 2. brigadom.

Deveta lička brigada postrojena u dva ešelona, sa po dva bataljona u svakom, imala je zadatak da prodre preko malog egzercirišta, zahvatajući staro i novo sajmište, pa ulicom Staniči i Došeni prodre do kasarne i Murkovićevog mlina na potoku Novčići, osiguravajući u toku prodiranja svoj otvoreni desni bok.

Druga lička brigada postrojena u dva ešelona, sa po dva bataljona u svakom, imala je zadatak da prodire pravcem Smi-

ljanska plantaža, preko logorišta, kroz Smiljansku i Pazarišku ulicu prema opštini i, dalje, glavnom ulicom prema ustaškom stanu (bivšem Sokolskom domu), a zatim pročisti ustaše u kućama glavne ulice i izbije na potok Novčiću. Ukoliko na raskršću glavne i Budačke ulice istovremeno ne pristigne 4. brigada 8. kordunaške divizije Budačkom ulicom, potpomoći 4. brigadu u prodiranju.

Ceo ostali front oko grada držala je 8. kordunaška divizija sa 4. i 15. brigadom.

Četvrta kordunaška brigada ojačana sa 2 brdska topa, jednim protivtenkovskim topom i tenkovskim vodom, napadala je na pravcu Budačke ulice sa zonom širenja desno do tt. 572, tj. levog krila 2. ličke brigade, a levo do potoka Novčića. Njen zadatak bio je da zauzme Budačku ulicu, a zatim da, posle spajanja sa 2. ličkom brigadom u rejonu raskrsnice Budačke i glavne ulice, pristupi likvidaciji neprijatelja u zgradi gimnazije, u rejonu groblja i severoistočnom delu grada do potoka Novčića.

Petnaesta kordunaška brigada, ojačana teškim bacačem, imala je zadatak da blokira neprijatelja kod železničke stanice i izvrši pritisak na utvrđenja s južne strane od Bilajske do Žabičke ulice, a kada naše snage iz drugih pravaca prodru u grad i krenu iznutra ka železničkoj stanici, da pređe u odlučan napad.

Drugi bataljon 1. ličke brigade bio je u zasedi na liniji Lički Novi - Oštra (tt. 796) sa zadatkom da sačeka neprijatelja kad počne sa izvlačenjem iz grada Kanižkom ulicom, gde mu je ostavljen otvoren izlaz.

Tenkovski vod pridodat 6. ličkoj diviziji dobio je zadatak da posle završetka artiljerijske pripreme »rastrga žicu ispred napadnih kolona« 2. i 9. ličke brigade na više mesta, a zatim da vatrom podržava pešadiju u prodiranju kroz prolaze do prvih zgrada. U prodiranju kroz grad moraju sadejstvovati pešadiji u osvajanju pojedinih jakih vatrenih i otpornih tačaka. Postavljeni zadatak održava ne samo nepoznavanje mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo«, već i načina njihovog dejstva u napadu, a posebno u napadu noću na naseljeno mesto. Vodu je dato mnogo zadataka, a ni za jedan nije utanačeno kada ga izvršavati i kako međusobno održavati vezu, jer ni pešadija ni tenkovi nisu imali radio-uređaje. Kretanjem po frontu i pre-

meštanjem iz ulice u ulicu u neposrednom dodiru s neprijateljem, tenkovi izlažu neprijatelju svoje osjetljive bokove, lišavaju se mogućnosti dejstva iz svog naoružanja jer nisu imali obrtne kupole, dovode se u situaciju da gusenicom naidu uzdužno na rov i da se prevrnu, zaglave i si.

Tenkovski vod pridodat 8. kordunaškoj diviziji prepotčinjen je 4. kordunaškoj brigadi, koja je predvidela da ga upotrebi kada se savlada odbrana neprijateljevih jačih osiguravajućih delova ispred žice »za pomoć u pravljenju breša u žičanim preprekama«. Veza između Štaba 4. brigade i Tenkovskog voda bila je obezbeđena kurirom.

Evo kako su se razvijala borbena dejstva.

Na pravcu napada 6. ličke divizije, u kasnim popodnevnim časovima 2. maja, jedinice 2. i 9. ličke brigade, po kišovitom vremenu i raskvašenom i blatnjavom zemljištu, približavale su se polaznim i jurišnim položajima, što je iscrpljivalo borce i umanjivalo snagu i silinu udara. Jedinice su danju, uz dosta napora, kroz šumarke, voćnjake, pored živih ograda, jarugama i usecima, ipak, na vreme izbile na jurišne položaje. Artiljerija je otvorila vatru po rovovima i bunkerima, ali nije bila precizna. Betonskim bunkerima nije mogla ništa, tako da sistem neprijateljeve odbrane i vatre nije ni poremećen. Iako je utrošeno dosta granata, napad pešadije i tenkova nije bio ni malo olakšan.

Bataljoni prvih ešelona brigada štitili su vatrom bombaško-jurišna odeljenja upućena radi otvaranja prolaza u žičanim preprekama, ali zbog snažne bliske vatre iz rorova i bunkera nisu uspevali. Bombaši su ginuli pred preprekama, a prolaze nisu otvarali. Situacija za napad postala je kritična, pa su sve nade polagane u tenkove. Oni su zadržani kod škole u Smiljanu da svojom bukom ne bi otkrili podilaženje pešadije do jurišnog položaja, s tim da se ubace u napad kada pešadija stupi u borbu. U prvi sumrak krenuli su putem od Smiljana ka Gospiću. Ubrzo je pao potpun mrak. Vidljivost je bila tako slaba da se jedva uočavao put kojim su se sporo kretali. Oko 20 časova i 30 minuta izbili su u streljački stroj 2. bataljona 2. ličke brigade, prošli ga i produžili ka žici gde su naišli na dejstvo protivtenkovske artiljerije i jaku pušчанu i mitraljesku vatru. Osmatranje neprijatelja bilo je moguće samo po bljesku njegovog naoružanja. Posle bljeska eksplozije granata oko ten-

kova, posade zbog zaslepljenosti nisu mogle ništa da vide iz tenka i po nekoliko minuta. Žičane prepreke, nisu mogli da osmotre. Zaustavili su se da se orijentišu, ali zbog žestoke i guste neprijateljeve vatre nisu mogli podići poklopac na tenku da osmotre put i pravac kojim bi trebalo da kreću napred. Zaklanjali su se iza kuća i pomerali levo i desno od puta da bi pronašli pogodno mesto s kojeg bi mogli uočiti i izabrati pogodan prohodan pravac za dalje dejstvo. Očekivali su približavanje pešadije, ali zbog žestoke puščane i mitraljeske vatre koju su na sebe privukli, pešadija nije mogla da im se približi. Komanda 2. brigade zahtevala je da se tenkovi prebace na drugi pravac, jer na sebe privlače vatru neprijatelja i da će pešadija, sama, makazama, napraviti prolaze u žičanim preprekama. Oko pola noći tenkovi su povučeni iz borbenog rasporeda 2. ličke brigade i prebačeni na pravac napada 9. ličke brigade. Oko 2. časa 2. bataljon 2. brigade uspeo je da napravi jedan uzan prolaz i da kroz njega ubaci dve čete, ali je vatrom iz rovova i bunkera, posle pretrpljenih gubitaka, bio primoran da se vrati na jurišni položaj.

Na pravcu napada 1. bataljona 9. ličke brigade tenkovi su dočekani jakim vatrom i, svojom pojavom na ovom pravcu, privukli žešću vatru branilaca nego što je bila ranije, pa je i pešadija trpela veće gubitke i nije mogla da se iza tenkova približi žičanim preprekama. Tenkovi su se posle prolaska kroz raspored pešadije po neobično tamnoj noći sami približavali ka žičanim preprekama. Nisu mogli ništa da osmotre sem bleska dejstva neprijateljevog naoružanja. Odjednom su osetili dejstvo protivtenkovskog topa i odmah se povratili ka pešadiji, gde su od pešadijskih starešina uveravani da to nisu protivtenkovska oruđa i prekoreni da ih je strah ići na žicu. Posade su se ponovo uputile s tenkovima ulicom ka žici. Prošli su borbeni raspored pešadije i obazrivo, u kratkim skokovima, jedan za drugim, produžili ka neprijatelju, neprekidno dejstvujući iz mitraljeza. Prvi tenk naišao je na žičanu prepreku i pogođen je iz topa »pito«. U tenku je poginuo vozač i komandir voda Aco Furač.⁹⁷ Tenk je oštećen i iz njega je iskočio

⁹⁷ Komandir Tenkovske čete Vlajko Vlasisavljević u primedbama na rukopis monografije, a u vezi s pogibijom Ace Furača i Miloša Perića, napisao je:

»Jedan od starešina 3. ličke brigade (tada je bila 9. brigada - V. V.) rekao je komandiru i političkom delegatu Tenkovskog voda da su kukavice i da za to ne smeju da upadaju u odbranu neprijatelja. To ih je jako uvredilo i Furač

teško ranjeni mitraljezac - politički delegat voda Miloš Perić, koji je kasnije od ranjavanja podlegao u partizanskoj bolnici. Posade drugih tenkova pokušavale su više puta da izvuku pogodeni tenk, ali su svaki put odbijeni protivtenkovskom vatrom neprijatelja i jakim puščanom i mitraljeskom vatrom od koje nisu mogli ni poklopac od tenka da otvore.

U bojnoj relaciji pukovnika Artura Gustovića, komandanta posade Gospića, pored ostalog, piše: »Protuoklopni topovi razmješteni su bili na točkama gdje su se pojavili neprijateljski tenkovi, a u kasarni je bio jedan top 'pito'. U toku borbe uništena su sva tri tenka (uništen je samo 1 - V. V.) koja je neprijatelj imao, od toga je jedan zarobljen i poslije 2 dana osposobljen za našu upotrebu. Jedan od protuoklopnih topova bio je stalno na teretnom samovozu i prenošen čas na jednu čas na drugu točku gdje su se pojavili tenkovi«.

Napad 4. kordunaške brigade počeo je nešto kasnije, jer su neprijateljevi avioni u popodnevnim časovima nadletali, raspored 4. brigade i lakim bombama bombardovali teren preko kojeg su se kretali njeni bataljoni od Budaka ka polaznom i jurišnom položaju. Noću je Brigada uspela da zauzme veći deo Budačke ulice i potisne neprijatelja iza žice. Uveden je u borbu i 2. tenkovski vod. Tenkovi su napravili prolaze u žičanim preprekama, ali se zbog jake neprijateljeve vatre paše-dija nije mogla ubaciti, pa su se tenkovi povukli unazad za 300 metara i zaklonili iza kuća. Zbog pretrpljenih gubitaka i jake neprijateljeve vatre, jedinice 4. brigade su posle pola noći odustale od daljih pokušaja prodora u grad do raspleta situacije na pravcu dejstva 6. ličke divizije.

Na pravcu dejstva 15. kordunaške brigade jednim bataljonom bio je blokiran neprijatelj kod železničke stanice, dok su se druge snage ove brigade na pravcu Jasikovačke ulice probile do žice. Bombaško-jurišna odeljenja posekla su makazama žicu i napravila prolaze kroz koje su ubačene snage jačine jednog bataljona, ali su protivnapadom odbačene u visinu s. Jasikovca.

ga je pozvao da sjedne s njim u tenk i da idu zajedno u smrt. Komandant pešadijske jedinice to nije prihvatio, a Furač mu je odgovorio da će oni dokazati da nisu kukavice. Seli su u tenkove i krenuli pravo na top u sigurnu smrt. Aco Furač i Miloš Perić bili su divni drugovi, isticali se disciplinom i hrabrošću i kao takvi bili postavljani za komandira i političkog delegata prvog voda. To je posle Brloga bio drugi veliki gubitak u četi, pa sam oštro protestovao kod komandanta 1. korpusa protiv takvog ponašanja starešina pešadijskih jedinica«.

U popodnevnim časovima 3. maja Štab 1. korpusa doneo je odluku o odustajanju od napada i produženju blokade neprijatelja u Gospiću. Tenkovi su se naredne noći povukli u Lički Osik, a odatle posle nekoliko dana preko Ljubova i Bunića u Kovačice.

Tenkovska četa je u napadu na Gospić angažovala sve što se u veoma teškim uslovima moglo osposobiti za borbu, u kratkom vremenu posle oslobođenja Gacke doline. Utrošeno je 830 litara benzina i 5.365 mitraljeskih metaka. Četa je izgubila 1 tenk. Poginuli su komandir i politički delegat prvog voda, a 3 člana posade su lakše ranjena.

Količina utrošene municije potvrđuje da su tenkovi vodili žestoke borbe, a posade oba tenkovska voda ulagale maksimalan napor da postignu što veći uspeh. Ali, zbog jake vatre, a pre svega protivtenkovskih oruđa, slabe zaštite od pešadije i nekoordiniranog jednovremenog dejstva s tenkovima, nemogućnosti osmatranja i uočavanja ciljeva, objekata napada, zemljišta i puta kojim su se trebale kretati po tamnoj noći, nisu imali uspeha. Branilac je imao sve prednosti na svojoj strani, pa je, ipak, i on imao povremenih teškoća.⁹⁸ No, i pored toga, uslova za uspeh napada i zauzimanja grada nije bilo. Delimične uspehe i mestimične upade nekih jedinica u pojedine delove grada, neprijatelj je brzo neutralisao vatrom i protivnapadom. Ipak, odluku za napad na Gospić treba smatrati opravdanom, jer se tada, u postojećoj vojno-političkoj situaciji, nije mogao izbeći. Takvo rešenje ne bi prihvatio ni narod ni borci Like i Korduna.

Za napad su angažovane najbolje snage s kojima je tada 1. korpus NOV Hrvatske raspolagao, a ni zamisli i planu izvođenja napada ne mogu se staviti ozbiljne primedbe. Tenkovi u napadu nisu zatajili, kako to neki tvrde, već je njihova nemogućnost prouzrokovana odnosom snaga, kvalitetom borbenih sredstava u korist neprijatelja i vremenskih uslova u kojima skromne taktičko-tehničke mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo« (po tamnoj noći, u naseljenom mestu, bez sredstava osvetljavanja, neposredne pomoći pešadije i podrške artiljerije) nisu

⁹⁸ Zbornik, tom V, knjiga 15, dok. 340. U depeši od 3. maja u 12 časova i 25 minuta ustaška komanda iz Gospića javlja: »Sa početkom u 19 sati 2. V. do 5 sati 3. V. odmetnici su vršili bjesomučne napade na Gospić. Bilo je vrlo kritičnih trenutaka«.

mogle doći do izražaja. Znanja i stručnost tenkovskih posada sticana su u borbi, i ona nisu bila velika. Međutim, stručnosti i znanja je nedostajalo i onima koji su odličivali o upotrebi tenkova ili, pak sa njima sadejstvovali i često im postavljali zadatke i zahteve, koje oni svojim kvalitetom i taktičko-tehničkim mogućnostima, nisu mogli uvek ostvariti. Nerealne zadatke i zahteve nije moglo ublažiti ni maksimalno ispoljavanje hrabrosti, oduševljenja i samopožrtvovanja, pa su u takvim situacijama uvek ginule najiskusnije i najbolje starešine i članovi posada."

U borbenim dejstvima za oslobođenje Gacke doline, oko Gospića i u napadu na Gospić, Tenkovska četa dosta je oslabljena. Poginulo je 6 i ranjeno 14 najstručnijih ljudi, čiju zamenu u oskudnim materijalnim uslovima nije bilo lako obezbediti. U tenkovima je ostalo samo 105 litara goriva,¹⁰⁰ a nabavka novog bila je neizvesna. Tehniku je trebalo srediti, oštećene i neispravne tenkove popraviti, otkloniti kvarove i nabaviti novo gorivo. To je iziskivalo dosta napora, rada, vremena i umešnosti, jer se nije raspolagalo rezervnim delovima, niti radioničkim uređajima, alatima i skladištima goriva i maziva. Komandir čete u takvim uslovima morao je biti snalažljiv i prodoran, a događaji će pokazati koliko je i sa kakvom uspešnosti komanda čete rešavala te i mnoge druge probleme.

⁹⁹ Arhiv VII. k. 425/C, f. 7, dok. 46. Komanda Tenkovske čete u izveštaju komandantu 1. korpusa NOV Hrvatske 6. maja, pored ostalog, piše:

»... Molim da se ubuduće pojedinim nižim štabovima ograniči mogućnost upotrebe tenkova gdje se može predvidjeti siguran gubitak tenkova, kao i drugova do kojih mi danas vrlo teško dolazimo. Pored toga pojedine jedinice pravdaju svoj neuspjeh na teret Tenkovske čete kao što je to bio slučaj u borbi od Vrhovina i sada kod Gospića«.

¹⁰⁰ Arhiv VII, k. 420/1, f. 1-16, dok. 14.

SREĐIVANJE I VOJNO-STRUČNA I POLITIČKA IZGRADNJA TENKOVSKJE ČETE U LETO 1943. GODINE

Položaj Nemačke i Italije u proleće 1943. godine u Mediteranu postao je težji. Ofanziva anglo-američkih snaga u Tunisu završila se u maju porazom i kapitulacijom nemačkih i italijanskih trupa. Pripremana je invazija Sicilije.

Na istočnom frontu Crvena armija bila je u ofanzivi.

Na jugoslovenskom ratištu, koje je dobijalo sve veći značaj za obe zaraćene strane, Hitler se saglasio sa petom ofanzivom, koja je počela 15. maja. U njoj je bilo angažovano preko 130.000 okupatorskih i kvislinških vojnika usmerenih na glavninu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Očekivanja okupatora da će operacijama protiv glavnih snaga i uporišta NOV zaustaviti razvoj narodnooslobodilačkog pokreta, nisu se ostvarila. U tom periodu u celoj Sloveniji, Slovenačkom primorju i Istri razvio se snažan polet narodnooslobodilačkog pokreta, a stvorena su nova žarišta u Vojvodini, Srbiji, Makedoniji i na Kosovu.

Oslobođenje Like i Korduna i proširenje oslobođene teritorije u Gorskom kotaru, imalo je veliki odjek, ne samo u Hrvatskom primorju i u Dalmaciji u kojima se pokret brzo i masovno širio, već i u čitavoj Hrvatskoj. Očekivalo se skoro ispadanje Italije iz kruga sila Osovine. Zbog toga se početkom leta pristupilo pripremama vojske i naroda da se nastala situacija reši u našu korist, i zahvate što veće količine plena, čiji se znatan deo snaga nalazio u Hrvatskoj i Istri.

Povlačenjem italijanskih snaga iz Like i Korduna smanjio se broj garnizona na periferijama oslobođenih teritorija, a uporišta koja je zadržao, brojno i tehnički je ojačao. Osvajanje takvih mesta zahtevalo je brojnija i snažnija tehnička sredstva ko-

jima jedinice NOVJ nisu raspolagale u dovoljnim količinama, pa je komanda 1. korpusa NOV Hrvatske, u narednom periodu, usmerila borbena dejstva na odbranu oslobođene teritorije radi ubiranja letine i postupnu likvidaciju manjih uporišta u severnoj Dalmaciji, severozapadnom delu Bosanske krajine i u Pokuplju. Radi toga su jedinice bile angažovane:

- 1. i 9. brigada 6. ličke divizije za sprečavanje širenja ustaša iz Gospića i odbranu slobodne teritorije Like, a 2. brigada za borbu protiv Italijana, ustaša, domobrana i četnika u severnoj Dalmaciji i za jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u tome kraju;

- 8. kordunaška divizija za odbranu Plašćanske doline od upada neprijatelja iz Josipdola i Ogulina i oslobađanje Cetin-grada, Slunja, Velike Kladuše, dejstva u zahvatu železničke pruge Karlovac - Ogulin, napad na Skakavac i Lasinju i odbaranu slobodne teritorije od upada neprijatelja iz Bihaća, i

- 13. primorsko-goranska divizija za borbena dejstva u zahvatu železničke pruge Ogulin - Sušak i u Hrvatskom primorju.

Sedma banijska divizija, koja je bila u sastavu glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ, vratila se u toku leta na Baniju.

Tenkovska četa 1. korpusa NOV Hrvatske bila je istrošena u prethodnim borbama. Za oslobođenje Gacke doline angažovana je u procesu formiranja, sređivanja i opravke zaplenjene tehnike u četvrtoj neprijateljevoj ofanzivi, a zatim je, bez potrebnog odmora, upotrebljena za borbena dejstva oko Gospića i u napadu na samo mesto. Posle toga bio je potreban duži period za dovođenje u ispravnost tehnike, popunu ljudstvom i njegovu vojnostručnu i političku izgradnju, radi obezbeđenja veće efikasnosti i uspeha u budućim dejstvima i njene veće spremnosti za eventualni prihvrat novih zaplenjenih tenkova. Radi toga je bila razmeštena dublje na oslobođenoj teritoriji, u selu Kovačici.

Smanjenjem ofanzivnih borbenih dejstava jedinica 1. korpusa, smanjene su i mogućnosti zaplene potrebnih materijalno-tehničkih sredstava. Uslovi remonta, opravke i održavanja bili su teški. Na oslobođenoj teritoriji nije bilo uskladištenih rezervnih delova. U Tenkovskoj četi bili su retki iskusni tehničari i mehaničari. Ljudstvo je bilo mlado. Međutim, mladost

i mladalački zanos, podstaknuti oduševljenjem i željom za što bržim oslobođenjem zemlje, omogućavali su iskazivanje maksimalnog zalaganja i pronalazačkog dara da se od nemogućeg stvara korisno.

Glavni izvori rezervnih delova bili su teže oštećeni i uništeni neprijateljevi tenkovi. Sa njih su demontirani svi delovi i uređaji i skidane gusenice i agregati, i sve ono što se moglo upotrebiti za opravku tenkova i naoružanja. Čak je i telo svakog oštećenog tenka, kad god je za to postojala mogućnost, evakuisano na oslobođenu teritoriju da bi se neka ispravna zaštitna ploča iskoristila za zamenu oštećene na drugom tenku, ili u to telo preneli agregati, uređaji i naoružanje iz drugog, teže oštećenog tela našeg tenka.

Za nabavku karburatora, pumpi za benzin, raznih ležajeva, zupčanika, pumpi za ulje, prečistača za benzin, ulje i vazduh, zaptivnog materijala i si., upućivani su pripadnici čete u Sušak i u druge gradove i mesta Hrvatskog primorja¹⁰¹ da, preko poverljivih ljudi, poznanika, rodbine kupe te delove od neprijateljevih vojnika koji rade u skladištima i magacinima pozadinskih službi neprijateljevih jedinica. U slučajevima kada se nisu mogli pronaći i nabaviti originalni delovi, kupovani su slični, koji su u četi prepravljani i prilagođavani postojećoj tehnici.

Ležajevi za klipljače i radilice motora nalivani su u Centralnoj tehničkoj radionici Glavnog štaba Hrvatske u Bjelim Potocima, a kasnije u tehničkoj radionici u Petrovoj Gori, a zatim strpljivo i pažljivo obrađivani u četi. Kompozicija za nalivanje ležajeva skidana je s uništenih vagona, iz uništenih i popaljenih parnih pilana i sa motornih vozila. U opravci i remontu nije bilo stepenovanje kvarova i radova. Tenkovska četa izvodila je sve radove, od lakih opravki do generalnog remonta.

Mnogi delovi, zavrtnji, drveni valjci - nosači i vodice gusenica, kao i neki manje složeni delovi, izrađivani su u četi, pa je, pored mehaničarske radionice, formirana i kovačnica. Oprema kovačnice pronađena je na Kordunu i dopremljena u bazu čete, za šta je bio zadužen i odgovoran politički delegat drugog voda Milić Petrovič, po zanimanju kovač.

¹⁰¹ Arhiv VII, k. 422, f. 29, dok. 31.

Teže i složenije opravke pojedinih delova, za čije su obavljanje i proveru bili potrebni složeniji uređaji i precizniji instrumenti i aparati, obavljane su u većim industrijskim centrima u kojima su se nalazile brojne neprijateljeve snage. Tako je poverljivim vezama i kanalima upućena u Karlovac na opravku glava šestocilindričnog motora tenka »hočkis«. Opravljen je u mehaničkoj radionici »Sila« po ceni od 20.000 kuna (kuna je bila novac u NDH - V. V.), a posle nekoliko dana vraćena je na oslobođenu teritoriju. Tenk je posle toga ponovo bio osposobljen za borbu. U Karlovcu su popravljeni karburator i magnet tenka »hočkis«, i kupovani i neki rezervni delovi za kamione i motocikle.¹⁰²

Isplata nadoknada za izvršene usluge i rezervne delove, vršena je preko poručilaca usluga i delova, a u Sušaku preko Mesnog komiteta KP. Četa je od komande 1. korpusa povremeno primala novac u kunama ili lirama, zavisno od područja ili prodavca, gde se i od koga usluga obavljala ili roba kupovala.¹⁰³

Za nabavku goriva trebala je posebna snalažljivost i upornost. Osnovni izvor snabdevanja bila je zaplena od neprijatelja. Međutim, nekad su jedinice 1. korpusa za duži period izvodile dejstva protiv neprijatelja koji u svom sastavu nije imao borbena i neborbena vozila ili je uspevao da gorivo evakuiše ili uništi. Tada su upućivani ljudi iz čete na teren u blizinu neprijateljevih garnizona da ga potraže, ili da ga kupe teritorijalni organi preko veze u gradovima. Tako, na primer:

- Rajko Marušić i Josip Strugar, borci Tenkovske čete, upućeni su u prostor između reka Dobre i Kupe da po selima i mestima u trouglu Ogulin, Karlovac, Vinica potraže gorivo. Nakon nedelju dana izvestili su komandu čete¹⁰⁴ da su »posle teškog i mukotrpnog putovanja stigli u Bosiljevo i kod seljaka koji imaju vršalice našli 500 litara benzina i 200 litara nafte i uputili na štab korpusa«, a oni su »produžili da i dalje krstare za gorivom«;

- Rade Ivković obaveštajni oficir na vezi sa Karlovcem¹⁰⁵ 1. korpusa izveštava iz Bosiljeva da je »kupio nešto benzina.

¹⁰² Arhiv VII, k. 422, f. 29, dok. 28.

¹⁰³ Arhiv VII, k. 423, f. 8, dok. 7-16.

¹⁰⁴ Arhiv VII, k. 423, f. 7, dok. 30, 31, 32.

¹⁰⁵ Arhiv VII, k. 422, f. 15, dok. 22; k. 423, f. 7, dok. 53.

Benzin je plaćen po litri 70-80 kuna. Kupovina je vršena u Karlovcu. Problem je bio preneti ga. Kupovane su manje količine, pa su donošene u sabirne stanice«. Posle nedelju dana izveštava iz Peijasice da je »uradio za benzin i benzina će biti ako ne bude ofenziva na Bosiljevo«.

- Branko Nikoliš obaveštajni oficir izveštava iz Sjeničaka: »Prošlu noć mi je došao izvještaj da mi je poslato od jedne veze 60 litara benzina i da će mi uskoro poslati novu količinu. Benzin košta 50 kuna po litri, ali se ne može izvesti već se prevoz vrši u rezervoarima automobila koji ne pregledaju, pa izvoz iz grada košta 25 - 30 kuna po litri. Ako smatrate da to nije preskupo, pošaljite mi novac za dalje kupovanje. Ista veza nudi benzin i za kafu, a može se dobiti za zlato, moguće i drva, ali ne mnogo«.¹⁰⁶

Tako je obezbeđivano gorivo za tenkove, kada se nije moglo zapleniti. Problem snabdevanja motornim uljem bio je još teži, jer je ono rede zaplenjivano. Korišćeno ulje nije bacano, već je prečišćavano. To je rađeno ceđenjem kroz jelen-sku kožu, koja se morala izbosti tankom iglom da bi ulje moglo prolaziti i, pri tome, morale su se odstraniti čestice opiljaka i prljavštine i procedeno se moglo ponovo koristiti. Njegov viskozitet utvrđivan je trenjem između prstiju. Upotrebljavano je sve dok se osećala masnoća, što je, ponekad, dovodilo do zaribavanja radilice i oštećenja taručių delova motora.

Tenkovi su radi uštede goriva i očuvanja rezerve motočaso-va premeštani na veća odstojanja prevoženjem kamionima, a na kraća odstojanja vučeni su zaprežnom vučom. Za premoštanje unutar slobodne teritorije, uvek je korišćen povratni transport.¹⁰⁷

Početak maja, posle odustajanja od napada na Gospić, preduzete su mere za popunu čete ljudstvom. Znatno broj par-tizana koji su došli u četu u periodu njenog formiranja, nala-zili su se u pešadijskim jedinicama na komandnim ili politič-kim dužnostima, a u Tenkovskoj četi su raspoređeni na duž-nosti vozača i mitraljezaca. Vojnika zanatlija mehaničarske struke u jedinicama 1. korpusa nije bilo, pa je Štab 1. korpusa 8. maja uputio zahtev.¹⁰⁸ Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske

¹⁰⁶ Arhiv VII, k. 423, f. 7, dok. 50.

¹⁰⁷ Arhiv VII, k. 422, f. 26, dok. 7; k. 421, f. 1-2, dok. 16; k. 420/1, f. 1-60, dok. 14.

•08 Arhiv VII, k. 420/1, f. 1/39, dok. 6.

ovakve sadržine: »U poslednjim borbama učestvovala je naša Tenkovska četa i imala je osjetne gubitke u mrtvima i ranjenima. U našim divizijama za sada nema stručnjaka, šofera i motorista, da bi mogli popuniti nastale nedostatke. Molimo da naredite da se ovi stručnjaci potraže u 13. proleterskoj brigadi, gde ih ima dovoljno. Potrebno je najmanje 15 drugova«.

U maju je iz pešadijskih jedinica došlo u Tenkovsku četu 14 boraca. Među njima jedan je bio bolestan, jedan teži invalid, a neki su, kada su videli o kakvim se tenkovima radi, zahtevali povratak u svoje jedinice, pa ih je pet vraćeno.¹⁰⁹ Tenkisti su, pored toga što su se do tada u borbi iskazali, mogli biti samo oni koji su to i želeli. Među onima koji su tada i u leto došli u sastav čete, bili su: Milič Novaković, Milič Petrovič, Ilija Mirković, Aleksandar Vranješ Šaco, Milan Žigić, Leka Dušan, Vaso Pejnović, Vukašin Delić, Arso Vlasisavljević, Milan Pribić i drugi. Ljudstvo je odmah upoznavano sa rukovanjem i održavanjem naoružanja i, postupno, uključivano u rad na opravci tenkova,¹¹⁰ a zatim je u skladu sa raspoloživim količinama goriva obučavano u voženju tenkova sa veoma malom količinom goriva.

Hrana je pripremana u četnoj kuhinji, a samo izuzetno donošeni su obroci gotovog jela iz domaćinstava. Ishranu je dobijao četni ekonom od Narodnooslobodilačkog odbora Debelo Brdo i Komande mesta u Korenici.

Četa je u toku maja snabdevana potrebnom odećom i ćebadima, a po naređenju Štaba 1. korpusa od 23. maja upravniku bolnice u Korenici,¹¹¹ obezbeđen je najnužniji sanitetski materijal (gaza, jod, zavoji, hipermangan i mast za rane) radi formiranja i kompletiranja sandučića prve pomoći u tenkovima, jer su iskustva iz dejstava u Gackoj dolini i Ličkom polju pokazala da je to neophodno imati u tenkovima.

Tada se odvijao i intenzivan partijsko-politički rad. U letnjem periodu primljeno je u KP 6 drugova iz grupe kandidata za članove KP i iz grupe SKOJ-a. Brojno su ojačale i kandidatska grupa i grupa SKOJ-a. Za rad kandidatske grupe bio je odgovoran delegat trećeg voda Ivan Gojak, a za rad grupe SKOJ-a delegat prvog voda Dane Marinković. Partijski sastan-

¹⁰⁹ Arhiv VII, k. 420/1, f. 1-60, dok. 18; k. 422, f. 3, dok. 15, 22.

¹¹⁰ Arhiv VII, k. 410/1, f. 1-60, dok. 15.

¹¹¹ Arhiv VII, k. 420/1, f. 1-35, dok. 24; k. 423, f. 15, dok. 3.

ci održavani su dva do tri puta mesečno, a nekad i češće, zavisno od raspoloživih materijala koje je trebalo proučiti i zadataka čete. Težište rada članova KP, kandidata i članova SKOJ-a, bilo je u izoštavanju odgovornosti za opravku i dovođenje u ispravnost što većeg broja tenkova i stručno usavršavanje ljudstva čete. Na sastancima su davana direktna zaduženja, a na narednim vršena provera realizacije postavljenih zadataka. Na sastanku održanom 22. avgusta primljeni su za kandidate KP Jura Crnko, Mirko Bajec i Simo Vukas s obrazloženjem da su iskazali maksimalno zalaganje na opravci tehnike, primerno ponašanje, disciplinu i punu odgovornost pri izvršavanju svakog zadatka. Istaknut je i Dane Marinković za uspešno obavljanje radova na tenku »hočkis« i sadržajan rad sa SKOJ-em, a postavljeni su mu i novi zadaci da popravi i doveze motocikl sa prikolicom iz Podlapca koji je Tenkovskoj četi dodelila 6. lička divizija i, posle toga, da sa svojom grupom dovrši opravku tenka »fiat-ansaldo« u Frkašiću.

Dva puta mesečno održavani su četni sastanci na kojima je govoreno o disciplini, radu i redu u proteklom periodu, ukazivano na slabosti i nedostatke pojedinaca, radnih grupa i posada, iznošeni oni koji su se isticali hrabrošću u proteklim borbеним dejstvima, analizirani postupci posada i tenkova u borbi, isticani najbolji u radu na opravci i održavanju tehnike i u obuci. Na kraju četnih sastanaka komanda čete postavljala je opšte zadatke koji su mobilisuće delovali na zalaganje, disciplinu i odgovornost celokupnog ljudstva. Četnim sastancima rukovodili su komandir i politički komesar čete.

Četa je imala i redovno obnavljala zidne novine. U njima su iznošeni pojedinci koji su se isticali u radu, a na humorističan način prikazivani oni koji su se manje zalagali ili narušavali disciplinu i red u četi. Objavljivani su i kratki doživljaji s narodom i iz borbi.

Boravak čete na jednom mestu maksimalno je iskorišćen za njen svestrani napredak i usavršavanje. Do kraja maja bili su osposobljeni skoro svi tenkovi. Tada je u četi bilo² ispravno 7 tenkova »fiat-ansaldo« i tenk »hočkis«, za koji su neki delovi skinuti sa tenka u s. Cvitovićima. Međutim, na 2 tenka nedostajali su mitraljezi, pa je za borbu tada bilo osposobljeno i potpuno sređeno 5 tenkova »fiat-ansaldo«. Međutim počet-

i'2 Arhiv VII, k. 422, f. 22, dok. 5.

kom juna nabavljeni su mitraljezi i za ta dva tenka. U s. Kovačići izgrađena je nadstrešnica za rad, čime su stvoreni povoljni uslovi za opravke i održavanje tehnike. U narednim mesecima znatno je smanjen obim radova na tehnici, pa je ljudstvu naizmenično odobravano odsustvo u trajanju 10 - 15 dana za obilazak i pomoć porodicama u prikupljanju letine.

Početkom juna četi je dodeljeno 400 litara benzina, od čega je 200 litara morala ustupiti krajiškim jedinicama za izvlačenje tenka »hočkis« koji su zaplenile kod Drvara. Posle toga je u tenkovima ostalo ukupno 500 litara goriva. Da bi poboljšao stanje popunjenosti čete gorivom, Štab 1. korpusa piše 26. juna Okružnom narodnooslobodilačkom odboru za Kordun¹¹³ »da upotrebi sve veze kako bi se za pogon tenkova, kamiona i motocikla nabavila što veća količina benzina, nafte i petroleuma. Shvaćamo da će benzin koji imate u izgledu da nabavite, biti nužan za vaše potrebe, ali vas molimo da se i za nas pobrinete, ukoliko vam je to moguće, kako bi podmirili naše osnovne potrebe. Smatramo da nije potrebno naglašavati koliko važnost čine tenkovi i kamioni u našoj borbi, pogotovo sada, kada je u pitanju odbrana i očuvanje žetve, i nadamo se da će te nam izaći u susret«. Do kraja avgusta za Tenkovsku četu nabavljeno je 400 litara benzina. Po benzin su upućeni delegat voda Ivan Gojak i Ignjatije Vukić i, početkom septembra, dovezli su ga zaprežnim kolima u bazu čete u s. Vrpile.

U julu je u s. Kovačicu dovezen tenk »fiat-ansaldo« iz s. Drežnice. Taj tenk su teže oštetile i zaplenile jedinice 13. primorsko-goranske divizije kod s. Prokika. Nemanje aparata za varenje zaštitnih ploča, odložilo je završetak opravke tog tenka do kraja avgusta. U tom periodu popravljen je i tenk »fiat-ansaldo« koji je duže vreme stajao neispravan u Frkašiću.¹¹⁴

Opravka tenka »hočkis« u selu Cvitovićima sporo se odvijala, jer su se glava motora i magnet morali slati na opravku u Karlovac. Teškoće u vezama s gradom vremenski su odložile unošenje delova u Karlovac, pa je opravka glave motora izvršena tek 14. avgusta, a magneta nekoliko dana kasnije. Ubrzo je usledila kapitulacija Italije i taj tenk nije popravljen. Sa njega su skidani delovi i agregati za popravku drugog tenka »hočkis«.

¹¹³ Arhiv VII, k. 423, f. 6, dok. 4.

¹¹⁴ Arhiv VII, k. 422, f. 29, dok. 28; f. 18, dok. 47; f. 29, dok. 31; k. 421/B, f. 5, dok. 6.

Leto 1943. godine bilo je sušno. U Kovačici je nestalo vode, što je komandu čete primoralo da predloži komandi 1. korpusa promenu mesta boravka čete. Početkom avgusta ona je premeštena u s. Vrpile, gde su tenkovi, radi najave neprijateljeve ofanzive, zakopani, a posle 15 dana otkopani. Tu je četa ostala do kapitulacije Italije, 9. septembra 1943. godine.

Najmladi tenkista Mihajlo Veljić

Krajem avgusta komanda čete dostavila je Štabu 1. korpusa spisak starešina čete za proizvođenje u oficirske činove.¹¹⁵ U spisku su bili: komandir čete Vladimir Vlasiavljević, politički komesar čete Stanislav Boršić, zamenik komandira čete Budislav Pribić, zamenik političkog komesara čete Dukan Dokić, komandir 1. voda Pero Živković, politički delegat 1. voda Danilo Markinković, komandir 2. voda Pero Paurača, politički delegat 2. voda Milić Petrović, komandir 3. voda Marko Vidnjević i politički delegat 3. voda Ivica Gojak. U četi je tada bilo 38 starešina i boraca, od ko-

jih: 28 Srba, 7 Hrvata, 1 Slovenac, 1 Italijan i 1 Rus. Među njima je bilo 16 seljaka, 8 fizičkih radnika, 11 zanatlija i 3 vojna lica. Članova KP bilo je 11, kandidata 5, simpatizera KP 12, članova SKOJ-a 8 i 2 borca bez političke pripadnosti.

U četi je bilo 1. septembra 11 tenkova, od toga: »fiat-an-saldo« 8 ispravnih i 1 neispravan i 2 »hočkis« od kojih 1 ispravan i 1 neispravan. Četa je imala i 2 motocikla, od kojih 1 s prikolicom i 1 bez prikolice. Od ličnog naoružanja imala je 18 pušaka, 2 puškomitraljeza »brno« i 4 pištolja. Municije za tenkovske mitraljeze bilo je 1.300 metaka i 104 topovska metaka 37 mm, a za lično naoružanje i puškomitraljeze 1.425 metaka.

¹¹⁵ Arhiv VII, k. 420, f. 4, dok. 3/4; k. 421/D, f. 1-11, dok. 56, 57; k. 422, f. 22, dok. 11.

U takvom sastavu i stanju Tenkovska četa 1. korpusa NOV i PO Hrvatske dočekala je kapitulaciju Italije. Toga dana izvršila je marš iz Vrpile preko Korenice, Gornjeg Babinog Potoka i Vrhovina za Otočac. Radi uštede goriva tenk »hočkis« zadržan je u Končarevom kraju, gde je ojačao obezbeđenje plena, koji je tu dovožen.

Kao borac Tenkovske čete bio je i trinaestogodišnji Mihajlo Veljić, dete sa Kozare, koga je 26. avgusta 1942. godine iz koncentracionog logora Jastrebarsko oslobodila 4. kordunaška brigada. U logoru je bilo 727 dece iz Bosne, Korduna, Like i drugih krajeva. Neprijatelj je pohvatao decu za vreme ofanziva koje je izvodio na oslobođenu teritoriju. U koncentracionim logorima živela su pod najtežim uslovima: slabo hranjena i odevana, i na razne načine zlostavljana i mučena.

Ubrzo posle najnužnijeg oporavka stupio je u NOV. Hteo je da bude partizan i da se, iako dete, bori zajedno s odraslima. Došao je u Tenkovski vod Grupa partizanskih odreda za Liku krajem 1942. godine, i postao tenkista. Surovost logorskog života ovog dečaka iz Bosne, podsticala je sve starije da se prema njemu ponašaju kao roditelji. To je on poštovao i svaki zadatak izvršavao savesno, kao kurir čete. Ali, želeo je da upozna i tajne tenka, pa je dolazio kod grupe za opravku. Komanda čete uključila ga je u sastav radioničkog odeljenja. Bio je poslušan i svi su ga voleli, a on je svaki pogodan trenutak koristio da sedne u tenk, da ga pomeri, da njime krene i da ga nauči voziti, jer je rukovanje mitraljezima brzo savladao. Mihajlo je svojom dečaćkom upornosti u tome i uspeo. Postao je pravi tenkista i dostojanstveno podneo sve teškoće i preživeo sve akcije i ofanzive u kojima su Tenkovska četa 1. korpusa i kasnije 1. tenkovski bataljon Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske učestvovali do kraja rata.

Tenkovska četa se u toku leta 1943. godine potpuno sredila i obučila i spremno dočekala kapitulaciju Italije. Bila je tada sposobna da prihvati novu tehniku koja će biti sigurna osnova za formiranje veće tenkovske jedinice.

TENK U BORBI S UBAČENIM NEPRIJATELJEVIM SNAGAMA U OTOČCU

Slobodne teritorije na kojima se razvijao novi život, jačala i učvršćivala nova vlast, vladao relativni mir i spokojstvo, bezbedno se lečili ranjenici i si., bile su velika ljudska, materijalna i moralna snaga narodnooslobodilačkog pokreta. To je neprijatelj znao, pa je vršio prodor na njih, povremeno »pročešljivao« pojedine predele, slao kaznene ekspedicije, bombardovao sela, zaseoke i oslobođene gradove, ali nije postizao željene rezultate. To ga je primoralo da pronalazi nova rešenja i metode i da, ako bi se gerilskom ratu suprostavio istim sredstvima i istom taktikom, postigao bi veće uspehe. Odlučio je da organizuje borbene grupe pod nazivom »trupovi«.

Njihov zadatak bio je da iznenadnim prepadima u dubokoj partizanskoj pozadini na više partizanske štabove, na vojno-političke ustanove i objekte, ili uništavanjem rukovodećih vojnih, vojnopozadinskih i civilnih organa, unesu pometnju, dezorganizaciju i zabunu u redove narodnooslobodilačkog pokreta i, time, omogućće nemačkoj operativnoj armiji da fizički uništi Narodnooslobodilačku vojsku.

Usmerivač akcije »trupova« bila je nemačka Obaveštajna služba koja je tesno sarađivala sa ustaškim obaveštajno-policijskim organima. Oni su puštali svoje pipke prema oslobođenim krajevima i nastojali da na slobodnoj teritoriji stupe u dodir sa bivšim pripadnicima kvislinških snaga ili žiteljima koji su izražavali punu odanost kvislinškom režimu u vreme kada je određena teritorija ili, pak, mesto, bilo pod okupatorskom ili kvislinškom kontrolom.

Prvih dana posle kapitulacije Italije jedinice 1. korpusa NOV i PO Hrvatske bile su upućene ka periferijama slobodne

teritorije radi zahvatanja što većeg ratnog plena, širenja slobodne teritorije i njene zaštite od nemačkih snaga koje su se usmerile ka njoj. U Otočcu i bližoj okolini nije bilo većih jedinica Narodnooslobodilačke vojske, a u tom gradu se nalazilo sedište Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, Centralni komitet KP Hrvatske, ZAVNOH, delovi AVNOJ-a, mnoge druge ustanove i službe narodnooslobodilačkog pokreta, bolnica sa preko stotinu ranjenika i dr. Otočac je bio vojno-politički centar NOP-a Hrvatske. Pored toga, bio je i centar prikupljanja dragocenog ratnog materijala zaplenjenog od italijanske vojske.

Grad je štićen malim snagama komande mesta, prištapskim stražarskim jedinicama i malim grupicama naoružanih ljudi koji su obezbeđivali pojedine ustanove. U Otočcu se nalazila i Tenkovska četa 1. korpusa NOV i PO Hrvatske, koja je tih dana bila izuzeta iz sastava Korpusa i stavljena pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. U četi nije bilo ljudstva. Tehniku čete obezbeđivala su samo dva čoveka. To su bili delegat trećeg voda Ivica Gojak i Arso Vlasisavljević, koji je nedavno postao tenkista. Sve ostalo ljudstvo čete bilo je u Hrvatskom primorju, od Senja do Sušaka, gde je ulagalo krajnje napore da osposobi što veći broj zaplenjenih tenkova i drugih oklopnih borbenih vozila italijanske vojske i evakuiše ih u Gacku dolinu.

Neprijatelj je to saznao, a podatke je prikupio od jednog katoličkog sveštenika, nekoliko civilnih lica i tri časne sestre pripadnice reda sv. Vinka Paulskog. Niko nije pretpostavljao da špijuni održavaju stalnu vezu sa ustaškim zločincima Delkom Bogdanićem u Gospiću i Josipom Tomljenovićem u Ogulinu.

Noću 13/14. septembra 1943. godine ustaški »trup« jačine oko 600 poznatih koljača iz sastava »sektora ustaške obrane« Like u Gospiću i »sektor ustaške dobrane« Gorskog kotara u Ogulinu, upao je u Otočac. Odmah posle upada bacili su se u krvave orgije i uništavali sve na šta su nailazili.

Prvi pucnji trgli su iz sna i dvojicu tenkista. Hitro su potrčali ka najbližem tenku. Motor tenka brzo je proradio. Tenk se uputio ka centru grada i kada je stigao u blizinu skladišta goriva, skladište je već bilo u plamenu. Vatrom iz mitraljeza rasterane su ustaše, a zatim je tenk krenuo ka trgu u centru

grada i izvesno vreme kružio ulicama oko trga i mitraljeskom vatrom gonio neprijatelja koji se nalazio u tim ulicama.

Tenk je iz centra krenuo cestom u pravcu s. Špilnika. Tu je razbio jednu grupu ustaša koja je pokušavala da zauzme zgradu iz koje su se branili članovi Agitpropa Centralnog komiteta KP Hrvatske, a zatim se uputio u pravcu skladišta kod mosta. U dvorište zgrade skladišta upadala je veća grupa ustaša koje je tenk iznenadio, i sa dosta napora i odlučnosti savladao j proterao.

Iz Špilnika tenk se vratio u grad. Kod zgrade Komande mesta, iz koje je kuljao plamen i dim branila se manja grupa partizana. Ustaše su pobegle ispred tenka, a partizani spašeni. Ubrzo posle toga u Otočac je trkom ulazila naša četa PPK (specijalizovana jedinica za borbu protiv pete kolone), a tada su i delovi ustaškog »trupa« napuštali Otočac i povukli se na mesta prikupljanja: Poljički vrh (k. 663) i Vinicu. Oдавde su noću otišli u Malu Kapelu i Velebit i kroz planine se povukli u svoja uporišta Ogulin i Gospić.

Trup je napao sve važnije objekte i punktove u gradu. Zapalio je 20 vojnih kamiona, ogromne količine pogonskog goriva, ratne opreme, odeće i zaliha životnih namirnica. Izgoreo je veći broj javnih i privatnih zgrada. Poginulo je 27 partizana, a 10 ranjenika je zaklano u bolnici, gde su ih prokazale časne sestre. U zapaljenoj Komandi mesta izgorelo je 5 partizana, a iz zatvora je oslobođeno više uhapšenih kolaboracionista i špijuna.

Posada tenka znala je koje se ustanove, organi i materijalna sredstva nalaze u Otočcu, pa je samoinicijativno krenula na zadatak, iako je njeno osnovno zaduženje bilo osiguranje tenkova. Njena samoinicijativnost i odlučnost doprinela je da se umanje posledice ustaškog vandalizma i olakša odbrana mnogih objekata, jer je, pored uspešnog dejstva vatrom iz mitraljeza i razbijanja neprijateljevih delova, i sama pojava tenka ulivala nadu u uspešnost odbrane naših malobrojnih boraca, a u neprijatelja izazivala strah i paniku. Dejstvo tenka znatno je umanjilo naše gubitke i ubrzalo izbacivanje ustaša iz grada. Tada je eho njegovog dejstva bio velik, a u glasniku Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske »Udarniku«, pod naslovom »Hladnokrvnost i snalažljivost«, istaknuti su Ivica Gojak i Arso Vlajić.

savljević. O napadu ustaškog »trupa« na Otočac dosta je pisano i posle rata.¹¹⁶

¹¹⁶ Arso Vlasisavljević i Ivan Gojak u svojim zabeleškama za monografiju napisali su:

»Ustaše su najpre upale u bolnicu. Vrata im je po dogorovu otvorila sestra Terezija i provela ih kroz odaje od kreveta do kreveta, pokazujući im nemoćne borce narodne vojske. Odmah su pred njom klali ranjene partizane.

Gotovo u isto vrijeme čopor ustaša naletio je na auto-park u centru grada. Upalili su mnoga vozila. Plamene buktinje obasjale su čitav grad.

Druga grupa ustaša uspjela je da iznenadi i zakolje stražara pred Komandom mjesta i da se baci na desetak usnulih drugova u Komandi.

Ostatak ustaške rulje zaredao je po kućama u kojima su spavali drugovi iz pozadinskih ustanova, kulturno-umjetničkih ekipa, nekih radionica i gimnazije. Rukovodioci CK KP Hrvatske brzo su otpočeli sa evakuacijom starijih drugova iz AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Tu su bili Vladimir Nazor, dr Ivan Ribar, Filip Lakuš i drugi. Drug Ivan Krajačić je teže ranjen i pukim slučajem se spasio od ustaške kame.

Kada su nas eksplozije probudile istog trenutka bilo nam je jasno da je napadnut Otočac. Brzo smo reagovali. Za nekoliko trenutaka s tenkom smo stigli u centar Otočca. Na sve strane su zviždali meci, eksplodirale bombe i štekali mitraljezi. Rafali mitraljeza našeg tenka ošinuli su iz neposredne blizine po zaprepašćenim ustašama, koje su tanketu smatrali za svoju.

Jedna grupa ustaša dočepala se partizanskog protivtenkovskog topa. Iz tenkovskog mitraljeza briznuo je dug rafal i pokosio ustaše oko topa u momentu kada su ga usmeravali na tenk.

Provaljujući vrata dvorišta kod Skladišta pored mosta na r. Gackoj, tenk je srušio jedan stub i na njega naseo patosom. Gusenice su se okretale u zraku, a tenk je stajao na mestu. Ugasio se i motor tenka. Po njemu su ustaše osule žestoku vatru i počele mu se približavati. Arso je iskočio iz tenka, ručnim pokretačem pokrenuo radilicu motora i uspeo da motor pusti u rad. Naglim trzajem ručicom za palenje motora, tanketa se skliznula sa stuba i krenula napred, a kada su to videle ustaše one su se panično razbježale«.

FORMIRANJE 1. TENKOVSKOG BATALJONA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO HRVATSKE

Posle desanta na Siciliju i pada Musolinija u julu 1943. godine, Nemačka je ojačala svoje trupe u Jugoslaviji i prebacila s istočnog fronta u Beograd Štab 2. oklopne armije s komandantom Lotarom Rendulicem, a pod njegovu komandu stavila nemačke snage raspoređene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Sa nemačke strane preduzete su obimne mere da se onemogući da naoružanje italijanskih jedinica, u slučaju ispadanja Italije iz kruga sila Osovine, padne u ruke Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i da nemačke snage, bez Italije, brane Apeninsko i Balkansko poluostrvo.

Na vest o kapitulaciji Italije izbio je opšti narodni ustanak u Slovenačkom primorju, Istri i Hrvatskom primorju. Proširen je i omasovljen ustanički polet u Dalmaciji, Ljubljanskoj pokrajini, Hercegovini, Crnoj Gori, na Kosovu i u Metohiji, kao i u zapadnoj Makedoniji. Italijanska okupaciona armija bila je razbijena na čitavom jugoslovenskom ratištu. Sve pomenute oblasti, uključujući i jadransku obalu i otoke, bile su oslobođene. Direktiva rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije data u julu za pripremu naroda i vojske da kapitulaciju Italije reše u svoju korist, bila je pravovremena.

Glavni problem za svu NOV Jugoslavije bio je, kako pre Nemaca razoružati što veći broj italijanskih jedinica i zahvatiti što bogatiji plen, a posebno naoružanje i municiju. Glavni štab NOV i PO Hrvatske dao je najodgovorniji zadatak 1. korpusu, koji je tada u svom sastavu imao tri divizije. Šestu ličku diviziju angažovao je za blokiranje Gospića i odbranu pravaca koji od Bihaća preko Lapca i Gračaca vode za Knin. Odbranu Gorskog kotara i blokiranje Ogulina dodelio je 8. kordunaškoj diviziji, a odbranu u zahvatu jadranske obale i kvarnerskih

otoka poverio je 13. primorsko-goranskoj diviziji. Divizije su nanele znatne gubitke nemačkim jedinicama, a Nemci su na području zapadne Hrvatske gotovo svuda zakasnili u odnosu na akcije Narodnooslobodilačke vojske i naroda. Jedinice italijanske armije znatnim delom su razoružane, a jedinice 1. korpusa NOV Hrvatske zaplenile su znatne količine naoružanja, opreme i materijalnih dobara, što je u znatnoj meri uticalo na izmenu oblika vojišta u ovom prostoru Hrvatske. Sada su se nemačke komande morale pomiriti sa daleko skromnijim ciljevima u operacijama koje su tada preduzimane, pa su nastojale da preotmu samo najznačajnije centre, regione i komunikacije, prepuštajući kontrolu preostalih teritorija snagama NOV.

Među napuštenom i zaplenjenom tehnikom i naoružanjem našao se i znatan broj tenkova i oklopnih automobila. Znajući njihovu vrednost u borbi, komandant Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, general-major Ivan Gošnjak, lično se angažovao da se što veći broj evakuiše dublje u oslobođenu teritoriju i osposobi za borbu. Usmenim naređenjem 11. septembra izdvojio je Tenkovsku četvu iz sastava 1. korpusa, i stavio je pod komandu Glavnog štaba Hrvatske, a komandiru Tenkovske čete naredio da »sa svim raspoloživim stručnim ljudstvom čete krene u Hrvatsko primorje i što veći broj tenkova i oklopnih automobila evakuiše u bazu Tenkovske čete«. Šefa Operativnog odseka Glavnog štaba uputio je 15. septembra na teren 13. primorsko-goranske divizije da utvrdi broj i raspored oklopnih borbenih sredstava u Hrvatskom primorju, a šefa Tehničkog odseka Glavnog štaba u Senj i Novi Vinodolski da rukovodi izvlačenjem motornih vozila i pomogne komandiru Tenkovske čete na evakuaciji tenkova i oklopnih automobila u Liku.

General Gošnjak 19. septembra, piše ¹¹⁷ komandiru Tenkovske čete:

»Hitno nas izvestite koliko je do sada zaplijenjeno tenkova, koje vrste, njihovo stanje i naoružanje i gde su evakuisani.

Nastojte da se svi tenkovi, koji su u ispravnom stanju i upotrebljivi kao i blindirani automobili, izvuku i evakuišu za Liku prema vašoj bazi.

¹¹⁷ Arhiv VII, k. 109, f. 4, dok. 34.

Obavješteni smo da u Gorskom kotaru ima još nekoliko ispravnih tenkova i na prostoru Klana - Kastav, zato i ove tenkove odmah evakuišite u pravcu vaše baze.

Pohitajte sa poslovima na evakuaciji, pošto imamo namjeru da ako bude dovoljan broj tenkova i tenkista formiramo jedan tenkovski bataljon i isti što pre osposobiti za predstojeće operacije.

Ukoliko bude bilo na tome terenu tenkista - šofera mobilizite ih i povedite sa sobom«.

Šef Operativnog odseka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske izveštava 20. septembra komandanta Glavnog štaba o broju tenkova u Hrvatskom primorju."⁸ U izveštaju piše:

»Osim naših ispravnih 8 malih i 2 velika tenka, imademo novih:

- 12 ispravnih i 2 neispravna mala tenka u Otočcu,
- 1 ispravan mali tenk u Crikvenici,
- 2 ispravna mala tenka na putu iz Mrkopalja prema Otočcu,
- 1 oštećeni mali tenk u Voloskom iza Rijeke,
- 1 veliki tenk »SPA« s malim kvarom na hladnjaku na popravku u Crikvenici, naoružan sa protukolskim topom 47 mm i 4 mitraljeza,
- 2 borna kola (blinde) u Otočcu,
- 1 borna kola u Crikvenici,
- 4 borna kola neispravna u Zlobinu (jedna će se osposobiti),
- 3 borna kola u Klani,
- 3 oklopna kola velika u Otočcu,
- 2 oklopna kola u Crikvenici,
- 1 oklopna kola u Novom,
- 2 oklopna kola mala u Otočcu,
- 1 oklopna kola mala u Crikvenici, i
- 1 oklopna kola mala neispravna kod Lokava.

U Tenkovskoj četi ima 13 sposobnih šofera«.

Podaci u izveštaju o broju tenkova nisu bili tačni, sem podataka o broju tenkova u Tenkovskoj četi (8 malih i 2 velika), ali ni u njoj nisu bila ispravna oba tenka »hočkis«, već samo jedan. U nastojanju da se borbena vozila što pre evakuišu

¹⁸ Arhiv VII, k. 105B, f. 1/2, dok. 10.

u dubinu oslobođene teritorije, mesta vozila su se stalno menjala, pa su neka prikazivana u mestu gde su zaplenjena i na putu za vreme evakuacije ili u mestu u koje su evakuisana, a u Otočcu su prikazani među tada zaplenjena vozila i svi tenkovi »fiat-ansaldo« Tenkovske čete koji su se tamo nalazili od kapitulacije Italije. Različiti izvori preko kojih su podaci za izveštaj prikupljeni, različito su imenovali pojedine vrste vozila, pa je i to uslovalo netačnost podataka o vrsti, broju i rasporedu borbenih vozila. Po izveštaju se u različitim mestima nalazilo 39 borbenih vozila, od kojih 30 ispravnih i 9 neispravnih. Međutim, na osnovu kasnijih dokumenata dolazi se do tačnih podataka, prema kojima je tada bilo zaplenjeno svega 22 borbenih vozila, od kojih:

- tenkova »fiat-ansaldo« 13 ispravnih i 1 neispravan;
- tenkova »SPA« 1;
- oklopnih automobila »SPA« 3, i
- oklopnih transportera 4, od kojih 2 neispravna.

U rejon evakuisanih borbenih vozila izvučena su i 3 kamiona, dok je evakuaciju drugih kamiona vršila auto-četa koja je formirala Auto-bataljon Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

Za formiranje tenkovskog bataljona, uključujući tenkove i motocikle Tenkovske čete 1. korpusa, bila su do 20. septembra obezbeđena 32 borbenih i 5 neborbenih vozila, od toga:

- tenkova »fiat-ansaldo« 22, od kojih 21 ispravan i 1 neispravan;
- tenkova »hočkis« 2, od kojih 1 ispravan i 1 neispravan;
- tenkova »SPA« 1;
- oklopnih automobila »SPA« 3;
- oklopnih transportera 4, od kojih 2 neispravna;
- kamiona 3, i
- motocikla 2, od kojih 1 s prikolicom, a 1 bez prikolice.

Nepotpun i netačan izveštaj šefa Operativnog odseka o broju, vrsti i mestu nalaženja borbenih vozila negativno se odrazio u odluci Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske pri određivanju mesta lokacije 3. tenkovske čete, u čijoj okolini nije bilo tenkova kako je u izveštaju stajalo, pa je ona bila popunjena manjim brojem tenkova.

Odluku o formiranju tenkovskog bataljona doneo je Glavni štab NOV i PO Hrvatske 21. septembra 1943. godine i toga

dana komandant, general-major Ivan Gošnjak, u Uputstvu šefu Operativnog odseka¹¹⁹ piše:

»Odlučili smo formirati tenkovski bataljon od 3 čete, od kojih bi jedna bila sa bazom na prostoru Delnice - Lokve, druga sa bazom Otočac - Vrhovine, a treća u Plaškom. Kadar za tenkovske čete uzeti iz Tenkovske čete I. korpusa i popuniti novomobilisanim.

Tenkove prema kvalitetu ravnomjerno podijeliti među četama, tako da svaka četa imade po jedan teški tenk, isto tako blindirane automobile i borna kola. Uz svaku četu postojala bi i mala radionica za popravak.

Za rukovođenje i organizaciona sređivanja pri tehničkom otsjeku bila bi sekcija motorizacije, čiji šef bi bio kapetan Glebov.

Šef Tehničkog otsjeka dobio je već u tom pogledu dispozicije i treba da nam javi broj svih motornih vozija, tako da mogemo izvršiti raspodjelu i odrediti jačinu četa. Šef Tehničkog otsjeka i Glebov nalaze se negdje u tvojoj blizini, te im pomogni pri sprovođenju gornjeg.

Komanda Mornarice treba da formira mornaričku pješadiju za čuvanje obala i otoka, te da osposobi plovne objekte za voženje (misli se na prevoženje - V. V.) i borbu, da vrši izviđačku službu na izviđačkim stanicama, pa joj ostavite na raspolaganju blinde i 2 tenka za patrolnu službu obalom, ali ti pripadaju organizaciono tenkovskoj četi Delnice - Lokve«.

Šef Tehničkog odseka podneo je 23. septembra izveštaj komandantu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, a sutradan je izdata *Naredba br. 27 Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske od 24. IX 1943. godine*, kojom je ozvaničeno formiranje Tenkovskog bataljona.¹²⁰ U naredbi piše:

»Tenkovska se četa I. Korpusa Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske sa cjelokupnim parkom i osobljem otkomanduje iz sastava tog Korpusa.

Tenkovska se četa sa cjelokupnim parkom i osobljem stavlja na raspoloženje ovoga štaba.

Na bazi pomenute Tenkovske čete formira se Tenkovski bataljon, koji će biti dislociran kao što slijedi.

¹¹⁹ Arhiv VII, k. 104A, f. 2, dok. 33.

¹²⁰ Arhiv VII, k. 106, f. 2, dok. 21.

1) I. Tenkovska četa Tenkovskog bataljona sa bazom u Plavča Draži.

II. Tenkovska četa, sa bazom u Vrhovinama.

III. Tenkovska četa, sa bazom u Delnicama.

2) Štab će Tenkovskog bataljona izvršiti raspored osoblja i borbenih vozila prema usmeno dobijenim instrukcijama.

3) Organizaciono se Tenkovski bataljon podređuje ovom štabu.

4) Taktička upotreba tenkovskih četa biti će regulisana naročitim raspisom ovoga štaba.

Za vršioca se dužnosti komandanta Tenkovskog bataljona postavlja Vlasisavljević Vlajko, dosadašnji komandir Tenkovske čete.

Za vršioca se dužnosti političkog komesara Tenkovskog bataljona postavlja Boršića Stanislava, dosadašnjeg političkog komesara Tenkovske čete.

Ostali članovi štaba, kao i komandiri i politički komesari četa biti će naknadno imenovani«.

Naredbu su potpisali komandant general-major Ivan Gošnjak i politički komesar Vladimir Bakarić.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske nije predviđao upotrebu tenkovskog bataljona kao celine. Takav način dejstva nije bio u skladu s koncepcijom vođenja narodnooslobodilačkog rata u tome periodu njegovog razvoja, niti sa kvalitetom tehnike i mogućnostima njenog obezbeđenja gorivom, mazivom i municijom. U budućim borbenim dejstvima nije se moglo računati na zaplenu municije i drugih sredstava potrebnih za borbeni tehniku i naoružanje italijanskog porekla. Neprijatelj se nije lijnijski branio da bi se mogao razviti bataljon kao celina, već je držao veća naselja i gradove radi zaštite važnijih regiona i komunikacija. Tenkovima je i dalje zadržana uloga neposredne podrške pešadije, pa su mesta lokacije četa (baze) određena u središtima ili u blizini teritorija sa kojih su organizovana i usmeravana dejstva pojedinih pešadijskih divizija. Prva tenkovska četa bila je locirana tako da bez dužih marševa može podržati jedinice 8. kordunaške divizije, 2. tenkovska četa - jedinice 6. ličke divizije i 3. tenkovska četa - jedinice 13. primorsko-goranske divizije. Skori razvoj događaja nametnuo je promenu te zamisli i fleksibilnije lociranje četa u skladu sa situacijom.

U Naredbi za formiranje Tenkovskog bataljona predviđeno je da će »Taktička upotreba tenkovskih četa biti regulisana naročitim raspisom« Glavnog štaba Hrvatske. Takvo uputstvo nije izdato, ali su u povremenim osvrtima Glavnog štaba na borbena dejstva u proteklim periodima upućivani prigovori komandantima pešadijskih jedinica na nepravilnu upotrebu tenkova i davani načelni uputi da ih treba čuvati i upotrebljavati tamo gde mogu imati najviše uspeha, a zadatke i zahteve koji im se postavljaju uvek usklađivati sa uslovima i njihovim tehničkim mogućnostima. Predodređenu upotrebu Tenkovskog bataljona po delovima i manjim jedinicama, potvrđuje kasnije angažovanje tenkova u borbenim dejstvima. Bataljon je celovito angažovan samo u završnim operacijama, ali su i tada njegovi delovi dejstvovali međusobno manje ili više odvojeno.

Borbenu i neborbenu tehniku, Štab Tenkovskog bataljona je rasporedio ovako:

a) u 1. tenkovsku četvu 9 tenkova »fiat-ansaldo«, 1 tenk »SPA«, 1. oklopni automobil »SPA«, 1 oklopni transporter i 1 kamion;

b) u 2. tenkovsku četvu 9 tenkova »fiat-ansaldo«, 1 tenk »hočkis«, 1 oklopni automobil »SPA«, 1 oklopni transporter i 1 kamion;

c) u 3. tenkovsku četvu 4 tenka »fiat-ansaldo«, 1 tenk »hočkis«, 1 oklopni automobil, 1 oklopni transporter i 1 kamion, i

d) u Štab Bataljona 1 oklopni transporter i 2 motocikla, od kojih 1 sa prikolicom i 1 bez prikolice.

U 3. tenkovsku četvu raspoređena su samo 4 tenka »fiat-ansaldo«, jer je taj tip tenka, uglavnom, bio evakuisan za Otočac do početka formiranja bataljona, pa ih nije bilo celishodno vraćati za Delnice. Tenkovi koji su bili u Otočcu i Crikvenici ravnomerno su raspoređeni između prve i druge čete, dok je treća četa popunjena tenkovima koji su evakuisani iz šire okoline Sušaka. Takvo rešenje prihvatio je i Glavni štab Hrvatske. On je ocenio da se u slučaju prodora jačih neprijateljevih snaga pravcima koji vode ka Delnicama, mogao lakše evakuisati manji broj tenkova, a posebno što je Sušak još 15. septembra zauzeo nemački 901. motorizovani puk posle manjih borbi

protiv jedinica 13. primorsko-goranske divizije.¹²¹ Vraćanje tenkova iz Otočca za Delnice zahtevalo je utrošak znatnih količina goriva koje je trebalo čuvati, ne samo za predstojeća borbena dejstva, već i za obuku novog ljudstva. Takvo stanje popunjenosti 3. čete ostalo je do kraja 1943. godine.

Krajem meseca septembra imenovane su ostale starešine u Štabu Tenkovskog bataljona, i to: Budislav Pribić za zamenika komandanta, Milić Novaković za zamenika političkog komesara, Mihajlo Višnjić za referenta tehnike, Vukašin Delić za intendanta i Vinko Babić za omladinskog rukovodioca i sekretara SKOJ-a u bataljonu.

Usmenim naređenjem komandanta i komesara Tenkovskog bataljona određeni su komandiri i politički komesari četa i starešine u komandama četa, a 10. oktobra je Štab dostavio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske njihov poimenični spisak za imenovanje na odgovarajuće dužnosti. U komande četa su postavljeni:

a) u komandi 1. tenkovske čete za komandira čete Petar Zivković, za političkog komesara Danilo Marinković, za zamenika komandira Marko Vidnjević i za zamenika političkog komesara Nikola Derikrava;

b) u komandi 2. tenkovske čete za komandira čete određen je Petar Peurača, za političkog komesara Ivan Gojak, za zamenika komandira Stevan Stanojević i za zamenika političkog komesara Stanko Sudar, i

c) u komandi 3. tenkovske čete za komandira čete postavljen je Mirko Bajić, za političkog komesara Đuro Dokić, za zamenika komandira Gojko Buzadžić i za zamenika političkog komesara Mile Martinović.

Politički komesar 2. tenkovske čete trebalo je da bude Milić Petrović. Međutim, ova četa je u toku formiranja Tenkovskog bataljona angažovana za podršku jedinica 8. kordunaške divizije u napadu na Ogulin. U toj borbi Milić Petrović je kontuzovan i ranjen, pa je komanda Bataljona predložila Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da za komesara 2. tenkovske čete imenuje Ivana Gajaka.¹²²

¹²¹ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, str. 550.

¹²² Milić Petrović ostao je na lečenju do početka naredne godine. Posle „završenog lečenja i oporavka radio je na partijsko-političkim poslovima u Štabu Tenkovskog bataljona do kraja februara, kada je otišao u Italiju.

Naredbom Štaba Tenkovskog bataljona imenovani su referenti tehnike tenkovskih četa, komandiri vodova i politički delegati vodova, dok su komande četa odredile ekonomie četa. Referenti tehnike u četama bili su: Milan Švarc, Srećko Grego i Celestino Airagi. Na dužnosti komandira i političkih delegata vodova imenovani su: Ignjatije Vukić, Ivan Narandža, Vlado Komarov, Vlado Jugo, Ivan Sudar, David Lenac, Milan Delić, Petar Vojvodić, Arso Vlasisavljević, Ilija Mirković, Stevo Leka, Dušan Leka, Milivoj Cvetišić, Milan Žigić, Vaso Pejnović, Simo Vukas, Dušan Zaklan i Dušan Karamarković.¹²³

Bataljon je postupno popunjavao ljudstvom. Teško je bilo u kratkom vremenu pronaći vozače i mehaničare za rukovanje, popravke i održavanje motornih vozila, posebno tenkova. Sa Tenkovskom četom u bataljon je došlo 13 vozača, a trebalo mu je 37, od kojih 25 za tenkove, 3 za oklopne automobile, 4 za oklopne transportere, 3 za kamione i 2 za motocikle. Trebalo je obezbediti i izvestan broj vozača za rezervne posade.

U toku evakuacije iz Primorja za Otočac, na tenkovima je bilo kvarova, koje je trebalo brzo otklanjati. Vozači su morali hitati po druge da ih izvuku ispred nemačkih jedinica koje su nadirale iz više pravaca ka Primorju da bi povratili jadransku obalu. Većina tenkova bila je u kvaru na mestu zaplene, pa je i njih pre evakuacije trebalo popraviti i osposobiti. Sa onih koji se nisu mogli popraviti, nastojalo se skinuti što više delova, agregata i uređaja za rezervne delove. U rad je ulagano mnogo napora i radilo se danonoćno. Dobrovoljno su se javljali i u pomoć pristizali mehaničari i vozači iz primorskih mesta i Istre, a najviše iz Rijeke i Sušaka. Ti ljudi, poneseni zanosom opšteg narodnog ustanka u ovim krajevima, ispoljili su visok stepen stručnosti, zalaganja i nastojanja da se izvuče i evakuiše što veći broj borbenih sredstava. U Tenkovski bataljon stupilo je i 9 Italijana, među kojima i poručnik italijanske vojske Oskar Turibli. On je pre kapitulacije Italije prešao u Žumberku sa 2 tenka na stranu NOV.¹²⁴

Krajem oktobra u novoformiranom bataljonu bilo je 100 starešina i vojnika, od kojih 98 muških i 2 žene. U tenkovskim

¹²³ Imena i prezimena komandira i političkih delegata vodova napisana su po sećanju Marka Vidnjevića.

¹²⁴ Arhiv VI, k. 113A, f. 1-4, dok. 11.

četama nalazila su se po 32 starešine i borca i 4 u Štabu Bataljona.¹²⁵

Od ličnog naoružanja bilo je 18 pušaka, 21 pištolj, 3 automata i 2 puškomitraljeza »brno«, a municije:

- 29.350 metaka za tenkovske mitraljeze i mitraljeze oklopnih automobila;

- 790 metaka za topove 20 mm oklopnih automobila;

- 89 metaka 37 mm za topove tenkova »hočkis«;

- 120 metaka 47 mm za top tenka »SPA«;

- 2.020 metaka za puške i puškomitraljeze »brno«;

- 300 metaka za automate, i

- 144 metaka za pištolje.

U tenkovima je bilo ukupno 1.740 litara goriva, a u kamionima 85 litara dizel-goriva. U rezervi tenkovskog bataljona bilo je 90 litara motornog ulja i 100 kg tovatne masti.

Komandant Tenkovskog bataljona
Vladimir - Vlajko Vlajsavljević

Prvih dana formiranja i sređivanja bataljona, najbolje obučeno i provereno ljudstvo raspoređeno je u 2. tenkovsku čet, koja je, narednih dana, učestvovala u napadu na Oštarije i Ogulin, i u Tenkovski vod, koji je pridat Komandi Mornarice za podršku mornaričke pešadije i odbranu obale. Vremena za obuku novih vozača tenkova nije bilo. Provera osposobljenosti onih koji su dolazili i njihova preobuka za voženje borbenih vozila, ostvareni su u hodu za vreme evakuacije tehnike iz Primorja u Liku i Gorski kotar.

Mitraljescima i nišandžijama topova praktično je pokazano rasklapanje i sklapanje, čišćenje, podmazivanje i rukovanje naoružanjem, a zatim im je naređeno da sve radnje individualno

¹²⁵ Arhiv VII, k. 115A, f. 3/1, dok. 2/2.

do automatizma uvežbaju. Na oruđima su objašnjena pravila i načini gađanja, a kasnije izvršeno gađanje sa nekoliko metaka radi provere njihove osposobljenosti.

Zalaganjem svakog pojedinca i snalaženjem starešina u izuzetno složenim uslovima, uspešno su izvršeni svi poslovi i zadaci i, na opšte zadovoljstvo svih, formiran je *Prvi tenkovski bataljon Glavnog Štaba NO V i PO Hrvatske*. On je postupno brojno, stručno, organizacijski i kadrovski jačao, i svojim delovima, u skladu sa raspoloživim materijalnim mogućnostima, podržavao pešadijske jedinice i obezbeđivao najviše štabove i značajne objekte. Vešto je izbegavao udare tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Na vreme se sklanjao u bezbednije prostore, a kada to nije mogao njegov štab je smelo odlučivao da tehniku zakopa, maskira i kada prođe opasnost, ponovo je aktivira. Opstao je do završetka narodnooslobodilačkog rata, prolazeći mnoge staze i puteve u Lici, Kordunu, Baniji, Cazinskoj krajini, Pokuplju, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, na dugom i naporom putu do Istre, gde su njegovi pripadnici doživeli kraj rata i oslobađanje svoje opustošene zemlje.

UPOTREBA TENKOVA 1. TENKOVSKOG BATALJONA U NAPADU NA OSTARIJE I OGULIN

Posle kapitulacije Italije Nemci su uputili 14. policijski puk 3. SS korpusa od Karlovca u pravcu s. Josipdola ka Primoiju, koji se, posle petodnevnih borbi s jedinicama 8. kordunaške udarne divizije, uspeo probiti i 15. septembra spojiti s ustaško-domobranskim snagama u Ogulinu. Prodorom je uspeo da uspostavi sve posade na komunikaciji Karlovac - Ogulin, koje su postojale do kapitulacije Italije, i da spreči likvidaciju neprijateljevog garnizona u Ogulinu.¹²⁶ Dolaskom nemačkih snaga znatno je pojačana odbrana Oštarija i Ogulina, i ta mesta su pretvorena u jaka i najisturenija uporišta za proboj prema Primoiju. Osnovni zadatak neprijatelja bio je obezbeđenje saobraćaja komunikacijama Karlovac - Ogulin. Ali, posadne snage upadale su i na slobodnu teritoriju i vršile jaku propagandu protiv narodnooslobodilačkog pokreta među narodom u okolnom prostoru, koji je još uvek bio pod uticajem reakcionarnog dela Hrvatske seljačke stranke i ostajao po strani narodnooslobodilačke borbe.

Štab 1. korpusa NOV Hrvatske planirao je da ofanzivnim dejstvima širih operativno-taktičkih razmera likvidira sve neprijateljeve posade u zahvatu komunikacije Karlovac - Ogulin i zauzme Ogulin, a po mogućnosti i isturena uporišta oko Karlovca, i da tako izoluje nemačke snage u Primoiju od snaga u središnjem delu Hrvatske na prostoru Karlovac - Zagreb - Sisak. Cenilo se da bi, pored vojničkog značaja, takav uspeh imao i veliki politički odjek, što bi ubrzalo opredeljivanje hrvatskog stanovništva tih krajeva za NOV. Borbena dejstva na pravcu Karlovac - Ogulin i napad na Ogulin, bila su od posebnog značaja i za uspešnost izvlačenja i evakuacije ratnog

¹²⁶ Zbornik, tom V, knjiga 19, dok. 59 i 151; knjiga 20, dok. 68.

plena iz Hrvatskog primoqa. U vezi s tim, Štab 1. korpusa je 11. septembra naredio¹²⁷ da »Osma divizija treba da po svaku cijenu spriječi nadiranje neprijatelja prema Ogulinu i dalje prema Primoiju, da bi se osigurala evakuacija ogromnog ratnog materijala zahvaćenog u primorskim gradovima«.

Za ostvarenje svoje zamisli, 1. korpus je angažovao 8. udarnu kordunašku i 7. udarnu banijsku diviziju, 4. brigadu 13. primorsko-goranske divizije, Karlovački i Kordunaški partizanski odred.

Korpusu je pridata 2. tenkovska četa 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, o čemu je komanda čete obavještena od komande bataljona 26. septembra u Otočcu. Četa je 26. septembra izvršila marš pravcem Otočac - s. Dabar - s. Lička Jesenica - Plaški - s. Josipdol i istog dana predveče razmestila se u rejonu raskrsnice puteva na južnoj ivici s. Josipdola. Marš-ruta je bila duga 65 km, a marš je izveden preko Male Kapele po vrletnom putu sa dosta uspona, spustova i velikim brojem oštih okuka. Zbog toga je u toku marša dolazilo do pregrevavanja motora i uređaja za upravljanje tenkom. To je za vreme marša uslovalo veći broj zastanaka, a njegovo izvođenje je trajalo nešto više od 8 časova, uz ostvarenu prosečnu brzinu od 8 km/čas.

Korpusu je posredno sadejstvovala 13. proleterska brigada »Rade Končar«, koja je dobila zadatak od Glavnog štaba Hrvatske da napada neprijateljeva uporišta i ruši komunikacije između Karlovca i Zagreba.

U zapovesti Štaba 1. korpusa predviđene su dve faze napada.¹²⁸

U prvoj fazi, s jednom brigadom 8. udarne divizije, trebalo je likvidirati neprijateljevo uporište u s. Oštarijama, s 4. brigadom 13. primorsko-goranske divizije likvidirati neprijateljevo uporište u s. Sv. Petru, a sa dve brigade 8. udarne divizije izvršiti blokadu Ogulina sa severoistočne i jugozapadne strane. Za Tenkovsku četu bilo je predviđeno da se »drži u pripremnom položaju na pravcu s. Josipdol - s. Oštarije i upotrebi prvenstveno za gonjenje neprijatelja pri njegovom rastrojavanju i akcije na pešadiju kod eventualnih protivnapada«. Snage 7. udarne divizije i partizanskih odreda (Karlovačkog i

¹²⁷ Zbornik, tom V, knjiga 19, dok. 136.

¹²⁸ Zbornik, tom V, knjiga 19, dok. 151.

Kordunaškog) imale su zadatak u ovoj fazi da likvidiraju neprijateljevo uporište Zvečaj, i da vrše aktivnu blokadu neprijateljevog garnizona u Karlovcu i u njegovoj neposrednoj okolini.

U drugoj fazi predviđen je napad na grad i likvidacija neprijatelja u Ogulinu obuhvatnim manevrom s istočne, severne i zapadne strane. U toj fazi napada dat je Tenkovskoj četi zadatak da »stalno krstari i kontroliše komunikaciju Ogulin - Oštarije«.

Komandant 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske pri izdavanju naređenja za marš 2. tenkovskoj četi od Otočca ka s. Josipdolu, saopštio je njenoj komandi da će zadatak za predstojeća dejstva dobiti od Štaba 8. udarne kordunaške divizije, radi čega se posle pristizanja u s. Josipdol mora javiti štabu te divizije. Komandir i politički komesar čete došli su uveče 26. septembra u Štab 8. divizije, gde ih je načelnik Operativnog odseka upoznao s rasporedom neprijatelja i zadacima jedinica 8_v divizije.

Prema zapovesti Štaba 8. udarne divizije¹²⁹ neprijatelj je bio raspoređen ovako: Oštarije 80 Nemaca i 180 ustaša, ojačani sa 2 teška tenka;¹³⁰ Ogulin 1500 Nemaca, ustaša i domobrana, ojačani jednim srednjim i 5 lakih tenkova, nekoliko oklopnih automobila i oklopnim vozom; selo Sv. Petar 80 ustaša; selo Gornje Dubrave 450 ustaša i domobrana i nešto žandarima; Zvečaj 80 domobrana; Duga Resa jedna satnija ustaša i jedna satnija domobrana i, Karlovac i neposredna okolina, oko 2000 Nemaca, ustaša i domobrana.

Prva udarna brigada¹³¹ 8. udarne kordunaške divizije sa divizionom brdskih topova, bataljonom pratećih oruđa i 2. tenkovskom četom 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske imala je zadatak da sa dva bataljona napadne neprijateljevo uporište u Oštarijama, i to s jednim bataljonom u zahvatu komunikacije s. Mihaljević Selo - Oštarije, a jednim bataljonom u zahvatu puta Josipdol - Oštarije i od Pavlovića Brda preko zaseoka Ravnice ka centru Oštarija. Je-

¹²⁹ Zbornik, tom V, knjiga 19, dok. 166.

¹³⁰ Radi se o nemačkim tenkovima »mark-2«, težine 22 tone

¹³¹ U ovom periodu promenjeni su nazivi brigada 8. udarne kordunaške divizije, pa je ranija 4. brigada preimenovana u 1, 5, u 2, a 15. u 3. brigadu. Na isti način preimenovane su i brigade ostalih divizija, dok je 1. korpus NOV i PO Hrvatske preimenovan u 4. korpus.

dan bataljon ove brigade imao je zadatak da iz zasede na Stabarnici (500 metara severno i severoistočno od zaseoka Šegani) spreči intervenciju neprijatelja iz Ogulina ka Oštarijama, dok je jedan bataljon zadržan u rezervi 1. brigade na liniji istočne padine tt. 505 - severoistočne padine Kolića vrh, spreman za dejstvo prema razvoju situacije i obezbeđenje vatrenih položaja divizijske haubičke baterije u s. Kolićima.

Tenkovska četa dobila je zadatak da do početka napada ostane razmeštena na južnoj ivici Josipdola, a kada otpočne napad, da krene pravcem Josipdol - s. Skradnik - s. Lug - Mihaljević Selo, gde će stupiti u vezu s komandantom desne kolone¹³² i, prema potrebi, sadejstvovati sa pešadijom, te ukoliko neprijatelj počne da se izvlači prema Ogulinu, goniti ga.

Desno od železničke pruge iznad zaseoka Gornje Selo, napadala je 3. udarna brigada 8. udarne divizije, a levo od s. Salopeka 4. brigada 13. primorsko-goranske divizije.

Vatreni položaji brdskog divizionu bili su na prostoru između tt. 420 (Viničica) i k. 339.

Početak napada na Oštarije predviđen je u svitanje 28. septembra.

Zadatak koji je 2. tenkovska četa dobila od Štaba 8. udarne kordunaške divizije nije bio u skladu s idejom i planom napada Štaba 4. korpusa, u kojem je izričito naglašeno da se »tenkovi u prvoj fazi upotrebe prvenstveno za gonjenje i borbu protiv neprijateljeve pešadije pri odbijanju neprijateljevih protivnapada«. Štab 8. divizije proširio je zadatak 2. tenkovske čete i odlučio da tenkovi pri otpočinjanju napada krenu iz Josipdola ka Mihaljević Selu odakle će, prema potrebi, sadejstvovati sa pešadijom i goniti neprijatelja ukoliko počne da se izvlači prema Ogulinu.

U angažovanju 2. tenkovske čete ima i drugih neusklađenosti, neodređenosti i nedorečenosti. Po zapovesti Štaba divizije i zadatku koji je postavljen 1. udarnoj brigadi, Tenkovska četa pridodata je ovoj brigadi, dok se u zadatku četi naređuje da posle pristizanja u Mihaljević Selo stupi u kontakt s komandantom desne kolone kojom je komandovao komandant 3. udarne brigade, a ona vršila obuhvat preko pošumljenog i za tenkove »fiat-ansaldo« neprohodnog ili teže prohodnog

¹³² Komandant desne kolone bio je Nikola Vidović, komandant 3. udarne kordunaške brigade.

zemljišta. Štab 8. udarne divizije predvideo je mogućnost upotrebe tenkova za neposrednu podršku pešadije, ali nije bio odlučan da ih upotrebi odmah za postizanje što veće početne sile udara. Udaljenost očekujućeg rejon Tenkovske čete od prednjeg kraja neprijateljeve odbrane, putem od Josipdola preko Skradnika i Mihaljević Sela, iznosi 12 km. Za savlađivanje toga rastojanja trebalo je, za tenkove »fiat-ansaldo« najmanje 1 čas vremena. Na pravovremeno organizovanu odbranu naseljenog mesta, tenkovi nisu mogli preći u napad iz pokreta. Posadama se moralo obezbediti izvesno vreme na polaznom položaju da se bliže upoznaju s rasporedom neprijatelja, zadacima naših pešadijskih jedinica, da osmotre pravce napada i organizuju sadejstvo. Komanda čete imala je za to ceo dan i mogla je do detalja utanačiti način dejstva tenkova i sadejstvo sa komandirima pešadijskih jedinica na zemljištu. Međutim, ona to nije uradila, jer je, zbog neodređenosti postavljenog zadatka četi, shvatila da će tenkovi biti upotrebljeni za gonjenje neprijatelja.

Štab 8. udarne divizije i Štab 1. brigade ispustili su iz vida da postupnim uvođenjem snaga olakšavaju situaciju branilaca i daju im mogućnost da slomije napad pešadije do uključivanja tenkova u borbu, a što se kasnije negativno odrazilo i na silinu udara tenkova kada su uvedeni u borbu. Angažovanjem tenkova i pešadije u različito vreme nije se mogao ostvariti jednovremeno udar svim raspoloživim snagama i sredstvima po neprijatelju, već mu je postupnim angažovanjem snaga data mogućnost da napad lakše odbije, da pravovremenim dovodeњem rezervi otklanja slabosti u svojoj odbrani, da partizanske snage tuče pojedinačno, i da lakše savlada početnu psihološku krizu straha od napada koja je u početku borbe najizraženija kod svakog branioca.

Štab 4. korpusa celovitije je cenio mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo« i složenost njihove upotrebe i dejstva u napadu na naseljeno mesto, pa je u drugoj fazi, u kojoj je trebalo napadati Ogulin, više računao na njihov moralni efekat i, u skladu s tim predvideo da Tenkovska četa u toj fazi »stalno krstari i kontrolíše komunikaciju Ogulin - Oštarije«. Međutim, ni on nije bio odlučan da tenkovima postavi konkretan zadatak i da ih odmah upotrebi za napad na Oštarije, već ih zadržava u rezervi do razjašnjavanja situacije. Štab 4. korpusa čuvao je ten-

kove i pridavao je velik značaj njihovom moralnom efektu. I u takvoj upotrebi tenkovi bi se pasivnim »krstarenjem« u drugoj fazi nepotrebno trošili, a posade zamarale i umanjivala njihova sposobnost za borbu. Uveli bi se u napad na jako utvrđeno naseljeno mesto iz pokreta, bez dovoljno vremena za pripremu starešina i u situaciji koja nije dovoljno jasna i poznata posadama, a sve to ne bi išlo u prilog njihovom uspešnom dejstvu.

Jačanjem tenkovskih jedinica i materijalnih mogućnosti za njihovu češću i brojniju upotrebu u borbi, sve više se ispoljavalo nepoznavanje njihovih mogućnosti, principa i načela upotrebe na svim nivoima komandovanja. Stručnih znanja i pravog umeća upotrebe tenkova dugo je nedostajalo, ne samo u starešina tenkovskih, već i u starešina pešadijskih jedinica. Znanja su sticana postupno. U borbi su iznalažena najbolja rešenja. Tenkovi su imali više uspeha kada su upotrebljeni jednovremeno i u dobro organizovanom sadejstvu sa pešadijom, inženjerijom i artiljerijom, nego kad su postupno uvedeni u borbu, što će se i u ovom napadu potvrditi.

Napad na Oštarije¹³³ otpočele su pešadijske brigade u 6 časova 28. septembra 1943. godine. Prvi nalet bio je energičan. Drugi bataljon 1. udarne kordunaške brigade koji je napadao s istočne strane od Mihaljević Sela, zauzeo je nekoliko kuća i uspeo se probiti do crkve i zauzeti je. Dalji prodor tog bataljona kroz naseljeno mesto bio je sprečen, jer je neprijatelj uporno branio svaku kuću. Napad pešadijskih jedinica na ostalim pravcima zaustavljen je ispred prednjeg kraja odbrane.

Brigade koje su izvršile blokadu Ogulina nisu ispoljavale jači pritisak na neprijateljeve snage u Ogulinu, pa je neprijatelj lako zaključio da je partizanski prvi i najznačajniji cilj što pre zauzeti Oštarije, kao jako istureno uporište, čijim bi se zauzimanjem olakšao napad na Ogulin. Brzo je reagovao i neaktivnost snaga oko Ogulina iskoristio da jednu bojnu, ojačanu jednim tenkovskim vodom (tri tenka), uputi u pomoć snagama u Oštarijama. Prvi bataljon 1. brigade odbranom sa Stabarnice zadržao je neprijateljevu pešadiju u s. Otoke, dok se tenkovski vod probio u Oštarije.

Nailazak neprijateljevih tenkova uneo je pometnju u 2. bataljonu koji se nije utvrdio na dostignutoj liniji. Neprijatelj je

133 Zbornik, tom V, knjiga 20, dok. 93.

to uočio i, ohrabren dolaskom tenkova, prešao u protivnapad i uspeo da odbaci delove 2. bataljona na polazni položaj. Povremeni, naizmenični pokušaji da se izvrši ponovni upad u Oštarije u toku tog dana, nisu uspevali. Mogućnost upotrebe naših tenkova za gonjenje neprijatelja od Oštarija ka Ogulinu nije ostvarena. Tenkovska četa nije ni pokretana iz očekujućeg rejonu, jer je dolazak jačih i bolje naoružanih neprijateljevih tenkova u Oštarije doveo u pitanje celishodnost upotrebe naših tenkova u ulozi neposredne podrške pešadije.

Posle neuspelog napada prvog dana, izvršene su manje izmene u rasporedu i zadacima nekih jedinica, pa je 29. septembar iskorišćen za sređivanje snaga i organizovanje ponovnog napada. Zbog slabog sadejstva između pešadije i artiljerije, haubički divizion izuzet je iz 8. udarne divizije i stavljen pod komandu 4. korpusa, a brdski divizion od 1. udarne brigade, i stavljen pod komandu 8. udarne divizije. Trećoj brigadi 8. udarne divizije dat je zadatak da se sa jugozapadnih padina Krpelja spusti bliže cesti Ogulin - Oštarije i, po svaku cenu, spreči prodor neprijetelja od Ogulina ka Oštarijama. Ostalim jedinicama koje su vršile aktivnu blokadu Ogulina dat je zadatak da vrše što jači pritisak i vežu neprijateljeve snage u Ogulinu. Četvrta brigada 13. primorsko-goranske divizije dobila je zadatak da zauzme Sv. Petar.

Zadatak Tenkovske čete ostao je isti. Komanda 1. brigade i komanda Tenkovske čete nisu koristili ni ovaj dan da se stave Tenkovske čete upoznaju sa zemljištem na mogućim pravcima upotrebe tenkova u ulozi neposredne podrške pešadije i zadacima i načinom dejstva pešadijskih jedinica na tim pravcima.

Trećeg dana, 30. septembra, sve pešadijske jedinice posele su polazne položaje za napad do 5 časova. U 05 časova i 15 minuta počela je artiljerijska priprema. Pod zaštitom artiljerijske vatre od 30 minuta, 2. bataljon 1. brigade od pravca Mihaljević Sela i Luga, a 4. bataljon iste brigade u zahvatu ceste Josipdol - Oštarije podišli su na jurišni položaj, dok je 1. bataljon ove brigade poseo Stabarnicu spreman da spreči intervenciju i dolazak snaga iz Ogulina ka Oštarijama. Jedinice koje su bile u blokadi Ogulina, otvarale su sa bliskog odstojanja jaku vatru i mestimično se uklinjavale na periferiji grada.

U 5 časova i 45 minuta artiljerija je prenela vatru sa prednjeg kraja na centar Oštarija, kada je i pešadija krenula na južni. U prvom naletu zauzeto je nekoliko kuća, ali odbrana neprijatelja nije narušena. Protivtenkovski topovi iz bataljona pratjećih oruđa bili su dosta udaljeni i nisu mogli, neposrednim gađanjem, uništavati neprijateljeve vatrene tačke i bunkere iz kojih je snažnom mitraljeskom vatrom zaustavljeno napredovanje naše pešadije. Zahtevano je da se protivtenkovska oruđa približe borbenom poretku pešadije. U toku promene vatrene položaja jedan protivtenkovski top se pokvario, dok drugi nije imao protivtenkovske probojne municije, pa je pešadija, koja se najviše uklinila u raspored neprijatelja, bila izložena vatri neprijateljevih tenkova koji su na nju izvršili protivnapad i primorali je da se povuče na polazni položaj.

Delovi 2. i 4. bataljona u više navrata otvarali su jaku vatru s polaznog položaja, da bi time izazvali vatru neprijatelja i lakše utvrdili najslabije branjene odseke u njegovoj odbrani. Ali, on nije odgovarao na izazov, već je vatru otvarao samo onda kada pešadija krene u napad i ima sigurne ciljeve za gađanje. Takva pat-pozicija trajala je sve do 10 časova.

Oko 9 časova Štab 1. brigade tražio je pomoć tenkova i artiljerije. Tenkovska četa krenula je iz Josipdola preko Skradnika ka Oštarijama u 9 časova i 15 minuta, i do 10 časova i 15 minuta stigla u Mihaljević Selo. U to vreme otpočelo je i dejstvo artiljerije po objektima i ciljevima na prednjem kraju neprijateljeve odbrane. U 10 časova i 30 minuta artiljerija je prenela vatru na centar Oštarija, a u napad su prešli tenkovi i pešadija. Dva tenka »fiat-ansaldo« napadala su poljem desno od puta Mihaljević Selo - Oštarije, da bi obuhvatom sa severoistoka podržali pešadiju u zauzimanju severoistočnog dela sela i olakšali prodor snagama kroz južni deo sela ka centru, gde je bila najjače uređena odbrana. Tenk »hočkis« napadao je putem u pravcu centra sela, a tri tenka »fiat-ansaldo« putem od Luga ka Ravnicama. Kada su naši tenkovi podišli ka severoistočnom delu sela i vodili borbu za taj deo sela, a tenk »hočkis« upao u centar i usmerio se u pravcu mosta, u protivnapad su krenuli neprijateljevi tenkovi od Ravnica na južni tok u pravcu s. Luga i primorali na povlačenje naše tenkove koji su napadali od Luga ka Ravnicama.

Ispadom neprijateljevih tenkova bila je ugrožena i naša pešadija na južnom delu sela, pa se morala neorganizovano povući na polazni položaj. Po neprijateljevim tenkovima dejstvovao je naš protivtenkovski top. Ostvario je nekoliko direktnih pogodaka, ali ih nije mogao zaustaviti. Gađao je trenutnim granatama, jer nije imao pancirnih. To su uočile posade neprijateljevih tenkova i sa nekoliko direktnih pogodaka iz tenkovskih topova uništile posadu protivtenkovskog topa, a zatim produžile u pravcu Sv. Katarine. Sada su bili ugroženi i vatreni položaji divizijske artiljerije i bok delova 2. bataljona i tenkova koji su vršili obuhvat sa severoistoka i napadali severoistočni deo Oštarija.

Pošto je ocenio da bi dva tenka »fiat-ansaldo« i tenk »hočkis« mogli biti odsečeni, komandir Tenkovske čete odlučio je da ih povuče ka Mihaljević Selu. Prvo se izvukao »hočkis«, dok su tenkovi »fiat-ansaldo« bili istureniji i sporo se izvlačili sa istočne ivice sela. Neprijatelj je to osmotrio i na njih usmerio tenk iz kojeg je topovskom vatrom oštećen naš tenk »fiat-ansaldo«. U njemu su ranjeni i kontuzovani politički komesar čete Milić Petrović i vozač tenka Celestino Airagi.

Okružene neprijateljeve snage u Oštarijama i Ogulinu snabdevane su vazdušnim putem.¹³⁴ Počev od 1. oktobra svakodnevno im je padobranima spuštana veći broj paketa hrane i municije, a sa improvizovanog aerodroma kod Sv. Roka vršena je evakuacija ranjenika. Blokada Ogulina i borbe oko njega trajale su sve do 3. oktobra, ali se odustalo od daljeg napada, pa je Tenkovska četa povučena u s. Plavča Dragu. Tu se sredila i posle nekoliko dana vratila u Gacku dolinu u sastav Tenkovskog bataljona, koji je još uvek bio maksimalno angažovan u sređivanju i dovođenju u ispravnost tenkova evakuisanih iz Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara, i na prihvatu novog ljudstva koje je dolazilo iz pešadijskih jedinica za popunu s područja cele Hrvatske.

Iskustva iz upotrebe tenkova u borbenim dejstvima oko Ogulina bila su dragocena. U tenkovima je bilo članova posada koji su prvi put učestvovali s tenkom u borbi, a nekoliko ih je tek stupilo u tenkiste. Komandir i politički komesar čete bili su doskorašnji komandir i politički delegat voda, a komandiri vodova i politički delegati vodova doskorašnji vozači i

¹³⁴ Arhiv VII, k. 419 A, f. 1[^]1, dok. 14; Zbornik, tom V, knjiga 20, dok. 14.

mitraljeski tenkova. Niko od starešina nije imao vojno obrazovanje niti stručni kurs, pa im se ne može ni zameriti što nisu imali više uspeha u napadu na neprijatelja koji je bio jako utvrđen i bolje naoružan. Nisu imali takođe, ni radio-uređaje u tenkovima, već su komandovali po principu »radi što i ja radim«. Nalazili su se u tenkovima kao vozači ili mitraljesci, i hrabro vodili svoju četu i vodove u borbu, iako su znali da neprijatelj raspolaže kvalitetnijim i topovima naoružanim tenkovima.

Procena situacije, a posebno u pogledu jačine i mogućnosti neprijatelja, nije bila dobra. Ogulin su branile znatno jače snage od procenjenih i sa znatno većom upornošću od pretpostavljene. On je u svom sastavu imao ne samo kvalitetnije tenkove, nego i kvalitetnija i brojnija i druga borbena sredstva, a posebno avijaciju. Ogulin je tada bio krupan »zalogaj« za NOV i u tome je osnovni uzrok neuspeha u napadu. Pored toga ni sadejstvo između pešadije i tenkova nije organizovano, a niti su na tome insistirale starešine pešadijskih jedinica i komanda Tenkovske čete. Doprinos tenkova bio bi daleko veći da su upotrebljeni iznenadno i jednovremeno s pešadijom u prvom udaru, jer su postojali svi uslovi da se neprijatelj iznenadi pojavom naših tenkova. Nepoznavanje mogućnosti i načela taktičke upotrebe novih tehničkih sredstava i nedovoljna umešnost usklađivanja njihovih dejstava s dejstvima pešadijskih jedinica, otežavali su brže i potpunije ostvarivanje postavljenih zadataka u borbi, pa će na ponovljene greške, u narednim akcijama, Glavni štab NOV i PO Hrvatske oštrije reagovali.

UPOTREBA I DEJSTVA DETAŠIRANOG TENKOVSKOG VODA U HRVATSKOM PRIMORJU

U drugoj polovini septembra u Hrvatskom primorju situacija je bila dinamična i svakodnevno se menjala. Nemačke snage povratile su okupaciju i uspostavile kontrolu u Sušaku i na Rijeci, i zapretille prodorom niz obalu u pravcu Crikvenice, Senja i na Kvarnerske otoke. Na nekim otocima zadržali su se ostaci neprijatelja, a na Lošinju se povukao deo četnika iz četničke grupe koju je 2. udarna brigada 8. kordunaške udarne divizije razbila 14. septembra kod s. Musulinskog Potoka na putu Vrbovsko - Drežnica. Karlobag su držale jake ustaško-domobranske snage.

U takvoj situaciji morali su se istovremeno čistiti otoci od ostataka neprijatelja i braniti obala od prodora neprijateljevih snaga iz Sušaka i Karlobaga, radi obezbeđenja evakuacije zaplenjenog naoružanja i opreme iz ovog područja. Kontrola i odbrana prostora od Sušaka do Karlobaga, uključujući i Kvarnerske otoke, dodeljena je 13. primorsko-goranskoj diviziji, jer se formiranje i razvoj jedinica mornaričke pešadije nisu odvijali onako kako je Glavni štab NOV i PO Hrvatske predviđao, a u čiji je sastav trebalo uključiti oklopne automobile i dva tenka iz sastava 1. tenkovskog bataljona.

Nastojanja neprijatelja da što pre uspostavi kontrolu nad jadranskom obalom, iziskivala su potrebu brže evakuacije zaplenjenog naoružanja i opreme iz Primorja i intenzivnije i efikasnije dejstvo 13. primorsko-goranske divizije u čišćenju Kvarnerskih otoka od ostataka neprijatelja. Radi toga je Glavni štab NOV i PO Hrvatske izjutra 26. septembra naredio komandi 1. tenkovskog bataljona da u toku dana uputi jedan tenkovski vod jačine dva tenka »fiat-ansaldo« u sastav 13. divizije. Istog dana u prepodnevnom časovima vod je krenuo iz

Otočca pod komandom Ignjatija Vukića i, preko Brloga i Vratnika, stigao u popodnevним satima u Senj. Tu se Vukić javio komandantu 1. tenkovskog bataljona, koji je iz ovog primorskog gradića rukovodio formiranjem tenkovskog bataljona i evakuacijom zaplenjenog naoružanja i tehnike za Gacku dolinu. Komandant je Vukiću saopštio da je postavljen za komandira 1. tenkovskog voda 1. tenkovske čete, i da se njegov vod stavlja pod komandu 13. primorsko-goranske divizije od koje će dobijati zadatke za naredna dejstva.

Iz skladišta u Senju tenkovi su popunjeni gorivom i municijom, a posade snabdevene novom odećom i obučom. Posle se komandir voda javio komandantu 13. primorsko-goranske divizije Veljku Kovačeviću, koji mu je saopštio da će ga u toku sutrašnjeg dana pozvati radi prijema zadatka.

Tenkovski vod je 27. septembra ukrcan na jedan manji ribarski brod. Tenkovi su na palubi broda bili postavljeni popreko i vezani užadima za jarbol i ogradu, a u potpalublje je utovareno nekoliko tona kamena, radi održavanja ravnoteže i stabilnosti broda.

Nakon završenog ukrcavanja tenkova i utovara kamena, brod je bez zadržavanja zaplovio u pravcu Krka. Vreme je bilo vetrovito, pa se teško plovilo nemirnim morem. Tek tada se shvatila potreba utovara kamena u potpalublje. Posle nekoliko časova plovidbe, brod je pristao u luci Baška. Tenkovi su preko noći zadržani na palubi, a narednog dana su prevezeni za luku Krk. Ni u ovoj luci nisu iskrcani, već su ostali na brodu. Tu je komandiru voda saopšteno da se na Kvarnerskim otocima nalazi jedna četnička jedinica u čijoj likvidaciji tenkovski vod treba da sadejstvuje jedinicama 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije, ali se mesto upotrebe tenkova još uvek nije znalo.

Istog dana poslepodne, brod je isplovio ka otoku Cresu i pristao u uvali Koromačna, u visini s. Belej. U očekivanju zadatka za predstojeća dejstva, tenkovi su zadržani na brodu sve do 1. oktobra, kada je komandir voda obavešten da su svi otoci pročišćeni i da na njima nema neprijateljevih snaga, jer su se rasturene grupice četnika, posle njihovog razbijanja na otoku Lošinju i zarobljavanju 265 četnika 25. septembra,¹³⁵ po-

¹³⁵ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 553.

stupno predale jedinicama 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije.

Zadatak čišćenja Kvarnerskih otoka od neprijatelja izvršen je, a tenkovi nisu bili ni upotrebljeni, i punih 5 dana su zadržani na brodu. Iz uvale Koromačna tenkovski vod je 2. oktobra prevezen u luku Jablanac radi učešća u borbenim dejstvima na obali.

UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVSKOG VODA U NAPADU NA KARLOBAG

Broj natovaren s tenkovima pristigao je u prepodnevnom časovima 2. oktobra u luku Jablanac. Tenkovi su brzo iskrčani, a zatim su udaljeni nekoliko stotina metara od mesta iskrčavanja u unutrašnjost naselja. Posle kraćeg zadržavanja, Tenkovski vod je krenuo u pravcu s. Cesarica radi podrške jedinicama 2. brigade 13. primorsko-goranske divizije u napadu na Karlobag, koji je trebalo izvesti u popodnevnom časovima istog dana. Marš od Jablanca do s. Cesarice trajao je oko¹³⁶ 1,5 čas. Odmah posle pristizanja, komandir voda javio se u Štab 2. brigade, gde mu je komandant 2. brigade¹³⁶ saopštio da će se napad izvesti sutra izjutra. Jedinice 2. brigade su se tada sređivale posle neplaniranih borbi koje su imale u jutarnjim časovima. Tu neplaniranu borbu, zbog koje je odložen napad na Karlobag do 3. oktobra, nametnule su ustaše. Njih oko 240 noću 1/2. oktobra došle su iz Gospića prikriveno preko Velebita i, izjutra, iznenadno napale jedinice 2. brigade razmeštene u selima Cesarica i Stanište.¹³⁷ U dvočasovnoj borbi poginulo je 15 ustaša, a više ih je ranjeno, dok je 2. brigada imala 11 mrtvih, 14 ranjenih i 14 zarobljenih. To je bila posledica nerazvijenosti naše obaveštajne službe i nedovoljnog iskustva u borbi protiv neprijateljevih ubačenih jedinica - »trupova«.

Karlobag je branila 19. bojna 4. ustaške brigade. Oko naselja je bila organizovana i uređena kružna odbrana sa većim brojem međusobno povezanih, od kamena i betona izgrađenih bunkera. Najjača odbrana bila je u zahvatu puteva na ulazu u Karlobag, od pravca s. Cesarice i sa velebitske strane. Ispred bunkera pored puta, bila je izgrađena pregrada od kamena.

¹³⁶ Komandant 2. brigade bio je Viktor Bujanj.

¹³⁷ Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije, str. 577.

Tom pregradom put je bio poprečno presečen do nešto više od polovine, a na 5 - 6 metara iza nje nalazio se drugi sličan poprečni zid na drugoj polovini puta, tako da se njihovim zaobilaskom u vidu slova »S« mogao obavljati saobraćaj pri ulazu u mesto i izlazu iz njega.

Tenkovski vod je dobio zadatak da podrži napad 1. bataljona 2. brigade u zahvatu puta s. Cesarica - Karlobag. Početak napada određen je za 6 časova 3. oktobra, da bi se pod zaštitom mraka sve jedinice mogle neopaženo i što više približiti neprijatelju.

Predveče 2. oktobra izvršeno je izviđanje na zemljištu i organizovano sadejstvo između pešadije, tenkova i artiljerije. U izviđanju su utvrđeni pravci dejstva jedinica, a ustanovljeno je da tenkovi ne mogu dejstvovati van puta po kamenitom kraškom zemljištu. Postavio se kao najveći problem kako likvidirati bunker na putu kod ulaza u Karlobag sa severozapadne strane, jer se tim putem tenkovi moraju probiti u mesto. Utanačeno je da pešadija i tenkovi krenu u napad jednovremeno i, kada podiđu bunkeru na oko 500 metara, da artiljerija ostvari što jaču vatru po njemu. Polazni položaj tenkovskog voda izabran je na 1,5 km od prednjeg kraja neprijateljeve odbrane, a tenkovi su ga morali posesti pola časa ranije od zakazanog vremena za početak napada.

Sve jedinice su noću posele polazne položaje za napad, a artiljerija i minobacači svoje vatrene položaje. Napad je počeo u planirano vreme. Tenkovski vod krenuo je s polaznog položaja nešto ranije i sustigao najisturenije pešadijske delove na oko 700 metara ispred prednjeg kraja neprijateljeve odbrane, odakle su zajedno produžili ka severozapadnoj ivici Karlobaga. Ubrzo posle toga počelo je dejstvo naše artiljerije i minobacača, pod čijom su se zaštitom pešadija i tenkovi približavali prednjem kraju neprijateljeve odbrane. Artiljerijska vatra bila je precizna i uspešna i, posle nekoliko prvih plotuna, bunker pored puta bio je uništen.

Posade tenkova, ponesene uspešnim dejstvom artiljerije, jurnule su napred i, pored porušenog bunkera, upali u severozapadni deo mesta. Ustaše su bile iznenađene silinom udara i panično se povlačile iz ostalih bunkera ka padinama k. 122 i centru Karlobaga. Tenkovi su zastali i vatrom iz mitraljeza dejstvovali po neprijatelju. Ka njima je hitala pešadija i brzo

ih dostigla. Odmah su, zajedno, produžili ka centru Karlobaga nailazeći na otpor iz pojedinih kuća. Čim bi uočili nailazak tenkova, ustaše su se iz pripremljenih zgrada za odbranu izvlačile i panično bežale ka jugoistočnom delu mesta, gde nije bilo naših jedinica, pa je veći deo uspeo da se izvuče i, preko Velebita, pobegne za Gospić. U Karlobagu je oslobođeno i nekoliko stotina pripadnika italijanske vojske koje su ustaše razoružale posle kapitulacije Italije i zadržale u zarobljeništvu.

U napadu na Karlobag dobro je organizovano sadejstvo između pešadije, tenkova i artiljerije, što je doprinelo uspešnoj primeni zaplenjene italijanske vojne tehnike. Naročito dobre rezultate imali su minobacači. Nišandžije tih oruđa i dela artiljerijskih oruđa bili su Italijani, koji su posle kapitulacije Italije dobrovoljno pristupili jedinicama NOV. Značajnu ulogu imali su i tenkovi, koji su pored pravovremenog dejstva vatrom i pokretom, imali i veliki moralni efekat.

Tenkovski vod ostao je tri dana u oslobođenom Karlobagu, što je iskorišćeno za sređivanje tehnike i naoružanja, a zatim je ukrcao na manji brod i prevezen u Crikvenicu, gde je noću 6/7. oktobra iskrcan i vratio se u sastav 1. tenkovske čete.

UPOTREBA TENKOVSKOG VODA ZA OBEZBEĐENJE OBALE I OBJEKATA

Iz Rijeke je 7. oktobra počeo napad delova nemačke 71. pešadijske divizije i SS motorizovane divizije »Herman Gering« radi uništenja 13. primorsko-goranske divizije i zaposedanja slobodne teritorije Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.¹³⁸ Istog dana je Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio Štabu 1. tenkovskog bataljona da vrši evakuaciju oružja, municije i goriva iz Primorja u pravcu Otočca i u unutrašnjost prema Gorskom kotaru.¹³⁹ U dvodnevni borbama nemačke jedinice su odbacile delove 13. primorsko-goranske divizije sa položaja kod s. Gornje Jelenje, s. Hreljina i s. Fužine, naneli im velike gubitke i ovladale komunikacijama Rijeka - Crikvenica, Hreljin - Delnice i Rijeka - Delnice.

¹³⁸ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 578.

¹³⁹ Arhiv VII, k. 104 B, f. 1, dok. 12.

Posade 1. tenkovskog voda 1. tenkovske čete u oktobru 1943. godine u Senju. Treći sleva je vozač tenka Živko Petrovič, a najviši pored drugarica iz Komande mesta (drugi zdesna) komandir voda Ignjatije Vukić

Nemačke snage koje su pored obale prodrle do Kraljevice, neposredno su ugrožavale i Crikvenicu, pa se 1. tenkovska četa, ne čekajući nailazak nemačkih jedinica, povukla popodne 8. oktobra iz Crikvenice za Novi Vinodolski, a sutradan putem od s. Klenovice preko s. Krivog Puta za s. Žutu Lokvu. Posle kraćeg zadržavanja u tom selu, četa je bez 1. tenkovskog voda produžila za Otočac, dok se 1. vod preko prevoja Vratnika vratio u Senj u sastav 13. primorsko-goranske divizije.

U Senju, koji je bio dosta porušen od bombardovanja prethodnog dana, Tenkovskom vodu je u Štabu 13. primorsko-goranske divizije dat novi zadatak da odmah izvrši marš pravcem Senj - Karlobag - Baške Oštarije radi podrške jedinicama 1. brigade ove divizije koja je tada dejstvovala u rejonu Baških Oštarija i Brušana. Vod je u svanuće stigao u Karlobag. Tu su na jednočasovnom odmoru tenkovi dopunjeni gorivom, a zatim su nastavili marš ka Baškim Oštarijama. Nakon manje od jednog časa marša, vod je kod Sušnja susreo delove 1. brigade koja se povlačila ka Karlobagu, jer se zbog proboja jednog oklopnog puka nemačke 114. lovačke divizije 9. oktobra iz Gračaca u Gospić, izmenio odnos snaga u korist neprijatelja, pa se odustalo od planiranog napada na Gospić. Zbog toga se i Tenkovski vod pridružio 1. brigadi i vratio u Karlobag.

Istog dana iz Karlobaga je prešao u Jablanac, gde je ostao nekoliko dana, a zatim je dobio zadatak da se razmesti u s. Živi Bunari. Oдавde je povremenim patroliranjem obezbeđivao obalu i put od Senja do Jablanca. Tu je ostao 16 dana, a zatim je prešao u Senj, gde je nekoliko dana bio u sastavu osiguranja Tvornice cigareta i skladišta do završetka evakuacije zaplenjenog materijala i opreme za Gacku dolinu.

Krajem oktobra Tenkovski vod vratio se u Otočac, u sastav 1. tenkovske čete iz koje je bio izdvojen 35 dana. Ova mala jedinica, koja je u svom sastavu imala samo 5 ljudi, uspešno je izvršila sve postavljene zadatke i savladala mnoge teškoće na koje je nailazila. Svi su bili mladi, ali do kraja odgovorni, disciplinovani, jedinstveni i spremni da sve teškoće zajednički podnose i da jedan drugom na vreme priteknu u pomoć. To je bio značajan činilac njihovog uspeha u izvršavanju postavljenih zadataka, a posebno onda kada zbog nedovoljne procene ili naglih promena situacije ti zadaci ne budu usklađeni sa razvojem nailazećih događaja. Složni i jedinstveni lakše su i bezbolnije iznalazili odgovarajuća rešenja.

Upotreba Tenkovskog voda nije bila u skladu s tadašnjim načelima upotrebe tenkova kao ofanzivnih borbenih sredstava. Vod je pravilno i efikasno upotrebljen samo u napadu na Karlobag, dok je za sve ostalo vreme obavljao zadatke koje je mogla izvršavati pešadija. Tada se od tenkova kao brzopokretnih borbenih sredstava mnogo očekivalo i računalo da će u slučaju pojave neprijatelja na obali oni najbrže stići na mesto

iskrcavanja i svojom pojavom i dejstvom usporiti ostvarivanje njegovih namera do preduzimanja drugih odgovarajućih mera. To je bio osnovni razlog zbog kojeg su tenkovi angažovani za obezbeđenje obale.

Vraćanje tenkovskog voda u sastav Tenkovske čete u Crikvenicu, posle oslobođenja Karlobaga, nije bilo u skladu sa situacijom koja je usledila nakon prodora jačih neprijateljevih snaga iz Rijeke 7. oktobra, niti u skladu sa predstojećim planiranim napadom na Gospić. Ako je već bio vraćen u Crikvenicu, onda ga je iz Novog Vinodolskog trebalo uputiti u Senj putem uz obalu, a ne zaobilaznim putem preko s. Krivog Puta, s. Žute Lokve i Vratnika, što je povećalo potrošnju goriva.

Upotreba tenkova za patroliranje obalom i planiranje njihovog angažovanja za čišćenje Kvarnerskih otoka i za podršku pešadijskih jedinica na Velebitu u rejonu s. Baških Oštarija, od Brušana i dalje prema Gospiću, rezultat su želja i nastojanja komandanata pešadijskih jedinica da se njihov učinak i moralni efekat osele u svakoj akciji. O ograničenosti resursa tenkova nije se dovoljno znalo, pa se u zanosu stvorenom izbacivanjem Italije iz kruga sila Osovine ponekad nije vodilo računa o potrebi njihovog čuvanja i ekonomisanju gorivom. Posledice toga kasnije će se više osećati, a posebno u proleće naredne godine.

Izdvajanje tenkova za duže vreme iz sastava Tenkovskog bataljona i njihova upotreba za patroliranje, bez zaštite pešadije, bila je dosta riskantna. Malobrojno ljudstvo voda neprekidno je zamarano i iscrpljivano neposrednim obezbeđenjem.

Vod se u ishrani oslanjao na snabdevanje iz mesnih izvora preko mesnih narodnooslobodilačkih odbora, a u Primorju nije bilo dovoljno prehrambenih artikala ni za stanovništvo ovog siromašnog kraja. Tehničko obezbeđenje bilo je teško i ograničeno na nedovoljno stručno osposobljene i uvežbane posade za otklanjanje kvarova u tenkovima.¹⁴⁰ Komandir voda

¹⁴⁰ Ignjatije Vukić, komandir Tenkovskog voda, u svojim zabeležkama za monografiju piše:

»Jednom mi je u patroliranju prsila cijev za dovod benzina u rasplinjač. Nisam mogao dalje cijeli dan. Čekao sam pomoć, ne znajući šta da radim, jer mehaničara nije bilo. Bili smo i gladni. U automobilu je naišao komandant 13. primorsko-goranske divizije Veljko Kovačević. Tražio sam od njega pomoć. Obećao je da će uputiti mehaničara. Poslije nekoliko časova se vraćao, ali s njim mehaničar nije došao. Dao nam je malo suhe hrane i rekao da se moramo snaći kako znamo i umjemo. Svi dotadašnji pokušaji nisu uspjeli, pa smo ja

nije imao neposredne radio niti telefonske veze sa Štabom Tenkovskog bataljona, niti sa Štabom 13. primorsko-goranske divizije. Komandir i delegat Tenkovskog voda najčešće su samoinicijativno rešavali mnoga pitanja i probleme.

Vodu je pretila opasnost da bude odsečen i onemogućen da se povuče u Gacku dolinu u sastav svoje čete, jer su 16. oktobra u s. Jasenak, s. Drežnicu i Brinje bili prodrli delovi nemačkog 901. motorizovanog puka iz Mrkopalja i Ogulina. Te nemačke snage su posle jačih borbi sa delovima 8. i 13. divizije uništili u s. Drežnici 1 kamion sa 29 boraca 13. divizije, a u selu Stajnici pored Brinja, pobili oko 60 ranjenika zatečenih u bolnici.¹⁴¹

i vodni delegat došli na ideju da u jednom zaseoku potražimo domaćeg konca od kudelje i voska. Pronašli smo i vratili se kod tenka. Konac smo dobro navoštili i čvrsto omotali prslu cijev. Popravak je uspio i to je držalo sve do našeg povratka u bazu čete u Otočac«.

^{>41} Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 579.

UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA PERUŠIĆ

Neprijatelj je jakim snagama branio Gospić i okolna mesta. Za obezbeđenje povoljnijih uslova življenja i delovanja u Gospiću, i njegove sigurnije odbrane, angažovano je pet ustaško-domobranskih bojni za odbranu okolnih mesta: Perušića, Ličkog Osika, Klanca, Smiljana, Brušana i Baških Oštarija. Samo je Brušane i Baške Oštarije branila jedna bojna, dok su sva ostala mesta branile po jedna bojna. Za te neprijateljeve snage bile su ceo mesec septembar vezane dvije brigade 6. ličke divizije, pa je početkom oktobra odlučeno da se pristupi likvidaciji neprijateljevih uporišta oko Gospića i obezbede uslovi za napad na sam grad. Štab 6. divizije ubrzao je pripreme za likvidaciju neprijatelja u okolnim garnizonima, jer je ocenio da bi se oslobođenjem Gospića obezbedila velika jedinstvena i međusobno povezana slobodna teritorija u ovom delu Hrvatske.

Prvo je trebalo likvidirati najisturenija uporišta - Baške Oštarije i Perušić. Za napad na Baške Oštarije angažovana je 1. brigada, a za napad na Perušić 3. brigada 6. ličke divizije. Uporedo s tim jedinicama, za napad na Gospić planirane su i dvije brigade 13. primorsko-goranske divizije, pa je odmah posle zauzimanja Baških Oštarija i Perušića, 1. brigada ove divizije došla do Karlobaga i učestvovala u oslobođenju s. Brušana i s. Ličkog Novog.

Za podršku jedinica 6. ličke divizije određen je 3. tenkovski vod 2. tenkovske čete, dok je jedinice 13. primorsko-goranske divizije u napadu na garnizone ispred Gospića i na Gospić trebalo da podrži 1. vod 1. tenkovske čete, zbog čega je od s. Žute Lokve vraćen preko Vratnika za Senj, u sastav ove divizije.

Obrana Perušića bila je kružna i oslanjala se na nekoliko dominantnih i fortifikacijski dobro uređenih uzvišenja, od ko-

jih su se posebno isticali Klisa, Vučijak i Marina Glava. Pored vatrom međusobno povezanih bunkera, za odbranu je bilo uređeno i više zidanih zgrada. Ispred pojedinih bunkera i rovova postavljena je jednoredna žičana prepreka. Neprijatelj je imao dosta vremena za organizovanje i uređenje odbrane, pa ju je solidno i uredio.

Treća brigada 6. ličke divizije, ojačana artiljerijskim divizionom (11 oruđa) i tenkovskim vodom (dva tenka) imala je zadatak da likvidira neprijateljeve snage u Perušiću, a zatim da produži u pravcu Ličkog Osika i, u slučaju povoljnog razvoja napada na Perušić, pređe u napad i na neprijateljeve snage u ovom mestu i likvidira ih.

Na osnovu tako formulisanog zadatka, Štab 3. brigade odlučio je da se jednim bataljonom i Tenkovskim vodom izvrši napad u zahvatu puta s. Varoš - Perušić, jednim bataljonom od zaseoka Jurišići na Klisa i ka školi i, jednim bataljonom od zaseoka Murgice ka železničkoj stanici, obezbeđujući se delom snaga ovog bataljona od dejstva neprijatelja sa Marine Glave.

Početak napada predviđen je za 7 časova 3. oktobra, a početak artiljerijske pripreme za 6 časova i 30 minuta.

Marš iz Otočca pravcem Otočac - s. Ličko Lešće - s. Pečani izvršio je 3. tenkovski vod 2. tenkovske čete 2. oktobra gde je istog dana popodne u Štabu 3. brigade dobio zadatak da podrži napad 1. bataljona u zahvatu puta s. Varoš - Perušić. Komandiru Tenkovskog voda saopšteno je vreme početka artiljerijske pripreme i vreme početka napada i naglašeno da, pod zaštitom artiljerijske pripreme, vod izvrši marš iz s. Pečana putem u pravcu Perušića i do početka napada izbije u streljački stroj 1. pešadijskog bataljona u visini rampe na prelazu puta preko železničke pruge. Pri izdavanju zadatka komandiru Tenkovskog voda, bili su prisutni komandant i politički komesar 1. bataljona 3. brigade, pa je posle prijema zadatka utanačeno sadejstvo između tenkova i pešadije.

Oko 5. časova 3. oktobra čulo se jako dejstvo mitraljeske i minobacačke vatre na Velebitu u rejonu s. Baških Oštarija. U napad je prešla 1. brigada 6. ličke divizije koja je, u prvom naletu, zbacila neprijatelja sa Takalica, a zatim napala Baške Oštarije odakle se neprijatelj razbježao i pobjegao ka Brušani-
ma i Gospiću.

U 6 časova i 30 minuta, otpočela je artiljerijska priprema. Tenkovski vod krenuo je putem u pravcu Perušića. Na prelazu puta preko železničke pruge sustigao je pešadiju. Tenkovi su se zaklonili iza jedne kuće do završetka artiljerijske pripreme. Artiljerijska vatra bila je veoma snažna i za nas do tada neubičajena. Perušić i okolni visovi bili su u dimu. Tenkovski vod je zajedno s pešadijom krenuo u napad i, posle kreće borbe, neprijatelj se počeo povlačiti prema Vučjaku. Artiljerija je prenela vatru na Marinu Glavu. Upad u Perušić bio je nezadrživ. Jedan tenk zastao je na uzoranom raskvašenom zemljištu, ali se uz pomoć drugog brzo izvukao i sav vod je zajedno s pešadijom izbio u centar mesta. Odavde je bez zadžavanja, produžio ka izlazu iz mesta u pravcu s. Prvan Sela. Po Marinoj Glavi koja je bila sva u dimu od eksplozija granata, dejstvovala je artiljerija. Neprijatelj je odmah napustio čuku pored puta na južnom delu Perušića čim je primetio nailazak tenkova. Pešadija se usmerila ka Marinoj Glavi, a tenkovi su sa pešadijskim delovima napredovali putem ka Prvan Selu. Po Marinoj Glavi obustavljeno je dejstvo artiljerije, ali se nije osetilo dejstvo neprijateljeve bočne vatre po pešadiji i tenkovima koji su prodirali putem. Neprijatelj se povukao, ne čekajući napad naše pešadije.

Tenkovski vod je zajedno s pešadijom produžio sa napadom preko Prvan Sela i s. Vukšića ka Ličkom Osiku da bi sustigao neprijatelja. Ali, on nije sačekao naše snage, već je odustao od odbrane Ličkog Osika i povukao se ka Gospiću iza reke Like, gde je imao od ranije izgrađene i uređene objekte za odbranu. Kada je pristigla pešadija, deo snaga 3. brigade ostao je u odbrani na južnoj ivici s. Budaka i na reci Lici, dok se Tenkovski vod povukao u Perušić radi popune i sređivanja za naredna dejstva.

Četvrtog oktobra 3. brigada je glavninom svojih snaga produžila dejstva u severozapadnom delu Ličkog polja i, istog dana, zauzela Klanac i s. Oteš, a 5. oktobra Krčmar (tt. 773) i Smiljan. Uporedo su 1. brigada 6. ličke divizije i 1. brigada 13. primorsko-goranske divizije zauzele s. Brušane, Oštru, s. Lički Novi i s. Debelo Brdo. Posle tog uspeha stvoreni su svi uslovi za napad na Gospić, pa su jedinice pristupile priprema za taj napad. Međutim, 9. oktobra jedan nemački oklopni puk 114. lovačke divizije probio se iz Gračaca za Gospić, pa

se odustalo od napada, a Tenkovski vod se noću 9/10. oktobra vratio pravcem Perušić - s. Ličko Lešće - Vrhovine u sastav 2. tenkovske čete.

Upotreba Tenkovskog voda u napadu na Perušić bila je dobro isplanirana i organizovana. Sve su posade iskazale odlučnost i hrabrost u borbi, a posebno se istakao politički delegat voda David Lenac. Sadejstvo između tenkova i pešadije besprekorno je ostvareno. Podrška artiljerije i minobacača bila je vrlo efikasna, što je znatno doprinelo uspehu. Njenim dejstvom uvećan je učinak i moralno dejstvo tenkova. Neprijatelj se posle napuštanja Perušića nije usudio da brani Lički Osik, već se panično povukao ka Gospiću u odbranu, naslonjenu na r. Liku kao prirodnu protivtenkovsku prepreku.

U napadu na Perušić i za vreme dejstva Tenkovskog voda preko Ličkog Osika do južne ivice s. Budaka, utrošeno je 1268 mitraljeskih metaka, ili u proseku 634 metka iz mitraljeza svakog tenka. U tadašnjim uslovima, kada je zahtevana maksimalna štednja municije, njen utrošak u ovoj akciji izražava visok stepen angažovanosti tenkova u borbi.

ISKUSTVA IZ FORMIRANJA I OSPOSOBLJAVANJA JEDINICA BATALJONA

Prvi tenkovski bataljon Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske formiran je na širokom prostoru. Prva tenkovska četa prikupljala je i sređivala tehniku u Crikvenici, a Druga i Treća na udaljenosti 76 km od Prve, u Otočcu. Baziranje četa, predviđeno u Naredbi Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske za formiranje bataljona, nije se moglo ostvariti, jer su, pored teškoća i složenosti poslova, nemačke snage sa više pravaca napadale novooslobođenu teritoriju da bi je zauzeli i uspostavili kontrolu nad njom.

Polovinom oktobra Prvi tenkovski bataljon je bio baziran: Štab Bataljona 1. tenkovskom četom u Otočcu, 1. vod 1. tenkovske čete u Živim bunarima kod Senja, 2. tenkovska četa između D. Babinog Potoka i Crne Vlasti u kućama kod mosta na Babin Potoku i 3. tenkovska četa u Plavča Dragi.

U trećoj dekadi septembra tokom oktobra i u prvoj dekadi novembra, situacija se brzo menjala. Jedinice NOV su se po prvi put susrele s nemačkim jedinicama i bile primorane da vode borbu s jačim tenkovskim i motorizovanim snagama, a za to nisu imale dovoljno odgovarajućih protivtenkovskih sredstava, a niti većeg iskustva u borbi s njima. Uporedo sa odbranom, jedinice NOV su preduzimale i ofanzivna dejstva na periferijama slobodne teritorije, nastojeći da je prošire i međusobno povežu slobodne prostore u jedinstvenu celinu.

Za podršku pešadijskih jedinica koje su napadale neprijateljeva uporišta, trebalo je angažovati što veći broj tenkova. Međutim obučenog ljudstva za kompletiranje tenkovskih posada bilo je malo. To je još više otežalo situaciju i komandovanje. Kada je 2. tenkovska četa upotrebljena za podršku jedinica 8. udarne kordunaške divizije krajem septembra u na-

padu na s. Oštarije i Ogulin, a 1. tenkovski vod 1. tenkovske čete za podršku jedinica 13. primorsko-goranske divizije početkom oktobra u napadu na Karlobag, međusobno rastojanje između najisturenijih delova Bataljona dostizalo je i do 180 km. Komandovanje rasturenim jedinicama bilo je teško, posebno kada se ima u vidu da u tenkovima i jedinicama Bataljona nije bilo ni jednog radio-uređaja, a slabo je bila razvijena i žičana veza. Kurirska veza na motociklu bila je osnovna veza, pa je uticaj komande 1. bataljona, a često i komandi četa na odlučivanje i rad nižih jedinica i starešina, bio spor. No, i pored svih teškoća i obaveza Štaba 1. bataljona, komandant je znao da se na motociklu češće pojavi u svakoj jedinici, prekontroliše je, pomogne starešinama i osamostali ih i kod celokupnog sastava podstakne odgovornost i disciplinu.

Jesenja kiša i postupni pad temperature otežavali su radove na opravci i održavanju tehnike na otvorenom prostoru. Približavanje zime zahtevalo je brže sređivanje jedinica i smeštaj tehnike u zaštićena i natkrivena mesta. Od celokupnog ljudstva zahtevano je maksimalno naprezanje, inicijativa i snalažljivost. Jedinice 1. tenkovskog bataljona našle su se u situaciji u kojoj su svaki borac i starešina morali preuzimati punu odgovornost za sve poslove koji su im poveravani i sve zadatke koje su izvršavali. Slobodno se može reći da nije bilo slučajeva pozivanja na odgovornost, iako je Bataljon otpočeo i završio formiranje u hodu i u borbi.

Popuna ljudstva vršena je iz različitih jedinica i krajeva Hrvatske. Svi su bili mladi i retko koji stariji od 25 godina. Među njima bilo je malo onih koji su se mogli odmah uključiti u sastav posada borbenih vozila. Zanatlija metalske struke u jedinicama 7. i 8. divizije nije bilo¹⁴² a slična situacija je bila i u jedinicama 6. i 13. divizije. Oko 15 auto-mehaničara i vozača kamiona iz Hrvatskog primorja, a najviše iz Sušaka i okoline, dobrovoljno je stupilo u 1. tenkovski bataljon. Njihova stručnost bila je veoma korisna, jer su svi vozači i veći deo os-

¹⁴² Arhiv VII, k. 420, f. 1-8, dok. 10. U naređenju Štaba 1. korpusa NOV i PO Hrvatske od 25. septembra štabovima 7. i 8. divizije piše:

»Na bazi dobrovoljnosti odredite po 10 dobrih mitraljezaca za tenkovski bataljon i iste odmah uputite u Otočac«. Naređenje su potpisali komandant Ivo Rukavina i politički komesar Veco Holjevac. Oni su znali da nema zanatlija metalske struke, pa su naredili da se u tenkiste upute istaknuti hrabri mitraljesci.

posobljenog ljudstva iz sastava Tenkovske čete 1. korpusa, koja je bila osnova za formiranje ovog bataljona, uključeni u posade tenkova koji su učestvovali u napadu na Oštarije kod Ogulina, Karlobag i Perušić, ili su uzdignuti na komande i političke dužnosti i komandovali jedinicama. Glavni teret poslova opravke zaplenjenih borbenih vozila i njihova evakuacija iz Primorja u Gacku dolinu, pao je na primorce i nekoliko bivših italijanskih vojnika koji su dobrovoljno prešli na stranu NOV. Među njima su se posebno isticali: Srećko Grego, Mario Milohanović, Mario Jelenčić, Vinko Babić, Zrinko Kučan, Vlado Jugo, Virginio - Dino Siminario i drugi. Kasnije su od dela tih ljudi formirane bataljonska i četne radionice, i oni su do kraja rata bili neposredni izvršioci najvećeg dela stručnih radova u opravci vozila i naoružanja bataljona.

Popunom ovog bataljona novim borcima bavio se i Glavni štab NOV i PO Hrvatske. On je naredio svim korpusima da za Otočac upute tenkiste ako ih imaju u svojim jedinicama. Kriteriji u izboru ljudi bili su različiti i neujednačeni, pa je iz onih jedinica koje su birale stručno osposobljene ljude, upućen mali broj. Iz slavonskih jedinica upućena su samo dva čoveka,¹⁴³ dok su iz ličkih, kordunaških i banijskih jedinica upućivani oni koji su se u mnogim akcijama pešadijskih jedinica iskazali hrabrošću kao puškomitraljesci i mitraljesci. Među njima je bilo komandira i političkih delegata pešadijskih vodova, zamenika političkih komesara četa, a kasnije i onih koji su obavljali dužnost zamenika komandanata pešadijskih bataljona. Svi su raspoređeni za mitraljesce u tenkovima i oklopnim automobilima, i bez pogovora obavljali tu dužnost. Bili su oduševljeni što su postali tenkisti i predano su čuvali i razvijali

>« Arhiv VII, k. 106 B, f. 4, dok. 11. U dopisu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 15. 10. 1943. godine 1. tenkovskom bataljonu piše:

»Upućujemo vam na raspolaganje Narandžu Ivana i Sudar Ivana koji su stigli iz Slavonije. Njihovi podaci su sljedeći:

1. - Narandža Ivan, aktivni šofer tenkista, rođen 24. VI. 1918 u Hemuševcu, kotar Prelog. U partizane stupio 15. I. 1943. godine. U partizanima bio 1 mjesec i po u brigadi, a poslije kao mehaničar u radioni. Po narodnosti Hrvat.

2. - Sudar Ivan, aktivni narednik NDH tenkista, rođen u Brušanima, kotar Gospić 27. III. 1921. U partizane došao 21. IX. 1943. U partizanima čekao na raspored. Po narodnosti Hrvat.

U partizane došao po vezi. Prema dobivenim podacima isti je bio naš simpatizer, radio u našem pokretu, bio je pouzdan, požrtvovan, borben, odvažan, hrabar, u privatnom životu solidan, u NOV došao dobrovoljno«.

njihovu slavu. Postupno su svi naučili da voze tenk, a neki su postali vrsni komandiri i komesari, i stoički su podnosili sve nedaće do kraja rata.

Ljudstvo koje je dolazilo iz pešadijskih jedinica donosilo je svoje lično naoružanje. Međutim, puške »mauzer« nisu se mogle smestiti u tenkove »fiat-ansaldo«, pa je već 5. oktobra Štab 1. korpusa dodelio tenkovskom bataljonu 7 pištolja i 2 automata da bi se naoružali članovi posada tenkova i starešine.¹⁴⁴ Glavni štab NOV i PO Hrvatske dao je 5. oktobra nalog Glavnoj intendanturi NOV i PO Hrvatske¹⁴⁵ da izda 1. tenkovskom bataljonu 20 bluza, 30 hlača, 30 slamarica, izvesne količine masti i brašna, jer su čete same pripremale hranu u poljskim tovarnim kazanima.

Početkom novembra bile su kompletirane i, uglavnom, obučene posade svih borbenih vozila u najosnovnijem rukovanju i održavanju naoružanja i vozila. Do tada su i sve starešine postavljene na dužnosti, a 13. novembra je Štab 1. bataljona dostavio Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske spisak starešina na komandnim dužnostima za unapređenje¹⁴⁶ u oficirske i podoficirske činove, dok su politički delegati vodova, zamenici političkih komesara četa i bataljona i politički komesari četa i bataljona, prišli odgovarajuće oznake predviđene za njihove dužnosti.

U prvoj dekadi novembra formirana je i bataljonska radionica, a uz izveštaj o radu 1. tenkovskog bataljona,¹⁴⁷ koji je

¹⁴⁴ Arhiv VII, k. 109, f. 4, dok. 8.

Arhiv VII, k. 109A, f. 4, dok. 12.

¹⁴⁵ Arhiv VII, k. 115A, f. 3/1, dok. 3.

¹⁴⁷ Arhiv VII, k. 105 C, f. 1, dok. 19-1. U izveštaju Štaba 1. tenkovskog bataljona Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, pored ostalog, piše:

»Formirana je bataljonska radionica i ista je za sada smještena u Otočcu. Drebang, šmirgl-šajbu, bor-mašinu, električni švajs-aparat koji će moći da švaj-suje debele predmete do 14 mm, sve na električni pogon, dobili smo od ZAVNOH-a, pošto je on to uzeo sa one pokretne radionice koja je izgorela u Otočcu. Po četama takođe postoje radionice koje uglavnom rade sitnije poslove.

Motorna vozila koja su u defektu, nalaze se u poslu. Većina toga bila bi već gotova, ali smo oskudjevali u nedostatku radione.

Kod četa je izvršeno numerisanje svih motornih i mehaničkih vozila. Sva-ka kola snabdjevena su sa signalnim baijačićima i čeličnim užetom za vučenje što do sada nije postojalo.

Druga četa, koja je do sada bila između Babina Potoka i Crne Vlasti, sada je smještena u Vrhovinama. Sva su motorna vozila pod krovom.

13. novembra dostavljen Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, upućeni su i pregledi popunjenosti ljudstvom, borbenim i neborbenim vozilima, naoružanjem, municijom, gorivom i mazi-
vom.

Za obuku ljudstva nisu postojala nikakva posebna uputstva, niti pravila i udžbenici. Mesečne programe obuke izrađivao je Štab 1. bataljona i dostavljao ih komandama četa, koje su, na osnovu njih, organizovale obuku u četama. Težište obuke bilo je na opisu motora, rukovanju naoružanjem i praktičnim radovima na opravci oštećenih motornih vozila i naoružanja. Za obuku u vožnji korišćeni su marševi pri promeni mesta lokacije četa i odlasci iz tih mesta u očekujuće rejone na pravcima upotrebe pojedinih jedinica Bataljona.

Načela upotrebe borbenih vozila i postupci posada u borbi objašnjavani su, najčešće, na osnovu primera iz prethodnih dejstava, pa je uspeh u borbenoj obuci zavisio od mašte i sposobnosti onih koji su te primere neposredno reprodukovali ili prepričavali. Pravila upotrebe tenkova u borbi izradilo je Nastavno odeljenje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u jesen 1943. godine. U izradi pravila bili su angažovani Bogdan Oreščanin i Dane Raičević iz Glavnog štaba i Vlajko Vlasisavljević, kao komandant Tenkovskog bataljona. Pripremljeni tekst pravila poslat je u decembru na neoslobođenu teritoriju u Dalmaciju da se odštampa, ali je tekst nestao.¹⁴⁸

Vozila treće čete koja su trebala da se otpreme i smjeste u Dabru, nisu tamo upućena zbog snijega.

Vojnički časovi, stručni časovi (opis motora, upotreba tenkova u borbi, opis naoružanja i upotreba istog) kao i praktični radovi na popravkama svih vrsta redovito se održavaju.

Zdravstveno stanje vojnika dobro je. Moralno stanje, disciplina i raspoloženje za borbu na dostojnoj visini.

Izveštaj su potpisali v.d. komandanta Vlad. Vlasisavljević i v.d. politkomesara Stanislav Boršić, a overen je pečatom 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske.

¹⁴⁸ Arhiv VII, k. 122, f. 4, dok. 22. U dopisu Operativnog odeljenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, dostavljenog načelniku Nastavnog odeljenja istog štaba, piše:

»Treba što prije pronaći načela upotrebe oklopnih jedinica u sadejstvu sa ostalim rodovima oružja kao osnovu za obuku tih jedinica, a pešadijskim komandantima za pravilnu upotrebu istih.

Sadašnje postojeće jedinice oklopnih kola nemaju stručnog rukovodstva niti odgovarajućih pravila, a nastava se izvodi po ličnim shvatanjima.

Na poledini tog dopisa, koji je vraćen Operativnom odeljenju, piše: Tenkovska pravila su izrađena i poslata 21. XII pod nastavnim brojem 63 Komandi VIII korpusa da ih da u Dalmaciji štampati.

Pregled¹⁴⁹

Popunjenosti ljudstvom 1. tenkovskog bataljona na dan 13. XI 1943.

Jedinica		Brojno stanje	Nacionalni sastav				Socijalni sastav				Politička pripadnost				
			Srba	Hrvata	Slovenaca	Italijana	Seljaka	Radnika	Zanatlija	Intelektualaca	Voj. lica	Cl. KP	Kandidata	Cl. SKOJ	Simpatizera
1. četa	Kom. kadar	10	8	2	-	-	3	-	6	1	-	3	3	2	2
	Partizana	26	12	10	3	1	9	-	14	1	2	2	1	4	19
	Svega	36	20	12	3	1	12	-	20	2	2	5	4	6	21
2. četa	Kom. kadar	10	6	4'	-	-	4	-	5	1	-	6	-	4	-
	Partizana	26	10	7	3	6	7	-	17	2	-	1	-	5	20
	Partizanki	1	1				1								1
	Svega	37	17	11	3	6	12	-	22	3	-	7	-	9	21
3. četa	Kom. kadar	10	7	3	-	-	5	-	5	-	-	3	2	1	4
	Partizana	25	20	4	-	1	15	4	6	-	-	11	2	3	9
	Svega	35	27	7	-	1	20	4	11	-	-	14	4	4	13
Stab bataljona	Kom. kadar	4	2	1	-	1	-	-	1	-	3	3	-	-	1
	Partizana														
	Svega	4	2	1	-	1	-	-	1	-	3	3	-	-	1
Ukupno		112	66	31	6	9	44	4	54	5	5	29	8	19	56

¹⁴⁹ Arhiv VII, k. 115A, f. 3/5, dok. 2/1. U primedbi pregleda piše daje kod 1. čete među Slovincima prikazan jedan Jevrej i 1 Danac, a kod 2. tenkovske čete među Srbima da su prikazana 2 Poljaka.

Prema tome, u Bataljonu je na dan 13. novembra 1943. godine bilo ukupno: 64 Srbina, 31 Hrvat, 4 Slovenca, 9 Italijana, 2 Poljaka, 1 Danac i 1 Jevrej in.

Pregledno
borbenih i neborbenih vozila 1. tenkovskog bataljona na dan 13. XI
1943.

Naziv i stanje vozila			J e d i n i c e				Svega
			1. četa	2. četa	3. četa	Stab bat.	
T e n k o v i	Po spisku	»fiat-ansaldo«	9	9	4	.	22
		»hocRs« i SPA	1	1	1	.	3
	Na licu	»fiat-an saldo«	9	9	4	.	22
		»hočkis« i SPA	1	1	1	.	3
	Ispravno	»fiat-an saldo«	9	8	4	.	21
		»hočkis« i SPA	1	.	.	.	1
	Neispravno	»fiat-ansaldo«	.	1	.	.	1
		»hočkis« i SPA	.	1	1	.	2
	Rashodovano	»fiat-an saldo«	.	.	4	.	4
		»hočkis« i SPA	.	.	.	.	.
Okli. automobili »SPA«	Po spisku		2	1	.	.	3
	Na licu		2	1	.	.	3
	Ispravno		2	1	.	.	3
Oklopni transporteri	Po spisku		1	1	1	1	4
	Na licu		1	1	1	.	3
	Ispravno		.	.	I	.	1
	Neispravno		1	1	.	.	2
	Rashodovano		.	.	.	1	1
Moto- cikli	Ispravno		.	.	.	2	2
	Neispravno		.	.	.	.	.
Kami- oni	Ispravno		1	1	1	.	3
	Neispravno		.	.	.	.	.

¹⁵⁰ Arhiv VII, k. 115A, f. 3/1, dok. 4/3. Iz pregleda se vidi da su svi rashodovani tenkovi »fiat-ansaldo« dodeljeni 3. tenkovskoj četi, a u njenom sastavu je bio i tenk »hočkis« koji je zaplenjen na Kordunu kod s. Cvitovića. Taj tenk i pored svih nastojanja nije popravljen, već je korišćen za rezervne delove.

P r e g l e d¹⁵¹
naoružanja, municije, goriva i maziva 1. tenkovskog bataljona na dan
13. XI 1943.

vrste oružja, municije i pogonskog materijala		J e d i n i c e				Svega
		1. četa	2. četa	3. četa	Štab bat.	
Naoružanje	Topova 47 mm	1	-	-	-	1
	Topova 37 mm	-	1	1	-	2
	Topova 22 mm	2	1	-	-	3
	Mitraljeza »fiat«	18	15	8	-	41
	Mitraljeza »breda«	6	6	-	-	12
	P. mitraljeza »brno«	1	-	1	1	3
	Automata	1	-	-	2	3
	Pušaka	7	10	4	1	22
	Pištolja	13	6	4	4	27
	Ručnih bombi	4	6	3	3	16
Municija	Granata 47 mm	120	-	-	-	120
	Granata 37 mm	-	84	-	-	84
	Granata 22 mm	490	300	-	-	790
	Italijanske mitraljeske 8 mm	8370	14000	6090	-	28460
	Italijanske puščane	39	100	30	-	169
	Jugoslovenske 7,9 mm	500	150	75	100	825
	Za automate	50	-	-	200	250
	Za pištolje	50	49	60	42	201
Pogonski materijal	Benzina u litrama	1287	500	630	15	2433
	Nafte u litrama	50	50	50	-	150
	Ulja u litrama	65	50	10	-	125
	Tovratne masti u kg	35	30	15	-	80

¹⁵¹ Arhiv VII, k. 115A, f. 3/1, dok. 4/1.

Oskudica pravila, udžbenika ili bilo kakvih uputstava za obuku, osjećala se sve do kraja rata, što je umnogome otežavalo potpunije osposobljavanje starešina i boračkog sastava za efikasniju upotrebu i dejstvo tenkova i oklopnih automobila u borbi, a posebno starešina pešadijskih jedinica koje su tenkovi podržavali ili im sadejstvovali u borbi. Nepoznavanje načela upotrebe oklopnih borbenih sredstava negativno se odražavalo i na uspeh naših pešadijskih jedinica u borbi s neprijateljevim motorizovanim jedinicama - tenkovima i oklopnim transporterima. Glavni štab NOV i PO Hrvatske brzo je to uočio i reagovao. Analizirao je neuspehe nekih naših jedinica i, već 17. oktobra, dao orijentirno uputstvo svim jedinicama kako treba da postupaju u borbi s nemačkim oklopnim jedinicama.¹⁵²

Bolja opremljenost naših jedinica savremenijim borbenim sredstvima, a pre svega artiljerijom i tenkovima, otežala je komandovanje i aktuelizirala potrebu bržeg upoznavanja starešina pešadijskih jedinica sa načelima njihove upotrebe i mogućnostima u borbi, radi njihovog boljeg osposobljavanja za što potpunije objedinjavanje dejstava različitih oružja i lakšeg ostvarivanja postavljenih ciljeva u borbi. Glavni štab Hrvatske u oceni komandovanja jedinicama krajem oktobra, ističe da »niži komandanti slabo i nedovoljno poznaju taktičko-balističke i taktičke osobine borbenih sredstava koja se nalaze u naoružanju NOV ... Naši komandanti ne znaju da pravilno

¹⁵² Arhiv VII, k. 424, f. 11, dok. 7. U oceni taktike neprijateljevog manevrisanja motorizovanih kolona pri prodoru na slobodnu teritoriju, piše:

»Osnovna taktika neprijatelja sastojala se u iznenadnom prodoru motorizovanim sredstvima, bilo frontalno sa većim brojem tenkova, bilo preko zaobilaznih komunikacija, preko kojih nismo očekivali nadiranje. Među tenkovima bilo je obično i većih kojima nije mogla nanijeti štete naša protivtenkovska odbrana, odnosno aktivna sredstva kojima raspolazemo u tu svrhu«.

U postupcima kako takvom dejstvu neprijatelja parirati, piše:

»Ne podmetati naše jedinice ofanzivnom zamahu neprijateljevih oklopnih jedinica na prostoru kojim lako mogu prokrstariti tenkovi u većem broju i odbaciti naš streljački stroj sa položaja. Naše jedinice moraju biti, ukoliko štite komunikacije, dubinski raspoređene duž njih, te koristeći se porušenim cestama, sa svojom vatrom spriječavati neprijatelju izlazak iz tenkova i automobila i popravljavanje ceste. To naročito činiti na mjestima gdje neprijateljeva motorizacija, odnosno tenkovi ne mogu prići našim položajima i izbaciti jedinice sa položaja, a to znači na kote i grebene uz cestu, koji su strmiji od 45 stepeni, gusto pošumljeni, stjenoviti i td.

Na otvorenom prostoru, kojim lako mogu krstariti tenkovi, ne postavljati streljačke strojeve, već samo manje dijelove za postavljanje prepreka, prekopavanje cesta, te izviđanje i osmatranje«.

upotrijebe ova oruđa u borbi niti da objedine i koordiniraju njihova dejstva sa dejstvom pešadijskih streljačkih jedinica«.

Ocene i uputstva Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske bila su pravovremena i korisna, ali nisu bila materialno obezbeđena.¹⁵³ Uz njih nisu data odgovarajuća šira uputstva ili pravila za pojedine rodove i jedinice, jer ih nije ni bilo. Glavni štab je povremeno upućivao komandanta 1. tenkovskog bataljona, Vljaka Vlasisavljevića, da održi predavanja u Oficirskoj školi i nekim divizijama i brigadama o upotrebi i dejstvu naših tenkova i načinima borbe protiv neprijateljevih tenkova različitim sredstvima. Međutim, to se nije kontinuirano praktikovalo, niti se moglo ostvariti u svi jedinicama, a naročito u onim na udaljenijim područjima. Kadrovi su u ratu ginuli i brzo se menjali. Na dužnosti su uzdizani novi, posebno u nižim jedinicama, pa su se u starešina ovih jedinica slabosti najviše izražavale.

Za borbenu obuku i taktičko osposobljavanje jedinica 1. tenkovskog bataljona korišćene su i ocene i osvrti viših štabova na operacije i borbena dejstva u proteklom periodu. U njima su analitički iznošena iskustva i isticani propusti i moguće posledice. U osvrtu na operacije vođene u periodu septembar - oktobar 1943. godine,¹⁵⁴ Glavni štab NOV i PO Hrvatske uka-

153 Arhiv VII, k. 424D, f. 11, dok. 11. U naredenju GŠ NOV i PO Hrvatske dostavljenog 28. X 1943. godine 4. korpusu, piše:

»U našim operacijama posljednjih mjeseci naše jedinice nisu znale pravilno da upotrijebe niti da iskoriste razna borbena sredstva koja su im bila dodeljena za uspješno izvršenje postavljenih zadataka, a to se odnosi na teška pešadijska oruđa, protivtenkovske topove, artiljeriju i tenkove.

... Slobodno se može reći da je jedan od glavnih uzroka neuspjeha neracionalna i necjelishodna upotreba pomenutih borbenih sredstava. U takvim slučajevima se kod starješina i boraca pojavljuje sumnja u vrijednost i korisnost dotičnih oruđa.

Da sve starešine, bez razlike na njihov čin i položaj odmah pristupe temeljnom upoznavanju svih borbenih sredstava, kako onih koja formacijski pripadaju njihovim jedinicama, tako i onih koja im mogu biti dodeljena. Ovo se naročito odnosi na automatska oruđa, minobacače, pt topove, tenkovske jedinice i artiljeriju«.

Arhiv VII, k. 104B, f. 1/1, dok 38. U naredenju Op. br. 379/43 GŠ NOV i PO Hrvatske dostavljenog svim jedinicama, piše:

»1. Da sve starešine bez razlike na njihov čin i položaj moraju temeljno izučavati sva borbena sredstva, kako ona u naoružanju, tako i ona koja im mogu biti dodeljena privremeno za izvršenje određenih zadataka.

2. Starešine moraju nastojati da upoznaju i neprijateljska borbena sredstva, jer se bez toga neće moći uspešno boriti protiv njih.

zao je na mnoge slabosti štabova i jedinica u pripremama i izvođenju borbenih dejstava. U tom osvrtu se, pored ostalog, ističu:

- nedovoljna, nepotpuna i nepravovremena priprema borbenih dejstava;

- shvatanje nekih komandanata da je posle izdavanja zapovesti njihova uloga završena, pa posle razvoja jedinica za borbu ne prate situaciju i kruto se pridržavaju izdatih zapovesti i naređenja, umesto da ih dopunjuju i modifikuju u skladu s razvojem borbe i utiču na tok borbenih dejstava;

- neracionalna i necelishodna upotreba formacijskih jedinica i pridodatih borbenih sredstava, a posebno tenkova, artiljerije i protivtenkovske artiljerije;

- nepredviđanje rezervi od nekih komandanata pri planiranju borbenih dejstava, čime sami sebe lišavaju mogućnosti da utiču na tok i razvoj borbenih dejstava u procesu njihovog izvođenja, i

- da mnogi komandanti ne znaju manevrisati jedinicama u borbi, već napadaju frontalno i pravolinijski.

Iskustva i zapažanja odnosila su se na komande i štabove pešadijskih jedinica, ali su bila korisna i za obuku Štaba i starešina 1. tenkovskog bataljona. Iz njih je Štab izvukao pouke za sebe i znalački ih prilagođavao potrebama starešina tenkovskih četa u kojima su, uz izuzetno zalaganje svih pripadnika u teškim i složenim uslovima, ljudstvo i delovi četa u kratkom vremenu osposobljeni za borbu. Sposobnosti 1. i 2. čete proverene su u borbi. One su u toku formiranja učestvovala u nekoliko borbenih akcija i sticale određena borbena iskustva, a 12. novembra planirana je i upotreba 3. tenkovske čete za podršku jedinica 7. banijske divizije u napadu na Cazin, gde će biti proverena i njena osposobljenost, a time i osposobljenost celog 1. tenkovskog bataljona.

3. Starešine moraju imati u vidu da je naša vojska mlada, neiskusna u borbi s tehnički nadmoćnijim neprijateljem, pa je zbog toga potrebno poznavanje i naših i neprijateljskih borbenih sredstava«.

Naređenja je potpisao komandant GŠH, general-major Ivan Gošnjak.

¹⁵⁴ Arhiv VII, k. 516, f. 1, dok. 15. Osvrt je pod brojem 382 dostavljen 29. X 1943. godine svim jedinicama neposredno potčinjenim Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, među kojima i 1. tenkovskom bataljonu.

DEJSTVA 3. TENKOVSKJE ČETE U CAZINSKOJ KRAJINI I BANIJI

Neprijatelj je do kraja oktobra 1943. godine ovladao većim delom Hrvatskog primorja i uspostavio kontrolu nad tim područjem, pa je u prvoj polovini novembra izvršeno pregrupisanje snaga 4. korpusa NOVJ radi prenošenja težišta dejstva na Baniju. Jedinice 8. kordunaške divizije napustile su Plašćansku dolinu, čije su dvije brigade upućene na komunikaciju Glina - Petrinja, radi sadejstva 7. banijskoj diviziji u napadu na Glinu, a jednu brigadu u Cazinsku krajinu u sastav 7. banijske divizije. Treća tenkovska četa 1. tenkovskog bataljona prevezena je noću 12/13. novembra kamionima iz Plavča Drage preko Tobolića, Slunja i V. Kladuše za selo Skokove i pridata 7. banijskoj diviziji. Ta divizija dobila je zadatak da zauzme Cazin pre napada na Glinu. Likvidacijom neprijatelja u Cazinu postizala se veća sigurnost širih dejstava u likvidaciji neprijateljevih uporišta na Baniji i omogućavalo jačanje uticaja i širenja NOP-a u Cazinskoj krajini. Prenosjenjem dejstava u Cazinsku krajinu i Baniju, održava se ofanzivni duh i princip da svaki gubitak neke teritorije mora, u isto vreme, biti podsticaj za oslobađanje nove, još veće i važnije teritorije.

Na području Cazinske krajine stvorena je u proleće 1943. godine Muslimanska milicija pod komandom Huske Miljkovića.¹⁵⁵ U njoj je bilo najviše seljaka kojima je odgovarao bora-

¹⁵⁵ Huška Miljković je u julu 1941. godine stupio u oružani ustanak na području Petrove gore. Bio je član Okružnog komiteta KPH Karlovac i prvi komandant mesta Velika Kladuša.

Početkom 1943. godine došao je u sukob s organizatorima ustanka s područja Bosanske krajine. Tokom četvrte neprijateljeve ofanzive pala su u neprijateljeve ruke skladišta njegove komande mesta. Kažnjen je prisilnim radom od rukovodstva Bosanske krajine i osuđen.

Pri kraju četvrte neprijateljeve ofanzive došao je u Stab 8. kordunaške divizije na Drenovači, a ovaj ga je uputio na teren Kladuše i Široke Rijeke da

vak u blizini svojih rodnih sela. Bilo je u njoj i ranijih partizana i domobrana koji su, umesto da odu u svoje bivše jedinice, radije ostajali na terenu u Huskinim jedinicama. U Huskinoj miliciji bilo je i ustaša, pa i ustaških i nemačkih agenata koji su mnogo doprineli Huskinom opredeljenju protiv NOP-a. Bila je to šarolika vojska, kako po svom sastavu, tako i po idejno-političkoj opredeljenosti s kojom je spretni političar mogao lako manipulirati, čime se Huška obilato i koristio. Koncipirana pretežno na verskoj osnovi, uz pomoć Nemačka i ustaša, brzo je narasla u ozbiljnu vojnu snagu i ugrožavala teritoriju Korduna i Banije.

Njeni ispadi na slobodnu teritoriju bili su brzi i iznenadni, popraćeni pljačkom osiromašenih i popaljenih ustaničkih sela, ali, nije vršila zločine nad civilnim stanovništvom. Rede je ulazila u sukobe s jačim partizanskim snagama, pa se u takvim slučajevima povlačila u cazinski i bihački garnizon, s kojima je Huška uvek održavao vezu. U slučaju većih operacija naših snaga na prostoru Cazinske krajine ili u njenoj blizini, milicija je najčešće korišćena za napade na slobodnu teritoriju i za napad iz pozadine na naše snage. Formiranjem Muslimanske milicije zadržan je veliki deo muslimanskog življa Cazinske krajine van NOP-a. Ona je branila međuprostore neprijateljevih nemačkih i ustaško-domobranskih garnizona i, primenom partizanske taktike, otežavala naše operacije u likvidaciji neprijateljevih garnizona u Cazinskoj krajini i razvlačila borbu na šire prostore. To su bili osnovni razlozi zbog kojih je odlučeno da se likvidira neprijatelj u Cazinu i njegovoj okolini pre napada na Glinu, i odbaci Huskina milicija ka Bihaću i što više se udalji od zone predstojećih ofanzivnih dejstava na Baniji.

Razloga za napad na Glinu bilo je više. Jake neprijateljeve snage u Glini presecale su i otežavale vezu oslobođenih delova Banije sa širokom i međusobnom povezanom slobodnom teri-

podizhe moral u narodu i da organizuje borbu u pozadini neprijatelja. Međutim, nezadovoljan svojim položajem, pokoleban snagom neprijatelja u četvrtoj ofanzivi, opsednut nezadovoljstvom naroda zbog slabe zaštite skladišta i nezadovoljan ličnim ambicijama, predao se i stavio na stranu neprijatelja i formirao miliciju.

U januaru 1944. godine sa milicijom je prešao na stranu NOV, a u maju iste godine ubio ga je njegov šurak, Barjo Baba, agent neprijateljeve obaveštajne službe, u mlinu kod Male Kladuše.

torijom Korduna i Like. Ispadi neprijatelja na slobodnu teritoriju omogućavali su intenzivnu propagandu neprijatelja protiv NOP-a, u kojoj je učestvovao i reakcionarni dio HSS-a, pa je znatan deo hrvatskog stanovništva ostajao po strani NOB-a. Oslobođenjem Gline i većeg broja očuvanih hrvatskih sela u zahvatu puta Glina - Petrinja, olakšala bi se ishrana i smještaj jedinica u predstojećoj zimi i omogućio dotur prehrambenih proizvoda iz Pokuplja i Posavine za ishranu življa u ekonomski iscrpljenim Kordunu i Lici.

UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVSKJE ČETE U NAPADU NA CAZIN

Cazin je branila jedna bojna domobrana, 10 Nemaca i 80 žandarma. Domobranska bojna bila je ojačana jednom haubičkom baterijom (bitnicom) jačine 4 topa 100 mm. Odbrana je organizovana kružno i oslanjala se na spoljne ivice grada. Rovovi za stojeći stav bili su međusobno povezani u okviru odbrambenih rejlona odeljenja, a međuprostori između odeljenjskih odbrambenih rejlona, i prostori pored puteva koji vode u grad, branjeni su mitraljeskom vatrom iz lakih bunkera.

Unutar naseljenog mesta za odbranu je uređen veći broj zidanih zgrada, dok je uzvišenje i tvrđava Gradina bilo jako utvrđeno. Tvrđava je dominirala gradom i na njoj su bili vatereni položaji haubičke baterije. Sa nje je bila obezbeđena dobra preglednost dejstva i potpuna efikasnost artiljerijske vatre ispred prednjeg kraja i po dubini grada.

Zapadno od Cazina, u selima Mutnik, Smrdan, Kapići, Slatina, Trstova, Gata, Osredak, Vrelo i Vrsta, branila se Muslimanska milicija Huske Miljkovića, a njegov štab bio je u s. Brekovici.

Na tok borbe za Cazin neprijatelj je mogao uticati iz drugih okolnih garnizona u dolini Une, čija je jačina bila:

- u Ostršcu 250 - 300 domobrana u gradu i 4. ustaška bojna na železničkoj stanici;
- u Bosanskoj Krupi 2. bojna 10. lovačke domobranske pukovnije sa 800 domobrana i 3. ustaška bojna sa oko 400 ustaša;

- u Otoki jedna bojna domobrana, i
- u Bihaću nekoliko hiljada neprijateljevih vojnika sa Štabom nemačke 373. divizije »Tigar« i njenim prištapskim jedinicama.

Sedma banijska divizija ojačana 3. brigadom 8. kordunaške divizije, Cazinskim partizanskim odredom, 3. tenkovskom četom 1. tenkovskog bataljona GŠ Hrvatske i haubičkom baterijom 4. korpusa, dobila je zadatak da napadne i likvidira neprijateljevo uporište Cazin.

Štab 7. divizije odlučio je da za napad na Cazin angažuje svoju 2. i 3. brigadu i 3. tenkovsku četu, uz podršku artiljerije, a 3. brigadu 8. kordunaške divizije za čišćenje terena od Muslimanske milicije. Dve brigade i Cazinski partizanski odred obezbeđivali su dejstva od neprijateljeve intervencije ka Cazinu iz Bihaća, Ostrošca, Bosanske Krupe i Otoka.

Početak napada određen je za 20 časova 14. novembra.

Na pravcu glavnog udara 7. divizije bila je njena 3. brigada ojačana sa dva brdska topa. Imala je zadatak da napada pravcem zs. Selište - zs. Karaula sa zadatkom da se probije u grad i ovlada tvrđavom Gradina. Brigadi je naređeno da svoj 1. bataljon odredi za pratnju tenkova koji će prodirati u grad putem s. Skokovi - Cazin sa zadatkom da što pre upadnu u grad i dezorganizuju neprijateljevu odbranu iznutra. Zona širenja 3. brigade bila je desno do linije s. Slatina - s. Puškari - s. Šepići, a levo do potoka koji izvire između s. Karaule i Rogove luke. U rezervi se nalazio jedan pešadijski bataljon.

Druga brigada 7. divizije, ojačana jednim brdskim topom, napadala je Cazin sa severne i severoistočne strane s osloncem na polazne položaje Rogova luka - Zminjak (tt. 515), nanoseći glavni udar pravcem s. D. Koprivna - zs. Kolište - Cazin sa zadatkom da ovlada tvrđavom Gradina sa severne i severoistočne strane.

Zadatak 3. tenkovske čete (4. tenka) bio je da potpomogne napad napadnim pravcima 3. brigade, težeći da se što pre probije u grad putem s. Skokovi - Cazin.¹⁵⁶ Četi je naređeno da vezu sa Štabom 7. divizije održava preko telefonske međustanice na putu (kod vodenice - k. 276) i preko Štaba 3. brigade.

¹⁵⁶ Arhiv VII, k. 815, f. 1, dok. 4. Zbornik, tom V, knjiga 21, dok 72. Ovako je u zapovesti Štaba 7. divizije bio formulisan zadatak tenkovske čete.

Treća brigada 8. divizije dobila je zadatak da očisti od Muslimanske milicije sela Mutnik, Kapići, Trstova, Gata, Vrelo, Osredak i Brekovicu.

Prva brigada 7. divizije je sa položaja s. M. Osredak, Čungur brdo, s. Osredak sprečavala prodor neprijatelja od Ostrošca ka Cazinu, dok je 4. brigada 7. divizije branila pravce Bosanska Krupa - Cazin i Otoka - Cazin.

Cazinski partizanski odred imao je zadatak da prekopa i minira cestu Cazin - s. Šturlić i spreči prodor neprijatelja iz Bihaća tim pravcem.

Haubičkoj bateriji 7. divizije naređeno je da sa vatrenih položaja pored puta s. Skokovi - Cazin, u blizini potoka Radetina neutralise u artiljerijskoj pripremi neprijatelja u centru grada.

Štab 7. divizije bio je u s. Velagićima, a Štab 3. brigade 7. divizije u s. Karaula. Znaci raspoznavanja za noć 14/15. novembra bili su Banija - Kordun, a za dan 15. novembra dizanje desnom rukom puške dva puta vertikalno uvis. Odgovor je bio dva kruga kapom iznad glave.

Tenkovi su do sada samo jedanput podržavali jedinice 7. banijske divizije, i to krajem 1942. godine pri napadu na Cetinograd. Štab 7. divizije i štabovi njenih brigada, a posebno starešine nižih jedinica, nisu imale nikakvog iskustva iz upotrebe tenkova i sadejstva s njima, a nisu poznavali ni taktičko-tehničke mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo«. To je bila i prva borbena akcija 3. tenkovske čete od njenog formiranja, pa je iskustva nedostajalo i većem delu ličnog sastava Tenkovske čete. Zbog toga je njeno zadržavanje pod komandom Štaba 7. divizije, od kojeg je neposredno dobila zadatak, bilo logično i opravdano.

Ideja Štaba 7. divizije o brzom upadu tenkova u grad radi dezorganizacije neprijateljeve odbrane iznutra, bila je riskantna, jer se napad izvodio noću bez ikakvih sredstava osvetljavanja. Međutim, ona se u praksi pokazala ispravnom. Odluka Štaba 7. divizije obezbeđena je time što je za pratnju i zaštitu tenkova odredila ceo pešadijski bataljon.

Tokom 14. novembra izvršeno je komandantsko izviđanje sa komandantima bataljona 3. brigade, u kojem je učestvovao

i komandir 3. tenkovske čete. Na izviđanju su utanačeni zadaci i način dejstva tenkova i 1. pešadijskog bataljona. Dogovoreno je da će Tenkovska četa u prvi sumrak 14. novembra krenuti iz s. Skokova i do 19 časova izbiti na polazni položaj u visini raskrsnice puteva u s. Ćoralići, a u 20. časova krenuti sa polaznog položaja ka istočnoj ivici Seferagića, gde je bio polazni položaj 1. pešadijskog bataljona. Od Seferagića tenkovi i pešadija trebalo bi bez zadržavanja da predu u napad i da overladaju bunkerima u zahvatu puta, a zatim da produže napad i što pre se probiju u grad.

Oko 18 časova 3. tenkovska četa počela je formirati kolonu na cesti u Skokovima. Padala je kiša, a vidljivost slaba. Na raskvašenom i klizavom zemljištu s jednog tenka spala je gusenica i on se zaglavio u kanalu pored puta. Izvlačenje i nameštanje gusenice trajalo je više od pola časa. Tenk je izvučen, ali je ostao u kvaru, pa je Tenkovska četa krenula na polazni položaj s tri tenka i izbila na raskrsnicu puteva kod s. Ćoralića posle 19. časova. U 20. časova tenkovi su krenuli ka Šeferagiću i, posle desetak minuta na istočnoj ivici tog sela, naišli na zalegle delove 1. pešadijskog bataljona 3. brigade. Tu je komandir jedne pešadijske čete obavestio komandanta 3. tenkovske čete da napad nije počeo. Tenkovi su sišli s puta i sklonili se iza jedne kuće. U očekivanju naređenja za napad. Ubrzo je uspostavljen kontakt sa komandantom pešadijskog bataljona.

Haubička baterija nije mogla po raskvašenom zemljištu na vreme da posedne vatrene položaje, pa je zakasnio početak artiljerijske pripreme za jedan čas, što je uslovalo i odlaganje početka napada. Oko 21 čas otpočelo je dejstvo artiljerije po centru grada, a zatim su tenkovi i pešadija krenuli u napad. Tenkovi su napadali u koloni putem, a pešadija levo i desno od njih. Upali su u rovove i bunkere na prednjem kraju bez otpora neprijatelja. On se iz rovova, kada je osetio prisustvo naših tenkova, panično i bez borbe povukao u grad. Čim je to uočeno, tenkovi su se odvojili od pešadije i upali u centar grada. Neprijatelj je na njih dejstvovao vatrom iz nekih zgrada. Na neprijatelja je otvorena vatre iz tenkovskih mitraljeza i on se iz njih brzo povukao kada su tenkovi krenuli bliže zgradama, jer je ubrzo u grad prodrila i pešadija. Tenkovi u gradu izazvali su paniku u neprijateljevim delovima ispred 2. brigade, pa su posle kraće borbe razoružane posade bunkera i rovova

na pravcu dejstva ove brigade. Iznenadeni neprijatelj napustio je sve pripremljene za odbranu zgrade u gradu, i povukao se na Gradinu. Tenkovi su podišli Gradini, ali se njenim strmim padinama nisu mogli približiti neprijatelju.

Noću su izvršena dva napada na Gradinu, ali bez uspeha. U prvom napadu učestvovali su i tenkovi. Pokušali su da pravolinijski savladaju uspon i stali su. Posle toga su dva tenka krenula koso uz padine i oba se kliznula sa gusenica i zaglavila. Ranjen je komandir 1. tenkovskog voda Dušan Karamarković, koji je posle ukazane pomoći i zaustavljanja krvavljenja ostao u sastavu posade. Nameštanje gusenica i izvlačenje tenkova pod vatrom neprijatelja u njegovoj neposrednoj blizini, išlo je sporo, a starešine pešadijskih jedinica su, po svaku cenu, tražile da se tenkovi domognu vrha Gradine. Međutim, kada je komandir Tenkovske čete ocenio da je Gradina nepristupačna za tenkove, izvukao je četu iz Cazina u rejon polaznog položaja na raskrsnicu puteva u s. Ćoralići, a pred zoru se povukla i pešadija u podnožje Gradine, u zidane kuće u gradu. Zbog nepoznavanja mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo«, u izveštaju Štaba 7. divizije nije objektivno prikazano izvlačenje tenkova iz Cazina zbog nemogućnosti da uz strme padine uzđu na Gradinu.¹⁵⁷

Uvredjen neosnovanim prigovorima starešina pešadijskih jedinica, komandir Tenkovske čete je s jednim tenkom oko 10 časova krenuo iz s. Ćoralića za Cazin da danju izvidi i ispita mogućnost izlaska tenkova na Gradinu, i uverio se da tenkovi »fiat-ansaldo« ne mogu savladati uspon niti izbiti na Gradinu. Pojava tenka u Cazinu izazvala je zabunu kod naših pešadijskih jedinica, pa su one, misleći da je neprijatelj tenk, odustale od pripremljenog juriša na Gradinu.¹⁵⁸ Druga i Treća bri-

¹⁵⁷ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 105. U izveštaju Štaba 7. banijske divizije Štabu 4. korpusa NOVJ, piše:

»Tenkovska četa je kompromitovala tenkove u očima naših boraca. Komandant koji je komandovao tom kolonom optužuje tenkiste da sabotiraju svjesno ili iz kukavičluka. Kvarne mitraljeze, silaze u šanac da im spadne gusenica, izgovaraju se da nemaju benzina. U ovoj četi treba izvršiti temeljne izmjene u posluži... Oni su svojim okljevanjem dizali moral neprijatelju.

Naši tenkovi dali su pješadiji slabu pomoć. Desilo se čak to da je neprijatelj hrabrio svoje vojnike govoreći da to dolaze nemački tenkovi njima u pomoć«.

¹⁵⁸ U istom izveštaju piše i ovo:

»U 10 časova su stvoreni uslovi za napad na Gradinu. U isto vrijeme

gada ostavile su na položaju po dva bataljona, što je neprijatelj iskoristio i izvukao se kroz proređeni raspored naših pešadijskih jedinica i spojio se sa snagama koje su mu krenule u pomoć iz Ostrošca. Te snage ubrzo su izbile pred Cazin, a oko 14 časova neprijateljevi tenkovi upali su u grad, pa su se naše snage morale povući iz Cazina.

Tenkovska četa uspešno je izvršila postavljeni zadatak, a naročito je bio velik njen moralni efekat na neprijatelja.¹⁵⁹ U Cazinu je zarobljeno 300 domobrana, 1 Nemač, 2 domobranska oficira i 7 žandarma, a dosta ih je i poginulo. Zaplenjene su 4 haubice 100 mm, 27 granata 100 mm, 18 mitraljeza i puškomitraljeza, 400 pušaka, veće količine pešadijske municije i 80 konja. Napad na Cazin bila je veoma uspešna borbena akcija. Brz i iznenadni upad tenkova u grad izazvao je zabunu i paniku u neprijatelja i znatno doprineo uspehu pešadijskih brigada. Zahtevi starešina pešadijskih jedinica prema tenkovima pri likvidaciji neprijatelja u otpornim tačkama u gradu na Gradini, bili su iznad manevarskih i vatrenih mogućnosti tenkova »fiat-ansaldo«. Oni su posledice njihovog nepoznavanja i pomanjkanja obostranog iskustva iz upotrebe tenkova, pa se lakše mogu shvatiti i slabo organizovano međusobno obaveštavanje, nesporazumi, zabune i neobjektivno izveštavanje Štaba 7. divizije o učinku tenkova.

upao je u grad jedan tenk... U 12 sati naređeno je da se povuku 2. i 3. brigada, a da na položaju ostave po dva bataljona.

Kasnije je ustanovljeno da je taj tenk bio naš koji se samovoljno uputio u mesto, a poslije se vratio i uneo zabunu.

¹⁵⁹ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 149. U izveštaju Štaba 1. tenkovskog bataljona Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske od 27. novembra 1943. godine, piše:

»Treća četa ovog bataljona imala je operaciju sa tri mala tenka na Cazinu. Zadatak u samom mestu tenkovi su izvršili u potpunosti. U momentu pojave naših tenkova, neprijatelj se mislio da su to njegovi tenkovi i uopšte na njih nisu otvarali vatru, što je našim tenkistima omogućilo lak i brz upad u samo mesto. Po upadu otvorili su jaku mitraljesku vatru na neprijateljske vojnike i s time stvorili paniku kod istih, što je našoj pešadiji omogućilo vrlo lako zauzimanje pomenutog mesta. Poslije zauzeća samoga mjesta tenkovi su dobili zadatak da napadnu ostatak neprijatelja koji je bio utvrđen u džamiji na jednom brdašcu. Izvršenje ovog zadatka tenkovima ometale su jake strme padine pomenute kote što onemogućava manevar sa našim malim tenkovima, zbog spadanja gusenica.

Mrtvih kod tenkista nije bilo. Vodnik Karamarković Dušan izgreben je po licu od prskanja mitraljeskih zrna po tenku. Benzina je utrošeno 396 litara (rad motora 36 sati), municije utrošeno 3.050 komada.

Izveštaj su potpisali komandant, kapetan Vlajko Vlasisavljević i politički komesar Stanislav Boršić.

UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVSKJE ČETE U NAPADU NA GLINU

Glinu je branio jedan bataljon nemačke »Nordland« divizije, jedna satnija ustaša i 60 žandarma. Raspored neprijatelja nije bio tačno utvrđen pre početka napada, a u zapovesti 4. korpusa NOVJ piše da je u Glini bilo ukupno 680 vojnika naoružanih s 5 topova različitog kalibra, od kojih dva protivtenkovska, 10 teških bacača, 40 mitraljeza »šarac«, 30 automata, a ostalo puškama. U taj broj nije uračunato naoružanje ustaša i žandarma jer se nije raspolagalo ni podacima o njihovoj naoružanosti.¹⁶⁰ Tačnih podataka nije bilo ni o fortifikacijskoj uređenosti, postojanju i rasporedu protivpešadijskih i protutenkovskih prepreka, žičanih ograda, bunkera i pripremljenosti zgrada na periferiji i unutar grada za odbranu.

Uporište Glina bilo je duboko istureno u našu slobodnu teritoriju, i neprijatelj je bio odlučan da ga po svaku cenu održi. U s. Gori je bilo 200 Nemaca, u Petrinji oko 2000 Nemaca »Norland« divizije i 700 domobrana, a u Sisku jake ustaško-domobranske snage i oko 2500 Nemaca. Sve te snage mogle su intervenisati i uticati na tok borbenih dejstava u Glini. Zbog toga je Štab 4. korpusa za napad na s. Goru i obezbeđenje od Petrinje i Siska, angažovao 8. kordunašku diviziju bez jedne poljske baterije, a za napad na Glinu 7. barijsku diviziju, koja je imala četiri brigade ojačane jednim bataljonom partizanskog odreda »Banija«, 3. tenkovskom četom 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, korpusnom haubičkom baterijom i jednom poljskom baterijom 8. kordunaške divizije.

Korpus je naredio 7. diviziji da glavni udar nanese sa jugoistočne strane, južne i jugozapadne strane, a pomoćni pravcima s. Prekopa - Jukinovački most i s. Gređani - Karlovački most, šireći se levo i desno da bi se zatvorio обруč oko grada. Za tenkove je naglasio da dejstvuju duž ceste s. Gređani - Glina i ovladaju Karlovačkim mostom, te pomognu napad na pravcu glavnog udara s te strane. Tenkovi su po odluci Štaba 4. korpusa angažovani na pravcu pomoćnog udara divizije. Odbrana Gline sa ovog pravca naslanjala se na reku Glinu, jaku protivtenkovsku prepreku koja se izlila iz korita i popla-

¹⁶⁰ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 114.

vila priobalno zemljište. Time je bio isključen svaki manevar tenkova van puta i oni su mogli ući u grad samo preko Karlovačkog mosta s ovoga pravca.

Štab 7. banijske divizije postavio je ove zadatke jedinicama:

- 4. brigadi ojačanoj jednim bataljonom partizanskog odreda »Banija« da izvrši napad od s. M. Poljane, sa zadatkom da ovlada mostom na potoku Maji i Jukincu, a zatim produži dejstvo na bunkere u parku uz obalu reke Gline i pema zgradi gimnazije;

- 2. brigada sa 3 brdska topa da izvrši napad sa jugoistoka pravcem s. Maja - Žirovačka ulica - Štrosmajerova ulica i željeznička stanica - Kolodvorska ulica - Filipovića ulica - park uz obalu reke Gline;

- 3. brigadi sa 2 protivtenkovska topa i 3 teška minobacača da izvrši napad sa jugozapada pravcem s. Selišta - Karlovačka ulica i Cigansko selo - put za Kazneno-popravni dom, a odatle Frankopanskom ulicom;

- 1. brigada da jednim bataljonom posedne levu obalu reke Gline i vrši demonstrativni napad na odseku Karlovački most - Sajmište, a u slučaju da pravovremeno stignu tenkovi, taj bataljon je imao zadatak da zajedno s njima izvrši napad preko mosta i prodre u grad. Ovom napadnom kolonom komandovao je zamenik komandanta 1. brigade.¹⁶¹ Ostale snage 1. brigade bile su u divizijskoj rezervi u s. Žirovcu, i

- 3. tenkovskoj četi, ukoliko pravovremeno stigne, da u sadejstvu s bataljonom 1. brigade pod komandom zamenika komandanta 1. brigade prodre preko Karlovačkog mosta u grad i potpomogne napad 3. brigade.¹⁶²

Zadaci 3. tenkovske čete i 1. bataljona 1. brigade nisu bili sigurni i precizni, a niti usklađeni sa jačinom, rasporedom, naoružanjem i mogućnostima neprijatelja. Tenkovi i pešadija nisu se mogli preko mosta probiti u grad. Svi prilazi ka mostu bili su dobro osmatrani i tučeni jakom preciznom mitraljeskom i protivtenkovskom vatrom. Ako bi se neki od tenkova uspeo približiti mostu, bio bi uništen na njemu i onemogućio bi prelaz ostalim tenkovima, jer širina mosta nije bila veća od

¹⁶¹ Zamenik komandanta 1. brigade bio je Branko Babić.

¹⁶² Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 116. Ovako je bio formulisao zadatak 3. tenkovskoj četi u zapovesti Štaba 7. banijske divizije za napad na Glinu.

3 metra. Svi prilazi ka mostu bili su tučeni preciznom i gustom mitraljeskom vatrom iz bunkera, pa mu ni pešadija nije mogla prići.

U zapovesti Štaba 7. divizije svim brigadama određen je polazni položaj za napad, sem 1. bataljonu 1. brigade i 3. tenkovskoj četi, što je otežalo organizovanje sadejstva između tenkova i pešadije. Na pravcu dejstva Tenkovske čete nije predviđena ni upotreba naše protivtenkovske artiljerije. Sami tenkovi i pešadija bili su nemoćni u borbi s neprijateljevim protutenkovskim topovima i protivtenkovskim mitraljezima, i nisu ih mogli uništiti mitraljeskom vatrom sa većih odstojanja zaklonjene u jakim bunkerima.

Vatreni položaji haubičke baterije nalazili su se u blizini železničke stanice Gređani, a poljske baterije kod s. Vidoševca. Obe baterije podržavale su snage na pravcu glavnog udara, dok na pravcu s. Gređeni - Karlovački most, kojim su dejstvovali tenkovi, nije planirana ni jedna artiljerijska vatra.

Početak napada predviđen je za 15 časova 23. novembra, ali nije otpočeo u predviđeno vreme.¹⁶³ Jedinice su bile prilično udaljene, vreme se pogoršalo, zemljište raskvasilo, a pored reke Gline i poplavljeno. Kretanje po putu i van puta bilo je otežano i jedinice su stigle na polazni položaj tek oko 16 časova, kada je i napad počeo.

Artiljerijska priprema nije bila efikasna, jer se zbog otežanih uslova osmatranja eksplozija granata u gradu, magle i tmurnog vremena, nije mogla pravilno i potpuno izvršiti korektura artiljerijske vatre. Prateća artiljerija i minobacači, takođe, nisu bili efikasni. Zakašnjenje izlaska jedinica na polazni položaj uslovalo je prekid između završetka artiljerijske pripreme i početka napada, pa se posle dejstva naše artiljerije neprijatelj potpuno sredio i organizovano dočekaao napad naših jedinica.

Tenkovska četa je posle napada na Cazin vraćena u s. Plavča Dragu, gde se popunila i sredila. Od nje do Gline bilo je oko 90 km. Verovatno je zbog toga u zapovesti Štaba 7. divizije izražena sumnja u mogućnost pravovremenog stizanja Tenkovske čete do određenog vremena za početak napada. Tenkovi su od s. Plavča Drage do Topuskog preveženi kamionima danju 23. novembra. Tu su iskrčani i, bez zadržavanja,

¹⁶³ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 150.

uputili se ka Glini. Nešto posle 15 časova naišli su na delove 1. bataljona 1. brigade na oko kilometar ispred grada i tu se zadržali do 16 časova.

Mesto na kome su zastali bio im je, ujedno, i polazni položaj. Sa njega je zamenik komandanta 1. brigade pokazao komandiru Tenkovske čete pravac napada i upoznao ga sa zadatkom čete, a ovaj je zadatak preneo na članove posada tenkova. U isto vreme pešadija je u vodnim i odeljenjskim kolonama pored puta, živih ograda i šumaraka, krenula ka reci Glini i Karlovačkom mostu.

U 16 časova tenkovi su produžili putem ka Glini. Na oko 400 metara ispred mosta osmotrili su pešadiju, koja je ležala u kanalu pored puta. Kroz sumaglicu i sumrak posade su uočile železni most i produžili tenkovima ka njemu, a za njima se kanalima, pored puta, prebacivala i pešadija. Posle oko 150 metara pređenog puta, prvi tenk je pogođen iz protutenkovskog topa 47 mm. Desna guseniva mu je pokidana. Posada je istog trenu iskočila iz njega u kanal pored puta i, pod zaštitom vatre iz druga dva tenka, puvukla se unazad ka pešadiji. Drugim metkom iz protivtenkovskog topa, tenk je zapaljen. Ostala dva tenka koja su bila zaklonjena rastinjem pored puta, puvukla su se unazad na zaklonjeno mesto od dejstva neprijateljeve vatre. Komandir* Tenkovske čete odlučio je da sačeka mrak i da zajedno sa pešadijom izvuče zapaljeni tenk ili iz njega iznese agregate, mitraljeze i uređaje koji nisu uništeni.

Kasnije je ustanovljeno da su ispred mosta i na mostu bile protivtenkovske mine, koje su branjene vatrom protutenkovskih topova, protivtenkovskih mitraljeza i jakom mitraljeskom vatrom iz jednospratnih bunkera i rovova sa druge obale Gline, pa tenkovi nisu imali nikakvog izgleda za uspeh u napadu na tom pravcu.

Noću se pešadija približila mostu i u nekoliko pokušaja da ga zauzme, nije uspela, te se morala povući iz jurišnog položaja. Posada uništenog tenka iskoristila je približavanje pešadije mostu i uspela da s tenka skine sve delove koji nisu bili vatrom uništeni.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 149. U izveštaju Štaba 1. tenkovskog bataljona GŠH od 27. novembra, piše:

»... 3. tenkovska četa imade operaciju na Glinu, koje još nisu završene. Tamo je izgubljen jedan mali tenk, kojega je neprijatelj zapalio iz protivten-

Ni na ostalim pravcima nije bilo uspeha. Druga brigada stala je pred bunkerima, a Treća je izbila pred žičane prepreke i zaleгла, jer nije pripremila makaze za sečenje žice, pa su se obe morale povući na polazne položaje. Četvrta brigada najviše je zakasnila, a kada je prešla u napad, nije imala početnog uspeha.

Noću je napad ponovljen. Neke jedinice su prelazile u napad nekoliko puta, ali bez uspeha. Ni napad izvršen noću 24/25. novembra nije uspeo, pa je odlučeno da se svim raspoloživim snagama pređe u napad u sumrak 25. novembra. Međutim, u toku pripreme za taj napad naišla su 4 neprijateljeva aviona, koja su bombardovala i mitraljirala položaje naših jedinica. Dejstvom avijacije 2. i 3. brigada potisnute su sa položaja i odustalo se od planiranog napada. Na blokadi Gline zadržane su dve brigade, a ostale jedinice su povučene. Neprijateljeve snage bile su znatno jače i branile su se daleko upornije nego što se u pripremi napada procenilo.

Preostala 2 tenka 3. tenkovske čete izvučena su 24. novembra u s. Gređani gde im je dat zadatak da budu spremni za dejstvo ka Glini. Ali, do toga nije došlo jer spoljna odbrana grada ni na jednom pravcu nije bila narušena, pa su tenkovi 27/28. novembra prevezeni kamionima za s. Plavča Dragu.

U napadu na Glinu tenkovi su upotrebljeni na pravcu koji je bio najjače zaprečen i branjen¹⁶⁵ i, kao takav, pružao

kovskog topa 47 mm. Posada istoga tenka uspjela se spasiti pošto je iskočila napolje čim je prvi metak pretrgao gusjenicu i sklonili se u grabu pored ceste, gdje je sačekala noć i skinula sve dijelove koji nisu bili izgorjeli... Ova operacija izvedena je danju oko 3 sata poslije podne. Smatramo da ovoga puta tenkovi nisu bili pravilno upotrebljeni, pošto se je znalo da na tome pravcu imade 1 protukolski top 47 mm i dva protivavionska mitraljeza koji, takođe, mogu da unište male tenkove, a pored toga na mjestu kojeg su tenkovi trebali preći bili su postavljene mine, a koje je neprijatelj čuvao iz bunkera kod samog mosta. Bilo je moguće da se privuče jedan top i da se poruše bunker iz kojih je čuvan prelaz mosta i mine, sa čime bi bila uklonjena i protukolska odbrana na mostu, kako bi tenkovi mogli apsolutno da pređu preko mosta i prodru u neprijateljsku pješadiju, što nije učinjeno. Tenkovi su trebali biti upotrebljeni po noći«.

¹⁶⁵ Zbornik, tom V, knjiga 21, dok. 136. U izveštaju Štaba 1. brigade Štabu 7. divizije od 26. novembra, piše:

»... Brigada je bila u rezervi divizije bez 1. bataljona koji je imao zadatak da vrši pritisak na Glinu od pravca Vidoševca. Ovaj bataljon imao je u svom sastavu 3 tenka, sa kojima je imao zadatak upada u Glinu preko mosta od pravca Vidoševca, ali je most bio miniran i tenkovi nisu mogli preko njega, a u prvi mah jedan tenk je oštećen i zapaljen..., tako da ostali tenkovi nisu mogli naprijed. Pokušan je napad samom pješadijom, ali je bio odbijen...«.

je najmanje izgleda za njihov uspeh.¹⁶⁶ Tim pravcem napadao je samo jedan pešadijski bataljon koji je imao alternativni zadatak: »da vrši demonstrativni napad, a ako dođu tenkovi na vreme da napada i zauzme Karlovački most i pomogne snage na pravcu glavnog udara sa toga pravca«. Gubitak jednog tenka mnogo je značio za 3. tenkovsku četvu, koja je bila najslabije popunjena, pa će se u narednim mesecima sve više dovoditi u pitanje opravdanost njenog daljeg postojanja.

Krajem decembra otopio se sneg, a početkom januara naredne godine 3. tenkovska četa prešla je iz Plavča Drage u Dabar, dok je Štab 1. tenkovskog bataljona prešao iz Otočca u Babin Potok.

¹⁶⁶ Zbornik, tom V, knjiga 22, dok. 53. U osvrtu GŠ NOV i PO Hrvatske na dejstvo naših jedinica od 13. decembra, piše:

»Plan o upotrebi tenkova bio je pogiješan iz razloga što su isti upotrebljeni na pravcu Gredani - Karlovački most na Glini, koji je pružao najmanje izgleda za njihovu korisnu upotrebu i na sadejstvo sa pešadijom, što je i sam tok borbe pokazao. Tenkove je trebalo upotrijebiti na glavnom pravcu, tj. na pravcu Pogledić - železnička stanica - centar varoši da bi omogućili što lakši prodor pješadije u grad. Dalje, što o zadatku tenkova i njihovom pravcu nije bio upoznat Štab 7. divizije, čije su brigade napadale Glinu (u divizijskoj zapovesti dat je tenkovima zadatak da napadaju pravcem Gredani - Karlovački most, a u izveštaju posle borbe piše da Štab 7. divizije nije upoznat sa njihovim zadatkom i neuspjeh se želi prebaciti na drugog - primedba V. V.)

... Procjena situacije pogiješna i površna... Napad danju bio je pogiješan iz dva razloga: prvo što se otkriva napad na ovako utvrđeno mjesto i što je Glina sa detaljno razrađenim planom vatre i brisanim predterenom, sa našim raspoloživim naoružanjem, zahtjeva najveće žrtve i pruža najmanje izgleda za uspjeh«.

REZULTATI UPOTREBE TENKOVA U 1943. GODINI

Učešćem 3. tenkovske čete u napadu na Glinu završena su borbena dejstva tenkovskih jedinica u 1943. godini. U toj godini tenkisti su imali teških situacija, značajnih pobjeda i radovanja.

Sinhronizovani pokušaj okupatora i domaćih izdajnika početkom godine da u četvrtoj ofanzivi unište naše snage, nije uspeo. Za vreme trajanja ofanzive bili su nepovoljni meteorološki uslovi. Naše jedinice su se borile danonoćno protiv brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, po snegu i do jednog metra i na temperaturi nižoj od 20 stepeni ispod nule. To su mogli izdržati samo ljudi visokih moralnih i borbenih kvaliteta. U bespoštednoj borbi naneseni su okupatoru i domaćim izdajnicima veliki gubici u živoj sili i tehnici. Sačuvani su tenkovi Tenkovskog voda i, u teškim i neravnopravnim uslovima sa tehnički i brojno nadmoćnijim neprijateljem, zaplenjeno je 7 tenkova, od kojih 2 srednja i 5 lakih. «Tenkisti su ih postupno osposobljavali i iz ofanzive izašli višestruko jači, a početkom marta formirali i Tenkovsku četu 1. korpusa NOV i PO Hrvatske. Krajem zime i u proleće 1943. godine ona je podržavala pešadijske brigade u oslobađanju Gacke doline i likvidaciji uporišta u Ličkom polju. U svim borbama tenkisti su ispoljili hrabrost, smelost i samopožrtvovanje, a 6 ih je poginulo.

Nakon iscrpljujućih borbi, imali su tromesečni predah od borbi u toku leta 1943. godine, koji je iskorišćen za potpuno sređivanje borbene tehnike, obučavanje ljudstva i pripremu Tenkovske čete kao celine za prihvatanje većeg broja borbenih vozila i formiranje tenkovskog bataljona u septembru 1943is.godine. Jedinice 1. tenkovskog bataljona su u toku formiranja izvodile borbena dejstva i u borbi se stručno i organizacijski učvršćivale i jačale.

U borbenim dejstvima 3 tenka su izgorela, od kojih je jedan ponovo osposobljen. Više ih je oštećeno. Svi su izvučeni i opravljani snagama i sredstvima čete i bataljona. Na kraju 1943. godine 1. tenkovski bataljon Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske imao je u svom sastavu: 118 ljudi, 21 tenk »fiat-ansaldo«, 2 tenka »hočkis«, 1 tenk »SPA«, 3 oklopna automobila »SPA«, 4 oklopna transporter, 3 kamiona i 1 motocikl.¹⁶⁷ Od navedenog broja vozila bila su neispravna: 1 tenk »fiat-ansaldo«, 1 tenk »hočkis« i 3 oklopna -«transportera. Tenkovski bataljon je u to vreme bio značajna borbena jedinica i moralna snaga za podršku pešadijskih jedinica, i jedina tenkovska jedinica ranga bataljona u sastavu NOV Jugoslavije. Bio je popunjen mladim ljudima iz cele Hrvatske. Po nacionalnom sastavu bio je internacionalan. U njemu se bratstvo i jedinstvo cenilo više od svega.

Tenkisti su svugde nailazili na podršku naroda, jer su pobe Narodnooslobodilačke vojske i stepen razvitka narodne vlasti krajem te godine dovele do korenitih promena u odnosima unutrašnjih društveno-političkih snaga u korist NOP-a. Pod uticajem pobe i jačanjem NOP-a izmenio se, krajem godine, i međunarodni položaj Jugoslavije.¹⁶⁸ »Njujork tajms« je 17. novembra 1943. godine prvi put objavio vest o partizanima, i istakao da u Jugoslaviji »*protiv sila Osovine učestvuju samo jugoslovenski partizani pod komandom generala Josipa Broza Tita*« (podvukao V. V.). Na Teheranskoj konferenciji predsednika SAD, Franklina Ruzvelta, predsednika vlade V. Britanije, Vinstona Čerčila i predsednika vlade SSSR-a, Josifa Visarionoviča Staljina, održanoj od 28. novembra do 1. decembra 1943. godine, odlučeno je da »jugoslovenskim partizanima treba pomoći u ratnom materijalu što je moguće više«.^{168a}

Navedene promene odrazile su se i na 1. tenkovski bataljon. Odluka o pomoći »jugoslovenskim partizanima« odmah je prenetu Vrhovnoj komandi savezničkih snaga za Sredozemlje, pa je već 2. januara 1944. godine grupa starešina i boraca 1. tenkovskog bataljona krenula iz Otočca za Italiju. U tromesečnom periodu Bataljon se organizacijsko-formacijski sredio i

¹⁶⁷ Arhiv VII, k. 105 C, f. 3, dok. 14.

¹⁶⁸ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945. godine, str. 594, 595, 615, 617.

^{168a} Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945, str. 594.

obučio, a čete iskazale svoju sposobnost u borbi, pa je ocenjeno da on iz svog sastava može izdvojiti preko 33% ljudstva za formiranje krupnijih tenkovskih jedinica od tenkova iz savezničke pomoći.

Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a doneto je niz važnih odluka ustavnog karaktera opštejugoslovenskog značaja, a već 5. decembra 1943. godine »Njurok tajms« je objavio članak »Partizani obrazovali Jugoslovensku vladu«. Predsednik vlade V. Britanije, Vinston Čerčil, otkazao je zvaničnu pomoć četnicima Draže Mihailovića zbog njihove saradnje s okupatorom, i pokrenuo akciju za kompromis između Narodnooslobodilačke vojske i četnika, a 10. decembra tražio od predsednika izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije »das otpusti Dražu Mihailovića, jer sarađuje sa okupatorom«. U telegramu ministra inostranih poslova V. Britanije, Vinstonu Čerčilu, od 25. decembra, piše: »Partizani su ovladali Jugoslavijom. Oni su za nas u vojnom pogledu od tako velike vrednosti da im moramo pružiti punu podršku. Vojni razlozi važniji su od političkih. U najvećoj meri može se posumnjati u tačnost shvatanja da monarhiju i dalje treba smatrati elementom jedinstva Jugoslavije«. Inicijativom vlade V. Britanije da se kompromisom između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i jugoslovenske vlade u izbeglištvu stvore uslovi za obnovu starog poretka u Jugoslaviji, ugrožavane su do tada izvojevane tekovine revolucije, pa se morala menjati koncepcija daljeg vođenja rata i oblika borbenih dejstava. Taktika iscrpljujućeg partizanskog rata postupno je već krajem godine zamenjivana strategijom koja je težila konačnim rešenjima, a to je da se brani postojeća slobodna i oslobađa nova teritorija. U novu koncepciju morao se uklopiti i 1. tenkovski bataljon.

Tenkovska četa 1. korpusa NOV i PO Hrvatske uvek je imala pomoć i podršku u ostvarivanju svojih zahteva i nastojanja, jer su bila razumna i prihvatljiva. Takav je bio i odnos Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske prema 1. tenkovskom bataljonu, u čijem su štabu i komandama četa na komandne i političke dužnosti postavljane starešine koje su svojim radom i ugledom uvek podsticajno delovale na niži kadar i borce. Sve ih je nosila želja za slobodom i opredeljenost za bolju budućnost. Tenkisti su u toj godini prešli težak put. Tenkovske jedinice su višestruko narasle i učestvovalе u 15 borbenih akcija, a svoju opravdanost i sposobnost iskazaće i u narednoj godini.

TENKOVSKI BATALJON U ZIMU I PROLEĆE 1944. GODINE

Prva polovina 1944. godine bila je najteži period 1. tenkovskog bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Oko 70 % obučenog ljudstva iz njegovog sastava upućeno je u januaru i februaru 1944. u Italiju na preobuku radi prijema nove tehnike od saveznika, i formiranje krupnijih tenkovskih jedinica. Aktivnost neprijatelja bila je kontinuirana. Stalna opasnost od njegovog prodora i upada na slobodnu teritoriju, zahtevala je veće angažovanje jedinica 1. tenkovskog bataljona zimi po veoma niskim temperaturama i visokom snežnom pokrivaču, a sva borbena tehnika, a pre svega tenkovi »fiat-ansaldo«, imala je ograničene mogućnosti za dejstvo u zimskim uslovima. Nedostajale su obučene i iskusne posade. Nove su obučavane sa minimalnim sredstvima na brzinu i pod stalnom pretnjom neprijatelja. Svakodnevno su smanjivane rezerve goriva, maziva i municije, a uslovi za nabavku sve su se više pogoršavali. Očuvanje, ponovno obnavljanje i jačanje Bataljona zahtevalo je puno napora i umešnosti celokupnog njegovog sastava, a posebno Štaba i komandi četa.

Jedinicama NOV postavljeni su zahtevi da sa većim stepenom upornosti brane slobodnu teritoriju i, uporedo s tim, oslobađaju preostalu okupiranu. Takav zahtev bio je posebno izražen u prvoj polovini 1944. godine na vojišnom prostoru zapadne Hrvatske - u Lici, Kordunu, Baniji i u Gorskom kotaru. Morale su se braniti do tada izvojevane tekovine revolucije i obezbediti aktivnost narodne vlasti i izgrađivanje nove državne organizacije ozakonjene odlukama AVNOJ-a. Na promenu metoda borbenih dejstava jedinica NOV uticali su i zahtevi za što efikasnijim sadejstvom jedinica NOV savezničkim snagama.

Nasuprot tome neprijatelj je ocenio da bi pasivno držanje i vezivanje snaga samo za odbranu posednutih rejona pogoršalo njegov položaj, pa se odlučio za znatno veću aktivnost u prvoj polovini 1944. godine. Nemci nisu uspjeli razoružati okupacionu armiju Italije u oblastima koje su bile pod italijanskom okupacijom, a predviđali su mogućnost anglo-američkog iskrcavanja na Balkanu u proleće 1944. godine. U vezi s tim odlučili su da u toku zime preduzmu operacije protiv NOV u centralnom delu Jugoslavije, jer su zaključili da bi, u protivnom, bila neizvodljiva odbrana jadranske obale. Planovi dejstva nemačkih jedinica razrađeni su još 7. novembra 1943. godine na savetovanju u Štabu nemačke 2. oklopne armije s komandantima korpusa i divizije.

Cilj neprijateljevih zimskih operacija bio je da preotme komunikacije koje jadransku obalu povezuju sa zaleđem, i da osigura pozadinu nemačkog jadranskog odbrambenog pojasa. Zato su u zimu i proleće 1944. godine nemačke i ustaško-domobranske snage izvele više lokalnih ofanzivnih operacija na Kordun, Baniju, Liku i Gorski kotar.

Aktivnost neprijatelja bila je olakšana, jer savezničke snage u Italiji nisu ispoljavale ofanzivnost koja je od njih očekivana. Napredovanje engleskih i američkih trupa odvijalo se sporo. Napori da se probiju nemačke odbrambene linije na teško prohodnom planinskom zemljištu i otvori put za Rim, davali su slabe rezultate. Desant kod Ancija radi ugrožavanja neprijateljeve pozadine, bio je skoro uništen. Saveznici su do kraja zime tapkali u mestu trpeći znatne gubitke od nemačkog oružja, hladnoće, bolesti i iscrpljenosti. Tek posle dvomesečnog predaha, u maju 1944. godine, uz još veću premoć, njihove snage krenule su u ofanzivu i oslobodile Rim i srednju Italiju, ali su u severnim Apeninima ponovo zastale.

No, i pored svega toga, postavljeni ciljevi neprijateljevih zimskih operacija samo su delimično ostvareni. Snage NOV na području cele Hrvatske, a posebno u Lici, Kordunu, Baniji, u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju preuzimale su inicijativu i, uporedno s upornom odbranom slobodne teritorije, napadale neprijatelja koji je branio pojedina uporišta i gradove. Takva obostrana aktivnost uslovlila je veće angažovanje 1. tenkovskog bataljona u borbi. Neke njegove čete morale su pod-

ržavati pešadijske jedinice, a druge prihvatati i obučavati novo ljudstvo koje je dokomandovano da zameni one koji su otišli u Italiju, i praktično se ponovo formirati u daleko težim uslovima od onih u septembru 1943. godine.

ODLAZAK PRVE GRUPE TENKISTA U ITALIJU

Vrhovna komanda Savezničkih snaga za Sredozemlje uputila je 28. decembra 1944. godine poziv Vrhovnom štabu NOV i POJ da pošalje u Italiju i Egipat ljudstvo predviđeno za formiranje tenkovskih jedinica.¹⁶⁹ Idućeg dana pozvani su komandant i politički komesar Bataljona u Glavni štab NOV i PO Hrvatske. Naređeno im je da iz Bataljona izaberu 40 najboljih vojnika i starešina i upute ih do 2. januara u Otočac, s tim da se u četama zadrži deo sposobnih starešina koje će obučiti novo ljudstvo i deo posada koje mogu rukovati tenkovima u borbi.

Izbor ljudstva izvršen je u Štabu 1. tenkovskog bataljona, a zatim su komandant, kapetan Vlajko Vlaisavljević, i politički komesar, Milić Novaković,¹⁷⁰ otišli u čete i u komandama četa zamenili one koji nisu bili na licu mesta, a nisu mogli biti obavješteni da se do određenog vremena vrate u svoju jedinicu. Vreme je bilo kratko i moralo se raditi brzo, jer su tenkovske čete locirane na relativno velikoj međusobnoj udaljenosti. U grupi su se nalazila dva komandira četa, dva politička komesara četa, veći broj komandira vodova i nekoliko političkih delegata vodova, dok su svi ostali bili obučeni u voženju tenkova, a neki i oklopnih automobila.

Odlazak velikog broja najiskusnijeg i najstručnijeg ljudstva iz Bataljona, znatno je umanjilo stručnu osposobljenost tenkovskih četa. Rezervnim posadama popunjena su upražnjena mesta, a Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je korpusima da u 1. tenkovski bataljon prekomanduju po 10 istaknutih boraca, po mogućnosti zanatlija.

¹⁶⁹ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945, str. 617.

¹⁷⁰ Dotadašnji politički komesar Stanislav Boršić, premešten je 24. decembra 1943. godine na novu dužnost, a mesto njega postavljen je Milić Novaković dotadašnji zamenik političkog komesara bataljona. Dužnost zamenika političkog komesara primio je Nikola Derikrava krajem februara, do kada je to mesto bilo upražnjeno.

Grupa je 3. januara iz Otočca došla u Senj, gde se istog dana ukrcala u mali ribarski brod,¹⁷¹ koji nije bio naoružan, a borci i starešine su od ličnog naoružanja imale jedan automat i nekoliko pištolja. Nemački ratni brodovi stalno su krstarili morem, pa je prevoženje takvim brodom bilo veoma rizično.

Na putu od Senja do Dugog otoga brod je pratio naš naoružani brod »Kornat«, koji je docnije dobio drugi zadatak, pa je do Visa put nastavljen bez njega. Posada je bila bez karte i kompasa i prepuštena morskoj stihiji. U osvit dana, kada se bura malo stišala, brod je jedva uplovio u neki mali zaliv. Patrola je brzo ustanovila da je to otok Žiije. Sada nije bilo opasnosti od bure, ali je postojala druga: luka je bila udaljena 8 milja od Šibenika - u to vreme velike nemačke pomorske baze. Nakon trodnevnog zadržavanja u luci, brodić je krenuo ka Visu, gde je stigao 10. januara. Za vreme bure brod je prošao kroz najgušće minsko polje. Odmor na Visu trajao je četiri dana, a zatim je grupa brodom »Ljubljana« prevezena u Bari, gde se spojila sa grupom koja je upućena od Vrhovnog štaba i probijala se iz Bosne.

Iz Barija je grupa prebačena u Altamuru, a zatim u Karvinu, gde se zadržala do druge polovine marta. Do tada ništa nije preduzeto oko obuke ljudstva, pa se osećalo nezadovoljstvo. Sve su to bili stari borci kojima se nije ležalo po italijanskim gradićima, dok su u zemlji njihovi drugovi vodili borbe, te su sami organizovali šoferski kurs - koristeći se sa nekoliko kamiona koje su im Saveznici stavili na raspolaganje.

Krajem marta sve okupljeno ljudstvo prevezeno je brodom za Port-Said, a odatle kamionima preko Kaira u logor El Khatatbu, gde je 26. marta počela organizovana obuka ljudstva.¹⁷² Za obuku su bile formirane nastavne čete po specijalnostima - posebno vozači, posebno mitraljesci, šoferi kamiona, vezisti, mehaničari i si. Radilo se po 12 časova dnevno. Krajem juna obučeno ljudstvo vraćeno je za Italiju u logor Gravinu kraj Barija, gde je 16. jula formirana 1. tenkovska brigada NOV Ju-

¹⁷¹ Arhiv VII, k. 119/1, f. 2, dok. 4. U depeši GŠH od 3. januara poslatoj Vrhovnom štabu NOV i POJ, piše: »Upućujemo 40 najboljih tenkista preko Visa za Italiju«.

¹⁷² Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945, str. 697. U depeši VŠ NOV i POJ piše: »U El Khatatbi (kod Kaira) u Egiptu otpočeo rad Tenkovske škole NOVJ, formirane uz pomoć vojnih vlasti V. Britanije«.

goslavije. Iz Brigade je deo ljudstva sa dotadašnjim komandan-
tom Vojom Radićem upućen u SSSR, kao jezgro za formiranje
2. tenkovske brigade NOVJ. S tim ljudstvo krenuo je i izvestan
broj pripadnika 1. Tenkovskog bataljona GŠ NOV i PO Hr-
vatske, pa su se borili na velikom prostoru naše zemlje i na
borbenom putu kroz Hercegovinu, Dalmaciju, Liku, Kordun,
Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Istru u sastavu 1. tenkovske

*Politički komesar 1. tenkovske lete
Ivan Gojak (levo) i Živko Petrović,
koji je kao komandir voda u 1. ten-
kovskoj brigadi poginuo u aprilu
1945. godine kod Tounja*

brigade, i od Sremskog fronta
kroz Slavoniju i Zagorje u sa-
stavu 2. tenkovske brigade do
konačnog oslobođenja zemlje,
na kojem ih je dosta ostavilo
svoje živote.

Posle odlaska prve grupe
u Italiju, komanda 1. tenkov-
skog bataljona ostala je ista i u
njoj je bilo upražnjeno mesto
zamenika političkog komesara.
Nasuprot tome, u četama su
izvršene veće kadrovske pro-
mene.

U 1. tenkovsku četu pre-
mešten je Ivan Gojak za poli-
tičkog komesara, dok je za
njegovog zamenika postavljen
Milan Maćešić do tada politič-
ki delegat voda.

U 2. tenkovskoj četi za
komandira je postavljen Ste-
van Stanojević dotadašnji za-

menik komandira iste čete, a za zamenika komandira - Ignja-
tije Vukić, dotada komandir voda. Za političkog komesara te
čete postavljen je Nikola Derikrava, dotadašnji zamenik poli-
tičkog komesara 1. čete, a za zamenika političkog komesara -
Ilija Mirković, do tada politički delegat voda.

U 3. tenkovskoj četi postavljen je Srećko Grego za zame-
nika komandira čete. Dotadašnji zamenik komandira čete Goj-
ko Buzadžić bio je predviđen za komandira čete, ali je polo-
vinom januara ranjen i upućen na lečenje i oporavak na Kor-
dun, pa je to mesto ostalo upražnjeno. U 3. četi nisu popu-

njena ni upražnjena mesta političkog komesara i njegovog zamjenika. Četa je od 10. januara 1944. godine bila zajedno sa 1. tenkovskom četom i Stab 1. tenkovskog bataljona je zbog malog broja vozila i ljudi u njenom sastavu odlučio da odloži postavljenje starešine na te dužnosti.

Postavljenja na dužnosti u komandama četa ozvaničena su naredbom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, dok su postavljenja na dužnosti komandira[^] i političkih delegata vodova izvršena po usmenom naređenju Štaba 1. tenkovskog bataljona

UPOTREBA I DEJSTVO 1. TENKOVSKJE ČETE U NAPADU NA OŠTARIJE

Krajem decembra 1943. godine smenjene su nemačke snage u Ogulinu, Rijeci i Karlovcu, pa je situacija na prostoru između Karlovca i Ogulina bila dosta neizvesna a prave namere neprijatelja nejasne. Radi toga je prvih dana januara 1944. godine 8. kordunaška divizija prebačena iz šireg rejona V. Kladuše u zahvat komunikacije Karlovac - Ogulin sa zadatkom da ruši železničku prugu i likvidira neprijateljeva uporišta kod železničkog mosta na reci Globornici. Na to je neprijatelj oštro reagovao, ali nije raspolagao jačim snagama i jedinice 8. divizije uspešno su odbijale sve njegove intervencije.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske 5. januara je izdao direktivu 4. korpusu (Historijski arhiv u Karlovcu, zbornik 8, str. 167) u kojoj je naglasio da »za sada još nema izgleda za direktan napad na Ogulin«, ali da je »potrebno angažovati snage 8. divizije na prostoru Ogulin - Karlovac napadajući već prema mogućoj situaciji neprijateljska uporišta od Ozlja do zaključno Oštarija i ugrožava samu komunikaciju Ogulin - Karlovac«. U direktivi piše da se »time postiže izvesna izolacija Ogulina i iznuđava neprijatelj na reakciju kod Karlovca i dobijaju elementi za pravilniju i tačniju ocjenu situacije«. Prva i 2. brigada 8. kordunaške divizije uspele su do 7. januara da oslobode Tounj i da likvidiraju neprijateljeve, posade oko Globorničkog mosta (Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 656), a već sutradan izvršile pokret bliže Ogulinu i pristupile pripremama za napad na Oštarije.

Komandantu 1. tenkovskog bataljona, posle završenog referisanja u Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske 9. januara

1944. godine naređeno je da u toku sutrašnjeg dana uputi jednu tenkovsku čet u sastav 8. kordunaške divizije u s. Josipdol radi podrške jedinica te divizije u napadu na s. Oštarije, a zavisno od razvoja situacije i radi podrške u napadu na Ogulin. Štab 1. tenkovskog bataljona je odlučio da za taj zadatak angažuje 1. tenkovsku čet u koja je tada bila locirana u Otočcu i u njen sastav uključi dva ispravna tenka iz 3. tenkovske čete koja je bila u s. Dabru.

Pred mrak 9. januara 1. tenkovska četa izvršila je marš iz Otočca preko s. Glavača i noću stigla u s. Dabar. Ovde su 2 tenka sa posadama ušla u sastav 1. tenkovske čete. Sada je u četi bilo 6 ispravnih tenkova »fiat-ansaldo«, 2 oklopna automobila »SPA« i 1 tenk »SPA«. Sređivanje četa završeno je u toku prepodneva 10. januara.¹⁷³

Uspeh 8. kordunaške divizije zabrinuo je neprijateljevo komandovanje odgovorno za tu teritoriju, pa je na sastanku komandanta nemačke 392. legionarske divizije¹⁷⁴ i komandanta zapovedništva karlovačkog sektora, održanom 9. januara u Karlovcu, odlučeno da se zajedničkim dejstvom legionara i ustaško-domobranskih snaga odbace naše snage od komunikacije Karlovac - Ogulin i snage u Karlovcu povežu s posadom u Ogulinu.

Ne znajući za planirane akcije neprijatelja, pripreme za napad na s. Oštarije su nastavljene. Posle završenih priprema 1. tenkovska četa je u 17 časova krenula na mare pravcem s. Dabar - s. Lička Jesenica - Plaški - s. Vojnovac - s. Josipdol gde je stigla oko 22 časa 10. januara. Marš-rutu dužine 41 km prešla je za 5 časova i, noću, na planinskom zemljištu, ostvarila prosečnu brzinu od 8 km/čas. U toku marša tri tenka su imala kvar i to: tenk »SPA« kod raskrsnice puteva u s. Ličkoj Jesenici, a dva tenka »fiat-ansaldo« na prostoru između s. Plavča Drage i s. Latina. Kvarovi na tenkovima »fiat-ansaldo« su otklonjeni uz pomoć mehaničara iz četne radionice, i oni su oko pola noći stigli u s. Josipdol, dok je tenk »SPA« ostao

¹⁷³ Marko Vidnjević u zabeleškama za monografiju piše daje četa 10. januara imala: dva tenkovska voda - svaki po 3 ispravna tenka »fiat-ansaldo«, vod oklopnih automobila - 2 oklopna automobila »SPA«, jedan tenk »SPA«, odeljenje mehaničara i intendantsko poluodeljenje.

¹⁷⁴ Ova divizija formirana je u avgustu 1943. godine u Austriji. Starešine su bili Nemci i Austrijanci, a njen vojnički sastav činili su mobilisani mladići sa teritorije Hrvatske i Bosne.

u kvaru i nije učestvovao u borbi. U toku marša četa je imala dva zastanka, i to na raskrsnici puteva u s. Ličkoj Jesenici i na izlasku iz Plaškog. Radi uštede goriva, vod oklopnih automobila kretao se ispred tenkova nešto većom brzinom i sačekivao na zastancima pristizanje tenkova (oni su imali zastanke od 40, a tenkovi od po 15 minuta).

U 5 časova i 30 minuta 11. januara 1. tenkovska četa krenula je iz očekujućeg rejonu pravcem s. Josipdol - s. Oštarije i, posle 40 minuta, izbila u borbeni raspored pešadije na polaznom položaju u visini zs. Pavlović Brda. Komandir čete odmah je uspostavio kontakt sa komandantom pešadijskog bataljona čije su čete bile raspoređene levo i desno od puta. On ga je upoznao sa rasporedom neprijatelja, zadatkom pešadijskog bataljona i pravcima napada pešadijskih četa, a zatim su zajednički utvrdili načine dejstva i međusobnu podršku i sadejstvo u toku napada.

Uporište Oštarije branile su dve domobranske satnije 3. pešadijske pukovnije i jedna ustaška satnija 33. ustaške bojne, naoružane sa 18 mitraljeza i puškomitraljeza, a ostali puškama. Odbrambeni rejonu odeljenja i vodova fortifikacijski su bili potpuno uređeni sa rovovima za stojeći stav. U međuprostoru odbrambenih rejonu bili su zidani bunkeru u kojima se nalazio po jedan, a u većim 2-3 puškomitraljeza ili mitraljeza. Ispred rovova i bunkera nalazila se jednoredna žičana prepreka, a u zahvatu puta dvoredna i troredna. Najjače utvrđena odbrana bila je na južnoj ivici zs. Ravnice i na istočnoj ivici sela u zahvatu puta s. Mihaljević Selo - s. Oštarije.

Prva brigada 8. kordunaške divizije, ojačana sa dve brdske baterije, jednom poljskom baterijom divizijske artiljerije i 1. tenkovskom četom 1. tenkovskog bataljona GŠH, dobila je zadatak da likvidira neprijateljevo uporište i zauzme Oštarije.

Početak napada u 7 časova 11. januara 1944. godine.

Brigadu je podržavao haubički divizion 4. korpusa.

Treća brigada 8. kordunaške divizije osiguravala je napad od Ogulina sa jugozapadnih padina Krpelja i s linije Bukovica - s. Salopek Selo, dok je 9. slovenačka brigada demonstrirala napad na spoljnu odbranu Ogulina niz padine Kopanika, Drenovca i Kilavca.

Bataljoni 1. brigade i Tenkovska četa dobili su ove zadatke:

- 1. pešadijski bataljon da izvrši zaobilazak preko željezničke stanice Oštarije i jugozapadnih padina Krpelja, i pređe u napad sa severoistočne strane pravcem s. Gornje Selo - Oštarije;

- 3. pešadijski bataljon da izvrši napad od Mihaljević Sela preko željezničke pruge na istočni deo Oštarija, sa zadatkom da uništi neprijatelja na tom pravcu dejstva i sadejstvuje 1. bataljonu u zauzimanju zs. Gornje Selo;

- 4. pešadijski bataljon da izvrši napad sa južne strane glavnim snagama u zahvatu puta s. Josipdol - Oštarije a jednom četom levo od komunikacije pravcem Grabe - Oštarije, sa zadatkom da u sadejstvu sa 1. tenkovskom četom ovlada zs. Ravnicama i južnim delom Oštarija, izbije u centar mesta i spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Ogulina;

- 1. tenkovska četa da podrži napad 4. pešadijskog bataljona u zahvatu komunikacije s. Josipdol - Oštarije i spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu Ogulina, i

- 2. pešadijski bataljon, koji je bio u rezervi, da bude spreman za uvođenje u borbu na pravcu zs. Pavlović Brdo - zs. Ravnice - Oštarije - s. Otoke.

Artiljerija je u artiljerijskoj pripremi napada od 30 minuta imala zadatak da neutrališe neprijatelja u bunkerima i obezbedi prodor tenkova i pešadije u centar Oštarija.

Komandir 1. tenkovske čete odlučio je i pri organizovanju sadejstva sa komandantom 4. pešadijskog bataljona utanačio da vod oklopnih automobila podrži napad pešadije na zs. Ravnice'i, dalje, ka centru Oštarija, dejstvujući putem, a sa tenkovskim vodovima da vatrom s mesta ispred polaznih položaja pešadije omogući joj savladavanje brisanog prostora i upad u prednji kraj neprijateljeve odbrane, a zatim, da zajedno sa pešadijom dejstvuju levo i desno od puta ka centru Oštarija. U slučaju da se neprijatelj pokuša izvući, Tenkovska četa imala je zadatak da pređe u gonjenje u pravcu s. Otoke.

Napad je počeo u 7 časova. Artiljerija je posle artiljerijske pripreme prenela vatru na centar Oštarija. Jedinice su na sva tri pravca prešle u napad i pokušale da se probiju u selo, ali su tenkovi i pešadija zaustavljeni. Vod oklopnih automobila dejstvovao je vatrom iz topova i mitraljeza po bunkerima i zahvatu puta i približio im se. Mitraljeska vatra iz bunkera nije prestajala, pešadija je zaleгла i nije mogla napred. Dejstvo mit-

raljeza iz tenkova s mesta levo i desno od puta nije davalo rezultata. Ni na njihovom pravcu pešadija nije mogla napred. Efekat artiljerijske vatre u toku artiljerijske pripreme, na koju se dosta računalo, bio je slab. Neprijatelj u bunkerima nije neutralisan i pružao je žestok otpor. Na svim pravcima osujećen je upad naših snaga u mesto ubitačnom vatrom neprijatelja.

U toj situaciji Štab 8. divizije odlučuje da se jedan broj topova privuče u neposrednu blizinu i, neposrednim gađanjem, pristupi uništavanju jednog po jednog bunkera. Za privlačenje topova upotrebljeni su oklopni automobili.¹⁷⁵ Tenkovski vod koji je dejstvovao desno od puta, premešten je za vreme zastoja napada kod drugog tenkovskog voda, tako da su u ponovljenom napadu svi tenkovi dejstvovali levo od puta, a oklopni automobili putem ka centru Oštarija.

Čim je počelo dejstvo artiljerijskih oruđa neposrednim gađanjem sa bliskih odstojanja, padali su jedan za drugim neprijateljevi zakloni i bunker. Neprijateljeva odbrana bila je za kratko vreme ozbiljno narušena. Jedinice su prodrle u centar Oštarija. Ostao je jedan dvospratni bunker u blizini raskrsnice u centru mesta, iz kojeg je zaustavljen prodor tenkova i pešadije ka centru. Vraćen je oklopni automobil da privuče top, pa je ubrzo i taj bunker likvidiran.¹⁷⁶ Neprijateljeve snage su se pokobile i pokušale da se izvuku u pravcu Ogulina udaljenog 6 km od Oštarija. Na otvorenom prostoru kod s. Otoke naišao je na delove 3. brigade, gde je posle pristizanja tenkova i oklopnih automobila potpuno razbijen. Samo se jedan manji deo uspeo probiti i izvestiti o sudbini uporišta i njegove posade u Oštarijama.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Marko Vidnjević u svojim zabeleškama za monografiju piše: »Na pravcu napada tenkovske čete isprečio se dvospratni bunker iz koga je neprijatelj zaustavio našu pešadiju ispred prednjeg kraja. Oklopni automobil dovukao je top i njegovu posadu u dvorište jedne kuće. U zidu je napravljen otvor za cev topa i posle četiri ispaljena topovska metka, preživeli delovi neprijatelja istakli su belu zastavu na bunkeru«.

¹⁷⁶ Komandir voda oklopnih automobila bio je Ignjatije Vukić.

¹⁷⁷ Arhiv VII, k. 112, f. 2, dok. 10. U izveštaju 4. korpusa Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o napadu na Oštarije piše: »Dejstvom artiljerije sa bliskog odstojanja padao je bunker po bunker. Još je ostao glavni bunker na samoj cesti koji je preprečio našim blindiranim kolima i pešadiji upad u samo mjesto. Tada je artiljerija privučena na najbliža odstojanja i likvidiran je i taj bunker. Padom toga bunkera bili su razbijeni neprijateljski položaji i naša borna kola i pešadija ušli su u mjesto, a neprijatelj se preko Otoka povukao za Ogulin uz velike gubitke«.

U napadu na Oštarije ubijeno je 80, a zarobljeno 134 neprijateljeva vojnika i 2 oficira. Zaplenjeno je 13 mitraljeza i puškomitraljeza i 200 pušaka, kao i dosta drugog ratnog materijala.

Tenkovska četa bila je pravilno upotrebljena, a zadaci tenkovskih vodova i voda oklopnih automobila proisticali su iz dobro procenjene situacije i bili su usklađeni sa zadacima pešadijskih jedinica. To niže starešine, a pre svega komandiri pešadijskih četa i vodova nisu potpuno iskoristili za energičniji i smeliji upad u naseljeno mesto.¹⁷⁸ Uzroka za to, ima više, od kojih je najznačajniji taj, što je vreme za organizovanje sadejstva između pešadije i tenkova bilo kratko. Tenkovska četa došla je u raspored pešadije na polaznom položaju na oko 40 minuta pre početka napada. Oklopni automobili i tenkovi zaustavili su se iza kuća pored puta, dok su pešadijske čete bile raspoređene u borbenom rasporedu na pravcima napada, pa je neposredno pred početak napada bilo rizično odvajati komandire pešadijskih četa od svojih jedinica. Iz istih razloga ni komandiri tenkovskih vodova i komandir tenkovske čete nisu mogli otići kod komandira pešadijskih četa. Komandir tenkovske čete morao se u kratkom vremenu upoznati sa zadatkom i rasporedom pešadijskog bataljona koji je četa podržavala, a morao je i da izda zadatke potčinjenim jedinicama i da organizuje sadejstvo sa komandantom pešadijskog bataljona. No, i pored toga, Štab 4. korpusa ocenio je da je napad na Oštarije dobro organizovan i izveden.¹⁷⁹

Iskustva iz upotrebe i dejstva Tenkovske čete u napadu na Oštarije bila su poučna. U ovom napadu prvi put su upotrebljeni oklopni automobili za vuču artiljerijskih oruđa bliže prednjem kraju neprijateljeve odbrane. Sadejstvo između arti-

¹⁷⁸ Zbornik, tom V, knjiga 23, dok. 68. U izveštaju Štaba 8. kordunaške divizije Štabu 4. korpusa o borbenim dejstvima za Oštarije, piše: »Bila je slaba saradnja između bornih kola i pješadije. Ni tu pješadija nije koristila mogućnosti koje su joj pružala borna kola. Inače, borna kola su se vrlo dobro pokazala. Naročito je došla do izražaja saradnja bornih kola i protivoklopnih topova, gdje su borna kola vukla topove na najbliža odstojanja gdje inače bez bornih kola ne bi mogli prići«.

¹⁷⁹ Zbornik, tom V, knjiga 33, dok. 483. U izveštaju 4. korpusa Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske piše: »Operacija je bila u svakom pogledu dobro pripremljena. Uprava i rukovođenje jedinicama, kako viših, tako i nižih, bila je dobra. Veza između jedinica, kao i sa artiljerijom bila je dobra, te se upravo tome ima zahvaliti tako brz i potpuni uspjeh«.

ljenje i tenkova bilo je primerno, iako nije bilo organizovano pre početka, već u toku izvođenja napada u skladu sa situacijom, a posebno s protivtenkovskom artiljerijom.

Noću 11/12. januara 1. tenkovska četa vratila se u s. Josipdol gde je u toku 12. januara izvršena analiza i kritički ocenjeno ponašanje svakog člana posade. Analizom je konstatovano da se istakao vod oklopnih automobila, čiji su prednji vozači bili Gojko Buzačić i Milan Švarc, ali da se i ostali sastav čete primerno zalagao. Pohvalu Tenkovskoj četi za isticanje i dobar rad u borbi dao je i Štab 8. kordunaške divizije, pa je ljudstvo čete sa još više oduševljenja pristupilo sređivanju borbene tehnike i ostalim pripremama za napad na Ogulin, koji je bio predviđen za 14. januar. Sa dejstvom Tenkovske čete bio je zadovoljan i komandant 1. tenkovskog bataljona koji se, za vreme pripreme napada, nalazio na komandnom mestu 8. divizije, a za vreme izvođenja borbenih dejstava na komandnom mestu njene 1. brigade.

UPOTREBA I DEJSTVO 1. TENKOVSKJE ČETE U ODBRANI PRAVCA TOUNJ - JOSIPDOL - PLAŠKI

Likvidacijom neprijatelja u Oštarijama omogućeno je našim snagama da se sa svih strana približe i podiđu neposrednoj odbrani Ogulina. Obruč oko ovog uporišta znatno je sužen. Sa oklopnih uzvišenja mogli su se osmatrati prilazi ka njemu i značajni objekti u gradu. To je iskoristio i komandir 1. tenkovske čete, pa je na uzvišenja severozapadno od s. Salopeki u toku prepodneva 13. januara izveo komandire vodova i vozače tenkova i oklopnih automobila. Oдавde su osmotrili pravce upotrebe tenkova i oklopnih automobila u napadu na grad.

Neprijatelj je, posle likvidacije uporišta Oštarije, ocenio opasnost koja pretili njegovim snagama u Ogulinu. Sa snagama nemačke 392. legionarske divizije i ustaško-domobranskim snagama prešao je 13. januara u napad od Karlovca u pravcu Ogulina. Taj pravac branila je 2. brigada 8. kordunaške divizije i jedva je odolevala pritisku neprijatelja, pa je planirani napad na Ogulin odložen. To je saopšteno i komandiru 1. tenkovske čete posle povratka sa izvidanja. Štab 8. kordunaške divizije je po odobrenju Štaba 4. korpusa izvršio pregrupisanje

snaga. Izvukao je 3. brigadu sa zapadnih padina Krpelja i preko s. Tounja uputio u pravcu s. D. Dubrava, a u opsadi Ogulina zadržao 1. brigadu, 9. slovenačku brigadu i Plaščanski partizanski odred. Prva tenkovska četa ostala je u s. Josipdolu sa zadatkom da bude spremna za dejstvo u pravcu Oštarija i Ogulina i, preko s. Skradnika, u pravcu Tounja. To je prvi put da se kompletna tenkovska četa zadržava u ulozi tenkovske rezerve pešadijske divizije, pa joj se, zbog nemanja dovoljno iskustva, ne daju svi elementi potrebni za konkretniju razradu varijanti dejstva i potpuniju organizaciju sadejstva na mogućim pravcima upotrebe (polazni položaj, linije razvoja, zadaci i raspored jedinica drugih rodova a posebno pešadijskih, varijante njihovog dejstva i si.).

Iz 1. tenkovske čete je 14. januara upućen jedan oklopni automobil pravcem s. Jospdol - s. Tounj - s. D. Dubrave. Na mestu nišandžije topa i mitraljeza bio je poručnik Marko Vidnjević, koji je, ujedno, komandovao posadom. Njihov zadatak bio je da utvrde dokle se probio neprijatelj koji napada od Karlovca, i da o tome izveste Štab 8. divizije i Štab 3. brigade koja je bila u pokretu od Tounja prema D. Dubravama. Na izlazu iz Tounja oklopni automobil sustigao je i pretekao kolonu 3. brigade, a kod s. Rebića naišao na jedinice 2. brigade koja je vršila protivnapad i vodila žestoku borbu sa neprijateljem. Odmah je stupio u borbu i podržao delove 2. brigade u zahvatu puta od Rebića ka južnoj ivici D. Dubrava. Pojava oklopnog automobila iznenadila je neprijatelja i on se pod pritiskom jedinica 2. brigade, uz osetne gubitke, povukao u D. Dubrave.

Posle završene borbe oklopni automobil krenuo nazad i ubrzo susreo jedinice 3. brigade. Posada je izvestila Štab te brigade o mestu neprijatelja i delova 2. brigade, a posle povratka u Josipdol poručnik Vidnjević podneo je izveštaj Štabu 8. kordunaške divizije.

Noću 15/16. januara vod oklopnih automobila prešao je iz Josipdola u Skradnik u rezervu 3. brigade, čiji su bataljoni vodili ogorčene borbe na prostoru između D. Dubrava i Tounja, jer je neprijatelj i dalje bio uporan da se preko Tounja i s. Košara probije ka Oštarijama i spoji sa snagama u Ogulinu. Treća brigada nije mogla doleteti pritisku, pa se pre podne 16. januara povukla na severoistočne padine Krpelja i severne pa-

dine Brezovice, gde su bili poslednji topografski jaki položaji s kojih se mogla osujetiti namera neprijatelja.

Raspored jedinica 3. brigade bio je ovakav:

- 1. pešadijski bataljon u zasedi na liniji severoistočne i severne padine Metešićevog brda, severna ivica s. Košare, a zatim duž železničke pruge do na 500 m zapadno od železničke stanice Kukača;

- 2. pešadijski bataljon u zasedi na jugoistočnim padinama N. Gračac (tt. 442) i dalje uz železničku prugu do ispred Tounja, povijajući se odatle ka jugozapadnim padinama Voudica;

- 4. pešadijski bataljon na jugozapadnim padinama Krpelja u visini železničke stanice Oštarije odakle je obezbeđivao bok i pozadinu 1. brigade od Ogulina, jer se ona povukla na položaje kod s. Josipdola, a glavnina 1. tenkovske čete iz Josipdola u rezervu 8. divizije u s. Plavča Dragu;

- 3. pešadijski bataljon u drugom ešelonu 1. brigade u s. Skradniku, i

- vod oklopnih automobila u s. Košare, 500 metara iza prednjeg kraja odbrane 1. pešadijskog bataljona, spreman za dejstvo putem u pravcu s. Tounja posle početka dejstva 1. pešadijskog bataljona.

Oko 15 časova i 30 minuta neprijatelj je ostvario jaku artiljerijsku vatru po položaju 3. brigade, čija je jačina bila naročito velika po položaju 1. pešadijskog bataljona. Na vatru neprijateljeve artiljerije nije se reagovalo, pa je njegova prethodnica od dve čete krenula u koloni od s. Tounja ka s. Košarama. Oko 16 časova kolona je podišla raskrsnici puteva kod železničke stanice Kukača, a artiljerija prenela vatru u dubinu ka s. Košarama. U tom momentu oba pešadijska bataljona otvorila su iznenadnu i snažnu vatru iz zasede po neprijatelju. Iznenaden vatrom, on se u neredu povlačio u pravcu s. Tounja, ostavljajući bogat ratni plen i veliki broj mrtvih.¹⁸⁰ Ubrzo su naišli oklopni automobili i putem produžili ka Tounju. U tom pravcu krenuli su i 1. i 2. pešadijski bataljon. Na okuci ispred mosta na reci Tounjčici, prvi oklopni automobil naleteo je na kolonu neprijateljevih vojnika koji su trčeći nosili minobacače. Iz oklopnih automobila otvorena je vatra po koloni.

¹⁸⁰ Zbornik, tom V, knjiga 23, dok. 81.

Mnogi su pali pogodoeni, a posle pristizanja pešadije dosta ih je zarobljeno. Zapljena su 4 minobacača i jedna protivtenkovska puška.

U prvi sumrak pristigla je neprijateljeva glavnina na r. Tounjčicu i, uz podršku artiljerijske vatre, prešla u napad, a naše snage su se preko s. Košara, s. Skradnika i zs. Bokulića povukle u s. Vojnovac radi odbrane Plašćanske doline.

Za uspešnost dejstva voda oklopnih automobila kod s. Tounja komandir voda nagrađen je automatom, a posade pohvaljene od komandanta 8. kordunaške divizije potpukovnika Miloša Šumonje.

U toku 17. januara vod oklopnih automobila angažovan za izviđanje pravca s. Josipdol - s. Vojnovac. U toku izvršenja zadatka osmotrila ih je avijacija, bombardovala ih i teže je, van oklopnog automobila, ranjen potporučnik Gojko Buzačić, zamenik komandira 3. tenkovske čete. Gojko je bio izvanredan vozač. U oskudici vozača, on je kao zamenik komandira 3. čete vozio jedan oklopni automobil u napadu na Oštarije i u ovoj akciji. Istog dana vod oklopnih automobila je u ulozi zaštitnice štitio izvlačenje delova 8. divizije od Josipdola ka Vojnovcu.

Snage nemačke 392. legionarske divizije spojile su se sa snagama u Ogulinu, a posle nekoliko dana usmerile dejstva od Josipdola preko s. Modruše ka Brinju i od Josipdola preko Vojnovca i Trojvrha u pravcu Plaškog. Na Trojvrhu i kod Vojnovca vođene su svakodnevne borbe počev od 22. januara. Prva i 3. brigada 8. divizije i Plašćanski partizanski odred organizovali su odbranu s prednjim krajem na liniji Vajin Vrh, Vojnovac, Trojvrh, s. Sabljaki Modruški sa težištem odbrane na Trojvrhu. Vod oklopnih automobila imao je zadatak da od železničke stanice Vojnovac brani u zahvatu puta pravac Vojnovac - s. Latin - Plaški i da obezbedi desni bok delova 1. brigade na Trojvrhu i levi bok delova Plašćanskog odreda u odbрани Vajina Vrh, Mudrić Glavice i Viška.

Neprijatelj je uporno napadao Trojvrh i u trodnevnim neprekidnim borbama uspeo da zauzme položaje pešadijskih brigada koje su bile primorane da se 27. januara povuku i organizuju odbranu na liniji zs. Vukelići - s. Janja Gora - Plaški. Vod oklopnih automobila uspešno se branio u zahvatu puta i, bočnim dejstvom, olakšavao odbranu na

Trojvrhu i jedinica Plaščanskog odreda desno od puta. On je u potpunosti obezbedio spoj između odreda i brigade i osigurao njihove bokove. Posle toga vod je ostao 28. januara u Plaškom gde je popunjen, a 29. januara se povukao u s. Plavča Dragu u sastav 1. čete.¹⁸¹

Glavnina Tenkovske čete bila je za sve vreme u rezervi 8. divizije. Tenkovi su čuvani za ofanzivna dejstva, jer se cenilo da je neprijateljeva ofanziva prolazna i da će se uskoro izvesti napad na Ogulin. Angažovanost voda oklopnih automobila bila je skoro neprekidna. Za dve nedelje borbenih dejstava vod je dobijao raznovrsne zadatke. Sve ih je uspešno izvršio, kako one u ulozi izviđačkog organa, tako i u ulozi rezerve u odbrani sa prelaskom u protivnapad, u ulozi zaštitnice i u samostalnoj odbrani tenkoprohodnog pravca u zahvatu puta.

U petnaestodnevni borbama stečena su bogata iskustva, a posebno o načinu upotrebe i sagledavanja borbenih mogućnosti oklopnih automobila. Odlazak iz ove čete stručnih ljudi za Italiju, nije se negativno odrazio na njenu uspešnost u borbi. Tome je najviše doprinelo maksimalno angažovanje starijih, stručnijih i iskusnijih tenkista, dobro rukovođenje četom i pravovremena pomoć štaba bataljona. Prednji vozači oklopnih automobila bili su zamenik komandira 3. čete i pomoćnik po tehničkoj službi čete, potporučnici Gojko Buzadžić i Milan Švarc.

BORBA 1. TENKOVSKJE ČETE S UBAČENIM NEPRIJATELJEVIM SNAGAMA U SELU DABRU

Nemačka 392. legionarska divizija, oslanjajući se na jako ustaško-domobransko uporište u Ogulinu, držala je početkom februara delove Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, železničku prugu Rijeka - Ogulin - Karlovac i pravac Josipdol - Senj. U njenom sastavu postojao je »trup«. To je bila specijalna udarna grupa koja je munjevitim i snažnim udarima u našoj pozadini nastojala da dezorganizuje naše snage, osujeti naše

¹⁸¹ Ignjatije Vukić u svojim zabeleškama za monografiju piše: »Te iste večeri dobio sam zadatak da se odmah javim u Štab 1. tenkovskog bataljona u Babin Potok. Tamo sam stigao 31. januara. Tu mi je saopšteno da sam postavljen za zamenika komandira 2. tenkovske čete koja je takode bila locirana u Babin Potoku. Komandir čete bio je Stevan Stanojević, a politički komesar čete Nikola Derikrava.

planove i izazove višestruke posledice. Njegova dejstva bila su drska i brutalna. U januaru je u s. Škaliću ubio 35, a u s. Drežnici 120 ljudi, žena i dece. Da bi se bolje zamaskirao, povremeno se maskirao i upadao na našu teritoriju s partizanskim kapama na kojima je bila zvezda petokraka.¹⁸²

Za logor na našoj teritoriji, »trup« je birao mesta koja su se nalazila u gušće pošumljenom terenu, na udaljenosti od puteva, staza, naselja, pašnjaka i, po mogućnosti, blizu kakvog izvora pitke vode ili potoka. Nastojalo se da bude na pola brda, na kosinama s ulegnućima, jer su mu takva mesta omogućavala da se u slučaju da bude otkriven i napadnut, brzo rasprši i lakše se izvuče. Takvih mesta bilo je više na prostoru Velike i Male Kapele i na njihovim obroncima, jer je za svaki zadatak menjao mesto. Početkom februara izabrao je mesto za logor na zapadnim padinama Jožića Vrha (3,5 km severno od Dabra), u koji je došao iz Brinja. Odatle se moglo upadati i dejstvovati u više mesta i pravaca, a bilo je olakšano i oslanjanje na neke porodice svojih istomišljenika u s. Dabru, s. Lipicama, s. Letincu i s. Glibodolu. Iz tog reiona mogao se lako preseći put snabdevanja životnim namirnicama ugroženog naroda Hrvatskog primorja i solju, petrolejem i obučom, osiromašenog i popaljenog naroda dela Like, Korduna i Banije,¹⁸³ koji se odvijao najviše preko s. Dabra.

Prva tenkovska četa napustila je s. Plavča Dragu 1. februara. Tenk »SPA« ostao je na popravci na raskršnici puteva u s. Ličkoj Jesenici, dok su sva ostala vozila prešla u Dabar. Četa se smestila u kući lugara Bude Potkonjaka u centru sela. Tada je u rezervoarima tenkova bilo u proseku po 10 litara goriva, pa su bili sposobni samo za dejstvo vatrom s mesta. Vozila su smeštena u dvorištu ispod nadstrešnice, a ljudstvo u

¹⁸² Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945, str. 679. GŠ NOV i PO Hrvatske uputio je 3. februara 1944. godine raspis svim jedinicama o pojavi »nemačkih trupa« i o merama za suzbijanje njihovih dejstava na oslobođenoj teritoriji.

¹⁸³ Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 8, str. 208. U izveštaju sa kretanja na tromedi Like, gorskog kotara i Korduna, vođa »trupa«, poručnik Alfons Vinski, piše, pored ostalog, da je »otkrio kanal kojim se vrši opskrba živim namirnicama gladu ugroženih područja« i da se »u Liku, Gorski kotar i Hrvatsko primorje doprema na desetine tona žitarica iz Korduna, Banije i Slavonije, što se zamenjuje za so, petrolej i odeću. To se obavlja planinski putemljcima«. Navodi da je »uhvatio grupu od 8 žena i ubio ih« i da »taj kanal neprekidno radi, ali je sada presečen«.

kući. Četa se obezbedila stražom sa dva stražarska mesta - jedno ispred kuće, a drugo u dvorištu kod tehnike.

Komanda čete organizovala je sutradan kružnu odbranu mesta. Vodovima je odredila odbrambene rejone u kojima je svakom borbenom vozilu preciziran položaj i sektor dejstva. Vozila su na znak uzbune morala u što je moguće kraćem vremenu posesti vatrene položaje, na njima ugasiti motore i braniti s vatrom s mesta. Rezervno ljudstvo, koje je trebalo obučavati za tenkiste, raspoređeno je između tenkova. Imalo je zadatak da brani međuprostore i štiti tenkove. Na kraju je izvršena provera postupaka na znak za uzbunu, i ustanovljeno da su sve posade borbenih vozila i rezervno ljudstvo brzo i organizovano poseli svoje položaje.

Noću 2/3. februara iz Dabra su se povukli delovi 13. primorsko-goranske divizije tako da je ostala samo 1. tenkovska četa. Komandir čete je izjutra 3. februara izvestio telefonom Štab 1. tenkovskog bataljona o situaciji i zahtevao da se četi što pre doturi gorivo i mazivo. Ubrzo je komandant bataljona obavestio komandira čete da je intendant bataljona Vukašin Delić upućen sa kamionom u s. Frkašić po benzin, i da će ga doturiti u četu, a zatim mu naredio da pripremi jedan tenkovski vod po koji će u toku dana doći kamioni da ga prevezu u Topunsko radi obezbeđenja ZAVNOH-a i drugih institucija. Komanda čete odlučila je da to bude 1. tenkovski vod i njegov komandir Vlado Komarov.

Radi osmatranja prilaza ka centru sela, na uzvišenju kod crkve bio je isturen osmatrač. On je u prepodnevnom časovima izvestio komandira čete da čuje dejstvo mitraljeske i puščane vatre u pravcu s. Letinca. Radi toga je komandir uputio patrolu u pravcu zs. Zapolja, a drugu u pravcu Ljuštinove Drage i Vučjaka.

Negde oko 12 časova došla su 2 kamiona za prevoz tenkova. Na kamionima je prevezena do s. Dabra grupa Jevreja koja se uputila ka Jadranskoj obali da bi se iz Senja ili neke druge luke prevezla brodom u južnu Italiju. Nakon pola časa eksplodirale su dve minobacačke mine u blizini centra sela. Četi je data uzbuna. Eksplozije mina bile su učestalije i sve više se približavale centru sela. Grupa Jevreja razbežala se u pravcu zaseoka Bobići, a kamioni koji su došli po tenkove vratili su se nazad. Jedna mina pogodila je kuću u kojoj je bila

smeštena četa. Telefonska veza je prekinuta. Rezervne posade su posele položaje, a isturene patrole se trkom povukle. Od zaseoka Zapolje u raščlanjenom poretku nastupala je neprijateljeva pešadija. Po njoj je otvorilo vatru ljudstvo rezervnih posada iz pušaka i nekoliko automata, a sedamnaestogodišnji Ilija Lukić iz puškomitraljeza »brno« sa uzvišenja iza zida crkve. Neprijatelj se razvio u streljački stroj i pokušao da se, po delovima, približi centru sela.

U dvorištu rade motori, ali tenkovi ne izlaze. Do njih je dotrčao ljutit komandir čete. U prvom tenku do izlaznih vrata sedeo je mitraljezac, a njegov vozač pokušavao je da ručnim pokretačem aktivira motor, a zatim je izvestio komandira da je tenk u kvaru. Kada je video da je zaprečen izlaz iz dvorišta ostalim vozilima, komandir je dohvatio metarsku cepanicu i naslonio je na zadnji deo tenka u kvaru. Vozaču narednog tenka naredio je da krene napred i ovaj je pažljivo oslonio prednji deo svog tenka na cepanicu i guranjem isterao pokvareni tenk kroz kapiju, te oslobodio izlaz ostalim tenkovima i oklopnom automobilu.

Jedan za drugim brzo su izašli svi tenkovi i oklopni automobil i poseli položaje za odbranu. Iz mitraljeza su otvorili vatru i zaustavili »trup«, koji nije mogao napred a nazad nije hteo da se povuče. Dejstvovao je vatrom i čekao povoljniji trenutak da se izvuče, a tenkovi zbog pomanjkanja goriva nisu mogli biti angažovani za napad. Situacija uopšte nije bila jasna i nije se znalo o kakvom se neprijatelju radi i kakve njegove snage mogu naići.

Borba je postepeno jenjavala. Samo je Ilija povremeno dejstvovao iz puškomitraljeza i borci koji su bili na uzvišenju kod crkve. Neprijatelj je odustao od upada u mesto. Naišli su gusti oblaci od Male Kapele i počeo je da pada krupan i gust sneg. To je neprijatelj iskoristio da se pod zaštitom slabe vidljivosti i vejavice povuče preko zs. Zapolja u pravcu Male Kapele.

Komanda čete je posle borbe uputila patrolu na vrh Male Kapele da od kuće Janka Vlasisavljevića izvesti Štab 1. tenkovskog bataljona o situaciji, prenese zahtev za dotur goriva četi i da traži zaštitu pešadije. Međutim, kuvar Špiro Stošić nije imao raspored u borbenim vozilima i nije znao gde mu je mesto u rasporedu čete, pa je samoinicijativno otišao u s. Ličku

Jesenicu i put od 12 km prešao za jedan čas. Dotrčao je do odeljenja mehaničara koje je radilo na popravci tenka »SPA« i obavestio ih o situaciji. Odatle je izvešten Štab 1. tenkovskog bataljona, koji je upoznao Glavni štab NOV i PO Hrvatske, a ovaj je naredio 4. korpusu da iz najbliže divizije uputi pešadijsku jedinicu u s. Dabar.

Kvar na tenku brzo je otklonjen. Predveče je četa prešla u zaselak Bobiće i, osloncem na k. 741, organizovala odbranu tog rejonu. U sumrak je u četu došao komandant bataljona Vlajko Vlasisavljević i doturio četi gorivo. Saslušao je izveštaj komandira čete i naredio da se u toku noći četa premesti na vrh Male Kapele u kuću Janka Vlasisavljevića, a 4. februara da pređe u s. Ličku Jesenicu. To je i ostvareno.

U Dabar je upućen 1. pešadijski bataljon 3. brigade 8. kordunaške divizije. Put poprečnim stazama kroz Malu Kapelu od Plavča Drage do zs. Bobića prešao je bez zastanka za manje od 3 časa. U Bobićima je komandir Tenkovske čete upoznao štab pešadijskog bataljona sa situacijom, a zatim je bataljon produžio preko zs. Selišta ka zapadnim padinama Kujače, gde je naišao na osiguravajuće delove neprijatelja i odbacio ih preko Kliščine žljebe ka južnim padinama Jožić Vrha. Po vetrovitom vremenu i gustoj mećavi u nekoliko žestokih napada i odbijanja neprijateljevih protivnapada, zauzet je Jožić Vrha a neprijatelj je proteran u pravcu s. Letinac. Bataljon se 4. februara vratio u s. Plavča Dragu u sastav svoje brigade.

Tenkovska četa uspešno je izvršila zadatak. Imala je jednog ranjenog borca.¹⁸⁴ Komanda čete je izjutra 4. februara pred strojem ispred kuće Janka Vlasisavljevića pohvalila veći deo ljudstva za dobro držanje u borbi, a Iliju Lukića nagradila automatom. Uspehu je najviše doprinelo pravovremeno pred-uzimanje odbrambenih mera u rejonu razmeštaja i dobro rukovođenje četom.¹⁸⁵

ODLAZAK DRUGE GRUPE TENKISTA U ITALIJU

U svim jedinicama NOV Hrvatske u februaru je birano novo ljudstvo za formiranje tenkovskih jedinica u Italiji. Glavni štab naredio je Štabu 1. tenkovskog bataljona da iz svog sastava odredi još jednu grupu tenkista, koji će biti upućeni u Italiju ili

¹⁸⁴ Ranjen je Stevo Obradović.

¹⁸⁵ Komandir čete, Petar Živković, bio je odsutan. Četom su komandovali poručnik Marko Vidnjević kao komandir i Ivan Gojak kao politički komesar.

u SSSR. Ljudstvo je izabrala komanda bataljona na sličan način kao i za prvu grupu, vodeći računa da u tenkovskim četama ostane po nekoliko iskusnih starešina i stručnih ljudi na komandnim dužnostima, koji će obučavati novo ljudstvo i obnoviti borbenu sposobnost bataljona. Ukupno je određeno 38 mitraljezaca, vozača i starešina, a najviše iz 1. i 3. tenkovske čete i, od tada, 3. tenkovska četa nije se obnavljala. Krajem februara u s. G. Babin Potok, gde se ljudstvo prikupljalo, došlo je 20 tenkista iz Slovenije pod komandom Nace Goluba, oko 30 vozača motornih vozila iz auto-bataljona GŠ NOV i PO Hrvatske i nekoliko drugova predviđenih za vazduhoplovne jedinice, tako da je bilo ukupno oko 95 ljudi. Za komandanta grupe određen je kapetan Vlajko Vlasisavljević, a za političkog komesara Milić Petrović.

Grupa je po jakoj zimi i visokom snegu krenula 29. februara iz s. D. Babin Potoka na dug i težak put. Maršovala je preko Korenice, s. Jošana, s. Udbine, s. Mazina i s. Dobrog Sela, prešla kod Martin Broda reku Unu i produžila ka Drvaru u koji je stigla 4. marta. Ovde je ostala 18 dana zajedno sa ljudstvom koje je došlo iz drugih jedinica NOVJ, čekajući da se u Drvarsko ili Glamočno polje spuste saveznički avioni i prevezu ljudstvo za Italiju ili SSSR.

Očekivanja se nisu ostvarila. Avioni se nisu spustili na Drvarsko polje, iako je nekoliko puta zamišljena pista čišćena od snega. Veći deo pripadnika 1. tenkovskog bataljona sa delom ljudstva iz drugih jedinica NOVJ upućen je iz Drvara 22. marta ka Glamočkom polju i, kada su preko Prekaje i Šator-planine došli u s. Tičevo,¹⁸⁶ u Štabu 5. korpusa saopšteno im je da se prevoženje avionima ne može izvršiti te da se moraju probijati ka jadranskoj obali. Sutradan je grupa suprotnim padinama Šator-planine krenula natrag. Predveče 23. marta je stigla u s. Trubar. Tu se teže razboleo Vlajko Vlasisavljević, pa je grupu preuzeo poručnik Petar Živković. Vlajko se posle

¹⁸⁶ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941 - 1945, str. 672 i 673. Vrhovni štab NOV i POJ uputio je 9. februara depešu GŠ NOV i PO Hrvatske da se tenkisti, avijatičari i mornari, upućuju u Drvar, a u depeši od 21. februara da se »svi partizani vazduhoplovne, tenkovske i šoferske struke bez obzira na dužnost i položaj, najhitnije upute u Štab 5. udarnog korpusa NOVJ, odakle će krenuti za SSSR radi obuke«, pa je na osnovu ove depeše grupa krenula iz Drvara 22. marta ka Glamočkom polju.

ozdravljenja vratio u Drvar i, nakon izvesnog vremena, doveo ostalo ljudstvo u Italiju.

Posle kraćeg odmora i večere, grupa je produžila noću uz korito reke Une, koju je, radi zaobilaska neprijateljevih uporišta, morala više puta gaziti i prelaziti s jedne na drugu stranu obale. Posle izlaska iz kanjona Une naišla je na četnike i, nakon kraće borbe, nastavila put ka s. Glogovu, a odavde ka s. Dalmatinskoj Krupi u koju je stigla 27. marta. Nakon jednodnevnog odmora nastavila je marš ka jadranskoj obali. Uz put je 29. marta napadnuta od neprijatelja u s. Banjevcu i pod borbom se povlačila u pravcu s. Stankovce, gde se predveče spojila sa delovima 19. dalmatinske divizije. U toj borbi poginulo je i nestalo nekoliko drugova.

Grupa se 30. marta uputila u pravcu s. Turanj na jadranskoj obali. Uveče, posle pristizanja ispred sela, obaveštena je da se u njemu nalaze nemačke patrole koje su došle iz Biograda i Zadra. Odatle se povukla dalje od obale i narednog dana krenula ka s. Filip Jakovu. Kada je došla u blizinu tog mesta, saznala je da se u njemu nalaze nemačke snage. Od mesnog narodnooslobodilačkog odbora obaveštena je da će uveče doploviti čamci van naselja, i na to je mesto jedan odbornik odveo grupu. Po mraku se ukrcao u 5 ribarskih čamaca, koji su na vesla pre svanuća doplovili na Pašman. Odavde je ljudstvo prešlo pešice na suprotnu stranu Pašmana i predanilo u jednom maslinjaku. Po mraku su uz obalu pristali slični čamci i prevezli grupu na Dugi otok, a s njega, posle dva dana odmora, jednim naoružanim motornim brodom noću na jedan od Kornatskih otoka. Tu je brod predanio i naredne noći produžio za Vis, gde je stigao izjutra 6. aprila.

Ljudstvo se na Visu odmorilo, preobuklo u engleske uniforme i 11. aprila krenulo u luku Komizu. Ovde se ukrcao u jedan veći naoružani motorni brod. U prepodnevnom časovima zaplovili su ka italijanskoj obali i uveče stigli ispred luke Vieste, gde se brod usidrio i ostao celu noć. Izjutra je ljudstvo prešlo na engleski ratni brod i 14. aprila se iskrcao u luku Bari, a zatim kamionima prevezeno u Karovinj. Tu je ostalo 5 dana u karantinu radi pregleda i oporavka. Nakon toga vratilo se u Bari, odakle je prevezeno vozom do Taranta, a zatim engleskim putničkim brodom do Aleksandrije, te odatle kamionima preko Kaira u El Khatatbu u koju je stiglo 26. ap-

mila. U nastavnom centru kod Khatatbe završilo je stručnu tenkovsku obuku, a zatim se vratilo u Italiju i priključilo ranije obučavanom ljudstvu za formiranje 1. tenkovske brigade NOVJ. Odavde je deo starešina i boraca otišao preko severne Afrike i Bliskog istoka za SSSR radi formiranja 2. tenkovske brigade NOVJ.

Deo ljudstva koji je zadržan u Drvaru, krenuo je na put 15 dana kasnije. Kapetan Vlajko Vlasisavljević ga je proveo približno istim putem. Ali, tih dana nije bilo jače neprijateljeve aktivnosti, pa se grupa lakše probijala do jadranske obale i preko Jadranskog mora za Italiju.¹⁸⁷

Put druge grupe bio je naporan i riskantan. Na prostoru kojim se probijala do jadranske obale, neprijatelj je izvodio »zimске operacije« i na putu je bila izložena raznim nevoljama. Maršovalo se po visokom snegu, po niskim temperaturama, bespuću, često gladni, više puta se sukobljavala sa neprijateljem i bila izložena dejstvu neprijateljeve avijacije, a u toku prevoženja morem do otoka Visa na nenaoružanim i neobezbeđenim čamcima pretila joj je stalna opasnost od uništenja mornaričkih snaga i neprijateljevih morskih mina.

Dvomesечne teškoće do stizanja u El Khatatbu izdržali su ljudi jake volje i upornosti, odlučni i hrabri. Takvi su upućivani u Italiju i SSSR radi formiranja krupnijih tenkovskih jedinica i reprezentovanja NOVJ. Samo takvi su mogli biti tenkisti, a oni su to kasnije potvrdili na pobedonosnom putu 1. i 2. tenkovske brigade NOVJ od njihovog dolaska na tlo naše domovine do njenog konačnog oslobođenja, a posebno u završnim operacijama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Odlazak velikog broja starešina i obučenih posada umanjio je stručnu sposobnost i borbenu efikasnost tenkovskih četa i bataljona. Za nepuna dva meseca iz bataljona je otišla većina onih koji su se iskazali u likvidaciji mnogih uporišta u Lici, Kordunu, Baniji, Cazinskoj krajini i Hrvatskom primorju, i onih koji su popravili i evakuisali znatan broj oštećenih i napuštenih vozila italijanske okupacione armije i olakšali formiranje 1. tenkovskog bataljona. U kratkom vremenskom periodu Bataljon su napustila 4 komandira tenkovskih četa (Petar Živković, Petar Peurača, Mirko Bajić i Stevan Stanojević), 3

¹⁸⁷ Put druge grupe tenkista za Italiju rekonstruisan je na osnovu sećanja Milica Petrovića, komesara grupe, Ignjatije Vukića i Ilije Lukića.

politička rukovodioca ranga komesara četa (Dane Marinković, Milić Petrović i Ivan Gojak), zamenik komandira čete Ignjatije Vukić, zamenik političkog komesara čete Milan Maćešić, rukovodilac SKOJ-a u bataljonu Vinko Babić, mnogi komandiri i politički delegati vodova, vozači i mitraljesci: Živko Petrović, Arso Vlasisavljević, Branko Marušić, David Lenac, Ivan Naranđža, Dušan Karamarković, Branko Crevar, Stevan Leka, Mirko Herman, Zrinko Kučan, Stevo Obradović, Milan Štrbac, Vlado Crnogaj, Simo Vukas, Milivoje Cvjetišić, Ilija Lukić i drugi.

Na novu dužnost premešten je i prvi politički komesar 1. tenkovskog bataljona Stanislav Boršić. Bio je poznati predratni sindikalni aktivista, borac za radnička prava i član KPJ od 1938. godine, pa se prema borcima i starešinama znao ophoditi, a mlađe poučiti i posavetovati.

Iz 1. tenkovskog bataljona otišao je i komandant Vlajko. On najviše zaslužuje da se o njemu nešto posebno kaže. Pod njegovim rukovođenjem osposobljeni su prvi zaplenjeni tenkovi i on je kao dotadašnji istaknuti komandir čete ličkih ustanika postao komandir Prvog tenkovskog voda, a nakon godinu dana - komandir Prve tenkovske čete. Imao je istančana merila vrednovanja ljudi i znao je da izabere prave borce i starešine, da ih osposobi, da Tenkovsku četu uspešno vodi kroz borbu, učvrsti je i pripremi da posle nešto više od šest meseci prihvati veći broj borbenih vozila i preraste u 1. tenkovski bataljon NOV Hrvatske, čiji je on bio i prvi komandant. Stizao je svugde gde je trebalo i brzo odlučivao. Krasili su ga istinitost i odlučnost. Svoje ocene, mišljenja i stavove neposredno je izražavao pred potčinjenim i pretpostavljenim, a posebno kada se radilo o vrednovanju upotrebe i učinka tenkova i postupaka tenkista u borbi. Uvek je bio strog, ali i pravičan, pa su ga potčinjeni poštovali, a pretpostavljeni cenili. Znao je pravovremeno podstaći ljude, opravdano ih prekoriti, pomoći im da razviju uverenje da nema situacija i teškoća koje se razumnom odlučnošću, voljom i samopregornim radom ne mogu savladati. Njegovi rukovodilački i ljudski kvaliteti primili su i njegovi potčinjeni, pa su oni, koji su ga nasledili u komandama četa i u štabu bataljona, uspeli da jedinice bataljona ponovo osposobe, postupno ih stručno dograde i pripreme za savladavanje najvećih teškoća, što će sled događaja i potvrditi.

*Komandant bataljona kapetan
Budislav Pribić*

*Politički komesar bataljona
Milić Novaković*

OBNAVLJANJE KADROVA I POPUNA

1. TENKOVSKOG BATALJONA

Bataljon je kadrovski obnovljen uzdizanjem starešina sa nižih na više dužnosti. Za komandanta 1. tenkovskog bataljona postavljen je kapetan Budislav Pribić, dotadašnji zamenik komandanta bataljona. Zamenika komandanta bataljona primio je kapetan Oscar Turibli. Politički komesar je bio Milić Novaković, a za njegovog zamenika postavljen je Nikola Derikrava, dotadašnji politički komesar 2. tenkovske čete. Intendant je ostao Vukašin Delić, a za sekretara SKOJ-a određen je Dušan Zaklan. U Štabu 1. bataljona ostalo je upražnjeno mesto referenta tehnike bataljona.

Treća tenkovska četa je ukinuta, pa su kadrovski obnovljene samo dve tenkovske čete. Na dužnosti komandira čete postavljena su dva najiskusnija zamenika komandira četa, a i

pri izboru ljudi za ostale dužnosti, vodilo se računa da budu sposobni, ugledni i već afirmisani tenkisti. U komandama četa postavljeni su:

- u 1. tenkovskoj četi za komandira poručnik Marko Vidnjević, za političkog komešara Vaso Pejnović, za zamenika komandira potporučnik Milan Švarc, a za zamenika političkog komesara Dušan Leka. Dužnost referenta tehnike čete, obavljao je potporučnik Srećko Grego, dotadašnji zamenik komandira 3. tenkovske čete, i

- u 2. tenkovskoj četi za komandira čete potporučnik Gojko Buzadžić, za političkog komesara Ilija Mirković, za zamenika komandira potporučnik Ivan Sudar, a za zamenika političkog komesara Miloš Basara. Mesto referenta tehnike ostalo je upražnjeno i tu dužnost obavljao je Virginio Siminario.

Dužnost komandira Radioničkog odeljenja u bataljonu obavljao je Mario Jelenčić.

Komandiri i politički delegati vodova u četama bili su: Vlado Komarov, Milan Žigić, Celestino Airagi, Vukašin Nakarada, Aleksandar Vranješ, Milan Kosanović, Dušan Zaklan (ujedno i sekretar SKOJ-a u bataljonu), Milić Blagojević i Stanko Sudar. U svakoj četi ostalo je upražnjeno po jedno mesto komandira i političkog delegata voda.

Postavljenja u štabu bataljona regulisana su naredbama Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske,¹⁸⁸ dok su postavljenja u četama i vodovima regulisana pisanom naredbom Štaba 1. tenkovskog bataljona. Proizvodnja i unapređenja u podoficirske činove izvršena su naredbama GŠ NOV i POH, a proizvođenja i unapređenja u oficirske činove naredbama Vrhovnog štaba NOV i POJ obavljenim u biltenu Vrhovnog štaba.

Popuna boračkim sastavom nije išla brzo i lako. Ljudstvo je pristizalo postupno u januaru, februaru i u prvoj polovini marta. Dolazilo je iz svih divizija 4. korpusa, a najviše ih je došlo iz 8. kordunaške divizije. Svi su bili provereni borci. Ve-

¹⁸⁸ Zbornik, tom V, knjiga 25, dok. 15. Naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske od 7. marta 1944. godine razrešen je dužnosti komandant 1. tenkovskog bataljona NOV Hrvatske kapetan Vlajko Vlasisavljević i stavljen na raspolaganje GŠ NOV i PO Hrvatske, a postavljen za komandanta 1. tenkovskog bataljona NOV Hrvatske Budislav Pribić, kapetan, dotadašnji zamenik komandanta istog bataljona.

Istom naredbom proizvedena su u podoficirske činove četiri tenkista i to:

- u čin starijeg vodnika Vukašin Delić i Milan Žigić, i
- u čin vodnika Vladimir Komarov i Celestino Airagi.

čina je obavljala komandne ili političke dužnosti i niko nije bio nezadovoljan što je u tenkovskom bataljonu raspoređen na dužnost mitraljesca. Među njima je bilo komandira i političkih delegata vodova. Neki su obavljali dužnosti zamenika političkih komesara četa, a bilo je i takvih koji su došli na dužnosti ađutanata pešadijskih bataljona.¹⁸⁹

Niko od pristiglih, osim želje da budu tenkisti, nije imao nikakvih tenkovskih znanja. Brzo su ovladali tenkovskim naoružanjem i raspoređeni u tenkove i oklopne automobile, a nekima je poverena dužnost političkih delegata vodova. Bili su mladi i osećali se gordim i ponosnim što su im poverena borbena vozila kojih nije bilo dovoljno. Podsećali su se na Ljubovo, Poloj, Drenovaču i druge borbe u kojima su neki i sami učestvovali. Podsećali su se i na svoje drugove koji su u tim borbama dali živote da bi zaplenili tenkove koji se sada njima dodeljuju da se njima koriste u borbi za oslobođenje. Svi su nastojali da što više nauče, da ovladaju voženjem. Ali svaka kap goriva morala se čuvati za borbu, a i štab bataljona predvideo je da organizuje obuku centralizovano za sve nove borbe kada se poboljša situacija u području na kojem su bile locirane njegove jedinice.

TENKOVSKI KURS U SABORSKOM

Neprijatelj je sredinom februara pojačao ofanzivna dejstva na slobodnu teritoriju Like, Korduna i Gorskog kotara. Nemačka 392. legionarska divizija i 33. ustaška bojna, posle kraćih predaha, počinju nove akcije da bi ovladali komunikacijom Ogulin - Brinje - Senj i obezbedile bok svojih snaga dejstvom preko Plaškog ka s. Ličkoj Jesenici. Ta dejstva izvođena su skoro nepromenjenom žestinom sve do 15. marta, kada je neprijatelj poražen na Kneji u selu Tuku i osujećen mu prodor prema Slunju i s. Ličkoj Jesenici, pa je odustao od daljeg osvajanja slobodne teritorije Korduna i ovog dela Like.

Sada je teritorija na kojoj je locirana 1. tenkovska četa bila, donekle, obezbeđena, i na pravcu s. Josipdol - Plaški - s. Lička Jesenica zavladao je privremeno zatišje. Time se koristi Štab 1. tenkovskog bataljona da organizuje jednomesečni

¹⁸⁹ Ađutanti pešadijskih bataljona bili su Vukašin Nakarada i Stevan Macut, a u rang u zamenika političkog komesara čete - Miloš Basara.

tenkovski kurs pri 1. tenkovskoj četi, koja se nalazila u s. Ličkoj Jesenici. Ocenio je da se na taj način može najbrže i najpotpunije stručno osposobiti ljudstvo koje je u toku zime došlo u sastav 1. bataljona, kako bi se tenkovske čete što brže dovele u poziciju da budu sposobnije i efikasnije u borbi protiv neprijatelja za kojeg se pretpostavljalo da će, posle otapanja snega, proširiti aktivnosti.

Uslovi za smeštaj kursista i održavanje kursa u Ličkoj Jesenici nisu zadovoljavali. U mestu nije bilo veće zgrade sa pogodnom prostorijom za učionicu i smeštaj ljudi na okupu, pa je komandir 1. tenkovske čete predložio Štabu 1. tenkovskog bataljona da se četa premesti u selo Saborski. Tamo su bili povoljniji uslovi za smeštaj i obuku ljudstva i smeštaj tehnike. Predlog je usvojen i četa je 16. marta prešla u s. Saborski. Ljudstvo je smešteno u jednoj zgradi blizu fontane, a vozila pod nadstrešnicom u dvorištu iste zgrade, osim tenka »SPA«, koji je ostao u kvaru ispod Borika na izlazu iz s. Ličke Jesenice i od tada nije više upotrebljavan.¹⁹⁰

Program obuke na kursu izradio je Štab 1. bataljona i predvideo da se zajednički obučavaju mitraljesci, komandiri tenkova i mehaničari. Program se sastojao iz tri dela: stručnog, vojnog i političkog.¹⁹¹

Stručni deo programa obuhvatao je ove teme i sadržaje:

1. O motorima uopšte: eksplozivni, parni i električni; vrste eksplozivnih motora; benzinski, dizel i plinski motori, i razlike između njih;

2. O benzinskom motoru: na čemu je zasnovan, na šta se deli, opis delova motora i njihova namena; o klipu, klipnjači, radilici, cilindru, lagerima (ležajevima), bregastoj osovinu, ventilima, karteru, karburatoru, kuplungu (kvačilu), magnetu, pumpi za benzin i pumpi za ulje;

3. Vrste paljenja: rad magnetnog i akumulatorskog paljenja;

4. Sredstva za pokretanje motora: ručni, električni i mehanički pokretači;

¹⁹⁰ Na motoru tenka »SPA« izgorela je glava bloka i zaribaldi su ležajevi radilice. Zbog oskudice u rezervnim delovima i odgovarajućim remontnim kapacitetima, opravka na licu mesta nije uspela, pa su sa tenka skinuti svi vitalni delovi, a telo tenka neprijatelja je minirao kada se krajem aprila u obnovljenim ofanzivnim operacijama probio u Ličku Jesenicu.

¹⁹¹ Arhiv VII, k. 115 A, f. 12/1, dok. 10; k. 122, f. 2, dok. 2.

5. Način prenosa snage motora: lančani i kardanski prenos;

6. Diferencijal;

7. Menjačka kutija;

8. Mehanizam za upravljanje;

9. Hlađenje motora;

10. Kočnice;

11. Podmazivanje motora;

12. Čuvanje (održavanje) vozila: u pokretu, na mestu, čišćenje, podmazivanje, zastoji i njihovo otklanjanje i reparatura (opravka) motora;

13. Razlike između dizel-motora i benzinskog: način paljenja, rad pumpe za uštrcavanje nafte u cilindre (pumpe visokog pritiska), zašto služe grejači kod dizel-motora;

14. Naoružanje tenka: skidanje mitraljeza s postolja, rastavljanje, otklanjanje kvarova, sastavljanje mitraljeza i postavljanje na postolje u tenku, obuka u gađanju, i

15. Priprema za voženje i praktično voženje tenka: menjanje brzina na hladno, puštanje motora u rad i menjanje brzina u mestu, uvežbavanje u kretanju s mesta i zaustavljanju tenka, voženje tenka po putu i van puta.¹⁹²

Vojni deo programa obuhvatao je teme:

1. Egzercir (strojevo pravilo), i

2. Borbena obuka na tenkovima: disciplina i postupci posade tenka u borbi; sporazumevanje signalnim baijačićima između posada tenkova na maršu i u borbi.

Sadržaj političkog programa nije bio tematski razrađen, a u napomeni je naglašeno da će se izvoditi »po određenom planu 1. tenkovske čete«.

Na kursu su bila 24 slušaoca, i to: Miloš Basara, Milić Blagojević, Ilija Cimeša, Milić Dević, Nikola Đurić, Ilija Eror, Milan Kosanović, Dušan Leka, Stevan Macut, Nikola Maćešić, Đuro Matijević, Vukašin Nakarada, Jure Novosel, Miloš Popović, Davor Šabić, Miloš Usorac, Vujica Vidaković, Petar Vojvodić, Aleksandar Vranješ, Bogdan Vukmirović, Stevo Vukmirović, Ilija Krneta, Dušan Zaklan i Milan Žigić.

¹⁹² Arhiv VII, k. 115 A, f. 12/1, dok. 10. Stručni deo programa dat je po sadržaju onako kako je tada bio napisan, a u zgradama je autor monografije dao objašnjenja nekih termina. Program su potpisali komandant kapetan Vlajko Vlaisavljević i politički komesar Milić Novaković, i program je izrađen u februaru.

Obuka je počela 18. marta. Program stručne obuke bio je prilagođen tenku »fiat-ansaldo«, a nastavom je rukovodio kapetan Oscar Turibli. Slabo je poznavao srpskohrvatski jezik, ali je znalački, ponašajući se ponekad i teatralno, uspevao da sa malo reči objasni svaki detalj. Izvanredno je crtao i znao na školskoj tabli prikazati svaki deo, agregat ili uređaj motora ili tenka, i slikom i crtežom objasniti njihovu funkciju i princip rada. Nakon teorijskog dela, praktično je pokazivao na tenku i demonstrirao svaku radnju i postupak vozača tenka, a zatim zahtevao da to urade i slušaoci.

Vojnu obuku izvodio je komandir 1. tenkovske čete poručnik Marko Vidnjević. Iz egzercira su uvežbavane strojeve radnje u mestu i u kretanju. Iz borbene obuke na tenkovima predavač bi, najpre, objasnio postupke vozača i mitraljesca pri nailasku na neprijatelja u borbi, a zatim bi ih ilustrovao primerima iz ranijih borbenih dejstava. Nije imao nikakva borbena pravila niti udžbenik. Pri opisivanju različitih situacija i doživljaja u borbi, isticao je postupke dobrog i lošeg rada posada, primere međusobne podrške i uzajamne pomoći tenkova i pešadije i međusobne saradnje tenkova i pomoći jednog drugom. U primerima je bilo pravih podviga, pa su izglednija pažljivo slušana, a i nastavnik je bio neposredan, praktičan, uverljiv u izlaganju a kao starešina cenjen. Sporazumevanje signalnim bajjačicama nastavnik je postupno demonstrirao, zahtevao da ih slušaoci ponove i, na kraju, na njemu svojstven način naredio da ih svi moraju sami uvežbati.

Politička obuka sastojala se iz kulturno-prosvetnog i agitaciono-propagandnog rada. U četi je bilo nekoliko muzičkih instrumenata i za te prilike izvanredno uvežban tamburaški orkestar, pa je svaki slobodni trenutak bio ispunjen pesmom i muzikom. U okviru agitaciono-propagandnog rada komesar čete Vaso Pejnović održao je nekoliko predavanja: o odjeku odluka AVNOJ-a u svetu i u nas; o priznavanju NOVJ od saveznika i upućivanju njihovih misija u Vrhovni štab, i, o vojno-političkoj situaciji i uspesima jedinica NOV sa posebnim osvrtom na zimske uspehe u Lici, Bosanskoj krajini, Baniji, Kordunu, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju.

Poslednja tri dana iskorišćena su za obuku u pripremi za voženje i voženje tenka. Za to je dodeljeno 200 litara benzina

ili 8,3 litara po slušaocu. Za instruktora jedne moderne armije to je neshvatljivo, jer se gorivo moralo čuvati za borbu, a mogućnosti zaplene u borbi protiv Nemaca bile su male. Prvog dana uvežbavani su postupci iz pripreme tenka za pokret, promena brzina na hladno i promena brzina na tenku sa motorom u radu na kojem su bile rastavljene i skinute gusenice sa pogonskih točkova. Drugog dana izvedeno je voženje tenka drumom na stazi dugoj oko 1 km. Vozač je imao zadatak da izvrši pregled tenka pre upotrebe, ručnim pokretačem upali motor, krene bez trzaja s mesta, u toku vožnje promeni više puta brzine od najniže do najviše i obrnuto, a na kraju staze okrene tenk na putu, zaustvi ga i ugasi motor. U suprotnom pravcu vozio je slušalac koji je do tada posmatrao vožnju svog druga. Trećeg dana izvedeno je voženje tenka po terenu. Staza je bila kružna i udaljena 300 metara od mesta razmeštaja čete. Obilazila je oko doline, spuštala se u nju, izlazila iz nje i zatvarala krug na polaznoj tački. Vozač je imao zadatak da na delu staze oko doline promeni nekoliko puta brzine, u skladu sa zemljištem, od manje do veće i obrnuto, a zatim da se spusti u dolinu i okrene tenk a da mu ne spadne gusenica,¹⁹³ i izveze ga na polaznu tačku na usponu od 25 stepeni, a da mu se ne ugasi motor. Ukupna dužina staze bila je oko 700 metara. Svi oni koji su zadatak izvršili bez greške, stekli su kvalifikaciju vozača tenka i posle završenog kursa zaduženi su za tenkove. Ostali su raspoređeni za mitraljesce i bili su rezervni vozači, a postupno su se usavršavali za voženje, koristeći se premeštanjem tenkova iz jednog u drugo mesto, maršem do očekujućih i polaznih položaja i si.

Ljudstvo 2. čete koje je bilo na kursu vratilo se 8. aprila preko s. Kuselja, s. Čorkove Uvale i s. Plitvičkog Ljeskovca u s. D. Babin Potok u sastav svoje čete, jer je zbog pojačane aktivnosti neprijatelja od Otočca ka Vrhovinama i od Brinja ka s. Dabru, kurs skraćen za 10 dana, pa je trajao, samo 20 dana.

¹⁹³ Tenk »fiat-ansaldo« morao se pažljivo okretati, jer su mu, pri naglom okretanju, spadale gusenice. Na uskom prostoru i na mekom zemljištu okretanje se moralo ostvariti sa nekoliko pokreta napred i nazad, uz naizmenično pozezanje komandi za upravljanje.

BORBENA DEJSTVA U APRILU, IZVLAČENJE ISPOD UDARA NADMOĆNIJIH SNAGA I SKLANJANJE TENKOVA U SEDMOJ NEPRIJATELJEVOJ OFANZIVI

Neuspesi neprijatelja u Plašćanskoj dolini i u zapadnom delu Korduna u februaru i u prvoj polovini marta, nisu ga sprečili da nastavi ofanzivna dejstva, pa je težište preneo na teritoriju Like. U vremenu od 15. marta do sredine aprila bio je naročito aktivan u Gackoj dolini. Štab nemačke 392. legionarske divizije u Otočcu i komanda »Zapoli« u Gospiću, pripremili su za početak aprila veliki obuhvatni napad na slobodnu teritoriju severne Like da bi razbili i uništili naše snage u istočnom delu Gackog polja, ovladali prostorom Vrhovine - Plitvička jezera - s. Tuijanski i primorali Glavni štab Hrvatske na povlačenje iz predela Plitvičkih jezera, te uništili razne ustanove i zaplenili skladišta materijala na tome prostoru, ovladali širim rejonom Gackog polja i obezbedili siguran promet komunikacijom Otočac - Gospić.

Operaciji je dat naziv »Poduhvat protiv Glavnog štaba za Hrvatsku i oslobođenje puta Otočac - Split«. ¹⁹⁴ Za nju je neprijatelj pripremio dosta jake snage i dobru artiljerijsku podršku. Posle povlačenja iz Plašćanske doline i kraćeg odmora u Brinju, 846. puk nemačke 392. legionarske divizije prebačen je 30. marta u Otočac, gde su, pripremljeni za ofanzivu, čekali izviđački odred 392. divizije, 19. ustaška bojna i jedinice za podršku. U Perušiću su bile pripremljene tri ustaške bojne kojima je za komandanta određen jedan nemački oficir iz nemačke 392. legionarske divizije. U s. Jezerane dovedena je i 20. ustaška bojna.

Plan operacije bio je da glavne snage (846. puk i 19. ustaška bojna) podržane tenkovskom četom napadaju iz Otočca prema Vrhovinama, a pomoćne snage (20. ustaška bojna) planinskim zemljištem od s. Stajnice preko s. Dabra, s. Petrinić Polja i s. Doljana ka Vrhovinama i, brzim prodorom, razbiju partizanske snage i ovladaju Vrhovinama. Istovremeno, tri ustaške bojne iz Perušića preko s. Studenaca ka jugoistočnom delu Gackog polja i širem rejonu Ličkog Lešća, i preko s. Čanka ka s. Tuijanskom, imale su zadatak da ugroze levi bok par-

¹⁹⁴ Arhiv VII, k. 18, f. 14, dok. 39.

tizanskih snaga i ubrzaju njihovo povlačenje iz Gackog polja, da bi se obezbedila komunikacija Perušić - Ličko Lešće.

Pravac od Otočca ka Vrhovinama branile su 1. i 2. brigada 35. ličke divizije, pravac s. Stajnica - s. Dabar 3. brigada 13. primorsko-goranske divizije, a pravac od Perušića ka s. Tuijanskom jedan bataljon 1. brigade 35. ličke divizije.

Osma kordunaška divizija, bez 1. brigade, izvodila je borbena dejstva u Cazinskoj krajini, a njena 1. brigada obezbeđivala je Plaščansku dolinu i zapadni deo Korduna od neprijateljevog dejstva iz Ogulina.

U 1. tenkovskom bataljonu znatno su smanjene zalihe goriva i maziva. Druga tenkovska četa, locirana u s. Babinom Potoku, imala je zadatak neposredne zaštite Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i bila spremna za upotrebu u Gackom polju i na odbranu pravca D. Babin Potok - Čudin klanac - Homoljački klanac. U 1. tenkovskoj četi, lociranoj u s. Saborskom, u toku je bio kurs za obuku tenkista. Prvih dana aprila kurs je obišao komandant bataljona, kapetan Budislav Pribić sa zamenikom političkog komesara Nikolom Derikravom, i naredio da se na kursu rad ubrza i obuka skрати za 8-10 dana, a da komanda 1. tenkovske čete bude u stalnom kontaktu sa 1. brigadom 8. kordunaške divizije i podrži njena dejstva u skladu sa raspoloživim količinama goriva, jer, zbog pogoršane situacije kod Vrhovina, dotur goriva u 1. četu ne treba očekivati iz s. Frkašića, gde ga ima vrlo malo. U slučaju da neprijatelj preko Plaškog i s. Ličke Jesenice proдре u s. Saborski, komanda čete mora voditi računa da se četa pravovremeno povuče i ne dozvoli da ni jedan tenk padne u ruke neprijatelja, da ih zakopa na bezbednim i teško pristupačnim mestima i zaštiti ih. Time je na komandu čete prenetа sva odgovornost za očuvanje čete u dosta teškim i složenim uslovima.

U neprekidnim borbenim dejstvima prvih dana aprila, neprijatelj je ovladao Gackom dolinom i taktički važnim regionom oko Vrhovina. Uspostavio je kontrolu kretanja komunikacijom Otočac - Gospić, ali nije uspeo da se približi Plitvičkim jezerima. Da bi se oslabio dalji pritisak glavnine nemačke 392. legionarske divizije iz Vrhovina prema Plitvičkim jezerima, odbrana Plaščanske doline prepuštena je Plaščanskom partizanskom odredu, a 1. brigada 8. kordunaške divizije napustila je taj prostor i dobila zadatak da izvrši pritisak na

neprijatelja preko s. Dabra u pravcu Otočca. Pojava 1. brigade na tom pravcu primorala je neprijatelja da deo snaga povuče iz Vrhovina i uputi ih ka Dabru.

Prvih dana aprila otopio se sneg i putevi kroz Kapelu postali su prohodni, pa je komanda 1. tenkovske čete uputila iz s. Saborskog svog tehničkog oficira, potporučnika Srećka Gregu i tri mehaničara u Dabar da oprave i pripreme za evakuaciju sklonjeni tenk »fiat-ansaldo« iz 3. tenkovske čete koji, zbog visokog snega, nije evakuisan početkom februara pri povlačenju 1. tenkovske čete iz s. Dabra u s. Ličku Jesenicu. Ekipa je ponela potrebne rezervne delove, alat i 10 litara benzina. Posle podne 8. aprila iz Dabra je došao jedan mehaničar i izvestio komandu čete da je neprijatelj zauzeo Dabar, da je tenk opravljen i da se ispred neprijatelja povukao na prevoj Male Kapele kod kuće Janka Vlasisavljevića, gde mu je u rezervoaru ostalo malo benzina. Skoro u isto vreme iz Štaba 1. brigade 8. divizije došao je zahtev da tenkovi podrže napad 1. brigade na s. Dabar.

Komandir 1. tenkovske čete odlučio je da, zbog malih količina goriva, angažuje 2 tenka, i to onaj koji je opravljen i izvučen iz Dabra, i drugi koji je tog dana korišćen za obuku u voženju na kursu u Saborskom. Posada je brzo pregledala tenk, dopunila ga gorivom i krenula predveče iz Saborskog preko Ličke Jesenice ka prevoju Male Kapele, a na tenku ponela kantu goriva za tenk koji je izvučen iz Dabra. Vreme je bilo tmurno i oblačno. Potpun mrak je pao kada je tenk prošao Ličku Jesenicu i došao u predeo Pernovac. Vožnja bez svetla, po putu sa velikim brojem naizmeničnih oštih okuka natkrivenih visokim drvećem jela i bukava, bila je teška. Na nekim deonicama puta bilo je snega i leda i, zahvaljujući tome što je vozač rođen u ovome kraju i dobro poznao put, tenk je, uz češća zaustavljanja radi izviđanja okuka, uspeo da za nešto više od jednog časa savlada 6 kilometara preostalog puta i stigne do kuće Janka Vlasisavljevića.

Opravljeni tenk dopunjen je sa 20 litara goriva, a sutradan oko 10 časova oba tenka došla su na prevoj Korać (500 metara jugozapadno od tt. 978) gde su posade upoznate da se jedinice 1. brigade 8. kordunaške divizije nalaze u borbenom rasporedu na ivici šume kod Osmanaginog polja, i da tenkovi imaju zadatak da podrže napad 1. brigade u zahvatu puta ka

zaseoku Bobići, a zatim u napadu na Dabar, s tim što će mesto i pravac upotrebe tenkova pri napadu na Dabar precizirati Štab 1. brigade posle zauzimanja zaseoka Bobići.

Zadatak tenkova bio je načelan, a posade prvi put učestvuju u tenkovima u borbi.¹⁹⁵ Nije vršena nikakva procena situacije, niti proučavanje zadatka. Naređeno im je da odmah krenu. Prvi se s otvorenim poklopcima kretao tenk koji je došao iz Saborskog, jer je vozač poznavao put i okolno zemljište, a za njim na odstojanju 50 do 100 m, drugi tenk. Zaustavili su se na ivici šume ispred Osmanaginog polja, ali pešadiju nisu osmotrili. Ugasili su motore i osluškivali. Dejstvo puščane i mitraljeske vatre u blizini nisu čuli. Produžili su u neizvesnost. Mitraljesci su osmatrali levo i desno od puta, ali nigde nikog nisu zapazili. Posle nešto više od 2 km pređenog puta sumnje su se povećale, pa su posade oba tenka zatvorile poklopce i uz puno opreza produžili u pravcu zs. Bobića.

Kada je prvi tenk izbio ispred oštne okuke puta 2 km jugoistočno od zaseoka Bobići, pored njega je eksplodiralo jedna za drugom nekoliko ručnih bombi i, istovremeno, počelo bubnjanje mitraljeskih i pušanih zrna po oklopu tenka. Mitraljezac otvara vatru, ali zbog malog elevacionog ugla i bojazni da ne padne bomba na uzdignutu turelu tenka, nije mogao da dejstvuje po neprijatelju koji se nalazio na uzvišenju pored puta. Drugi tenk je sa nekoliko rafala podržao prvi, ali se brzo povukao. Milan Žigić lakše je ranjen po licu i ruci.

Put je bio izlokan, pa se tenk nije mogao okrenuti na mestu u jednom zahvatu. U nekoliko pomeranja napred i nazad i naizmenično blago potezanje komandi za upravljanje, tenk je okrenut i brzo se izvukao za 250 metara unazad iza okuke puta. Ovde je pušteno nekoliko rafala iz mitraljeza u pravcu neprijatelja. Pošto je uvideo da nema naše pešadije u blizini i da se drugi tenk povukao ka polaznoj tački, i ovaj tenk se vratio na prevoj Korać.

Kasnije je ustanovljeno da 1. brigada nije očekivala neprijatelja u Osmanaginom polju, a kada su je o tome izvestili njeni osiguravajući delovi i nekoliko izbeglih meštana iz s.

¹⁹⁵ Od četiri člana posade, tri su prethodnog dana završila kurs za obuku tenkista. U posadi prvog tenka bili su vozač Vujica Vidaković i mitraljezac stariji vodnik Milan Žigić, a u drugom tenku vozač Srećko Grego (referent tehnike čete) i mitraljezac Nikola Maćešić. Iskusan i dobar vozač bio je samo Srećko Grego, ali je i njenu, kao i ostalima, to bila prva borbena akcija u tenku.

Dabra, Štab je odustao od napada u zahvatu puta i uskladio odluku sa novonastalom situacijom. Bataljone je usmerio na bokove, postavljajući im zadatke da se domognu Konjske glave (trig. 967) i M. Lisca (trig. 1027) kao topografski i taktički najjačih oslonaca za napad u bok neprijatelja i obuhvat Dabra. Time je veza između pešadije i tenkova narušena. Novim pravcima tenkovi nisu mogli dejstvovati, a malo je bilo goriva za veće i složenije obilaske, pa je odlučeno da se istog dana vrate u Saborski.

Posade nisu imale nikakvog iskustva u borbenim dejstvima i postupcima u borbi. Dobro su se snašle i izvukle iz neprijateljeve zasede u koju su upale. Potvrdile su da su, u kratkom vremenu i sa beznačajnim utroškom goriva za obuku na kursu u Saborskom dobro obučene. Upućivanje tenkova ka Dabru i njihova pojava i dejstvo kod Osmanaginog polja, dovela je neprijatelja u zabludu o jačini i namerama naših snaga na tom prostoru, pa je neprijatelj pod pritiskom snaga 1. brigade brzo napustio Dabar i povukao se na položaje jugozapadno od Dabra na liniju Palež - Crni vrh radi odbrane boka snaga u Gackoj dolini.

Napad od Vrhovina ka Plitvičkim jezerima i preko s. Ljubova i s. Čanka ka Krbavskom polju, neprijatelj je obnovio 12. aprila, ali je odbijen. Novi napadi od Vrhovina usledili su od 19. do 24. aprila. Borba je na momente dobijala vrlo dramatičnu sliku, pa se 2. tenkovska četa morala povući dublje na slobodnu teritoriju. Glavnina čete pod komandom komandira potporučnika Gojka Buzadžića povukla se u s. Turjanski a odavde preko Živulja u s. Trnavac, dok su se jedan oklopni automobil i jedan tenk »fiat-ansaldo«, pod komandom zamjenika komandira čete potporučnika Ivana Sudara povukli u s. Plitvički Ljeskovac, a zatim u područje Plitvičkih jezera radi obezbeđenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Neprijatelj je 22. aprila zauzeo na juriš Čudin klanac, a zatim je protivnapadom, u kome su učestvovali i štabovi brigada i Stab 35. ličke divizije, bio zbačen i potisnut iz s. G. Babinog Potoka. Cela 8. kordunaška divizija dovedena je 24. aprila kod Vrhovina da bi neprijatelja potisla u Otočac.

Za to su, pored 8. divizije, angažovane i 35. lička divizija, 3. brigada 13. primorsko-goranske divizije i 2. tenkovska četa 1. tenkovskog bataljona. Kada su jedinice 25. aprila uveče već

krenule ka polaznim položajima za napad, iznenada se na Kapelu sručila olujna snežna mećata. Glavni štab je ocenio da po takvom vremenu napad neće uspeti, pa je naredio da se obustave pokreti jedinica i odloži napad. U prenošenju naređenja zatajile su veze i neke jedinice su produžile ka polaznim položajima, ali na njih u toku mračne olujne noći nisu uspele stići. Mnogi borci, a naročito oni ih Hrvatskog primorja, nisu izdržali naglo zahlađenje i naporan marš. Hladnoća je izbacila iz stroja veliki broj boraca, među kojima je bilo oko 20 mrtvih. Druga tenkovska četa je na vreme obavestena i nije ni pokretana iz svog rejonu.

Olujna mećava donela je teškoće i 1. tenkovskoj četi. Jedini pravac njenog povlačenja iz Saborskog preko s. Kuselja u pravcu s. Poljanka zavejan je visokim snegom i snežnim nanosima koji su na pojedinim mestima prelazili visinu od 1,5 metara. Komanda čete odlučila je da za čišćenje puta angažuje sve sposobno stanovništvo, jer je neprijatelj bio aktivan kod Plaškog. Mobilizaciju stanovništva izvršio je kapetan Oscar Turibli sa dvojicom mehaničara i jednim odbornikom. Oni su uspeali da u toku dana i noći raščiste put i osposobe ga za saobraćaj. Narednog dana dunuo je južni vetar i sneg se za nekoliko dana otopio.

Neprijatelj je oko 1. maja povećao svoju aktivnost od Jospidola ka Plaščanskoj dolini i Ličkoj Jesenici, a odavde je ugrožavao Saborski. Iz Oguina je 33. ustaška bojna obnovila upade na našu teritoriju kroz Kapelu i međuprostore razređene odbrane Plaščanskog partizanskog odreda, a u blizini lokacije 1. tenkovske čete nije bilo nikakvih pešadijskih snaga, pa je četi sa malim količinama goriva u tenkovima pretila stalna opasnost od neprijatelja. Neprijatelj je 1. maja prešao u novi napad od Vrhovina i ponovo se probio do Čudina klanca, koji je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku. Klanac je zadržan uz teške žrtve, ali su očekivani novi neprijateljevi napadi. Ocenjeno je da bi u slučaju njegovog prodora u rejon Plitvičkih jezera bilo sprečeno izvlačenje 1. tenkovske čete preko s. Poljanka na Kordun, pa je 2. maja 1. tenkovska četa napustila Saborski i razmestila se na raskrsnici puteva u s. Poljanku. Njen zadatak u ovom rejonu bio je da obezbedi komuniciranje putem Plitvička jezera - s. Poljanak - Rakovica i spreči prodor neprijatelja od s. Saborskog, a po potrebi da bude spremna za dejstvo

u pravcu Plitvica i preko s. Selišta u pravcu Drežnik Grada. Narednog dana četi je dotureno 300 litara benzina, i vozila su skoro napunila rezervoare. Položaji za odbranu čete bili su na kosi i okuci puta 300 metara zapadno od raskrsnice, a posedala ih je na znak uzbune. Danju je isturana patrola u pravcu s. Sertić Poljane od ljudstva iz rezervnih posada, a uspostavljena je dobra saradnja sa odbornikom i simpatizerima NOP u s. Sertić Poljani, kojima je dat zadatak da u slučaju pojave neprijatelja u njihovom selu najhitnije izveste komandu Tenkovske čete.

Pošto su ocenile da je neprijatelj znatno ojačao odbranu kod Vrhovina, naše snage odustale su od planiranog napada na njih i 5. maja prešle u napad na s. Ramljane. Nanele su značajne gubitke 34. ustaškoj bojni i sprečile komuniciranje putem Perušić - Ličko Lješće. Stab nemačkog 15. korpusa, pod čijom su komandom bile i ustaško-domobranske snage »Zapoli«, uverio se da im držanje Vrhovina nije donelo veće operativne prednosti. Iscrpljujućim borbama u aprilu, neprijatelj nije ostvario planirane ciljeve, pa je početkom maja planirao novu operaciju kojoj je dao naziv »Operacija Morgestern«. To je bila sedma neprijateljeva ofanziva. Za nju je angažovao glavninu svoje 392. legionarske divizije, 4. ustašku brigadu, delove nemačke 373. divizije, 19. ustašku bojnu i razne pomoćne jedinice i jedinice za podršku.

Od navedenih snaga formirao je četiri borbene grupe koje su upućene, koncentričnim pravcima, prema severnom delu ličke slobodne teritorije. Prva borbena grupa jačine tri legionarska bataljona imala je zadatak da prodre u s. Ličku Jeseňku i, otuda, preko Saborskog ka Plitvičkim jezerima. Druga borbena grupa sastavljena od jednog legionarskog bataljona i 19. ustaške bojne, nastupala je iz Vrhovina ka Čudinom klanacu i s. Tuijanskom. Treća borbena grupa jačine legionarskog bataljona i dve ustaške bojne, 4. ustaške brigade, napadala je iz Ramljana preko s. Čanka ka s. Buniću. Četvrta borbena grupa koju je sačinjavao izviđački bataljon nemačke 373. legionarske divizije nastupala je od Bihaća preko Ličkog Petrovog Sela i s. Prijeboja ka Korenici.

Napad je počeo 7. maja. Istoga dana upućena je 2. tenkovska četa iz s. Trnavca ka s. Homoljcu da bi se iz ovog regiona upotrebila za odbranu i prihvata snaga u Homoljačkom

polju, za eventualnu podršku pešadijskih jedinica u protivnapadu i za odbranu i sprečavanje prodora neprijatelja preko Pogledala ka s. Vrelu Korenice i Koreničkom polju. Brz razvoj događaja i nezadrživ prodor neprijatelja u s. Turjanski i kroz Cudin klanac ka Homoljačkom i Sijanovom klancu, nametnuo je promenu zamisli o upotrebi 2. tenkovske čete, pa je njenoj komandi naređeno da skloni i maskira tenkove u šumi kod s. Homoljca. Sa tenkova su skinuti karburatori, magneti, izvađeni mitraljezi i municija, i sklonjeni su na posebna mesta. Ljudstvo čete se 8. maja povuklo u s. Krbavicu, a 10. maja u selo je neopaženo i iznenadno upala nemačka legija. Ljudstvo se razbežalo i priključilo pešadijskim jedinicama,¹⁹⁶ a zatim postupno dolazilo u s. Močila, Slunj, s. Gojkovac i s. Pernu i do kraja maja se vratilo u sastav 1. tenkovskog bataljona.

Oklopni automobil i tenk koji su obezbeđivali Glavni štab Hrvatske prihvaćeni su 8. maja od 1. tenkovske čete u s. Poljanku i ušli u njen sastav.

Izjutra 8. maja komanda 1. tenkovske čete obavještena je od odbornika iz s. Sertić Poljane da neprijatelj ide od s. Saborskog ka s. Poljanku, i da su njegovi prednji delovi ušli u s. Sertić Poljanu. Odmah je dat znak za uzbunu i tenkovi su poseli položaje za odbranu, a kada je oko 9 časova prošao Glavni štab Hrvatske u pravcu Rakovice i za njim jedan tenk »fiat-ansaldo«, komandir je odlučio da glavninu čete povuče u s. Selište, a da na položaju na kosi ostane samo 1 tenk i sačeka nailazak neprijatelja. Ubrzo je naišla manja kolona iz sastava izviđačkog ili osiguravajućeg organa. Iz tenka je po njoj otvorena mitraljeska vatra. Raspršila se i na vatru nije odgovarala. Ručnim pokretačem upaljen je motor i tenk je ostao na položaju oko 15 - 20 minuta, a zatim je na udaljenosti 400 metara osmotreno razvijanje neprijateljjevih snaga na ivici šume i pojedinačno prebacivanje strelaca od šumarka do šumarka. Iz tenka je otvorena mitraljeska vatra, ali je posle nekoliko rafala tenk napustio položaj i spustio se padinom kose ka raskrsnici puteva. Pri prelazu kanala puta, ugasio se motor. Vozač je iskočio i ručnim pokretačem aktivirao motor, a zatim izvezao

¹⁹⁶ Komandir 2. tenkovske čete umivao se na potoku uz rub šume iz koje je, iza njegovih leđa, naišla grupa legionara i iz neposredne blizine ga savladala i zarobila. Ranjeni su Dušan Zaklan i Tošo Pribić, a u Korenicu je dan ranije otišao Savo Zoraja, gde je i poginuo.

Politički komesar 1. tenkovske čete Vaso Pejnović i politički komesar tenkovskog bataljona Milić Novaković (u kupoli) sa oklopnim automobilom »SPA« u Slunju 11. maja 1944. godine

tenk na put i krenuo u pravcu s. Selišta. Nakon dvadesetak metara pređenog puta motor se ponovo ugasio. Pokušaj posade da ga upali nije uspeo. Kada je zbog neposredne blizine neprijatelja uzbuđenje posade bilo na vrhuncu, a zbog dužeg ubrzanog okretanja ručnim pokretačem zamorenost približena klonulosti, naišao je oklopni automobil 2. tenkovske čete, čiji je prednji vozač bio zamenik komandira potporučnik Ivan Sudar. Zaštićen kosom na čiji greben neprijatelj nije još izbio, iz oklopnog automobila iskočio je potporučnik Sudar da pomogne posadi i odmah ustanovio da je slavina goriva, koja se nalazila u visini ramena vozača, bila zatvorena. Njen položaj promenio je vozač nogom ili nekim drugim delom tela pri izlasku ili uslasku u tenk posle paljenja motora na kanalu puta. Kada je ručica slavine stavljena u radni položaj, motorje lako aktiviran, pa su oklopni automobil, a za njim i tenk, krenuli u pravcu s. Selišta, gde su sustigli zaustavljenu kolonu čete.

Iz Selišta je 1. tenkovska četa produžila preko Rakovice za s. Močila i u njemu ostala 2 dana. Sektor Plitvičkih jezera

bio je potpuno u rukama neprijatelja 9. maja, a goriva je u tenkovima bilo sve manje, pa je Štab 1. tenkovskog bataljona odlučio da pristupi postupnom zakopavanju tenkova. Doneti takvu odluku, bez obzira koliko je bila ispravna nije bilo lako, jer su nadanja da će se gorivo pronaći uvek postojala. Gorivom iz zakopanih tenkova dopunjavani su rezervoari zadržanih tenkova u eksploataciji. U predelu s. Ljupče, 3 km zapadno od s. Močila, zakopana su dva tenka 10. maja. U gustom šumi na dnu dve kraške uvale, udaljene 50 metara od puta, iskopani su rovovi za pola metra dublji od visine tenka. Na strani rovova s koje su tenkovi nailazili, uređene su ulazne rampe. Tenkovi su uvezeni u rovove, a zatim sa motora skinuti karburatori i magneti i iz tenka izvađeni mitraljezi sa municijom, te poklopci zatvoreni. Iskopana zemlja ravnomerno je razgrnuta po tenku i oko njega i maksirana šumskim uvelim lišćem tako vesto, da ni posade koje su to radile nisu mogle primetiti da je promenjen oblik dna doline.

Karburatori, magneti, mitraljezi i mucija dobro su podmazani, uvijeni u suve krpe, smešteni su u improvizovane drvene sanduke i zakopani 3 km dalje od tenkova u s. Močilima.

Posle podne 10. maja četa je s preostalih 6 tenkova i 2 oklopna automobila krenula za Slunj. Noću 11/12. maja dva tenka su ukrcana i poprečno postavljena na jedan kamion. S tim tenkovima i dva oklopna automobila Štab 1. tenkovskog bataljona otišao je u s. Katinovac, gde su tenkovi iskrcani, a zatim u šumi na jugoistočnim padinama Debele kose, 2 kilometra zapadno od sela, razmešteni i maskirani zajedno sa oklopnim automobilima. U šumi je bilo razmešteno i maskirano oko 10 kamiona Auto-bataljona Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Predeo Debele kose izabran je zbog veće bezbednosti razmeštaja. To je bio kraj čiji su žitelji u celini opredeljeni za NOP, a bile su i povoljne mogućnosti da se vozila brzo aktiviraju za odbranu i zaštitu GS i drugih organa NOP Hrvatske.

Ostala 4 tenka izvršila su marš pod komandom komandira 1. tenkovske čete pravcem Slunj - Cetingrad - s. Gojkovac. Noću 12/13. maja zakopani su u blizini škole u s. Gojkovcu, na njivi na kojoj je tih dana zasejan kukuruz.¹⁹⁷ Ljud-

¹⁹⁷ Komandir 1. čete Marko Vidnjević, u svojim zabeleškama za monografiju piše: »Komandant bataljona Buduslav Pribić naredio mi je da tenkove zako-

stvo je ostalo bez borbene tehnike, ali nije ugašena aktivnost 1. tenkovskog bataljona. To su bili teški trenuci za sve. Ipak svi su ostali u uverenju da će, posle neprijateljeve ofanzive, njihov bataljon biti ponovo obnovljen.

Neprijatelj je produžio ofanzivna dejstva u Lici. Upao je u Korenicu 10. maja a 13. maja zauzeo s. Podlapaču i s. Srednju Goru i zatvorio obruč oko Krbavskog polja. Zauzeta sela je palio, pljačkao stoku i otkrivene zemunice, te ubijao uhvaćeno stanovništvo. Pronašao je i 1 tenk 2. tenkovske čete u šumi kod Homoljca i minirao ga. U nemačkim izveštajima popustci 19. ustaške bojne prema stanovništvu ocenjeni su kao »zločinačko izjvljavanje mračnih nagona«, (Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 8, str. 655), pa je po naređenju Štaba nemačke 392. legionarske divizije ta bojna povučena iz Krbavskog polja na osiguranje komunikacija u pozadini. Borbe u Lici trajale su ceo maj, a početkom juna naše snage prešle su u ofanzivu i do polovine juna proterale neprijatelja i spojile slobodne teritorije Like i Korduna.

Posle zakopavanja tenkova i sklanjanja oklopnih automobila, ljudstvo bataljona prikupljalo se u s. Perni, jer je još uvek nekoliko boraca 2. tenkovske čete bilo u Lici. Komandu nad ljudstvom 2. tenkovske čete preuzeo je potporučnik Ivan Sudar s političkim komesarom Ilijom Mirkovićem. Pošto je Miloš Basara bio zamenik političkog komesara, sada je u komandi ove čete ostalo upražnjeno mesto zamenika komandira čete. Komandant bataljona je 20. maja postrojenom ljudstvu izneo situaciju i teškoće u koje je 1. tenkovski bataljon zapao zbog neprijateljeve ofanzive i pomanjkanja goriva, a zatim iz stroja izdvojio 30 ljudi, među kojima su bile starešine i vozači tenkova. Ostalom ljudstvu saopštio je da se vrati u 8. kordunašku diviziju ili u svoje ranije jedinice, i da će biti naknadno pozvani kada se obezbedi gorivo i stvore drugi uslovi za aktivi-

pam. Dva su zakopana kod sela Močila, a ostali u selu Gojkovcu na njivi na kojoj je tih dana posijan kukuruz. U toku noći iskopali smo jame, uvezli tenkove u njih, skinuli karburatore i magnete koje smo posebno zakopali i na tenkove nagrnuli iskopanu zemlju a višak zemlje ravnomerno rasporedili. Do svitanja svi su tenkovi bili zakopani, oranje podrhljano i kukuruz dosejan po redovima. Kada smo sve uradili i krenuli od tenkova, dugo smo se ka njima obazirali. Svima nam se srce stezalo. To su bili najteži dani u mom životu. Kod tenkova sam ostavio Basara Radu, pošto je odavde rodnom, a dobio je zadatak da pazi da neko ne bi otkrio da su na njivi tenkovi zakopani, jer to nije niko znao, sem vlasnika njive«.

ranje tenkova. Nekoliko dana pre toga iz Bataljona je otišao politički komesar Milić Novaković na dužnost političkog komesara Aero-baze koja se formirala u Čemernici kod Topuskog.

Tada je otpočela i neprijateljeva ofanziva na Kordun. Počev od 20. maja, neprijatelj je prodirao sa više pravaca. Cilj tih dejstava bio je »da se delimično pročisti slobodna teritorija Banije i Cazinjske krajine, a da se deo Korduna uključujući širi rejon Krnjaka, Skrada i Petrove gore detaljnije pretraži« (Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 8, str. 184).

Naše pešadijske snage bile su raspoređene tako da se neposredno suprotstavljaju neprijatelju na pravcima njegovog prodora. Za odbranu pravca od Pokupskog nije bilo snaga, pa je Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio ljudstvo 1. tenkovskog bataljona u s. Čremušnicu sa zadatkom da kontroliše pravac koji iz Pokuplja preko tog mesta vodi ka Vrgin Mostu. Marš je izvršen 21. maja pravcem s. Perna - s. Čemernica - s. Bović - s. Čremušnica. Izjutra idućeg dana, komandant bataljona i komandiri četa izvršili su izviđanje položaja na desnoj obali r. Kupe. Ljudstvo nije posedalo položaje, već je bilo spremno da na njih izađe kada ka r. Kupi bude podilazio neprijatelj, a osmatranje druge obale vršila je partizanska straža. Drugi konjički kozački puk 1. konjičke kozačke divizije probio se 26. maja iz Petrinje preko Gline i, predveče istoga dana, upao u Vrginmost i nabacio jedinice 2. brigade 8. kordunaške divizije na severoistočne padine Petrove gore. Prodom neprijatelja odsečeno je ljudstvo 1. tenkovskog bataljona od naših glavnih snaga. Drugi konjički kozački puk produžio je 27. maja preko s. Crevarske strane za Vojnić i spojio se sa snagama koje su iz Karlovca prodrle u taj rejon. Na r. Kupi u rejon Pokupskog došli su 28. maja delovi omladinske brigade »Joža Vlahović«, a ni neprijatelj na tom pravcu nije ispoljavao aktivnost, pa ljudstvo 1. tenkovskog bataljona nije ni učestvovalo u borbi. Toga dana naše snage su svom silinom prešle u protivnapad i primorale neprijatelja na povlačenje istim pravcima kojima se probio na našu teritoriju, i prisilile ga da se do 30. maja vrati u svoje polazne garnizone. Posle završene ofanzive ljudstvo 1. tenkovskog bataljona vratilo se u Topusko a odatle je upućeno u rejone u kojima su zakopani tenkovi i sklonjeni oklopni automobili, odnosno u s. Debelu kosu i s.

Gojkovac. Posle kraćeg vremena neki su otišli u s. Močila i s. Homoljac i tamo ostali do aktiviranja borbenih vozila.

To je bila poslednja ofanziva koju je neprijatelj izveo na teritoriju Korduna. Do završetka rata neprijateljeve snage su još samo u poslednjim mesecima rata upadale u pojedine delove ovog kraja. Zbog toga je 1. tenkovski bataljon skoro do kraja rata ostao na Kordunu kao tenkovska rezerva, učestvujući u obezbeđivanju teritorije Korduna i ustanova NOP-a Hrvatske koje su se nalazile na Kordunu (CK KPH, Glavni štab NOV i POH, ZAVNOH, aerodrom u s. Čemernici i niz drugih organizacija.) Pored toga, sa ovog prostora su tenkovi upućivani za podršku pešadijskih jedinica u napadu na uporišta u Baniji, Cazinskoj krajini, Pokuplju i Lici.

Zima i proleće 1944. godine bili su izuzetno složen i težak period za 1. tenkovski bataljon. U to vreme se situacija skoro svakodnevno menjala. No, i pored mnogih problema i teških situacija, iz Bataljona je uništen samo 1 tenk, dok su svi ostali sačuvani i sklonjeni. U borbenim vozilima zadržano je u proseku po 15 litara goriva, što je obezbeđivalo najnužniju materijalnu osnovu za ponovo postupno aktiviranje vozila i obnavljanje bataljona. Volja, upornost i snalažljivost tenkista, a posebno umešno, neprenagljeno i u svakoj situaciji ispravno komandovanje, doprineli su da se tehnička borbena sredstva i kadrovsko jezgro očuvaju, a kasnije, u pravom momentu, lakše prihvati i obuču novo ljudstvo, te bataljon kao celina opet obnovi i osposobi za raznovrsne borbene zadatke i postizanje novih uspeha u borbi protiv snaga okupatora i domaćih izdajnika.

AKTIVIRANJE I RAD TENKOVSKOG VODA ZA OBEZBEĐENJE GLAVNOG ŠTABA NOV I PO I DRUGIH INSTITUCIJA NARODNOOSLOBODILAČ- KOG POKRETA HRVATSKE

Posle neprijateljeve ofanzive na Baniju i Kordun i ponovnog oslobođenja Like, Glavni štab NOV i PO i druge institucije NOP-a Hrvatske koncentrisale su se u širem rejonu Topuskog. U tom kraju bio je očuvan stambeni fond, a u Topuskom je bilo više zgrada od javnog značaja. I živalj je u celini u ovom kraju bio opredeljen za NOP. Područje je gravitiralo centralnom delu Hrvatske, pa je pored dobrog smeštaja i bezbednosti, bilo lakše rukovoditi narodnooslobodilačkim pokretom i komandovati jedinicama NOV i PO Hrvatske.

Poučeni iskustvom Vrhovnog štaba NOV i POJ iz napada nemačkog vazdušnog desanta na Drvar, 25. maja 1944. godine, Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je polovinom juna Štabu 1. tenkovskog bataljona da aktivira tri tenka »fiat-ansaldo« i jedan oklopni automobil »SPA«, i uputi ih u Buzetu na Baniji. Za tenkovski vod određena su dva tenka i oklopni automobil iz Debele kose i jedan tenk iz s. Ljupče kod s. Močila. Posade su izabrane od ljudstva koje je obezbeđivalo vozila u Debeloj kosi. U posadama je bilo nekoliko komandira i političkih delegata vodova. Svi su se radovali što će biti vozači i mitraljesci, bez obzira na dužnost koju su ranije obavljali. Željno su očekivali aktiviranje tenkova i obnovu svojih jedinica.

Vozila su u toku dana pripremljena, popunjena gorivom i mazivom i dovedena u Topusko, a odavde su na dva kamiona tenkovi preveženi preko Gline u s. Buzetu, dok je oklopni automobil došao sopstvenim hodom. Radovima na pripremi borbenih vozila, dovoženjem do Topusko i prevoženjem do

Buzeta, gde je bilo sedište Glavnog štaba, NOV i PO Hrvatske rukovodili su komandant 1. tenkovskog bataljona Budislav Pribić i pomoćnik¹⁹⁸ političkog komesara Nikola Derikrava. Stručnu i kvalitetnu pripremu tehnike izvršili su i u radu se istakli mehaničari na čelu sa Mariom Jelenčićem.

Neprijatelj je sutradan pojačao aktivnost na slobodnu teritoriju Banije, a naročito na pravcu Petrinja-Glina, pa je narednog dana dat zadatak tenkovskom vođu da izvrši marš pravcem s. Buzeta-Glina i, sa severoistočne ivice Gline, spreči upad neprijatelja u grad do završenog premeštanja Glavnog štaba i drugih institucija i organa NOP-a Hrvatske preko Gline za Kordun. Položaj za odbranu i mesto svakog borbenog vozila na njemu odredio je na licu mesta komandant 1. tenkovskog bataljona. Oklopni automobil je postavljen pored puta na izlazu iz grada. Dva tenka raspoređena su desno, a jedan levo od puta, istureni malo unapred u odnosu na oklopni automobil, tako da je borbeni raspored imao oblik uglom nazad. Na položaju je ostao od 10 časova do predveče, kada je dobio zadatak od komandanta bataljona da se povuče pravcem Glina—Topusko—s. Ponikvari-s. Suva Perna radi neposrednog obezbeđenja Glavnog štaba u s. Perni.

U novom rejonu oklopni automobil je postavljen na kosi u s. G. Perni, u neposrednoj blizini zgrade Glavnog štaba, a tenkovi 1 km južnije u s. Suvoj Perni u šumarku, na desnoj obali potoka Perna. Posada oklopnog automobila koristila se za smeštaj senikom u neposrednoj blizini mesta vozila, dok su posade tenkova za svoj smeštaj izradile od priručnog materijala kolibu a za prostirku upotrebile osušenu paprat i seno. U s. Suvoj i Gornjoj Perni tenkovski vod ostao je do pred kraj jula, kada je prešao u Topusko, gde su u leto 1944. godine prešla sva rukovodstva NOP-a Hrvatske na čelu sa Glavnim štabom i CK KP Hrvatske.

U Topuskom je oklopni automobil postavljen na uzvišenje 300 metara zapadno od popovog stana, neposredno uz zgradu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, odakle je mogao osmatrati i braniti prilaze ka kosi i dejstvovati iz topa i mitraljeza po neprijateljevim avionima u brišućem letu preko To-

¹⁹⁸ Naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 23. aprila 1944. godine, naziv zamenika političkog komesara izmenjen je u naziv pomoćnik političkog komesara i regulisano je da on vrši i dužnost poverenika personalnog odseka.

puskog. Tu su bili i vatreni položaji voda protivavionskih mitraljeza. Tenkovi su smešteni neposredno uz CK KP Hrvatske, u šupama popovog stana, i imali su zadatak da u slučaju dejstva neprijateljeve avijacije posednu položaje na kosi 150 metara severno od popovog stana i dejstvuju po avionima vatrom iz mitraljeza, a u slučaju pojave vazdušnog desanta, da sadejstvuju 3. četi Pratećeg bataljona u sprečavanju njegovog prodora ka skloništu preko puta popovog stana, a zatim da podrže delove Pratećeg bataljona pri uništavanju desanta u skladu sa razvojem situacije.

U Topuskom krajem septembra 1944. godine. Vukašin Delit stoji na tenku (levo). Vujica Vidaković sedi u tenku. Nikola Đurić stoji iza tenka (desno)

U prvoj polovini avgusta iznad Topuskog se jednog jutra pojavila u brišućem letu grupa od oko 8 neprijateljevih aviona. Tenkovi su iz šupe brzo izašli na položaj, a posade oklopnog automobila posele svoja mesta. Za to vreme avioni su napravili krug preko Hrvatskog Sela i, u naletu od Gline, mitraljirali Topusko. Na njih je otvorena vatra iz sveg naoružanja. Oni su skrenuli ulevo, u novi zaokret, ali znatno dublji od prethodnog, i odleteli u pravcu severa.

Uslovi smeštaja, stalnost boravka i neposredni uticaj najviših organa i rukovodilaca NOP-a Hrvatske, omogućili su ljudstvu tenkovskog voda bržu i potpuniju vojnostručnu i ideološko-političku izgradnju. Stručna obuka bila je organizovana i izvođena po uputstvima Štaba Auto-tenkovskog bataljona, a ideološko-politička po planu Štaba Pratećeg bataljona. Stručnom obukom rukovodio je komandir tenkovskog voda, dok je ideološko-politička izvođena zajedno sa 3. četom Pratećeg bataljona pod rukovodstvom političkog komesara čete Save Momčilovića.

Obuka, ispravnost tehnike i rad tenkovskog voda u celini češće su kontrolisali komandant i politički komesar Auto-tenkovskog bataljona, kapetan Budislav Pribić i major Nikola Derikrava, kao i komandir i politički komesar Tenkovske čete poručnik Marko Vidnjević i kapetan Ilija Mirković. Iz tenkovskog voda povremeno su određivani pojedini vozači tenkova za kompletiranje posada koje su išle sa tenkovima u napad na Cazin, Sunju, Stubljanu i Zažinu. Polovinom novembra jedan deo članova posade zamenjen je novim ljudstvom, jer su iskusniji, stručniji i obučeniji morali ući u sastav tenkovskih četa obnovljenog 1. tenkovskog bataljona 4. udarnog korpusa NOVJ.

U tenkovskom vodu su češće menjane starešine. Ali, to nije imalo odraza na međusobne odnose, jer je među članovima posada vladalo drugarstvo, jedinstvo pogleda i disciplina. Svi su jednako mislili, bili samoinicijativni i prema svakom zadatku se odnosili odgovorno. To je bilo drugarstvo tenkista, koje ni u jednoj delatnosti nije tako potrebno za razvijanje psihološke sigurnosti. U toj malobrojnoj posadi vladalo je osećanje da će jedan drugom u svakoj situaciji, ne samo pomoći, već i jedan za drugog dati život. Poslednji komandir tenkovskog voda bio je zastavnik Stanko Sudar. On se krajem februara 1945. godine vratio s vodom u Slunj u sastav 2. tenkovske čete 1. tenkovskog bataljona 4. udarnog korpusa, kada je završen osmomesetni detašman voda.

REDUKCIJA TENKOVSKOG I AUTO-BATALJONA I FORMIRANJE AUTO-TENKOVSKOG BATALJONA

Geografski položaj i operativni značaj ličke visoravni kroz koju prolaze značajne komunikacije iz unutrašnjosti ka moru i neuspeh »zimskih operacija« i ofanzive »Morgenstern«, primorali su neprijatelja da i dalje drži jake snage u Lici i preduzima periodično ofanzivne akcije na slobodnu teritoriju. U leto 1944. godine nemačke i ustaške snage tri puta su prodirale u Koreničko polje i, pod pritiskom naših snaga, proterivane. Upotreba naših tenkova na tom prostoru u takvim uslovima bila je rizična i zahtevala je veće količine goriva. Tenkovi bi se brzo istrošili i pretrpeli bi velike gubitke, pa je odlučeno da se sačuvaju za situacije i uslove u kojima će postizati veće uspehe i rezultate.

U zimskim operacijama i za vreme proletnje neprijateljeve ofanzive na Liku, Baniju, Kordun i Cazinsku krajinu i proterivanja neprijatelja iz tih oblasti, naše snage nisu uspele, zapleniti gorivo. Neprijatelj je bio nadmoćniji, pa je izbegavana odsudna odbrana, osim kada su branjeni ranjenici ili zbeg naroda, a zbog koncentričnog prodora neprijatelja sa više pravaca, naše snage nisu vršile ni velike manevre zaobilaznja za udar u njegove bokove i pozadinu. U tom periodu skoro su potpuno istrošene rezerve goriva, što se odlučujuće odrazilo na mogućnost upotrebe tenkova u leto 1944. godine na prostorima i pravcima van teritorije Like, a posebno na perifernim delovima slobodne teritorije Korduna, Banije i Cazinske krajine. Borbena i neborbena tehnika koja je sklonjena u sedmoj neprijateljevoj ofanzivi bila je rasturena na širokom prostoru i morala se održavati u tim mestima, a jedinice, po delovima, postupno aktivirati u skladu sa obezbeđivanjem goriva. A zato je trebalo dosta napora i vremena.

Povezivanjem slobodnih teritorija Like, Korduna i Banije stvoreni su uslovi za uspostavljanje putnog saobraćaja radi brzog dopremanja hrane u opustošenu Liku. Hrana je prikupljena na Kordunu i Baniji ili raznim kanalima prevožena preko Save i Kupe iz Slavonije i Pokuplja. Međutim, ni u Auto-bataljonu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske nije bilo gorivo, pa je odlučeno da se motori kamiona preprave na pogon generatorskim gasom. Gas je proizveden na principu nepotpunog sagorevanja ugljenika iz drvenog uglja, odnosno redukcijom ugljendioksida u ugljenmonoksid. Za to je trebalo konstruisati i izraditi dodatni uređaj (generator), a radioničkih kapaciteta nije bilo u Auto-bataljonu. Za osnovu generatora poslužili su kazani i peći kupatila. Uređaj je pričvršćen na desnoj strani prednjeg dela karoserije do kabine kamiona s otvorom ložišta okrenutim u stranu od karoserije. Prepravkom je smanjena snaga motora za 50% u odnosu na benzinski, a radijus kretanja jednim punjenjem generatora ograničen je na 40-50 km. Preuređena vozila bila su poznata pod nazivom »saugas kamioni«.

Situacija u kojoj su se našli Tenkovski i Auto-bataljoni iziskivala je veću koncentraciju stručnog ljudstva i njihovo kadrovsko objedinjavanje. Ocenjeno je da bi objedinjeni mogli organizovanije i bolje održavati i čuvati tehnička sredstva, da bi se ljudstvo potpunije stručno usavršavalo i osposobilo kvalitetno kadrovsko jezgro, koje bi, u skladu sa narastanjem materijalnih mogućnosti, postupno lako aktiviralo tehnička sredstva, a u odgovarajućoj situaciji ponovo razvilo zasebne bataljone. Na osnovu takve procene, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je 20. juna da od Tenkovskog i Auto-bataljona formira Auto-tenkovski bataljon u sastavu: jedna tenkovska četa, jedna auto-četa i bataljonska auto-mehanička radionica.

Za komandanta Auto-tenkovskog bataljona postavljen je dotadašnji komandant 1. tenkovskog bataljona, kapetan Budislav Pribić, a za vršioca dužnosti političkog komesara Nikola Derikrava - dotadašnji pomoćnik političkog komesara Tenkovskog bataljona. Za zamenika komandanta postavljen je poručnik Mile Miljević, a za pomoćnika političkog komesara Milan Lovreković - dotadašnji pomoćnik komesara 3. auto-čete. Načelnik Saobraćajnog odeljenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u izveštaju komandantu Glavnog štaba generallajtnantu

Ivanu Gošnjaku ističe o formiranju bataljona,¹⁹⁹ da Štab Autotenzovskog bataljona »kako je formiran ima sve uslove za dobar uspjeh, jer su to marljivi i povjerljivi drugovi kojima leži na srcu napredak i uzdizanje ovog bataljona.«

Štabu su postavljeni ovi zadaci:

- da formira potčinjene jedinice, vojnički ih učvrsti i organizuje stručnu obuku ljudstva po grupama u rejonima razmeštaja vozila;

- da organizuje održavanje i opravku tenkova i kamiona u mestima gde su vozila sklonjena ili zakopana;

- da organizuje pripremu i postupno dovoženje kamiona u Centralnu tehničku radionicu Crna lokva u Petrovoj gori, radi prepravke na pogon generatorskim gasom;

- da utvrdi stanje i izradi statistički pregled svih motornih vozila, rezervnih delova, goriva, maziva i municije na području Like i Korduna, i

- da oformi centralni magazin s najnužnijim delovima za motorna vozila, a pre svega za kamione u saobraćaju.

Uslovi za rad Štaba Bataljona bili su u početku teški. Za uspeh su bili potrebni stručnost, iskustvo, odlučnost i izuzetna upornost. Ljudstvo je bilo rastureno na širokom prostoru u blizini sklonjenih vozila. Neke grupe bile su udaljene od Štaba više od 140 km, a veza s njima bila je samo kurirska. Prostor u kome su ljudi i vozila bili rastureni bio je mahom opustošen, sela popaljena, a ishrana vrlo slaba. Stanovništvo koje se vratilo na popaljena zgarišta jedva je održavalo goli život. U naročito teškom položaju bile su grupe u Lici i grupa u selu Močilima na Kordunu. Nekad se za dnevni obrok čoveka moglo obezbediti samo po nekoliko krompira i malo kiselog mleka, ili, pak, parče zobenog hleba i malo kuvanog krompira.

Za opravku vozila u eksploataciji nisu postojali nikakvi rezervni delovi, niti pokretni radionički kapaciteti, koji bi intervenisali u oštećenim vozilima. Ono malo što su bataljoni ranije imali, sve je sklonjeno i zakopano. Za radionicu je trebalo prepraviti jedan kamion na pogon generatorskim gasom, a zatim skidati delove sa naših i neprijateljevih oštećenih, uništenih i napuštenih vozila i postupno ih dovoziti u Topusko radi formiranja skladišta rezervnih delova. Neke je trebalo izradivati u kovačnicama, a neke u Centralnoj radionici u Petrovoj

gori, kuda su upućivani mehaničari da objasne deo koji je potreban i kasnije ga pri ugradnji morali često ručno doterivati.

Sve ljudstvo Tenkovske čete, sem 10 članova posada tenkovskog voda za obezbeđenje Glavnog štaba, upućeno je ka borbenim vozilima da ih otkopa, očisti, podmaže i spreči širenje korozije, da ukloni eventualne kvarove i si. Ka vozilima koja su pri sklanjanju bila u kvaru, upućivane su jače stručnije ekipe. One su sa rashodovanih vozila skidale potrebne delove i nastojale da oprave sve što se moglo opraviti. Istrošeni ležajevi klipnjača i radilica motora nalivani su kompozicijom u Centralnoj radionici Crna lokva u Petrovoj gori, a na licu mesta su ručno obrađivani i podešavani za ugradnju u motor na kojem je vršen generalni remont.

Slično su radile i grupe za pripremu i održavanje kamiona. I one su nailazile na mnoge teškoće. Jedna grupa upućena je početkom juna od Štaba Auto-bataljona u Liku da iz spremišta izvlači kamione »SPA« radi prepravke na pogon generatorskim gasom, ali se zbog gladi i opasnosti od ubačenih neprijateljevih »trupova« morala vratiti. Od zadatka se nije odustajalo. Sada je Štab Auto-tenkovskog bataljona odmah uputio drugu, bolje ekipiranu i jaču grupu od 8 ljudi, koja je pripremala kamione, skidala delove sa oštećenih i napuštenih vozila za formiranje skladišta rezervnih delova i, zadatak, pored svih teškoća, uspešno izvršila.

Sva vozila morala su biti stalno kontrolisana, delovi uvek dobro podmazani. U ovim krajevima, koji su bili više puta paljeni, teško je bilo naći i najobičniju dasku za izradu sanduka u koje su se spremali i ukopavali sitniji delovi.

Za vezu Štaba Bataljona s pojedinim ekipama iz bataljonske radionice, uzimani su borci iz Debele kose za kurire. Oni su morali ekipama preneti neke delove, nove zadatke i slično.

Kamioni su postupno prepravljani i uključivani u saobraćaj, a za obezbeđenje rada motora na pogon generatorskim gasom oformljeno je nekoliko drvnih stanica za izradu uglja u Petrovoj gori i u Lici, iz kojih je dopreman u magacine u Topuskom i Korenici. Sredinom jula uspostavljena je međustanica uglja u Slunju, jer su neki kamioni zbog kvara, povremene pojave ubačenih neprijateljevih delova u pojedinim predelima slobodne teritorije, dužeg utovara ili istovara tereta i si., morali

neplanirano stajati sa upaljenim pećima i zbog toga ostajati na putu bez goriva.

Početkom jula iskopani su tenkovi kod s. Gojkovca i jedan tenk u s. Ljupči kod s. Močila i, zajedno sa preostalim oklopnim automobilom na Debeloj kosi, dovezeni u Topusko. Od tih 5 tenkova »fiat-ansaldo« i oklopnog automobila, aktivirana je tenkovska četa sastava dva tenkovska voda, Time je, uključujući i borbena vozila tenkovskog voda za obezbeđenje GŠ NOV i PO Hrvatske koja su organizacijsko-formacijski i stručno zadržati pod komandom Auto-tenkovskog bataljona, u Tenkovskoj četi bilo aktivirano 8 tenkova »fiat-ansaldo« i 2 oklopna automobila »SPA«. Za komandira Tenkovske čete određen je poručnik Marko Vidnjević, a za političkog komesara Ilija Mirković, dotadašnji politički komesar 2. tenkovske čete. Dužnost zamenika komandira čete obavljao je potporučnik Ivan Sudar, a dužnost pomoćnika političkog komesara čete - Vaso Pejnović dotadašnji politički komesar 1. tenkovske čete. U avgustu je potporučnik Sudar otišao u Italiju u sastav 1. tenkovske brigade NOVJ, pa je dužnost zamenika komandira čete do polovine oktobra obavljao potporučnik Srećko Grego, a posle njega tu dužnost je obavljao potporučnik Milan Švarc. Vaso Pejnović poginuo je 14. oktobra u napadu na s. Žažinu, kada je dužnost pomoćnika političkog komesara Tenkovske čete primio Miloš Basara, raniji zamenik političkog komesara 2. tenkovske čete.

Broj vodova u Tenkovskoj četi postupno je rastao. Prvi je bio tenkovski vod za obezbeđenje Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Drugi i 3. su formirani aktiviranjem tenkova koji su bili zakopani u s. Gojkovcu i oklopnog automobila sklonjenog u Debeloj kosi, a kada je krajem jula upućen jedan tenkovski vod za obezbeđenje aero-baze u Krbavskom polju, u četi su bila četiri voda. Tada je vod kod aero-baze numerisan kao drugi, dok su preostala dva voda u četi bila numerisana kao treći i četvrti. Treći vod imao je u svom sastavu 3 tenka »fiat-ansaldo« a četvrti vod 2 tenka »fiat-ansaldo« i 1. oklopni automobil. Posle aktiviranja tenkovskog voda kod aero-baze u Krbavskom polju od tenkova sklonjenih u s. Homoljcu, u Tenkovskoj četi 29. jula bilo je aktivirano ukupno 10 tenkova »fiat-ansaldo« i 3 oklopna automobila »SPA«. Starešine tenkovskih vodova češće su zamenjivane. Dužnosti

komandira vodova obavljali su: potporučnik Milan Švarc i Srećko Grego, vodnici Vlado Komarov i Celestino Airagi i drugi. Dužnost političkih delegata obavljali su: pomoćnici komesara četa Miloš Basara i Dušan Leka, Milan Kosanović - Čanći, Mario Milohanović, Aleksandar Vranješ, Stanko Sudar i drugi.

Polovinom juna upućena je u s. Homoljac grupa od 6 ljudi da kontroliše, održava i obezbeđuje borbenu tehniku u tome rejonu. Za starešinu grupe određen je pomoćnik političkog komesara dotadašnje 1. tenkovske čete Dušan Leka. Kada je krajem jula formiran tenkovski vod za obezbeđenje aero-baze u Krbavskom polju, Leka je određen za političkog delegata toga voda, a od 4 druga koja su bila s njim, formirane su posade za dva tenka. Shvatanja i odnosi su bili takvi da niko nije gledao ko je kakvu dužnost ranije obavljao, već su svi unosili celoga sebe u zadatke koje su izvršavali i nastojali da ih što kvalitetnije obave.

U avgustu, septembru i početkom oktobra u s. Homoljac su povremeno upućivana po 2-3 čoveka radi kontrole i održavanja preostale tehnike. Polovinom oktobra sva borbena tehnika iz s. Homoljca dovezena je u Slunj, jer su već tada otpočele pripreme za obnovu tenkovskog bataljona.

Glavnina Tenkovske čete ostala je do kraja jeseni u Topuskom. U leto su brižljivo i sistematski stvarane rezerve goriva i maziva, i tenkovska četa je od prve polovine septembra intenzivno angažovana za podršku pešadijskih jedinica u napadu na neprijateljeva uporišta na periferiji slobodnih teritorija Cazinske krajine, Banije, Pokuplja i Korduna. U borbama su sticana nova borbena iskustva, a vreme između borbenih dejstava korišćeno je za stručno usavršavanje i ideološko-političku izgradnju postojećeg i obuku novog ljudstva. U drugoj polovini leta, u Tenkovsku četu došlo je 15 novih boraca iz 7. i 8. divizije i Unske operativne grupe. Među njima je bilo nekoliko i onih koji su u maju iz Perne upućeni u pešadijske jedinice. Pravovremeno postupno brojno jačanje i plansko stručno usavršavanje omogućili su da se u jesen lako obnovi tenkovski bataljon u celini.

I u auto-četi bilo je organizovano stručno usavršavanje vozača kamiona. U početku je obuka izvođena po grupama u re-

jonima razmeštaja kamiona, a kasnije, kada su vozila koncentrisana u jednom mestu, obuka je organizovana u okviru čete kao celine. Za obuku novog ljudstva Stab Auto-tenkovskog bataljona formirao je u avgustu kurs za obuku vozača kamiona u Glini. Nastavnik stručne obuke bio je Aleksandar Kalčan, a borbene obuke Vukašin Nakarada. Za praktičnu obuku u vožnju kamiona dodeljeno je po 15 km za svakog kursistu. Posle završene obuke, ljudstvo je raspoređivano za pomoćnika vozača kamiona i, pod kontrolom vozača, sticalo je potrebnu praksu i osposobljavalo se za samostalnu vožnju. U septembru su iz Italije doturene izvesne količine goriva na aerodrom u Čemernici. To je omogućilo intenzivniju obuku vozača kamiona, pa se početkom novembra obnovio auto-bataljon koji je u zimu i proleće naredne godine danonoćno prevozio materijalna sredstva iz Korduna i Banije za Liku i Dalmaciju, i iz luka u Zadru i Obrovcu za Liku, Kordun, Baniju i Cazinsku krajinu.

UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVSKOG VODA U OBEZBEĐIVANJU AERODROMA

Početak jula 1944. godine 4. udarni korpus NOVJ formirao je dve aero-baze sa po jednom aerodromskom četom.²⁰⁰ Jedna od njih nalazila se u Krbavskom polju kod Laudonovog gaja, i ona je odmah posle formiranja prepotčinjena 11. korpusu NOVJ, a za njeno osiguranje bila je odgovorna 35. divizija. U aero-bazu je u junu došao major engleske armije s jednim kapetanom i 4 podoficira. Sa sobom su doneli potrebnu opremu za prihvatanje i otpremu aviona. Nakon kraćeg vremena od njihovog dolaska, usledila je 8. jula nova neprijateljeva ofanziva na slobodnu teritoriju Like, pa je aero-baza morala spremiti opremu i za vreme ofanzive više puta menjati mesto razmeštaja. Najpre se iz s. Debelog Brda povukla u s. Krbavu, a odavde u s. Srednju Goru, a zatim u s. Vedušić, da bi se posle nedelju dana opet vratila u s. Debelo Brdo. Major Vilijams (Williams) smatrao je da se mora obezbediti stalnost i potpuna sigurnost rada aero-baze, a kada je saznao da može biti napadnuta i od ubačenih neprijateljevih snaga, njegova upornost za pojačanje obezbeđenja bila je neodoljiva.

Za uspešan rad aero-baze bio je zainteresovan i Glavni štab NOV i PO Hrvatske, jer je engleska vazduhoplovna misija prihvatila spuštanje aviona i prenosila svojoj komandi u Italiji narudžbine naših potreba, vršila koordinaciju naših i savezničkih akcija, sarađivala u otpremi naših ranjenika i si. Avioni su dopremali sanitetski materijal koji je nedostajao našim bolnicama, automatsko naoružanje, municiju, odeću, hranu za bolnice i drugo. Zbog toga je Glavni štab NOV i PO Hrvatske dobio 35. diviziji jedan tenkovski vod za obezbeđenje aero-

²⁰⁰ Hronologija oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945. godine, str. 822.

baze. Ta divizija bila je u sastavu 11. korpusa i dejstvovala je na području Like. Glavni štab je upozorio Štab 35. divizije na celishodnost upotrebe i vođenje računa o tome da se neopravdano ne gube borbeni vozila voda.²⁰¹

Vod je formiran od 2 tenka 2. tenkovske čete koji su bili sklonjeni kod s. Homoljca, i jednog oklopnog automobila koji je 25. jula krenuo iz Topuskog za s. Homoljac. Za komandira voda i, ujedno, prednjeg vozača oklopnog automobila, određen je potporučnik Milan Svare, a za političkog delegata voda Dušan Leka koji se od ranije nalazio sa 4 tenkista i jednim mehaničarem u s. Homoljcu radi pregleda, čišćenja i čuvanja tenkova sklonjenih u okolini sela. Tenkovi su narednog dana osposobljeni i tenkovski vod je 28. jula došao u s. Debelo Brdo i ušao u sastav aero-baze. Razmešten je u jednom voćnjaku, zajedno sa aerodromskom četom koja je imala 132 starešine i borca. Pored ove čete, od radnika i tehničara koji su radili na aerodromu, formirana je još jedna četa za slučaj odbrane baze, jer je sve ljudstvo bilo naoružano. To su bile solidne snage za to vreme i mogle su se uspešno odupreti ubačenim delovima neprijatelja.

Neprijatelj je u avgustu preduzeo novu ofanzivu na slobodnu teritoriju Like, ali znatno jačim snagama od onih u julu. Sa oko 6.000 vojnika iz nemačke 373. i 392. legionarske divizije, 4. ustaške brigade, 10. lovačkog domobranskog puka i četnicima, prešao je u napad 8. avgusta iz Lovinca, Lapca, Ličkog Petrovog Sela, s. Babinog Potoka i s. Široke Kule ka Krbavskom polju. Snagama neprijatelja suprotstavile su se 35. divizija i 2. udarna brigada 8. udarne divizije.²⁰²

Tehnički znatno nadmoćnije i brojnije snage neprijatelja uspele su se prvog dana probiti dublje na našu slobodnu teritoriju, a već drugog dana je jedna ustaška borbeni grupa zauzela Udbinu. O tome je Štab 35. divizije obavestio štab aero-baze i upozorio ga na opreznost. Odmah je u s. Pećane upućen

201 Arhiv VII, k. 1234, f. 1, dok. 42. U naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske od 24. VII 1944. god. Štabu 35. divizije, piše

»Za obezbeđenje aero-baze od napada četničkih i ustaških bandi, uputit će vam se uskoro jedna auto-blinda i dvije tankete.

Štab divizije proučiće mogućnost upotrebe ovih borbenih sredstava i najcelishodnije ih upotrebiti. Za sve nepravilnosti i neopravdano gubljenje tanketa i auto-blinde biće odgovoran štab divizije«.

²⁰² Naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske od 16. juna 1944. 8. kordunaška divizija dobila je naziv udarna.

jedan vod aerodromske čete sa zadatkom da spreči prodor neprijatelja ka s. Debelom Brdu i obezbedi bazu s toga pravca.

Narednog dana izjutra, tek što se pojavilo sunce na horizontu Plješivice, mitraljeski rafali iz s. Pecana probudili su sve borce pod s. Debelim Brdom. Vod aerodromske čete stupio je u borbu. Štab aero-baze odlučio je da u s. Pečane odmah krenu tenkovski vod i cela aerodromska četa.

Posade su brzo izvezle tenkove iz voćnjaka na put na koji je prvi izašao oklopni automobil i, pod komandom komandira voda, krenuli u susret neprijatelju. Na okuci puta 1 km jugoistočno od zaseoka Hinići, kolona je sišla s puta i poljem produžila ka s. Pečanima. Pojava tenkova bila je za neprijatelja iznenadna. Kada su kretali od s. Debelog Brda, ustaše su ocenile da je to nemačka motorizovana kolona koja je upućena od Bihaća preko Ličkog Petrovog Sela i s. Prijeboja ka Korenici i Krbavskom polju. Zabuna je pomogla našim tenkovima i oklopnom automobilu da se što više približe streljačkom stroju neprijatelja koji je nastupao poljem ka s. Pečanima.

Posle dolaska čela kolone u visinu zaseoka Maslikose, tenkovi su se razvili u polje 100-150 metara desno od puta i iz sveg naoružanja otvorena je vatra po ustašama koje su se panično povukle prema s. Jošanima, ostavljajući u polju mrtve i ranjene.

Uspeh tenkovskog voda odložio je prodor neprijatelja ka s. Debelom Brdu i obezbedio vreme potrebno za utovar aerodromske opreme za evakuaciju. Brzina kojom je baza pripremana za evakuaciju, začuđujuće je delovala na majora Vilijamsa. Posebno je bio uznemiren kada je Štab 35. divizije obavestio štab aero-baze da su se nemačke i ustaške snage probile kroz položaje naših snaga na Ljubovu, i da nadiru ka s. Buniću, a da su snage koje su napadale od s. Babina Potoka upale u s. Krbavicu.²⁰³ Istovremeno su i nemačke snage iz Gospića po-

²⁰³ Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 8. str. 769. Komesar aero-baze Božo Prpić u svojim sećanjima piše:

»U tim napetim trenucima šef engleske vojne misije pri aero-bazi, postao je, najblaže rečeno, nervozan. Umjesto da naredi članovima svoje misije da se hitno spremaju za pokret, on postavlja pitanje: Šta se to događa? Zar nije izvršeno naše osiguranje? Sta radi komandant divizije?

U situaciji kada nam je svaka minuta bila dragocjena štab aero-baze je zauzeo oštar stav i komesar baze mu je rekao: Ovo je rat i niko ni meni ni vama ne može garantovati da u ratu nećemo poginuti. Pred nama se nalazi neprijatelj, koji nastupa jakim snagama i mi kao vojnici moramo biti spremni da

tisnule naše jedinice i preko Vrebačkih staza upale u s. Podlapaču, a četnici došli od Bjelih potoka i s. Visuće. Situacija je bila kritična, a jedini slobodan pravac izvlačenja baze bio je preko Korenice u Plješivicu.

Oko 9 časova povučeni su tenkovski vod i aerodromska četa od s. Pečana. Ubrzo su za njima prešle u napad ustaše i upale u s. Pečane. Izvlačenje aero-baze preko raskrsnice puteva severno od s. Pečana i dalje preko s. Bjelopolja za Korenicu, bilo je ugroženo. Preostalo je još jedino put s. Ševari - s. Vrpile - Korenica, a i na tome pravcu neprijatelj je već upao u s. Bunić.

Sva motorizacija grupisala se na putu pod s. Debelim Brodom. Tenkovski vod odmah je krenuo ka raskrsnici puteva u zaseoku Ševićima. Prvi je, što je mogao brže pojurio oklopni automobil, a za njim su jurili tenkovi i kamioni. Oklopni automobil je poseo položaj 200 metara zapadno od raskrsnice, a sa njegove strane tenkovi čim su pristigli. Kamioni su bez zaustavljanja prošli raskrsnicu i zaustavili se na izlazu iz zaseoka Banjeglavi, gde su sačekali povlačenje tenkovskog voda. Oдавde je oklopni automobil upućen na Javorak da izvidi put u tom predelu, jer je postojala opasnost da neprijatelj iz s. Krbavice izbije na njega. Kada se oklopni automobil udaljio 500 metara, kolona je krenula napred, a tenkovi su zadržani na začelju u ulozi zaštitnice.

Neprijatelj je osmotrio kolonu u prolazu kroz predeo Razdolje i na nju otvorio vatru od Gradine. Borbu je prihvatio tenkovski vod, a kamioni su odjurili do s. Vrpila i zaustavili se, jer štab aero-baze nije znao ko drži Korenicu. Ubrzo su pristigli tenkovi i oklopni automobil na začelje kolone. Odmah je upućen oklopni automobil da izvidi Korenicu, a tenkovi su ostali u zaštiti kolone. Kada se oklopni automobil vratio i komandir voda izvestio da je put slobodan, kolona je s oklopnim automobilom na čelu i tenkovima na začelju produžila preko Korenice do s. Boija. Ovde su joj priključeni ranjenici iz bol-

se ako treba i uz borbu povučemo na položaje koji nam odgovaraju. Molim vas, gospodine majore, shvatite da je situacija ozbiljna i da nemamo vremena za polemiziranje. Moramo se hitno povlačiti bez straha i nervoze. Još vas jednom molim da smjesta naredite članovima svoje misije, da se najhitnije sprema za pokret, tj. da smjesta potrpaju svoje stvari na kamione, jer nemamo vremena ni minute za otezanje. Major je smjesta otišao u svoj šator i naredio podoficirima da hitno trpaju stvari na kamione».

nice u Borju, a zatim je uz pratnju oklopnog automobila do s. Prijeboja, prešla na Kordun. Oklopni automobil je u s. Prijeboju ukrcao englesku vojnu misiju na čelu s majorom Vilijskom i prevezao je i Glavni Štab NOV i PO Hrvatske u Topusko, a narednih dana se sa aerodroma kod s. Čemernice vratila u Italiju, jer je njen šef ocenio da nema uslova za rad na aerodromu u Krbavskom polju.

Tenkovi su do završetka ofanzive sklonjeni na jugozapadnim padinama Plješivice u predelu Mihaljevca, a posade se priključile aerodromskoj četi. Narednih dana naše snage su prešle u napad i do 19. avgusta ponovo oslobodile Liku. Sutradan je tenkovski vod ponovo aktiviran, jer se toga dana vratio i oklopni automobil sa Korduna.

Tenkovski vod je uspešno upotrebljen za različite borbene zadatke. Napadom na neprijatelja kod s. Pečana, odložio je njegov prodor u rejon aero-baze i omogućio pripremu za utovar i utovar tehničkih sredstava baze za evakuaciju. Olakšao je odbranu aerodromske čete kod s. Pečana, dejstvujući vatrom iz tenkova s mesta iz borbenog poretka pešadije, i zaštitio njeno izvlačenje iz borbe i povlačenje u s. Debelo Brdo. Obezbedio je bok kolone od neprijatelja iz s. Bunića i s. Krbavice i zaštitio izvlačenje aero-baze preko Korenice i s. Prijeboja za Kordun. Vešto i brzo je manevrisao i uspešno izvršavao zadatke izviđanja i marševskog osiguranja.

U narednom periodu štab aero-baze je više puta menjao mesto razmeštaja. Jedno vreme bio je u s. Boiju, a zatim u s. Debelom Brdu, s. Mutiliću i s. Šeganovcu, pa su i zadaci tenkovskog voda bili različiti. Vod je više puta morao iz mesta razmeštaja odlaziti u Krbavsko polje radi obezbeđenja spuštanja opreme padobranima ili iskrcavanja opreme iz aviona.

Polovinom oktobra za komandira tenkovskog voda postavljen je potporučnik Srećko Grego, a potporučnik Milan Švarc određen je na dužnost zamenika komandira Tenkovske čete. U to vreme bila je pojačana aktivnost neprijateljevih »trupova« na slobodnoj teritoriji, pa je po jedan tenk povremeno određivan za pojačanje obezbeđenja vojne bolnice kod s. Šeganovca.

Sredinom druge polovine novembra tenkovski vod je sa dva tenka učestvovao u podršci pešadije protiv ubačenih neprijateljevih delova u zahvatu puta s. Korenička Kapela-Ličko

Petrovo Selo. Posle završenog čišćenja terena, tenkovi su se 26. novembra vraćali preko s. Prijeboja za s. Seganovac. Prvi tenk naišao je na protivetenkovsku minu na putu kod s. Prijeboja i teže je oštećen. Pogijuo je vozač Stevo Popović, a ranjeni su delegat voda Dušan Leka i mitraljezac Pero Vojvodić. Mine na putu postavili su i dobro maskirali neprijateljevi ubačeni delovi. Nakon te akcije tenkovi su 28. novembra evakuisani u Slunj i ušli u sastav 1. tenkovske čete obnovljenog 1. tenkovskog bataljona 4. udarnog korpusa. Pri štabu aero-baze ostao je samo oklopni automobil.

Neprijatelj je 14. decembra preduzeo novi napad na slobodnu teritoriju Like i od pravca Vrhovina probio se do s. Homoljca. U pomanjkanju pešadijskih rezervi na Pogledalo je upućen oklopni automobil sa zadatkom da zadržava neprijatelja i obezbedi vreme za izvlačenje materijalnih rezervi iz s. Vrela Korenice i Korenice u Plješivicu. Odbranom od Pogledala, povlačeći se sa položaja na položaj do raskrsnice puteva u s. Vrelu Korenice, oklopni automobil je primorao neprijatelja da se nekoliko puta razvija u borbeni raspored i zadržao ga oko 3 časa na prostoru dubine 3 km. U borbi je utrošeno 410 topovskih metaka 20 mm i 1400 mitraljeskih metaka.

Izjutra 15. decembra neprijatelj je produžio ka Korenici, a oklopni automobil mu je za sve vreme davao otpor, manevrišući s položaja na položaj i nanosio mu gubitke. U toj borbi je neposredno ispred neprijatelja izvukao komesara Podoficirske škole 35. divizije. U borbi se istakla cela posada, a najviše Juraj Duka - Crnko²⁰⁴. Tada je utrošeno 540 topovskih metaka 20 mm i 1700 mitraljeskih metaka, Popuna municijom izvršena je iz skladišta u s. Frkašiću. Oklopni automobil obezbeđivao je 19. decembra kolonu ranjenika koja se od s. Krbave povlačila do s. Mekinjara, a 25. decembra izvršio je marš pravcem s. Mekinjari - s. Krbava - s. Pećani - s. Bjelopolje gde je upotrebljen za obezbeđenje artiljerije 13. primorsko-goranske divizije. Neprijatelj je napustio Korenicu 26. decembra,

²⁰⁴ Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 8, str. 779. Komesar aero-baze Božo Prpić u svojim sećanjima piše:

»Duka Crnko, iz aero-baze, već dva dana kruži blindom oko neprijateljskih položaja. On je neprijatelju gotovo iz ruku oteo ranjenog komesara Podoficirske škole i odveo ga u Frkašić. Upravo je nevjerojatno u kakve se sve akcije Duka upušta u tim borbama sa svojom blindom koja radi bez kvara, pa čak je ni neprijateljska tanad nisu oštetila. (U tim borbama Duka Crnko je teško ranjen i ostao je teški invalid)«.

a istog dana naređeno je komandiru voda, potporučniku Srećku Gregi da se oklopni automobil vrati u Slunj u sastav 1. tenkovskog bataljona 4. udarnog korpusa NOVJ.

Tenkovski vod je 5 meseci bio detašovan i stalno izložen opasnostima od neprijatelja. Izvršavao je različite borbene zadatke. Obezbeđivao je aerodrom, bolnicu, štitio Transporte ranjenika i transportne kolone, obezbeđivao artiljeriju na vatre-nom položaju, samostalno izvodio odbranu i podržavao peša-diju u napadu i odbrani i si. Za sve to vreme jedan tenk je teže oštećen, 1 član posade je poginuo, a 3 su teže ranjena. Kvarova na vozilima bilo je više, ali su ih posade same otk-lanjale. Zahvaljujući stručnosti komandira vodova, a posebno potporučnika Srećka Grege, posade su same održavale borbena vozila u gotovosti za borbu, što je najviše i doprinelo uspehu ovog tenkovskog voda.

BORBENA DEJSTVA TENKOVSKJE ČETE AUTO-TENKOVSKOG BATALJONA

Od kraja maja 1944. godine neprijateljeve snage su samo u posljednjim mesecima rata upadale u pojedine periferne delove Korduna. Za sve to vreme na toj teritoriji bila je 8. udarna kordunaška divizija, koja je, pored obezbeđenja Korduna, bila spremna da svakog časa može biti utporebljena tamo gde se ukaže potreba. Povremeno je izvodila značajne i uspešne akcije na Žumberku, u Cazinskoj krajini, Baniji, Lici i Pokuplju, ali su uvek njena jedna ili dve brigade ostajale na Kordunu radi obezbeđenja. Slobodno se može reći da je ova divizija bila neposredna rezerva Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Zbog toga su borbena dejstva Tenkovske čete Auto-tenkovskog bataljona, bila najčešće vezana za dejstva 8. udarne divizije i izvodila se na periferiji slobodnih teritorija Banije, Korduna, Cazinske krajine i Like.

Formiranjem Auto-tenkovskog bataljona nije ugašena, a ni smanjena aktivnost tenkova od proleća 1944. godine. Superiornost neprijatelja u borbenim sredstvima za uništavanje naših tenkova, mogućnost upotrebe vazdušnog desanta na slobodnu teritoriju i teškoće u nabavci goriva, nametnuli su delikatniju upotrebu naših oklopnih borbenih sredstava skromnih taktičko-vatrenih mogućnosti. Sada su njihova uloga, upotreba, pa i formacijska organizovanost bili prilagođeni postojećoj situaciji. Tenkovska četa je bila tenkovska rezerva Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske raspoređena u Topuskom. Njen osnovni zadatak bio je da u svakom momentu bude spremna za brzu intervenciju i borbu protiv neprijateljevog vazdušnog desanta u širem rejonu Topuskog, Vrginmosta i Gline gde su bile razmeštene sve glavne ustanove NOP-a Hrvatske, bolnice, Centralna tehnička radionica u Petrovoj gori, aerodrom u Če-

U Topuskom početkom oktobra 1944. godine, sleva nadesno: Ivan Beranović, Đuro Dokić, Vaso Pejnović, Vukašin Delić, Dušan Simić i Milan Švarc.

mernici i druge organizacije. Kada su obezbeđene veće količine goriva za borbena vozila i kada je zbog sveukupnog slabljenja neprijatelja smanjena verovatnoća upotrebe njegovog vazdušnog desanta, Tenkovska četa je u septembru i u narednim mesecima upotrebljavana po delovima za podršku jedinica 4. korpusa NOVJ u napadu na neprijateljeva uporišta, i to prvenstveno ona, u kojima su se branile ustaško-domobranske jedinice, slabije naoružane protivtenkovskim sredstvima od nemačkih snaga. Podržavala je jedinice 8. udarne divizije u akcijama na Baniji i u Pokuplju radi oslobađanja novih mesta, onesposobljavanja železničke komunikacije Kostajnica - Sisak i uništavanja objekata na njoj. Sadejstvovala je u Unskoj operativnoj grupi i oslobađanju Cazina radi ugrožavanja komunikacija dolinom Une, širenja slobodne teritorije i jačanja našeg uticaja na živalj u Cazinskoj krajini, među kojoj je još uvek bilo pojava kolebanja u opredeljivanju za NOP.

NAPAD NA CAZIN 13. SEPTEMBRA 1944. GODINE

Cazin je bio oslonac odbrane komunikacije Bihać-Bosanska Krupa-Otoke-Bosanski Novi, pa su za njegovu odbranu angažovane jake snage. Posadu su sačinjavale tri ustaške satnije od po 150 ustaša, jedan vod domobrana i jedno odeljenje legionara iz nemačke 373. legionarske divizije. Ukupno je u Cazinu bilo 485-500 neprijateljevih vojnika i starešina, naoružanih sa 15 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, 2 topa 105 mm, a ostali puškama i automatima.

Odbrana je organizovana kružno i oslanjala se na ivicu naselja. Na okolnim uzvišenjima imao je isturena borbena osiguranja. U odbrambenim rejonima vodova nalazila su se 1-3 bunkera međusobno povezana rovovima za stojeći stav. Odbrambeni rejoni vodova bili su povezani saobraćajnicama po dubini, radi obezbeđenja komuniciranja i dotura municije na prednji kraj odbrane. Ceo prostor oko grada, na oko 400 metara i više ispred prednjeg kraja, bio je tučen jakom vatrom iz bunkera i rovova. Unutar Cazina bile su uređene za odbranu škola, upravne zgrade i neke zidane stambene zgrade, a na Gradini, koja je dominirala gradom i okolinom, nalazila su se dva voda ustaša ojačana jednim mitraljezom. Haubički vod 105 mm imao je vatrene položaje 500 metara jugozapadno od džamije.

Žičanih prepreka i minskih polja ispred prednjeg kraja nije imao, a u zapovesti Štaba 4. korpusa²⁰⁵ naglašeno je da je »moral neprijatelja osrednji, a kod jedne trećine posada dosta slab«.

Na tok borbe mogle su uticati neprijateljeve snage iz okolnih garnizona. U Bihaću je bilo oko 3.500 vojnika, jedan haubički divizion i jedna tenkovska četa. U Ostrošcu jedan bataljon legionara, a u Otokama jedan bataljon legionara i jedan protivtenkovski divizion nemačke 373. legionarske divizije. Bosansku Krupu branile su dve satnije 10. jurišne bojne Zagrebačkog zdruga, sa oko 300 ustaša i jedna četa legionara sa baterijom topova 105 mm iz nemačke 373. legionarske divizije.

Za napad na Cazin i obezbeđenje napada od intervencije iz susednih garnizona, angažovane su ove snage: 1. i 2. brigada

²⁰⁵ Zbornik, tom V, knjiga 33, dok. 27.

8. udarne divizije, Unska operativna grupa, jedna baterija haubičkog divizionu 4. korpusa NOVJ.

Cilj napada bio je da se uništi posada u Cazinu i oslobode okolna naselja od uticaja neprijatelja, i time ojača pozadina Cazinske krajine i olakša mobilizacija novog ljudstva za popunu jedinica.

Neposredno su na Cazin napadale: 1. brigada Unske operativne grupe sa južne i istočne strane, na odseku desno put Cazin-Ostrožac, a levo potok Stovrela (Rogova Luka); 1. brigada 8. udarne divizije (bez 1. bataljona) sa severne strane na odseku desno potok Stovrela, a levo cesta Cazin-Krupa; tenkovski vod na pravcu s. Ćoralići-Cazin sa zadatkom da podrži napad jedinica 1. brigade Unske operativne grupe u zahvatu puta ka centru grada, odakle će usmeriti dejstvo na vatrene položaje neprijateljeve artiljerije²⁰⁶ 500 metara južno od džamije, a zatim podržati napad pešadije u likvidaciji neprijatelja na Gradini.

Baterija haubičkog divizionu 4. korpusa imala je vatrene položaje kod Alagić kafane u s. Ćoralići.

Sa istočne strane nije niko napadao, da bi se neprijatelj primorao da tim pravcem izvlači svoje snage, a 1. brigadi 8. udarne divizije naređeno je da noću 12/13. septembra uputi jedan bataljon u Gnjilovac i iz zasede sačeka i uništi neprijatelja na otvorenom prostoru i spreči mu izvlačenje ka Ostrošcu.

Bataljoni 1. brigade Unske operativne grupe napadali su:

- 4. pešadijski bataljon pravcem s. Šepići-jugoistočni deo Cazina;

- 1. pešadijski bataljon pravcem s. Puškari-centar Cazina, i

- 3. pešadijski bataljon kosom od zaseoka Hairlanovića u pravcu džamije u centru grada, i

- 2. pešadijski bataljon bio je u rezervi brigade i kretao se pravcem s. Puškari-Cazin za 1. pešadijskim bataljonom.

Za obezbeđenje napada angažovane su:

- 2. brigada 8. udarne divizije za sprečavanje prodora neprijatelja od Ostrošca i Bihaća, s položaja na liniji s. Osredak-Laškića brdo, i

²⁰⁶ Zbornik, tom V knjiga 33, dok. 27. Zadatak dat tenkovskom vodu da do upada u grad napada neprijateljevu artiljeriju na vatrenom položaju, nije realan. To tenkovi »fiat-ansaldo« ne bi mogli ostvariti, jer bi bili lako uništeni neposrednim dejstvom artiljerije.

- 2. brigada Unske operativne grupe sa jednim bataljonom sa položaja na liniji s. Stijena-Pištalina radi sprečavanja prodora neprijatelja od Krupe i Otoke, a jedan bataljon je imala na obezbeđenju kod Vrsta.

Dva bataljona 2. brigade Unske operativne grupe bila su u rezervi 4. korpusa u s. Slatini.

Tenkovski vod je 12. septembra posle podne ukrcan na kamione u Topuskom i preko V. Kladuše prevezen do raskrsnice puteva u s. Ćoralići, gdje je načelnik Operativnog odeljenja 4. korpusa upoznao komandira Tenkovske čete²⁰⁷ sa zadatkom i naredio mu da se javi komandantu 1. brigade Unske operativne grupe na južnoj ivici s. Seferagića i, s njim, reguliše način dejstva i uzajamnu podršku pešadije i tenkova.

Sa komandantom 1. brigade Unske operativne grupe utačeno je da će 1. pešadijski bataljon posesti polazni položaj na zapadnoj ivici s. Puškari izjutra 13. septembra do 5 časova i 30 minuta i, odmah, preći u napad duž puta ka centru grada, a da tenkovi u to vreme krenu iz s. Ćoralića, prođu borbeni raspored pešadije na liniji na kojoj je sustignu i omoguće joj brz prodor u centar grada. Uništavanje otpornih tačaka unutar grada i način podrške pešadije od tenkova, predviđeno je da se reguliše posle upada u grad, postupno, pri organizovanju napada na pojedine utvrđene objekte i otporne tačke u naselju.

Sve jedinice su posele polazne položaje pre svanuća neprimetno od neprijatelja, što im je omogućilo da postignu potpuno iznenađenje. U 5 časova i 30 minuta iz celokupnog pešadijskog naoružanja otvorena je vatra sa bliskog odstojanja po neprijatelju. Istovremeno je iz protivtenkovskih topova otvorena brza paljba po bunkerima na prednjem kraju neprijateljeve odbrane, dok su haubička baterija korpusnog haubičkog divizion, divizijska artiljerija, artiljerija Unske operativne grupe i

²⁰⁷ Uvek se praktikovalo da sa tenkovskim vodom ide u akciju i komandir Tenkovske čete ili neko iz komande čete. Oni su se, obično, nalazili na komandnom mestu pešadijske jedinice koju su tenkovi podržavali i sa komandantom pešadijske jedinice neposredno rešavali sva pitanja sadejstva, primali zahteve pešadije, postavljali zahteve za obezbeđenje tenkova od pešadije i, na osnovu toga, dopunjavali zadatke tenkovskog voda i postavljali ih komandiru voda ili neposredno posadama tenkova. Kada je u izvršenju nekog zadatka učestvovalo više od voda tenkova, s njima je išao komandant ili komesar bataljona, a nekad i obadva. Oni bi, u tom slučaju, regulisali sva pitanja sadejstva s komandantima pešadijskih jedinica i izdavali zadatke komandiru Tenkovske čete ili komandirima vodova koji su kao članovi posada komandovali tenkovima po principu »radi što i ja radim«, jer tenkovi nisu imali radio-uređaja.

minobacači djelovali koncentričnom vatrom po Gradini i centru grada. Neprijatelj je bio zbunjen silinom vatre i u njegovom rasporedu nastalo je komešanje, pa je 4. pešadijski bataljon, ne čekajući napad ostalih snaga, izvršio juriš jednom četom ka vatretnim položajima neprijateljeve artiljerije, ali je njen juriš dva puta odbijen. U napad je prešao i 1. pešadijski bataljon i sa jednom četom, koja je djelovala u pravcu severne ivice s. Šepići, ugrozio neprijateljevu artiljeriju s istočne strane. Treći pešadijski bataljon koji je napadao niz kosu od zs. Hairlanovića sa isturenim bombašima na bunkere, uspeo je u prvom jurišu izbaciti neprijatelja iz rovova koji se panično povlačio niz kosu ka gradu. Najjači otpor neprijatelj je davao u zahvatu puta zs. Puškari-Cazin. Na tom pravcu zaustavljen je 1. pešadijski bataljon u visini okuke puta na zapadnoj ivici Cazina, ali je u tome momentu naišao tenkovski vod i bez zadržavanja upao u koloni u centar grada. Za tenkovima je svom silinom krenula pešadija, ispred koje se neprijatelj povlačio ka južnoj ivici Cazina i upadao pod bočnu vatra 4. pešadijskog bataljona, koji ga je zajedno sa delovima 1. bataljona postupno uništavao.

Prva brigada 8. udarne divizije krenula je u napad pola časa kasnije. U 6 časova je napala i razbila neprijateljevu odbranu na severnoj ivici Cazina, a zatim produžila i podišla najjače utvrđenoj otpornoj tački na Gradini u momentu kada su naši tenkovi upali u centar grada i uništavali delove neprijatelja u povlačenju. Iznenađna pojava tenkova u gradu zbunila je neprijatelja na Gradini. Deo ustaša pokušao je da beži sa nje. U napad je prešla 1. brigada 8. udarne divizije i Gradina je brzo zauzeta.

Neprijateljeve snage koje su pokušale da se preko Gnjilovca izvuku u pravcu Ostrošca naišle su na odbranu bataljona 1. brigade 8. udarne divizije, od kojeg su do temelja potučene. Samo male grupice neprijateljevih vojnika uspele su se probiti ka Ostrošcu. Do 7 časova izjutra Cazin je bio oslobođen, a neprijateljeva posada zarobljena i uništena.

Napadom je rukovodio Štab 4. korpusa NOVJ. Zadaci jedinica bili su konkretni, pravilno postavljeni i proisticali iz dobro procenjene situacije. Sve jedinice djelovale su energično. Ubijeno je oko 200 neprijateljevih vojnika, a 276 je zarobljeno. Zaplenjena su 2 topa 105 mm. 13 puškomitraljeza i mitraljeza,

267 pušaka, 9 automata, 13 pištolja i znatne količine odeće, obuće i druge opreme.

Tenkovski vod je dejstvovao smelo. Sve posade su radile dobro i bile željne borbe, a naročito se istakao Stevan Macut koji se sa svojim tenkom na čelu voda nezadrživo probio kroz odbranu neprijatelja i onemogućio mu povlačenje u grad i posjedanje pripremljenih zgrada i objekata za odbranu u gradu. Upadom tenkova u Cazin neprijatelj je primoran na povlačenje po otkrivenom zemljištu na kome je tučen frontalnom i bočnom vatrom i postupno uništavan. Iznenadnom pojavom tenkova u gradu stvorena je panika i nesigurnost među branio-cima na Gradini, koja je bila najjače utvrđena tačka i predstavljala čvor odbrane Cazina. Narušeno je komandovanje, izazvano panično napuštanje nekih objekata pripremljenih za odbranu u gradu i neorganizovano izvlačenje u pravcu s. Gnji-lovca, gde je neprijatelj uništavan iz odbrane koja je u toku noći organizovana i za neprijatelja neprimetno posednuta.

Tenkovski vod je 14. septembra prevezen kamionima iz Cazina za Topusko, gde su detaljno analizirana stečena iskustva i rad posada u borbi. Uspeh tenkovskog voda u napadu na Cazin uticao je na povećanje zahteva štabova pešadijskih jedinica za podršku tenkovima, pa su u narednom periodu češće angažovani na periferiji slobodnih teritorija drugih područja.

NAPAD NA SUNJU I D. HRASTOVAC

Uništenje neprijatelja u Cazinu i pobeđe jedinica 4. korpusa NOVJ u Cazinskoj krajini, imali su veliki odjek u narodu, a i neprijatelj je postao obazriviji. On je pojačao odbranu uporišta u dolini reke Une u široj okolini Bihaća i obustavio is-pade na slobodnu teritoriju Korduna. Potiskivanjem neprijate-lja u dolinu Une, povećana je bezbednost drumskog saobraćaja preko V. Kladuše, Slunja i Rakovice za Liku i obratno. Te-žište odbrane slobodne teritorije preneto je na partizanske od-rede, a od operativnih jedinica na prostoru Korduna i Cazin-ske krajine zadržana je jedna brigada 8. udarne divizije i jedna brigada Unske operativne grupe. Glavnina snaga 8. udarne di-vizije, jedna brigada Unske operativne grupe i jedna brigada 34. divizije upućene su u severoistočni deo Banije sa zadatkom da u sadejstvu sa 7. udarnom divizijom likvidiraju veći broj naprijateljevih uporišta u tom prostoru, spreče za duže vreme saobraćaj železničkim prugama Dubica-Sisak i Kostaj-

nica-Sisak, prošire slobodnu teritoriju Banije i obezbede neposrednu vezu sa slobodnom teritorijom Slavonije. Za podršku jedinica u napadu, glavni Štab Hrvatske pridao je 4. korpusu Tenkovsku četu Auto-tenkovskog bataljona.

Štab 4. korpusa odlučio je da likvidira neprijateljeva uporišta Sunju, s. D. Hrastovac, s. Graboštane i s. Gradusu Posavsku.

Sunju su branile jake ustaško-domobranske i nemačke snage. Najjače je bila utvrđena železnička stanica. Oko nje je bio izgrađen veći broj bunkera, međusobno povezanih rovovima, a ispred njih postavljena žičana ograda i u zahvatu prilaznih puteva minska polja. Bunkere i roveve branila je ojačana satnija 10. željezničke stražarske bojne jačine od oko 150 ljudi, naoružanih sa 9 puškomitraljeza i mitraljeza i 2 laka bacača, a ostalo puškama. U postaji železničke stanice bila je u rezervi jedna ojačana četa Nemaca, naoružana sa 2 protivtenkovska topa, 12 mitraljeza i puškomitraljeza, a ostali puškama i automatima. Pored navedenih snaga na železničkoj stanici se u momentu napada zatekao teretni voz pun opreme za nemačku vojsku s pratnjom, i oklopni voz naoružan teškim mitraljezima i krupnokalibarskim mitraljezima »flak«. Sunju su branile: dve satnije 3. bojne 1. gorskog zdruga, naoružane sa oko 12 puškomitraljeza i mitraljeza, a ostali puškama; 40 domaćih ustaša i 25 žandarma. Ukupno je u gradu i na železničkoj stanici bilo oko 650-700 neprijateljevih vojnika.

D. Hrastovac branila je jedna ojačana satnija 3. bojne 1. gorskog zdruga. Odbranu je organizovala u severnom delu Sovice, kružno oko železničke postaje (k. 111). U odbrani je bio izgrađen veći broj bunkera od oblica ili pruca s peskom, debljine 25-30 cm, između obloga. Svi bunker bili su međusobno povezani rovovima i saobraćajnicama punog profila.

Graboštane je branila četa Nemaca ojačana minobacačkom baterijom. Ona je služila kao osiguranje jakim nemačkim snagama u Kostajnici.

U s. Gradusi Posavskoj bila je jedna pontonirska četa koja je, ujedno opsluživala pontonski most na Savi, ali ga je 25. septembra demontirala i povukla se za Sisak, a u mestu je ostalo 25-30 žandarma i domaćih ustaša.

Na železničkim stanicama Staza, Šaš i Zivaja nalazile su se snage jačine od po jednog voda iz 10. stražarske željezničke

U Topuskom pre odlaska na Baniju. Sleva nadesno: Ilija Cimeša, Milan Krnela, Ivan Beranović, Nikola Mačević, Vladimir Komarov - Vlado, Vujica Viđaković - Vujo i Anatolij Kazanov

bojne, dok su jake naprijateljeve snage bile u Dubici, Sisku i Petrinji spremne za intervenciju ka napadnutim garnizonima.

U zapovesti Štaba 4. korpusa NOVJ, jedinicama su dati ovi zadaci:²⁰⁸

- 8. udarnoj diviziji, ojačanoj brigadom »Ogulinac-Seljo« 34. divizije, haubičkim divizionom 4. korpusa i dva tenkovska voda Tenkovske čete da napadne i uništi neprijatelja sa 1. brigadom u Sunji, sa brigadom »Ogulinac-Seljo« u s. D. Hrastovcu i sa 2. brigadom, bez dva bataljona, u s. Gradusi Posavskoj, a dva bataljona ove brigade da zadrži u divizijskoj rezervi;

- 7. udarnoj diviziji da jednom brigadom sa položaja kod s. Panjana spreči prodor neprijatelja od Kostajnice, sa 1. banijskim partizanskim odredom da napadne i uništi neprijatelja u s. Graboštanima, a sa jednom brigadom sa položaja s. Donje Komarevo-s. Klobučak osigura pravac Sisak-Sunja i sa 2. banijskim partizanskim odredom sa položaja kod s. Kostreša i s. Selišta spreči intervenciju neprijatelja iz Dubice i Kostajnice ka Sunji;

²⁰⁸ Zbornik, tom V, knjiga 33, dok. 95.

- 1. brigadi Unske operativne grupe da sa položaja Vukovo brdo-s. Tješnjak-s. Cepeliš osigura pravac Petrinja - s. Bliinja - Kostajnica i spreči ispad neprijatelja iz Petrinje fingiranjem napada na spoljna osiguranja Petrinje manjim grupama sa jugozapadnog i jugoistočnog pravca;

- Tenkovskoj četi da sa 4 tenka podrži napad 1. brigade 8. udarne divizije na Sunju⁷, a 2 oklopna automobila razmesti u s. Borojevićima u rezervi 4. korpusa sa zadatkom da budu spremni za dejstvo u pravcu Kostajnice i preko s. Blinje u pravcu s. Komareva i s. D. Budičine, i

- haubičkom divizionu da sa vatrenih položaja s. D. Paukova - s. Drljače podrži napad na Sunju i s. D. Hrastovac.

Početak napada određen je za 26. septembar u 6 časova jednovremeno na sva uporišta.

Neprijateljeva uporišta nalazila su se na važnoj komunikaciji, pa se očekivala intervencija njegovih snaga iz većih garnizona. Radi toga je Štab 4. korpusa izdvojio jake snage za obezbeđenje. Od ukupno 28 pešadijskih bataljona, za napad na uporišta angažovao je 13, a za sprečavanje pomoći napadnutim uporištima iz susednih garnizona, upotrebljeno je 15 pešadijskih bataljona.

Tenkovska četa je uveče 25. septembra ukrcala tenkove na dva kamiona u Topuskom i, posle pola noći krenula u koloni pravcem: Topuskom - Glina - s. Maja - s. D. Banski Grabovac - s. G. Jabukovac. Ovde se zadržala oko 2 časa i vod oklopnih automobila uputila u s. Borojeviće, dok su 2 kamiona sa tenkovima produžila pravcem s. Jabukovac - s. Potok - s. Gradusa - s. Drljače, gde su stigli oko 6 časova 26. septembra. Tenkovi su za manje od pola časa iskrcani sa kamiona kod raskrsnice puteva na istočnom delu sela i od komandanta Auto-tenkovskog bataljona, kapetana Budislava Pribića, dobili zadatak da od raskrsnice puteva kod škole u selu Drljače produže 1 km putem na severoistok, a zatim skrenu na istok i putem sa severozapada zaobiđu Sunju i podrže napad 1. brigade 8. udarne divizije sa severa na grad. Posadi čelnog tenka naređeno je da odmah krene, jer njihov dolazak čeka pešadija na polaznom položaju ispred Sunje.

Tenkovi su krenuli po sumaglici, ali su ubrzo u polju i gradu ušli u gustu maglu uz r. Sunju. Oko 7 časova naišli su na pešadiju zaleglu pored puta, koji preko polja povezuje seve-

rozapadni deo sa severnim delom mesta. Zastali su, ali nisu uspostavili kontakt sa štabom pešadijske jedinice. Ne znajući situaciju, produžili su bočno ispred borbenog rasporeda pešadije ka severnom delu Sunje, a zatim bez zadržavanja upali u severni deo grada. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen pojavom tenkova i bez otpora panično pobeo iz grada u polja zasejana kukuruzom i kroz njih se povukao ka južnom delu grada i železničkoj stanici. Tenkovi su produžili kroz grad, prešli bez otpora neprijatelja preko mosta na desnu obalu Sunje i uzdužnom ulicom izbili u južni deo grada. Kada su se približili na 400 metara jugoistočnoj strani železničke stanice, magla se proradila i kroz sumaglicu je u pravcu tenkova otvorena jaka vatra iz mitraljeza »flak« i protivtenkovskih topova. Tenk komandira 1. voda pogođen je i probušen mu je rezervoar za gorivo. Mitraljezac je rukom zatvorio otvor i tenk se vratio u s. Drljače, a za njim i drugi tenk tog voda.

Tenkovi 2. voda zaklonili su se iza jedne zgrade da bi se zaštitili od dejstva neprijateljevih protivtenkovskih sredstava i sačekali pešadiju. Pošto ona nije pristizala, niti se osećalo njeno dejstvo u gradu, posade su odlučile da se povuku u severni deo grada. Nakon 400 do 500 metara povlačenja, tenk Vujice Vidakovića zaustavio se ispred trgovine tehničke robe. Iz nje je posada uzela alat, 4 bicikla, izvesne količine šrafovske robe i nekoliko kalemova žice. Pri iznošenju plena eksplodirala je minobacačka mina u neposrednoj blizini mitraljesca Nikole Maćešića i raznela ga. Do tada se i neprijatelj sudio i krenuo u protivnapad iz južnog dela grada. U pravcu tenka dejstvovao je puščanom i mitraljeskom vatrom sa udaljenosti 400 do 500 metara. Vozač je uspeo da uskoči u tenk i da evakuiše plen u s. Drljače, gde je za novog mitraljesca tenka određen delegat voda Aleksandar Vranješ.

Tenkovi su pri povlačenju iz grada naišli na našu pešadiju u severnom delu. Nastupala je obazrivo i dosta se zadržavala u hvatanju pojedinaca i manjih grupa rasturenih neprijateljevih vojnika, a zbog čekanja da se podigne magla, krenula je u napad sa dosta zakašnjenja. Radi toga i neorganizovanosti sadejstva između tenkova i pešadije, postignuto iznenađenje i panika neprijatelja izazvana iznenadnom pojavom i brzim upadom tenkova u grad, nisu iskorišćeni za likvidaciju uporišta. Neprijatelju je data mogućnost da se sredi, odbaci protivnapa-

dom naše snage sa železničke stanice i povrati veći deo naselja, te izbije do mosta na r. Sunji u severnom delu grada.²⁰⁹

Oko 9 časova iz s. Drljača ponovo su upućena dva tenka ka severnom delu grada da podrže napad pešadije na tom pravcu, dok su druga dva zadržana u rejonu s. Drljače za podršku pešadije u napadu na železničku stanicu sa severozapada. Oni su oko 9 časova i 30 minuta stigli u borbeni raspored pešadije i, bez zadržavanja, prešli u napad na severni deo grada, ali su na mostu na r. Sunji naišli na barikade branjene jakon neprijateljevom vatrom. Barikade nisu mogli savladati, niti su mogli pregaziti reku pored mosta. Napad je zaustavljen. Tenkovi su ostali u rasporedu pešadije do 10 časova, kada su radi štednje goriva, morali da se povuku u s. Drljače. To je iskoristio neprijatelj, pa je rezervom, kojom je odbacio naše snage sa železničke stanice, produžio u grad, odbacio ih iz severnog dela i uspostavio prvobitnu odbranu na tom pravcu.

U 13 časova pešadijski bataljoni 1. brigade s jednim bataljonom 2. brigade iz divizijske rezerve, izvršili su novi napad, bez podrške tenkova, ali on nije uspeo. Radi boljeg sadejstva i bržeg prenošenja zahteva i postavljanja zadatka tenkovima, uspostavljena je telefonska veza između Štaba 8. udarne divizije i Štaba Auto-tenkovskog bataljona u s. Drljače, da bi se što pre preneo poziv za upotrebu tenkova putem sa severozapada na železničku stanicu. Međutim, tenkovi na tome pravcu nisu ni upotrebljeni, jer je ocenjeno da bi danju bili lako uništeni iz protivtenkovskih oruđa na ravnom i otkrivenom zemljištu pri podilasku prednjem kraju neprijateljeve odbrane.

Oko 17 časova telefonom je javljeno da će 8. udarna divizija uvesti u borbu, još jedan bataljon iz rezerve na severozapadni deo grada i, u prvi sumrak izvršiti napad na celom frontu. Za podršku napada pešadije na severni deo grada određen je samo jedan tenk, dok su ostali pripremani za marš u pravcu s. D. Hrastovca radi podrške napada pešadije na to uporište.

Do 18 časova bataljon iz divizijske rezerve poseo je polazni položaj duž puta u polju na severozapadnoj strani Sunje. U to vreme krenuo je i tenk iz s. Drljače i, da bi smanjio efikasnost bočne vatre neprijateljevih protivtenkovskih sredstava sa železničke stanice, kretao se ravnim i otkrivenim putem ka

severnoj ivici grada brzinom oko 30 km/čas. U hodu mu se pokidala gusenica i ostala na putu oko 40 metara iza tenka. Posada je iskočila iz vozila, došla kanalom puta do gusenice, dovukla je do tenka i pod dejstvom neprijateljeve puščane i mitraljeske vatre, zaklanjajući se iza tela tenka, namestila je. Tenk je odmah produžio ka severnom delu grada i podržao pešadiju. Zauzet je jedan bunker i nekoliko zgrada, ali je neprijatelj izvršio protivnapad i odbacio pešadiju na polazni položaj, a tenk se povukao u rejon s. Drljače. Oko 22 časa pešadija je izvršila još jedan napad na Sunju bez podrške tenkova, ali bez uspeha. Posle pola noći iz pravca Saša probila se u grad jedna ustaška bojna, pa je dalji napad na Sunju obustavljen.

Tenk s oštećenim rezervoarom ukran je po mraku na kamion i prevezen za Topusko, jer se na licu mesta nije mogla izvršiti kvalitetna opravka. Ostala tri tenka izvršila su marš pravcem s. Drljače - s. Četvrtkovac - s. Rakovac - severna ivica s. G. Hrastovac, radi podrške brigade »Ogulinac Seljo« u napadu na s. D. Hrastovac.²¹⁰

U D. Hrastovcu odbrana je bila organizovana i fortifikacijski dobro uređena oko železničke postaje i opasana sa dva reda žičanih prepreka, od kojih jedan na 50 do 80 metara, a

²¹⁰ Arhiv VII, k. 426, f. 6, dok. 31 - 4. U zabeleški političkog komesara Autotenkovskog bataljona Nikole Derikrave za izveštaj 4. korpusa o napadu na Sunju, piše:

»Tenkovi su prošli borbeni raspored pješadije na samoj sjevernoj strani Sunje i pod zaštitom guste magle uspjeli da cestom ispred rasporeda neprijatelja i pod dejstvom njegove bočne vatre iz mjesta Sunje i sa željezničke stanice upadnu u sjeverni dio mjesta. Kada je neprijatelj uočio naše tenkove, on je pobjegao iz Sunje u kukuruze na poljima sa istočne strane mjesta i ka željezničkoj stanici. Tenkovi su bez zadržavanja produžili u mjesto i izbili na njegov južni dio, gdje su naišli na jaku vatru mitraljeza »flakova« i protivtenkovskog topa, pa su se povratili u centar mjesta, tražeći vezu sa pješadijom. Zapljenili su nešto alata i četiri bicikla... Tukla ih je neprijateljska artiljerija od koje je poginuo jedan tenkista.

Dva tenka su ponovo vraćena za Sunju, ali se neprijatelj bio sredio i povratio u mjesto, jer naša pješadija nije brzo dejstvovala niti je iskoristila uspjeh tenkova koji su u prvom napadu bili protjerali neprijatelja... Tada je neprijatelj na mostu postavio prepreke i tenkovi se iz sjevernog dijela mjesta nijesu mogli sa pješadijom probiti ka centru.

Treći put smo pokušali da sa pješadijom tenkovi predu u napad negdje oko 7 sati poslije podne. Ni ovaj napad nije uspio. Na jednom tenku je spala gusenica. Posada tenka je bila primorana da sama dovlači gusenicu do tenka pod jakom vatrom neprijatelja, a pješadija nije htjela pomoći iako je bila u neposrednoj blizini. Istakli su se Vidaković Vujica i Vranješ Aleksandar.

Poginuo je borac Mačević Nikola, dok su manje ogreban (lakše ranjena) dva druga.

drugi na 200 do 300 metara ispred rovova i bunkera. Od teškog naoružanja raspolagao je sa 2 minobacača i jednim protutenkovskim topom.

U toku 26. septembra brigada »Ogulinac Seljo« izvršila je dva puta napad na uporište s. D. Hrastovac, ali nije imala uspeha. Treći napad planirala je za 22 časa uz podršku tenkova, koji su do tada stigli na raskrnicu puteva u severnom delu s. G. Hrastovac. Oдавde je jedan tenk upućen poljskim putem ka potoku Krivaji sa zadatkom da iz zasede spreči izvlačenje neprijatelja u pravcu s. Rakovca, dok su druga dva određena za podršku pešadije u napadu produžila ka s. D. Hrastovcu i poljskim putem krenula u napad u pravcu železničke postaje (k. 111). Prešli su potok Krivaju, savladali prvi red žičane ograde i naišli na jaku vatru neprijatelja, ali pešadiju nisu nigde osmotrili. Posade nisu poznavale zemljište, a nisu imale mogućnosti da ga osmotre danju. Ocenile su da su rušenjem žičanih prepreka stvoreni uslovi za juriš pešadije, pa su se sa tenkovima vratile za 200 metara na desnu obalu potoka Krivaja, radi uspostavljanja veza sa pešadijom. Međutim, pešadija nije ni napadala na tom pravcu, već severnije, i to jedan bataljon između r. Sunje i železničke pruge, a drugi levo od železničke pruge sa severoistoka ka k. 111, sa zadatkom da razbiju odbranu neprijatelja na pravcima napada i primoraju ga na izvlačenje u pravcu železničke stanice Rakovac i s. Rakovac na položaje zasede jednog pešadijskog bataljona i bočno dejstvo jednog tenka sa desne obale potoka Krivaja 1 km severozapadno od trigonometra 169.

Sadejstvo između tenkova i pešadije nije bilo dobro organizovano, niti su njihova dejstva bila usklađena. Tenkove nije trebalo uputiti u napad noću bez pešadije. Pešadijski bataljon, koji su tenkovi trebali da podrže, odstupio je od svog pravca napada i suzio širinu fronta napada da bi izbegao savlađivanje potoka Krivaje pod vatrom neprijatelja. Kada je pešadija primerila izvlačenje tenkova 500 metara levo od krila tog bataljona, zastala je na ravnom zemljištu i bila izložena dejstvu jake neprijateljeve vatre, pa se vratila na polazni položaj i komandant je odustao od ponovnog napada na uporište.

Tenkovi su se povukli u severni deo s. G. Hrastovca, a oдавde preko s. Rakovca došli kod škole u s. Svinici, gde su

pred svanuće 27. septembra dobili zadatak da podrže napad 1. banijskog partizanskog odreda na s. Graboštane i s. Stubalj. Ujutro su krenuli i do 7 časova izbili na istočnu ivicu s. V. Krčevo, gde su dobili zadatak da podrže napad pešadije pravcem most na r. Sunji - škola u s. Graboštanima, a posle likvidacije neprijatelja u s. Graboštanima, da podrže napad pešadije na s. Stubalj. U očekivanju naređenja za početak napada sa polaznog položaja na istočnoj ivici s. V. Krčevo, neprijatelj je jakim pešadijskim snagama i 10 tenkova iz Kostajnice, preko s. Kostrići oko 8 časova izbio u s. Mrčaj. Odavde se niz Alapić Kosu usmerio u pravcu s. Graboštana i potisnuo jedan pešadijski bataljon 1. banijskog partizanskog odreda sa polaznog položaja preko južne ivice s. G. Hrastovca na levu obalu r. Gline. Od napada na s. Graboštane se odustalo, pa su se jedinice 1. banijskog partizanskog odreda povukle na levu obalu r. Gline i organizovale odbranu na liniji s. Kukuruzari - s. M. Krčevo, a tenkovi se povukli u s. Svinicu.

Iz s. Svinice su dva tenka prevezena kamionima za Topusko, a jedan je pošao pravcem s. Svinica - s. Gradusa - s. Jabukovac - s. Vlahović - Glina - Topusko, gde su se predveče 27. septembra povukla i dva oklopna automobila iz s. Borojevića, koja nisu ni učestvovala u borbi.

U napadu na Sunju, s. D. Hrastovac i s. Graboštane tenkovi nisu postigli željene rezultate, a ni u celini nisu ostvareni ciljevi ofanzivnih dejstava jedinica 4. korpusa NOVJ u severoistočnoj Baniji. U proceni situacije nisu realno precenjene mogućnosti neprijatelja, koji je pružio daleko jači otpor od očekivanog. U napadu nije poklonjena dovoljna pažnja sadejstvu između tenkova i pešadije, a dešavalo se da pešadijski bataljoni ne napadaju jednovremeno, što je smanjivalo silinu udara naših snaga. Tenkovi su upotrebljavani stihijno. Često su im menjani zadaci i objekti napada. Posade nisu poznavale zemljište i prvi put su dejstvovala u ravnici, a nije im omogućeno da izvide zemljište pre početka napada. Na jako utvrđenu odbranu, naseljena mesta i noću napadali su iz pokreta, a mogućnosti osmatranja iz tenkova koji nisu imali savremene nišanske sprave, periskope, niti radio-uređaje, bile su jako ograničene. Iz tenkova je teško uočavan i uništavan neprijatelj bez zaštite pešadije, a njihova dejstva nisu precizno usklađivana sa dejstvom pešadije. Navedene slabosti najviše su doprine-

le da početni značajan uspeh tenkova u napadu na Sunju nije iskorišćen za uništenje neprijatelja i zauzimanje mesta. Nesinhronizovane napade naših snaga, neprijatelj je lako odbijao, pojedinačno im nanosio udare i protivnapadom rezervi vraćao izgubljene položaje i objekte.

NAPAD NA ŽAŽINU

U oktobru 4. korpus NOVJ preneo je težište ofanzivnih dejstava na komunikacije i neprijateljeva uporišta u Pokuplju i Turopolju. Jedinice 34. divizije angažovane su za rušenje železničke pruge u Turopolju i napad na s. Malu Mlaku i s. Sv. Klaru u neposrednoj blizini Zagreba, dok je 8. udarna divizija (bez 3. brigade) rušila železničku prugu i napadala neprijateljeva uporišta u istočnom delu Pokuplja i severno od Siska.

Prilaze železničkoj pruzi Sisak - Zagreb u istočnom delu Pokuplja otežavalo je neprijateljevo uporište Žažina, koje je na tom prostoru dominiralo okolinom. Kao komunikacijski čvor udaljen 11 km od jakih uporišta Siska i Petrinje, branile su ga dve satnije ustaša sa ukupno 270 vojnika naoružanih sa 14 puškomitraljeza, 3 mitraljeza, a ostalo puškama i automatima. Odbrana je bila organizovana kružno sa uređenim rovovima i saobraćajnicama punog profila i lakim bunkerima. Crkva i nekoliko zidanih zgrada na vrhu uzvišenja bile su uređene za odbranu i, iz njih su, mitraljeskom vatrom bili tučeni svi prilazi prednjem kraju. Ispred rovova i bunkera nalazila se dvoredna žičana prepreka zaštićena protivpešadijskim nagaznim minama, a u zahvatu prilaznih puteva i protivtenkovskim nagaznim minama. Zemljište ispred žičanih prepreka i minskih polja bilo je očišćeno od rastinja i pregledno na dubini do 1 km.

Kada su sagledane mogućnosti neprijatelja za odbranu, zaključeno je da se uspeh u napadu može postići samo uz podršku tenkova. Tako je 13. oktobra postavljen zahtev Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske za podršku jednim tenkovskim vodom. Istog dana predveče u Topuskom su ukrcana dva tenka «fiat-ansaldo» na kamion i prevezena pravcem Topusko - Glin - s. Prekopa - s. M. Solina - s. Gračanica, gde su stigli u prvi sumrak i iskrcani. Sa tenkovskim vodom je iz komande čete krenuo pomoćnik političkog komesara Vaso Pejnović, od-

govoran za saradnju i prenošenje zadataka tenkovskom vodu postavljenih od pešadijske jedinice kojoj budu pridodati.

Iz s. Gračanice tenkovi su noću prevezeni skelom na levu obalu Kupe u s. Šišinec, a odatle izvršili marš pravcem s. Šišinec - s. Vratečko - s. St. Farkašić - s. Letovanić u koji su stigli oko 23 časa. Radi uštede goriva, čuvanja moto-resursa tenkova i iznenađenja neprijatelja iz s. Letovanića su zaprežnom vučom dovučeni do na 1,5 km zapadno od s. Žažine, gde su požurivani da odmah krenu u napad. Vučenje je usporilo njihov dolazak na polazni položaj za napad i onemogućilo uspostavljanje kontakta sa štabom pešadijskog bataljona čije su čete napadale u zahvatu puta kojim su tenkovi upućeni da ih podrže.

Napad na s. Žažinu izvodila je 1. brigada 8. udarne divizije u rasporedu: 3. pešadijski bataljon u zahvatu puta s. Letovanić - s. Žažina, 1. pešadijski bataljon sa severoistoka i istoka. Brigadu su podržavale dvije haubičke baterije divizijske artiljerije i tenkovski vod.

Druga brigada 8. udarne divizije obezbeđivala je napad i sprečavala intervenciju neprijateljevih snaga od s. Lekenika, s. Grede i s. Stupanje.²¹¹

Za vreme dok su tenkovi vučeni ka polaznom položaju, pešadijski bataljoni podilazili su prednjem kraju neprijateljeve odbrane radi posedanja jurišnog položaja. Neprijatelj je to osmotrio i iz sveg naoružanja otvorio vatru po pešadiji na otvorenom zemljištu i brisanom prostoru. Njeno dalje nastupanje ka prednjem kraju bilo je usporeno i izvodilo se uz gubitke. Oko 1 čas 14. oktobra streljački stroj pešadije približio se na 100 do 150 metara žičanim preprekama, od kuda su upućeni jurišni pioniri da makazama za žicu naprave prolaze. Vatrom neprijatelja iz pokrivenih bunkera i natkrivenih rovova jurišni pioniri su pretrpeli velike gubitke, a prolaze nisu napravili. Tada je putem od s. Letovanića naišao tenkovski vod i podišao u neposrednu blizinu žičanih prepreka, ispred kojih su ležali ranjeni i poginuli jurišnici. Tenkovi su pred preprekama stali. Zalegla pešadija iza njih na 100 do 150 metara nije im se približavala, jer je neprijatelj svetlečim raketama neprekidno osvetljavao prilaze. Zbog naizmeničnog bleska raketa i dobre ukopanosti i maskiranosti neprijatelja, posade tenkova nisu

mogle uočavati raspored njegovih vatrenih tačaka, a niti efikasno dejstvovati vatrom s mesta po neprijatelju od naših ranjenika pred žicom. Ocenile su da tenkovi ne mogu sami kroz žicu upadati u raspored neprijatelja, jer bi bez zaštite pešadije bili uništeni. Posle 10 do 15 minuta komandir tenkovskog voda odlučio je da tenkove vrati ka borbenom rasporedu pešadije i uskladi dejstvo s njom.

U Topuskom posle napada na Žažinu. Sleva nadesno: Aleksandar Vranješ, Jure Novosel i Albert Kolarić

U 2 časa 14. oktobra obnovljen je napad sa svih pravaca. Tenkovski vod napadao je putem s. Letovanić - s. Zažina i podržavao 3. pešadijski bataljon. Tenk komandira voda upao je u žičanu prepreku i pokidao je u širini 4-5 metara. Tada je ranjen mitraljezac Bogdan Vukmirović, pa se tenk morao vratiti na polazni položaj radi zamene člana posade i ukazivanja pomoći ranjenom. Za njim se vratio i drugi tenk koji je dejstvovao 30 metara desno od puta, a zatim i pešadija ka svom polaznom položaju.

Pešadijski bataljoni i dalje su naizменично вршили притисак на непријатеља, али ни један није успео да се укліні у његов распоред і да наруші систем његове одбране на правцу свог дејства.

У 4 часа počele su pripreme za novi једновремени напад сва три пешадіјска баталјона. Дејствовала је і артиљерија, али је ефикасност њене ватре ноћу била слаба. У тенк командира вода ушао је помоћник политіčkog комесара чете на место митралјесца. Напад је počeo у 4 часа і 15 минута, када је тенковски вод кренуо s полазног положаја удаљеног око 1 km од предњег краја непријатељеве одбране. Брзо је достигао пешадіју і када је прошао њен борбени распоред, тенк командира вода продужио је путем, а други тенк скренуо s пута десно да тим правцем, подржи пешадіју. Други тенк је упao у жичану препреку, али пешадіја није подіlazila направљеном пролазу, već је због јаке непријатељеве ватре залегла на 100 метара испред препрека. Тенк командира вода пробио се без заустављања кроз жичану препреку і у нjoj направіo још један пролаз ширине 3 до 4 метра, а затим продужио путем ка цркви без заштите пешадіје. После 40 метара iza жичане препреке наішао је на противтенковску мину, која га је теško оштетіла і nagnula га на bok. У тенку су контузовани і ранјени помоћник политіčkog комесара тенковске чете Vaso Pejnović²¹² і командир тенковског вода Celestino Airagi.

Кроз направљене пролазе у жиочној препреци упала је једна чета 3. пешадіјског баталјона, али су сва њена настојања да се догоне непријатељевих ровова і спасе посаду из превртнутог тенка, била осујећена снажном ватром непријатеља. Чета је била приморана да се после претрпљених губитака повуче на полазни положај. Њено повлачење условіlo је повлачење і осталих чета 3. баталјона које су дејствовале десно од пута. Са њима се повукао і други тенк на свој полазни положај. Унишћени тенк са ранјеном посадом пао је у руке непријатељу, јер до 5 часова ни на једном правцу наше снаге нису имале успеха нити су нарушіле систем непријатељеве одбране, па је одлучено да се одустане од даљег напада. Све јединице су се до 6 часова одвојиле од непријатеља і повукле.

²¹² На блузи Vase Pejnovićа биле су ознаке заменика политіčkog комесара чете, па су га ранјеног теško мучили і на зверски начин убилі. Celestina Airagija усташе су одвеle у Zagreb, а у јануару 1945. године заменјен је за једног немачког војника преко Комісије за размену заробљеника у Pokupskom.

Drugi tenk se sa polaznog položaja vratio pravcem s. Levovanić - s. Vratečko - Pokupsko. Oдавde je posle dva dana došao u sastav čete u Topusko.

U napadu na jako utvrđeno uporište Žažinu tenkovi su upotrebljeni noću iz pokreta, bez upoznavanja posada sa situacijom, rasporedom neprijatelja na zemljištu, zadacima pešadijskog bataljona i pešadijskih četa koje su podržavali i organizacije sadejstva s njima.

Štab 1. brigade 8. udarne divizije očekivao je od tenkova mnogo više od realno mogućeg, pa ih je požurivao da se što pre uključe u borbu. Međutim, dva tenka »fiat-ansaldo« nisu mogla poboljšati položaj pešadijskih bataljona koji su dejstvom neprijateljeve vatre bili usporeni u nastupanju ka jurišnom položaju, i u prvom jurišu doživeli neuspeh. Pri angažovanju lakih tenkova nije se vodilo računa o njihovim mogućnostima, a posebno o teškoćama osmatranja i dejstva iz njih noću u naseljenom mestu i na nepoznatom zemljištu. Prevremenim uvođenjem u borbu, još više su umanjene njihove mogućnosti. Branilac je odbijanjem prvog juriša prebrodio početni strah od napada, a napadaču je zbog pretrpljenih gubitaka i neuspeha u prvom jurišu smanjio uverenje u opšti uspeh. Zbog toga pešadija nije ni krenula u novi juriš za tenkovima kada su uvedeni u borbu, već ostala na liniji na kojoj su tenkovi prošli kroz njen raspored, čime je data mogućnost neprijatelju da ih nezaštićene lako uništi pešadijom. U takvoj situaciji posadama tenkova trebalo je obezbediti vreme za usklađivanje dejstva tenkova sa pešadijom po objektima napada, a tako se nije postupilo. To su u ovoj akciji bili osnovni razlozi za neuspeh napada, za gubitak jednog tenka i dvojice iskusnih i izuzetno hrabrih starešina i ranjavanje jednog člana posade.

NAPAD NA CAZIN 7. I 8. NOVEMBRA 1944. GODINE

Neprijatelj je početkom oktobra jakim snagama iz Bihaća, Ostrošca i Otoke izvršio napad na slobodnu teritoriju Cazinske krajine. Koristeći se udaljenosti glavnih snaga 4. korpusa NOVJ i njihovom angažovanosti u napadu na komunikacije i uporišta u severoistočnom delu Banije, Pokuplju i Turopolju, potisnuo je delove Cazinskog partizanskog odreda i 2. brigade Unske operativne grupe i ponovo uspostavio uporište u Cazi-

nu. Time je sprečio ugrožavanje objekata i uporišta u zahvatu komunikacije Bihać - Krupa kojom su snabdevene neprijateljeve jedinice u južnoj Lici i severnoj Dalmaciji, i evakuisani ranjenici i preostali delovi nemačkih i ustaško-domobranskih snaga u tim oblastima.

Cazin je branio jedan bataljon nemačke 373. legionarske divizije, jedna satnija ustaša i vod žandarma s ukupno oko 500 ljudi²¹³, naoružanih sa 28 puškomitraljeza i mitraljeza, jednim protivtenkovskim topom, 2 protivtenkovske puške, 3 ručna protivtenkovska bacača »pancerfaust« i 3 minobacača.

Odbrana je organizovana kružno i znatno jače fortifikacijski uređena nego pri napadu u septembru. Izgrađen je veći broj bunkera međusobno povezanih rovovima punog profila i saobraćajnicama za vezu sa gradom, u kome su sve javne i veći deo zidanih stambenih zgrada bile uređene za odbranu. Na 60 do 80 metara ispred bunkera i rovova postavljena je jednoreдна žičana ograda, a mestimično oko ulaznih puteva u grad imao je protivpešadijska i protivtenkovska minska polja. Sistem vatre podešen je tako da su svi prilazi ka prednjem kraju bili tučeni mitraljeskom i puščanom vatrom²¹⁴.

Na tok borbenih dejstava mogle su uticati neprijateljeve snage iz uporišta u dolini Une. U njima su se, pored jakih ustaško-domobranskih snaga, nalazile spremne za intervenciju snage nemačke 373. legionarske divizije, raspoređene: jedan bataljon ojačan tenkovskom četom u Ostrošcu, jedan bataljon u Otoke, ojačani bataljon u Krupi i oko 3.000 legionara sa dvije čete tenkova u Bihaću. Zbog toga je Štab 4. korpusa odlučio da za obezbeđenje napada od intervencije iz susednih garnizona angažuje dve brigade, za napad na Cazin dve brigade i jednu tenkovsku četu i u rezervi korpusa zadrži jednu brigadu.

Jedinice koje su napadale na Cazin imale su ove zadatke:

- 2. brigada Unske operativne grupe da napadne uporište s juga i zapada, i to: 1. pešadijskim bataljonom od padina kose zapadno od Gnjilovca preko Šošina kamena ka južnom delu grada; 3. pešadijskim bataljonom pravcem zs. Šepići - Bašće

²¹³ Zbornik, tom V, knjiga 35, dok. 13 i 68.

²¹⁴ Zbornik, tom V, knjiga 35, dok. 13. U zapovesti Štaba 8. udarne divizije napomenuto je da se »zadatak mora shvatiti obzirljivo, s obzirom da posadu sačinjavaju slunjske ustaše i legionari, gdje će biti znatno teže nego prošli put«.

- jugozapadni deo grada i 4. pešadijski bataljon sa zapada duž komunikacije s. Puškari - Cazin. U rezervi 2. brigade bio je 2. pešadijski bataljon i kretao se pravcem s. Puškari - Cazin;

- 1. brigada 8. udarne divizije da napadne uporište sa severa i istoka i to: jednim pešadijskim bataljonom pravcem s. Kolište - Cazin, jednim pešadijskim bataljonom pravcem s. Japića brdo - Gola strana - Cazin i jednim pešadijskim bataljonom sa istoka u zahvatu puta s. Gnjilovac - Cazin. U njevoj rezervi bio je jedan pešadijski bataljon;

- tenkovska četa (5 tenkova »fiat-ansaldo« i 2 oklopna automobila »SPA«) da jednim tenkovskim vodom (3 tenka) i vodom oklopnih automobila podrži 2. brigadu Unske operativne grupe pravcem s. Puškari - Cazin, a jednim tenkovskim vodom (2 tenka) podrži 1. brigadu 8. udarne divizije na pravcu s. G. Koprivna - Cazin. Za taj vod naredeno je da se starom cestom od s. Skokova za s. G. Koprivnu prevuče konjskom zapregom i upotrebi po naređenju Štaba 8. udarne divizije.

Prva brigada Unske operativne grupe dobila je zadatak da brani pravce od Ostrošca ka Czinu s prednjim krajem na liniji s. Kula, Lakšića brdo, a 1. brigada 7. udarne divizije da iz rejonu s. Stijena, s. Glogovac, s. Selišta osigura pravac Otoka - Cazin i Krupa - Cazin, te bude spremna za dejstvo na pravcu Ostrožac - Cazin.

U korpusnoj rezervi bila je 2. brigada 8. udarne divizije u rejonu s. Smrdan, s. Mutnik, s. Kapići, spremna za dejstvo na pravcu s. Smrdan - Cazin i na pravcu s. Smrdan - s. Semanići - Ostrožac.

Haubički artiljerijski divizion 4. korpusa dobio je zadatak da u artiljerijskoj pripremi dejstvuje po centru grada i Gradini, a minobacači i pridodata prateća oruđa brigadama koje su napadale Cazin da neutrališu neprijateljeve vatrene tačke i živu silu na prednjem kraju u zahvatu puta s. Puškari - Cazin i s. Japića brdo - Cazin.

Tenkovska četa je u Topuskom 6. novembra izvršila pregled i pripremu celokupne borbene tehnike. Toga dana održana je četna konferencija i sastanci partijske ćelije i organizacije SKOJ-a. Politički komesar čete Ilija Mirković upoznao je ljudstvo sa vojno-političkom situacijom, a zatim su on i komandir

čete poručnik Marko Vidnjevič istakli značaj prestojećih borbenih dejstava, zahtevajući od celokupnog ljudstva da se maksimalno založi u borbi. Na sastanku ćelije KP, održanom pod rukovodstvom sekretara Miloša Basare, postavljena su konkretna zaduženja članovima Partije i kandidatima za rukovanje i čuvanje borberne tehnike i izvršavanje borbenih zadataka po vodovima, dok je na sastanku SKOJ-a posle objašnjenja značaja predstojeće akcije naloženo svim omladincima da se moraju primereno založiti i maksimalno istaći u borbi.

Predveče 6. novembra tenkovi su ukrcani na 3 kamiona, a u mrak četa je izvršila marš pravcem Topusko - V. Kladuša - S. Skokovi, gde je stigla oko 22 časa. Posle iskrcavanja tenkova, jedan tenkovski vod (3 tenka) i vod oklopnih automobila izvršili su marš pravcem s. Skokovi - s. Čoralići, dok je 2. tenkovski vod (2 tenka) prevučen sa po tri para konja pravcem s. Skokovi - s. G. Koprivna. Zaprežnom vučom želelo se prikriti prisustvo tenkova na tom pravcu i iznenaditi neprijatelja na pravcu s. G. Koprivna - Cazin.

Komanda Tenkovske čete upoznata je sa situacijom, zadatkom čete i zadacima pešadijskih brigada u Štabu 8. udarne divizije, a zatim je organizovano sadejstvo u štabovima pešadijskih brigada. Sadejstvo sa 2. brigadom Unske operativne grupe organizovao je komandir Tenkovske čete, a sa 1. brigadom 8. udarne divizije politički komesar Tenkovske čete, koji je, istovremeno bio odgovoran za upotrebu tenkovskog voda koji je podržavao tu brigadu. Sa komandantom 2. brigade Unske operativne grupe komandir čete je usaglasio da se pri napadu na prednji kraj neprijateljeve odbrane upotrebi samo vod oklopnih automobila sa zadatkom da podrži napad pešadije putem s. Puškari - Cazin kojim je dejstvovala 2. četa 4. pešadijskog bataljona. Zbog postojanja protivtenkovskih minskih polja rešeno je da oklopni automobili dejstvuje vatrom iz topova preko glava pešadije i omoguće joj upad u grad, a da se tenkovi uvedu u borbu za podršku pešadije pri likvidaciji neprijatelja u zgradama i objektima u gradu po zahtevu štaba brigade. Na sadejstvu sa 1. brigadom 8. udarne divizije utanačeno je da 2. tenkovski vod krene u napad iz s. G. Koprivne na raskrsnicu puteva na zapadnim padinama Zminjaka (tt. 515) pola časa kasnije od početka napada pešadije i, kada pešadijski bataljoni ovladaju bunkerima i rovovima na prednjem kraju

neprijateljeve odbrane i podiđu Gradini, da bude spreman za upotrebu putem preko istočnog dela zs. Kolišta na severni deo Cazina i preko zs. Japić brda i Gole strane na istočni deo Cazina.

Artiljerijska priprema počela je u 5 časova 7. novembra, kada su i jedinice krenule s polaznog na jurišni položaj. Prvi juriš pešadije odbijen je ubitačnom vatrom iz neprijateljevih rovova i bunkera, i svi bataljoni zaustavljeni su pred prednjim krajem, sem jednog bataljona 1. brigade 8. udarne divizije koji je zauzeo zs. Japića Brdo.

U 6 časova i 30 minuta uveden je vod oklopnih automobila pravcem s. Puškari - Cazin radi podrške 4. bataljona 2. brigade Unske operativne grupe i svi bataljoni ponovo kreću na juriš. Podržan vatrom oklopnih automobila 4. bataljon potiskuje neprijatelja sa prednjeg kraja i probija se u grad do zgrade sreza, gde je zaustavljen. Desno od njega 3. bataljon probio se kroz zs. Šepiće ka Baščama i potisnuo neprijatelja iz zapadnog dela Bašči, dok 1. bataljon u nekoliko ponovljenih juriša na Šošin kamen nije uspeo da se uklini u raspored neprijatelja. Na dostignutoj liniji bataljoni ostaju do 11 časova, kada je pojačan napad 3. bataljona s jednom četom iz brigadne rezerve. Taj bataljon uz podršku artiljerije i sadejstvo jednog bataljona 1. brigade 8. udarne divizije sa jugoistočne strane, uspeva da do 13 časova zauzme istočni deo Bašči, a 4. bataljon uz podršku oklopnih automobila da protera neprijatelja iz zgrade sreza na Gradinu.

Na pravcu napada 1. brigade 8. udarne divizije jedan bataljon je zauzeo brdo Grebenjaču s koje, se neprijatelj povukao na Gradinu. Svi pokušaji delova ove brigade da uz podršku koncentrične vatre artiljerije zauzmu Golu stranu, bili su odbijeni upornom odbranom neprijatelja koji je osetio probijanje snaga od Ostrošca i još upornije se branio.

Prodor neprijatelja do Čungur brda (tt. 414) ugrozio je jedinice koje su napadale Cazin. Na tom pravcu je 1. brigada Unske operativne grupe uvela u borbu i rezervu, ali je neprijatelj i dalje uporno napadao. Radi toga je 1. brigada 8. udarne divizije bila primorana da izvuče iz borbe svoj bataljon koji je napadao s istoka na Cazin i uputila ga na južnu ivicu s. Gnjilovca. Neprijatelj podržan sa 5 tenkova uspeo je da zauzme Čungur brdo i usmerio se ka s. Gnjilovcu. Tada je iz rezerve

korpusa uvedena u borbu 2. brigada 8. udarne divizije pravcem s. Semanići - Čungur brdo, a oko 17 časova i 1. brigada 7. udarne divizije, koje su u sadejstvu sa 1. brigadom Unske operativne grupe odbacile neprijatelja ka Ostrošcu i do mraka uspostavile odbranu na liniji zs. Kula - Lakšića brdo.

Izvlačenjem jednog bataljona 1. brigade 8. udarne divizije na položaje kod s. Gnjilovca, poremećeno je sadejstvo jedinica u napadu u gradu, pa su bataljoni 2. brigade Unske operativne grupe odustali od likvidacije neprijatelja u objektima u gradu, što je neprijatelj iskoristio da noću ponovo posedne i one zgrade iz kojih je bio proteran. Četvrti bataljon se povukao iz zgrade sreza i jednom četom poseo uzvišenje iznad škole, a sa ostalim snagama Klisu i povezao odbranu sa 1. pešadijskim bataljonom. Drugi bataljon poseo je Mekote, zs. Sepiće i zs. Puškare, dok je 3. bataljon ostao na Baščama, a 1. bataljon u jugoistočnom delu grada. U takvoj situaciji vod oklopnih automobila povučen je u s. Ćoraliće, gde se nalazio i 1. tenkovski vod, dok je 2. tenkovski vod i dalje zadržan na raskrsnici puteva 1 km zapadno od Zminjaka. Taj tenkovski vod prvog dana nije ni angažovan u borbi, jer su borbena dejstva nisu odvijala onako kako su planirana.

Predveče je neprijatelj pokušao da se izvuče u pravcu s. Gnjilovca, ali je sprečen. U toj borbi jedinice 2. brigade Unske operativne grupe zauzele su oko 18 časova Vinograde. Noću 7/8. novembra slabiji delovi naših jedinica ostali su u neposrednom kontaktu sa neprijateljem, dok su se ostale snage pregrupisale i pripremile za napad izjutra.

U 6 časova 8. novembra počeo je jednovremeno napad na svim pravcima. Uvedeni su u borbi vod oklopnih automobila i 1. tenkovski vod pravcem s. Puškari - Cazin i, bez većeg zadržavanja, upali u grad, omogućavajući jedinicama 2. brigade Unske operativne grupe da u prvom jurišu zauzmu Klisu i izbiju pod Gradinu. Nekoliko juriša 1. brigade 8. udarne divizije na Golu stranu neprijatelj je odbio. Uveden je u borbu i 2. tenkovski vod, pa je u narednom jurišu Gola strana zauzeta, a ubrzo iza toga i Gradina. Sada se cela tenkovska četa našla u gradu i podržavala pešadiju u likvidaciji neprijatelja u zgradama uređenim za odbranu.

Pešadija podržana tenkovima i oklopnim automobilima brzo je osvajala zgrade iz kojih se neprijatelj branio u gradu.

Kada je oko 14 časova savladan otpor neprijatelja u zgradi medrese, u kojoj je bio štab odbrane Cazina, grad je oslobođen.

Upotreba Tenkovske čete bila je dobro organizovana i usklađena sa razvojem situacije²¹⁵. Ona je podržala pešadiju u zauzimanju bunkera na prednjem kraju i olakšala njen upad u grad, a posebno ubrzala zauzimanje pripremljenih zgrada za odbranu i znatno smanjila gubitke naše pešadije pri likvidaciji neprijatelja u gradu. U borbi se istakla cela četa na čelu sa komandantom, poručnikom Markom Vidnjevićem i političkim komesarom Ilijom Mirkovićem, a uspehu je najviše doprineo vod oklopnih automobila.

Lakše su ranjena 2 člana posade, a teško je ranjen komandant Auto-tenkovskog bataljona, kapetan Budislav Pribić. Po stažu je bio najstariji tenkista. Vozio je tenk u napadu na s. Prijeboj, s. Plitvice, Udbinu, s. Tušilović, Rakovicu, Slunj i mnoga druga uporišta. Bio je zamenih komandira tenkovskog voda, komandira tenkovske čete i komandant tenkovskog bataljona, da bi posle odlaska Vljaka Vlaisavljevića preuzeo komandu tenkovskim, a zatim Auto-tenkovskim bataljonom. Više puta je ranjen u tenku i u svom telu nosio tane sa s. Lasinje. Sada je ranjen od parčadi minobacačke mine na ulazu u grad 8. maja gde je izdao zadatak četi za napad. Bio je veoma stabilan i nije poznavao strah. Bio je nepokolebljiv i visokih moralnih i ljudskih kvaliteta. Voleo je ljude i oni su voleli njega. Zbog toga je njegovo ranjavanje bio najveći podstrek za nezadrživ upad tenkova i oklopnih automobila u grad. Ljudi su u njemu osećali siguran oslonac u borbi i van nje i zato su njegov zadatak besprekorno izvršili.

Gubici neprijatelja bili su znatni. Ubijena su 4 oficira i preko 200 vojnika, a zarobljen je 1 oficir i 266 vojnika. Zaplenjen je 1 protivtenkovski top, 1 teški bacač, 2 laka bacača, 3 ručna bacača »pancerfaust«, 11 mitraljeza, 12 puškomitraljeza, 25 automata, 341 puška, 23 pištolja, 225 ručnih bombi, 5 tromblona, 64.000 metaka, 139 minobacačkih mina, 3 telefo-

²¹⁵ Upotrebom tenkova rukovodili su komandant Auto-tenkovskog bataljona kapetan Budislav Pribić i politički komesar Nikola Derikrava, koji su sa štabom 4. korpusa i štabovima 8. udarne divizije i Unske operative grupe rešavali sva pitanja sadejstva, a sa štabovima brigada saradnju su obezbeđivali komandir čete poručnik Marko Vidnjević i politički komesar Ilija Mirković.

na i druga razna oprema. Izveštaj Operativnog odeljenja Ministarstva oružanih snaga NDH od 11. novembra o ulasku jedinica NOVJ u Cazin, bio je kratak. U njemu piše: »Cazin zauzet od odmetnika. Premoćne neprijateljske snage ušle u Cazin. Sudbina garnizona nije poznata«²¹⁶.

Tenkovska četa je 9. novembra u s. Ćoralićima ukrkala tenkove na 3 kamiona i izvršila marš pravcem s. Ćoralići - V. Kladuša - Topusko. Ona je u periodu jul - prva polovina novembra izvršavala delikatan zadatak obezbeđivanja najznačajnijih institucija rukovodstva NOP-a i NOV i PO Hrvatske. U tome periodu potpuno je sredila tehniku, obučila novo ljudstvo, stekla i uopštila određena borbena iskustva i stručno i kadrovski bila potpuno spremna za obnovu tenkovskog bataljona.

²¹⁶ Zbornik, tom V, knjiga 35, dok. 124.

OBNAVLJANJE TENKOVSKOG BATALJONA I NJEGOVO PREPOTČINJAVANJE ČETVRTOM KORPUSU NOVJ

U drugoj polovini 1944. godine situacija se na svim evropskim ratištima brzo menjala. Prodor trupa Crvene armije početkom oktobra preko Dunava i Timoka, kroz istočnu Srbiju, i oslobođenje Beograda, uslovili su povlačenje nemačkih snaga iz Grčke znatno dužim i geografski nepovoljnijim pravcima preko Kosova, Sandžaka, Crne Gore i Bosne. Te snage bile su izložene napadima jedinica NOVJ, pa je njihovo povlačenje trajalo duže od 3 meseca. Za to vreme nemačke i kvislinške snage na području Hrvatske i Bosne morale su pružati žestok otpor, nastojeći po svaku cenu da zadrže kontrolu komunikacija u tom prostoru i obezbede prihvat snaga iz Grčke.

Oslobađanjem većeg dela zemlje, strategijska situacija na jugoslovenskom ratištu izmenila se iz osnova. Posle oslobođenja Beograda jedinice 1. armijske grupe NOVJ nastavile su napredovanje i, početkom novembra, stabilizovale front u Sremu, dok su delovi 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije prebačeni na front u Mađarskoj. Oslobođenje ostalog dela zemlje prepušteno je NOVJ. U takvoj situaciji glavnina NOVJ prešla je na frontalni način ratovanja, a u pozadini su, u delu Bosne, Hrvatskoj i Sloveniji, naše snage morale manevarskim dejstvima paralisati pozadinu nemačkih i kvislinških trupa. Četvrti korpus NOVJ nalazio se u središnjem prostoru i imao je delikatnu ulogu. On je vodio danonoćne borbe, napadajući komunikacije i uporišta na njima da bi onemogućio izvlačenje razbijenih snaga iz Dalmacije i južne Like, sprečio manevrisanje nemačkih snaga ka istočnom delu Jugoslavije i onemogućio izvlačenje snaga iz Grčke.

U napadu na neprijateljeva uporišta osećala se velika potreba za podrškom tenkova, pa i minimalna. Računalo se da

će posle oslobođenja Dalmacije, uslediti dotur većih količina materijalnih sredstava iz pomoći saveznika, među kojima i borbenih vozila i zato je trebalo osposobiti veći broj tenkista. To se nije moglo ostvariti u Tenkovskoj četi Auto-tenkovskog bataljona, pa je Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio da obnovi tenkovski bataljon, koji bi imao zadatak: da u granicama raspoloživih tehničkih i borbenih mogućnosti podržava pešadiju u napadu na neprijateljeva uporišta i da osposobljava i priprema novo ljudstvo za prijem savremenije tehnike i formiranje veće tenkovske jedinice.

Iskustva iz upotrebe tenkova poslednjih meseci, a posebno u borbama na Baniji i Pokuplju pokazala su, da odlučivanje 0 njihovoj upotrebi nije u skladu sa dinamikom angažovanja jedinica 4. korpusa NOVJ i naglim premenama situacije u tom delu vojišnog prostora. Put zahteva za podršku pešadije od tenkova i donošenja odluka o njihovoj upotrebi, bio je dug, što je dovodilo do njihovog uvođenja u borbu na brzinu, bez potpunog poznavanja situacije od starešine i posada borbenih vozila i bez organizovanog sadejstva sa pešadijom i drugim rodovima, pa čak i pri napadu noću na jako utvrđenu odbranu 1 naseljena mesta. Da bi se to ubuduće otklonilo, tenkove je trebalo formacijski više približiti jedinicama koje su podržavali u borbi. Odlučeno je da obnovljeni tenkovski bataljon organizacijsko-formacijski uđe u sastav 4. korpusa NOVJ.

Formiranje tenkovskog bataljona regulisano je naredjenjem Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 12. novembra 1944. godine.²¹⁷ Tenkovski vod jačine 3 tenka »fiat-ansaldo«, 1 oklopni automobil »SPA« i 1 kamion ostao je i dalje u taktičkom i disciplinskom pogledu i na snabdevanju Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, dok je u organizacijsko-formacijskom pogledu pripadao obnovljenom Tenkovskom bataljonu 4. korpusa NOVJ. Štabu 4. korpusa data su sva prava da »tenkovski bataljon formira prema svom nahodanju, dozvoljavajući da tenkovski vodovi i tenkovske čete budu manji po broju vozila, a punog formacijskog sastava po broju vojnika i starešina koji bi se obučili i bili osnova za formiranje veće tenkovske jedinice«. U to vreme raspolagalo se sa 12 ispravnih tenkova »fiat-ansal-

²¹⁷ Arhiv VII, k. 111, f. 2, dok. 23. Naredjenje op. br. 165 od 12. novembra 1944. godine o stavljanju Tenkovskog bataljona pod komandu 4. korpusa NOVJ potpisao je komandant Glavnog štaba, general-lajtnant Ivan Gošnjak.

do«, 3 oklopna automobila »SPA«, jednim neispravnim tenkom »hočkis« i jednim kamionom. Za opsluživanje tih vozila u Tenkovskoj četi Auto-tenkovskog bataljona 10 novembra bilo je 52 vojnika i starešina, i od toga ljudstva je trebalo obnoviti tenkovski bataljon. Zadržavanje tenkovskog voda od 5 vozila i 12 ljudi u obezbeđenju Glavnog štaba, otežavalo je formiranje tenkovskih četa. Radi toga i raznovrsnosti vozila, u naređenju Glavnog štaba navedeno je nekoliko varijanti moguće organizacije bataljona. Jedna od njih bila je da se formiraju dve jednorodne čete od po dva voda i jednog voda za opšte potrebe i prevoz. Druga, da se formiraju vodovi od po 4 tenka, uz napomenu da bi takva formacija bila manje pogodna. Kao »najpraktičnija i najkorisnija organizacija«, preporučena je:

- jedna četa od dva tenkovska voda sa po 5 tenkova;
- druga četa u kojoj bi 1. vod bio popunjen jednim tenkom »hočkis« i 2 oklopna automobila »SPA«, a drugi vod da bude detašovan vod pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske (3 tenka »fiat-ansaldo«, 1 oklopni automobil »SPA«), i
- pomoćni vod 1-2 kamiona i 1-2 motocikla za vezu.

Sve ljudstvo, sem onog u detašovanim vodovima, nalazilo se na okupu u Topuskom i 13. novembra je obnovljen tenkovski bataljon od dve tenkovske čete. Detašovani vod kod aerobaze u Krbavskom polju ušao je u formacijski sastav 1. tenkovske čete, a tenkovski vod Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u formacijski sastav 2. tenkovske čete. Četiri mehaničara, jedan obučen i jedan krojač zadržani su pri štabu bataljona i kada je dokomandovano nekoliko mehaničara i zanatlija metalske struke, početkom februara naredne godine formirana je tehnička radionica bataljona.

Za komandanta bataljona postavljen je kapetan Budislav Pribić - dotadašnji komandant Auto-tenkovskog bataljona GŠH, a za političkog komesara major Nikola Derikrava, dotadašnji politički komesar Auto-tenkovskog bataljona GŠH. Za zamenika komandanta bataljona postavljen je poručnik Petar Peurača, koji se, krajem avgusta vratio iz sastava 1. tenkovske brigade NOVJ iz Italije. On je ujedno zastupao komandanta bataljona, jer se kapetan Pribić lečio u Centralnoj bolnici u Petrovoj gori od posledica ranjavanja u Cazinu. Njegovo lečenje i oporavak trajalo je duže, pa je u drugoj polovini decem-

bra za komandanta bataljona postavljen poručnik Petar Peurača i unapređen u čin kapetana.

Na mesto pomoćnika političkog komesara postavljen je Miloš Basara, dotadašnji pomoćnik političkog komesara 1. tenkovske čete.

*Poručnik Petar Peurača (levo) sa
Vlajkom Vlajsavljevićem u Italiji pred
povratak za Jugoslaviju, krajem
avgusta 1944. godine*

U 1. tenkovskoj četi zadržana je kadrovska struktura komande Tenkovske čete Auto-tenkovskog bataljona. U komandi te čete ostali su: komandir - poručnik Marko Vidnjević, politički komesar - kapetan Ilija Mirković, zamjenik komandira - potporučnik Milan Švarc i pomoćnik političkog komesara - poručnik Miloš Basara. Kada je početkom decembra Miloš Basara primio dužnost pomoćnika komesara bataljona, za pomoćnika političkog komesara 1. čete postavljen je Duro Dočić. Četa je imala 7 tenkova

»fiat-ansaldo« i jedan oklopni automobil »SPA« koji su bili raspoređeni u dva voda. U 1. vodu bilo je 5 tenkova »fiat-

ansaldo«, dok je 2. tenkovski vod, koji se nalazio pri aero-bazi u Krbavskom polju, bio mešovitog sastava (2 tenka »fiat-ansaldo« i 1 oklopni automobil »SPA«), Za komandira 1. voda postavljen je Anatolij Kazanov, a za političkog delegata Mario Milohanović. Komandir 2. voda bio je potporučnik Srećko Grego, a politički delegat Dušan Leka.

U komandu 2. tenkovske čete postavljeni su: potporučnik Gojko Buzadžić za komandira, Negotin Hiljadica za političkog komesara čete, stariji vodnik Vlado Komarov za zamjenika komandira čete i Milan - Čanći Kosanović za pomoćnika političkog komesara čete. Četa je imala ukupno 5 tenkova »fiat-ansaldo«, 2 oklopna automobila »SPA« i 1 neispravan tenk »hočkis«. Tenkovi su bili raspoređeni u dva mešovita voda.

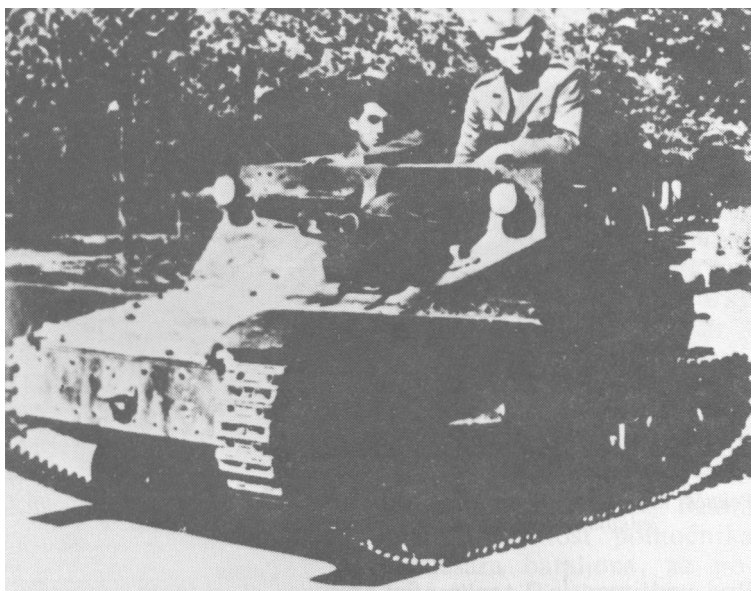
Politički komesar bataljona Nikola Derikrava (levo) s političkim komesarom 1. tenkovske čete Ilijom Mirkovićem u Slunju 1944. godine

Prvi vod imao je 2 tenka »fiat-ansaldo«, 1 oklopni automobil »SPA« i 1 tenk »hočkis«. U 2. vodu, detašovanom kod Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, nalazila su se 3 tenka »fiat-ansaldo«, 1 oklopni automobil »SPA« i 1 kamion. Za komandira 1. voda postavljen je potporučnik Rade Basara, a za političkog delegata Aleksandar Vranješ. Komandir 2. voda bio je zastavnik²¹⁸ Stanko Sudar, a politički delegat Dušan Zaklan.

Krajem novembra bataljon je prelociran za Slunj, odakle je 10. decembra 1. tenkovska četa prešla u Rakovicu. Tada je u četi bilo 6 tenkova »fiat-ansaldo«, jer se u njen sastav vratilo 28. novembra 1 tenk iz voda pri aero-bazi u Krbavskom polju, dok je drugi, koji je 26. novembra teško oštećen kod s. Prijeboja, dovezen u Slunj radi eventualne opravke. Oklopni automobil 2. voda ostao je u satavu aero-baze u Krbavskom po-

²¹⁸ Čin zastavnika bio je prvi oficirski čin i odgovarao je činu sadašnjeg potporučnika.

Politički rukovodioci tenkovskih jedinica od komandi četa naviše, bili su u činovima rangirani za jedan stepen više od političkih rukovodilaca pešadijskih jedinica. Komesari četa imali su čin kapetana, a njihovi pomoćnici čin poručnika. Politički komesar bataljona imao je čin majora, a njegov pomoćnik čin kapetana. Politički delegati vodova bili su rangirani kao i u pešadijskim jedinicama i imali su čin zastavnika.

Komandiri tenkovskih četa: potporučnik Gojko Buzadžić (levo) i poručnik Marko Vidnjević

Iju do 26. decembra, kada je vraćen na opravku u Slunj i u sastav čete došao početkom februara naredne godine.

U pregledu popunjenosti 1. tenkovskog bataljona 4. korpusa NOVJ na dan 17. januara 1945. godine, dato je ovakvo stanje bataljona²¹⁹:

- oficira 8;
 - političkih rukovodilaca 12;
 - podoficira 11, i
 - boraca 69
- Svega ljudi 100
- pušaka 20, sa 230 metaka;
 - automata 8, sa 430 metaka;
 - puškomitraljeza 4, sa 100 metaka;
 - teških mitraljeza 8 mm 25, sa 11.000 metaka;
 - pištolja 20 sa 140 metaka;

219 Arhiv VII, k. 434, f. 3/7, dok. 5.

Politički komesar 2. tenkovske čete Negotin Hiljadica (levo), politički komesar bataljona Nikola Derikrava i politički komesar 1. tenkovske čete Ilija Mirković

- ručnih bombi 20;
- automatskih topova 24 mm 3, sa 1800 metaka;
- topova 37 mm 1;
- tenkova »fiat-ansaldo« 10, sa 330 litara goriva;
- tenkova »hočkis« 1, sa 40 litara goriva;
- oklopnih automobila »SPA« 3, sa 250 litara goriva;
- kamion 1, sa 40 litara goriva;
- motocikl 1, sa 12 litara goriva, i
- bicikla 2.

Brojno stanje ljudstva u odnosu na stanje u novembru, kada je bataljon obnovljen, skoro je udvostručeno. Među do-komandovanima bilo je oficira, podoficira i političkih rukovo-

dilaca, koji su u narednom periodu obučavani za tenkiste.

Naoružanje bataljona po broju i kvalitetu borbenih vozila bilo je skromno. Zbog dotrajalosti tehnike italijanskog porekla i pomanjkanja rezervnih delova, održavanje je bilo teško. Često su primenjivane razne improvizacije i ručno izrađivani potrebni delovi da bi se borbena tehnika pripremila za borbu. Po stažu iskusniji tenkisti znali su sa koliko rizika u takvoj tehnici idu u borbu protiv tehnički znatno jačeg neprijatelja, ali su i po cenu svojih života nastojali da maksimalnim zalaganjem i smelošću što više doprinesu uništavanju neprijatelja do konačnog oslobođenja zemlje. Ponekad borbene mogućnosti bataljona nisu objektivno sagledavane, pa su zahtevi i zadaci koji su postavljani njegovim delovima ili bataljonu kao celini, prevazilazili njihove mogućnosti i prouzrokovali gubitke koji su se mogli i izbeći.

BORBENA DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U DECEMBRU 1944. GODINE

Neprijateljeve snage iz Bihaća, Vaganca i Ostrošca izvršile su krajem novembra i početkom decembra 1944. godine nekoliko upada na slobodnu teritoriju južnog Korduna i Cazinske krajine. Uspostavile su uporišta u Drežnik-gradu, s. Sadilovcu i s. Gnjlovcu i ugrozile komunikaciju Slunj - Rakovica - Plitvička jezera - Korenica.

Postojanje neprijateljevih uporišta u neposrednoj blizini komunikacije Slunj - Korenica otežavalo je dotur materijalnih potreba iz savezničke pomoći iskrane u dalmatinskim lukama i dejstvo naših snaga na uporišta u dolini reke Une radi sprečavanja snabdevanja neprijateljevih snaga u severnoj Dalmaciji i južnoj Lici, i njihovog izvlačenja iz tih oblasti. Zbog toga je polovinom decembra 4. korpus NOVJ koncentrisao glavninu 7. i 8. udarne divizije, Unsku operativnu grupu i Tenkovski bataljon na sektoru severozapadnog dela Bosanske krajine i u južnom Kordunu.²²⁰ Njihov zadatak bio je da ofanzivnim dejstvima odbace neprijatelja iz Drežnik - Grada i s. Gnjlovca, da oslobode s. Vaganac, Ličko Petrovo Selo i s. Izačlić i osiguraju komunikaciju Slunj - Rakovica - Plitvička jezera - Korenica. Zauzimanjem tog prostora stvorili bi se povoljniji uslovi za sprečavanje izvlačenja nemačkih i kvislinških snaga iz Dalmacije preko Drežnik-Grada i s. Poljanka u pravcu s. Lič-

²²⁰ Zbornik, tom V, knjiga 37, dok. 15. U pismu političkog komesara 4. korpusa Vjekoslava Holjevca političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, pored ostalog, piše:

»Krajem mjeseca decembra odlučili smo izvršiti koncentraciju 7. 8. divizije i Unske operativne grupe na sektoru krajine i južnog Korduna s ciljem da ofanzivno djelujemo na Bihaćkom sektoru ... Mi smo napali Drežnik i postigli dosta dobar uspjeh. Po prvi put smo namlatiti i načeli I bojnu VIII ustaškog zdruga (Slunjane) ... Kod te operacije bilo je vojničkih grješaka zbog kojih su kasnije vođene diskusije na konferencijama ... Moralni učinak na borcu i narod toga kraja bio je velik«.

U Rakovici decembra 1944. Sleva nadesno: Filip Kon, Đuro Dokić, Vlado Komarov, Zaim Fakić, Jure Novosel i Vujica Vidaković - Vujo.

ke Jesenice za Gacku dolinu, i primorali ih na povlačenje dolinom r. Une, duž periferija slobodnih teritorija Bosanske krajine i Banije, gde bi bile izložene stalnim pretnjama i udarima naših snaga.

Koncentracija snaga vršena je postupno. Prva tenkovska četa prelocirana je 10. decembra iz Slunja za Rakovicu, a već 13. decembra je angažovana za sprečavanje izvlačenja četničkih snaga kod s. Čatrnje i s. Selišta. Druga tenkovska četa dolazila je samo onda kada je trebalo angažovati veći broj borbenih vozila u borbi i vraćala se u Slunj.

NAPAD NA ČATRNJU I SELIŠTE

Posle poraza četničkih snaga u severnoj Dalmaciji, Kninu i Gračacu u novembru i početkom decembra 1944. godine, nemačka komanda saglasila se da se četnička Dinarska divizija povuče u Gacku dolinu. Povlačenje je izvođeno teritorijom koja je bila pod kontrolom nemačkih snaga, pravcem: Gračac - Lapac - s. Nebljusi - s. Zavalje - Ličko Petrovo Selo - s. Poljanak - s. Lička Jesenica - s. Škare. Kada su 12. decembra

prednji delovi kolone izbili u Ličko Petrovo Selo, oko 500 četnika upućeno je noću 12/13. decembra pravcem s. Rešetar - s. Arapov Dol - s. Smoljanac - s. Čatrnja sa zadatkom da odbranom iz rejonu s. Čatrnja, Maglić brdo, s. Selište obezbede desni bok glavnine koja se povlačila severnim padinama Medveđaka preko s. Zaklopače i s. Rastovače za s. Poljanak, a odavde u pravcu s. Saborskog i s. Ličke Jesenice za s. Škare i s. Brlog.

Prisustvo četnika u neposrednoj blizini Rakovice ugrožavalo je bok i pozadinu naših snaga koje su se nalazile u odbрани prema uporištima u Drežnik - Gradu, s. Sadilovcu i s. Vagancu, pa je odlučeno da se raspoloživim slobodnim snagama hitno likvidiraju četničke snage u s. Čatrnji i s. Selištu. Za to su angažovana dva pešadijska bataljona 35. divizije i 1. tenkovska četa Tenkovskog bataljona 4. korpusa NOVJ. Zadatak jedinica bio je:

- pešadijskog bataljona da razbije neprijateljevu odbranu na Maglić brdu i obuhvatom s. Selišta sa severozapada spreči neprijatelja u posedanju severoistočnih padina V. Lisine i nabaci ga u kanjon Korane;

- drugog pešadijskog bataljona da uz podršku tenkova razbije neprijatelja u s. Čatrnji, a zatim produži napad kroz s. Selište u pravcu sela Korane i spreči odstupanje njegovih snaga od s. Rastovače preko s. Korane u pravcu s. Poljanka, i

- tenkovske čete (4 tenka »fiat-ansaldo«) da podrži napad pešadije na zapadni deo s. Čatrnje i dalje u pravcu s. Selišta radi nabacivanja neprijatelja u kanjon r. Korane, a zatim spreči izvlačenje njegovih snaga komunikacijom u pravcu s. Poljanka.

Napad je izvršen 13. decembra oko 12 časova. Pojava tenkova putem od Rakovice bio je znak za pripremu pešadije za prelazak u napad. Kada su podišli zapadnoj ivici s. Čatrnje, u napad su jednovremeno prešli pešadijski bataljoni. Tenkovi su podržavali pešadiju u zahvatu puta i zajedno s njom produžili ka s. Selištu. Neprijateljeve snage u s. Čatrnji brzo su odvojene od snaga na Maglić brdu i nabačene u kanjon r. Korane, gde je deo uništen, a deo se izvukao kanjonom za s. Poljanak.

Uklinjavanjem tenkova i pešadije ka s. Selištu bio je ugrožen bok neprijatelja na Maglić brdu, pa je na tom pravcu bio primoran da napusti topografski jake položaje za odbranu i da se preko s. Drenovca povuče ka s. Matovinskoj Lisini, a odavde u s. Poljanak.

Neprijatelj u naoružanju nije imao protivtenkovskih sredstava a pešadija je u stopu pratila tenkove, pa su posade dejstvovale smelo i brzo. Tenkovi su stigli u borbeni raspored pešadije u određeno vreme i ona je, po njihovom prolasku kroz njen borbeni raspored, odmah iza njih prešla u napad. U silovitom udaru bila je zapažena uloga tenkova, a posebno njihov prodor ka jugozapadnoj ivici s. Selišta odakle je sprečeno izvlačenje neprijatelja putem ka s. Poljanku.

Iznenadna pojava tenkova olakšala je brzo razbijanje neprijatelja, razdvajanje njegovih snaga i primorala ih na izvlačenje međusobno razdvojenim teško prolaznim pravcima. Gubici neprijatelja bili su znatni, dok je u našim pešadijskim jedinicama bilo nekoliko ranjenih boraca. No, i pored uspešno izvedenog napada, neprijatelj je uspeo da glavninu snaga izvuče preko s. Čorkove Uvale i s. Saborskog i da se uz put sveti nedužnim porodicama opredeljenim za NOP u selima kroz koja je prolazio.

NAPAD NA DREŽNIK GRAD

Odbrana Drežnik-Grada bila je organizovana po grupnom sistemu. Jačina grupa kretala se od voda do čete. Otporne tačke obuhvatale su okolna naselja i uzvišenja i bile duboko ešelonirane u zahvatu puteva s. Irinovac - s. Vaganac i Drežnik Grad - s. Sadilovac. Međuprostori su branjeni bočnom vatrom s krila i vatrom iz narednih po dubini raspoređenih vodnih odbrambenih rejlona.

Odbrambene rejlone na prednjem kraju i u Drežnik-Gradu branila je 1. bojna 8. ustaškog zdruga 4. ustaško-domobranske divizije u rasporedu: jedna satnija bez jednog voda u s. Smoljancu; jedna satnija bez jednog voda oko raskrsnice puteva u s. Irinovcu, a jedan vod te satnije na kosi Metla; ostale snage bojne u Drežnik-Gradu oko škole, raskrsnice puteva i na okolnim uzvišenjima s jednim isturenim vodom na Conjanskom brdu.

Odbrambene rejlone po dubini branio je jedan bataljon nemačke 373. legionarske divizije u rasporedu: jedna ojačana četa u s. Sadilovcu; jedna četa u rejlou raskrsnice puteva u s. Cvetičkom selu i oko mosta na r. Korani kod zs. Jerkovića; ostale snage bataljona na desnoj obali r. Korane u s. Čerkezovcu.

Ukupno je u 1. ustaškoj bojni i legionarskom bataljonu bilo oko 800 vojnika i starešina.

U zapovesti Štaba 4. korpusa za napad na Drežnik Grad i s. Sadilovac,²²¹ jedinicama su postavljeni ovi zadaci:

- 8. udarnoj diviziji da sa 1. brigadom zauzme s. Smoljanac;

- Unskoj operativnoj grupi da u sadejstvu sa Tenkovskom četom likvidira neprijatelja u Drežnik-Gradu i uporišta oko Drežnika, s. Irinovac i Metlu;

- 7. udarnoj diviziji da izvrši napad na s. Sadilovac i uništi neprijatelja u njemu, a zatim da produži u pravcu s. Cvetičkog Sela i odseče neprijateljeve snage u Drežnik-Gradu od snaga u s. Vagancu, i

- Tenkovskoj četi (4 tenka »fiat-ansaldo« i 1 oklopni automobil »SPA«) da podrži napad Unske operativne grupe cestom od Rakovice na s. Irinovac i cestom s. Lipovača - Drežnik, a ukoliko neprijatelj pokuša da se izvlači, da preduzme gonjenje, ili, ako neprijatelj negde vrši protivnapad da ga nastoji razbiti. Polazni položaj za tenkove u severozapadnom delu s. Lipovača, a za oklopni automobil na raskrsnici puteva 2,5 km južno od Rakovice.

Štab Unske operativne grupe kojoj je bila pridodata Tenkovska četa, angažovao je snage ovako:

- 2. brigadu za napad na s. Irinovac jednim bataljonom preko s. Čatrnje s jugozapadne strane, a jednim bataljonom uz podršku oklopnog automobila putem sa severozapadne i severne strane, i

- 1. brigadu za napad na Drežnik-Grad jednim bataljonom pravcem Metla - raskrsnica puteva 500 metara zapadno od crkve u Drežnik-Gradu, jednim bataljonom uz podršku 4 tenka pravcem s. Lipovača - crkva u Drežnik-Gradu i jednim bataljonom pravcem s. Lipovača - Conjansko brdo - Drežnik-Grad.

Početak napada određen je za 7 časova 18. decembra 1944. godine, do kada su sve jedinice morale biti na polaznim položajima.

U toku prepodneva 17. decembra organizovano je sadejstvo sa komandantom 1. brigade Unske operativne grupe. Na sadejstvu je usaglašeno da oklopni automobil podrži napad 2. brigade kroz s. Irinovac, a posle zauzimanja da produži putem i podrži 1. pešadijski bataljon 1. brigade u napadu na školu i crkvu u Drežnik-Gradu sa zapadne strane i, dalje, u zahvatu

²²¹ Zbornik, tom V, knjiga 36, dok. 47.

Oklopni automobil »SPA« u Rakovici ispred kuće u kojoj je bila smeštena 1. tenkovska četa

puta u pravcu s. Cvetičko Selo. Oklopni automobil upućen je tim pravcem, jer je ocenjeno da bi se lošim putem od Rakovice teško probio do s. Lipovače. Za tenkove je usaglašeno da do 7 časova posednu polazni položaj u severozapadnom delu s. Lipovače i, posle završetka artiljerijske prireme, krenu u napad i podrže juriš pešadije na neprijatelja u školi i crkvi u Drežnik-Gradu, a zatim u zahvatu puta kroz Drežnik-Grad u pravcu s. Sadilovca. U slučaju da neprijatelj pokuša da se iz-

vuče, tenkovi su imali zadatak da se probiju kroz njegov raspored i pređu u gonjenje pravcem Drežnik-Grad - s. Sadilovac, a zatim obuhvatom od s. Sadilovca ka s. Cvetičkom Selu izbiju na r. Koranu i onemoguće mu izvlačenje za s. Vaganac, a spreče eventualni dolazak njegovih rezervi iz dubine preko mosta na r. Korani kod zs. Jerkovića. Postavljeni zadaci tenkovima bili su obimni, a usaglašeni način njihovog izvršenja složen, što oni, s obzirom na njihov kvalitet i tehničku superiornost nemačkih snaga, ne bi mogli uspješno ostvariti bez zaštite pešadije.

Tenkovska četa²²² krenula je iz Rakovice na polazni položaj oko 6 časova i 30 minuta 18. decembra. Uz put je na jednom tenku pokidana gusenica, ali je brzo nameštena. Na polazni položaj, u severozapadni deo s. Lipovače, stigla je nekoliko minuta posle 7 časova. Međutim, napad se nije izvodio po predviđenom planu. Tenkovi su čekali početak artiljerijske pripreme i prenos artiljerijske vatre po dubini, jer je to bio znak za njihov pokret sa polaznog položaja u napad. Artiljerijska priprema nije otpočela na vreme koje je određeno, niti se izvodila po objektima po kojima je bila planirana.

Oklopni automobil je izbio na svoj polazni položaj na raskrsnici puteva 1 km severozapadno od s. Irinovca u 6 časova i 45 minuta, i odmah produžio putem kroz s. Irinovac i podržao napad pešadije kroz selo i na okolna uzvišenja dejstvujući vatrom s puta. Do 7 časova i 10 minuta podišao je raskrsnici puteva 500 metara severozapadno od crkve u Drežnik-Gradu. Odavde je vatrom štitio približavanje pešadije crkvi i školi, oko kojih su pojačale odbranu neprijateljeve snage koje su se povukle iz s. Irinovca i sa Metle.

Napad je počeo u 6 časova i 30 minuta, a ne u 7 časova kako je bilo određeno.²²³ Do ranijeg početka napada došlo je

²²² U napadu su učestvovala 2 tenka 1. tenkovske čete i 2 tenka i oklopni automobil 2. tenkovske čete, tako da je u četi bio po jedan vod iz svake čete. Ostali tenkovi 1. tenkovske čete čuvani su radi najavljene podrške pešadijskih jedinica u napadu na neprijateljeva uporišta u Cazinskoj krajini.

²²³ Zbornik, tom V, knjiga 36, dok. 105. U izveštaju Štaba Unske operativne grupe o borbama za Drežnik Grad, dostavljenog Štabu 4. korpusa NOVJ, pored ostalog, piše:

»Napad na Drežnik je otpočeo 18. XII. u 6.30 iako je bio predviđen za 7 sati. Bataljon koji je nastupao preko Metle u pravcu raskrsnice naišao je na neprijatelja ... Bataljonu je uspjelo da u otvorenoj borbi izbaci neprijatelja sa Metle a djelovi koji su nastupali preko Čatrnje u pravcu Kolića Brda, iskoristivši uspjeh na Metli pod zaštitom svoje minobacačke vatre na juriš osvajaju

iznenada. Prvi bataljon 1. brigade sukobio se sa neprijateljem neočekivano u 6 časova i 30 minuta na Metli. U susretnoj borbi Bataljon se brzo razvio iz četnih kolona u borbeni raspored i izvršio juriš. Neprijatelj je bio iznenađen silinom udara. Napustio je Metlu i panično se povukao ka crkvi i školi u Drežnik-Gradu. To su iskoristili bataljoni 2. brigade, pa i oni samoinicijativno ranije prelaze u napad od s. Catrnje i u zahvatu puta kroz s. Irinovac. Podržani oklopnim automobilom, bataljoni 2. brigade do 7 časova i 10 minuta proteruju neprijatelja iz s. Irinovca i izbijaju ispred raskrsnice puteva i crkve u Drežnik-Gradu s jugozapadne strane.

U 7 časova i 30 minuta artiljerija i minobacači ostvaruju koncentraciju vatre po neprijatelju oko crkve i škole, a zatim pešadija, uz podršku oklopnog automobila, vrši juriš i razbija otpor neprijatelja. Kada je uočio jedan bataljon 2. brigade između Drežnik-Grada i r. Korane koji je ubačen tim pravcem radi obuhvata neprijatelja i sprečavanja njegovog izvlačenja, on je obustavio otpor i počeo se izvlačiti. U gonjenje je ubačen bataljon iz rezerve, ali se neprijatelj uspeo odvojiti i uz prihvat snaga sa desne obale r. Korane povući u s. Vaganac.

Tenkovi su krenuli u napad iz s. Lipovače u momentu završetka koncentracije artiljerijske vatre po školi i crkvi u Drežnik-Gradu, ocenivši da je to završetak artiljerijske pripreme, pa su kasno uključeni u borbu. Zbog nepostojanja radio ili telefonske veze između Štaba pešadijske brigade i komande tenkovske čete, ona nije obavještena o promenjenoj situaciji, ranijem početku napada i odustajanju od artiljerijske pripreme, što je dovelo do kasnijeg uvođenja tenkova u borbu. Zakašnjenje se negativno odrazilo na uspešnost gonjenja neprijatelja. On je uspeo da glavninu snaga odvoji od naših snaga i povuče. Tenkovi su naišli na slabije delove zaštitnice, koje su razbili i

kotu 430 i obližnje kote. Tenkovi koji su pridodati 1. brigadi još ne polaze iz Lipovače, dok blindi iz Irinovca izlazi na raskrsnicu.

Po zauzimanju prvih položaja neprijatelj se zbija oko crkve i naše jedinice, sa zauzetih položaja, u 7.30 sati potpomognute artiljerijom vrše juriš na crkvu i školu ... Kada je primjećeno da je neprijatelj pokoleban ubacuje se i rezervni bataljon sa zadatkom gonjenja neprijatelja. Međutim, neprijatelj je uspio da sa svojom glavinom izbjegne vatreni konakt i naše jedinice nailaze na manje delove neprijatelja koji bivaju uništeni ukoliko nisu uspjeli da se povuku u Vaganac.

Po ovladavanju sa crkvom naši tenkovi izbijaju dosta dockan, pa je neprijatelj uspio da se prebaci na drugu stranu Korane i povuče ka Vagancu«.

omogućili pešadiji da ih uništava, ali se nisu mogli domaći glavnine koja se do njihovog nailaska već prebacila na desnu obalu r. Korane.

Učinak Tenkovske čete u napadu na Drežnik-Grad mogao je biti veći. Učinak oklopnog automobila je maksimalan, dok je učinak tenkova skoro nezapažen. Tenkovsku četvrt trebalo je upotrebiti kao celinu. Malobrojna borbena vozila nije trebalo deliti na dva pravca, međusobno razdvojena više od 3 km. Pravac s. Lipovača - Drežnik-Grad bio je usmeren u bok neprijatelja i izvodio je u rejon raskrsnice puteva 500 m zapadno od Drežnik-Grada gde se neprijatelj mogao razdvojiti i uništiti po delovima. To navodi na zaključak da je ovaj pravac uz sigurnu vezu između tenkova i štaba pešadijske jedinice bio pogodniji, nego pravac s. Irinovac - Drežnik-Grad kojim je neprijatelj potiskivan. Osnovni i, moglo bi se reći, jedini uzrok malog učinka tenkova u napadu na Drežnik-Grad, jeste neposredno veze između pešadije i tenkova. Da su tenkovi na vreme obavesteni o ranijem početku napada i izmenjenoj situaciji, rezultati napada bili bi znatno veći i neprijatelj ne bi uspeo da skoro u celini izvuče svoje snage i sredstva za s. Vaganac.

NAPAD NA GNJILOVAC

Neprijatelj je uporno nastojao da se održi u Cazinskoj krajini i da ostvari što veći uticaj na živalj tog kraja, radi čega je ponovo uspostavio jako uporište u blizini Cazina. Isturenim snagama u taj predeo, hteo je zaustaviti masovno opredeljivanje naroda za NOP, bolje osigurati uporišta u Ostrošcu i Krupu i otežati upade naših snaga u dolinu r. Une. Poučen sudbinom posadnih snaga u Cazinu u septembru i novembru, odustao je od ponovnog posedanja tog grada, pa je početkom decembra uredio za odbranu selo Gnjilovac, koje se nalazi na raskrsnici puteva za Ostrožac i Krupu i prostire na dominantnom zemljištu pogodnom za odbranu i kontrolu prilaza u dolinu reke Une. U njemu je samo škola bila zidana zgrada, i ona je iskorišćena za smeštaj ljudstva i uređena za odbranu. Sve ostale zgrade bile su drvene (od brvana).

Odbrana je organizovana kružno oko mesta sa prednjim krajem ispred sela, i obuhvatala je raskrsnicu puteva, zaselak Duriće, trigonometar 414 i, dalje, pored puta sa severne strane

sela ka raskrsnici puteva, gde se krug odbrane zatvarao. Fortifikacijski je bila potpuno uređena sa rovovima punog profila i većim brojem natkrivenih drveno-zemljanih bunkera za mitraljeze i puškomitraljeze. Manevar snaga unutar uporišta odvijao se kroz nekoliko saobraćajnica punog profila.

Zemljište ispred prednjeg kraja bilo je otkriveno i kontrolisano vatrom pešadijskog naoružanja na dubini do jednog kilometra, a na nekim pravcima i više. Tako uređenu odbranu branio je jedan bataljon nemačke 373. legionarske divizije sa oko 300 ljudi, što je znatno manje od formacije, jer već tada gubici nemačkih jedinica nisu na vreme nadoknađivani novim ljudstvom.

Za napad na s. Gnjilovac angažovane su 1. i 3. brigada 7. udarne divizije i 1. tenkovski vod (2 tenka) 1. tenkovske čete Tenkovskog bataljona 4. korpusa NOVJ. Njihov zadatak bio je da unište neprijatelja u uporištu i obezbede povoljnije uslove za ugrožavanje njegovih snaga u Ostrošcu i komuniciranje dolinom Une²²⁴. Napad je izvođen ovim pravcima:

- 3. brigada s juga na kosu sa trigonometrom 414 i kotu 410;

- 1. brigada jednim bataljonom s juga u zahvatu puta od Ostrošca na zaselak Durići i jednim bataljonom s jugozapada na trigonometar 398, i

- tenkovski vod sa severa komunikacijom Cazin - s. Gnji-
lovac.

Početak napada brigada predviđen je u 6 časova i 30 minuta 22. decembra 1944. godine, a za tenkovski vod je regulisano da će biti upotrebljen kasnije, zavisno od razvoja situacije.

Posle uspešnog napada na s. Sadilovac, 1. i 2. brigada 7. udarne divizije vratile su se u Cazinsku krajinu i 20. decembra razmestile u rejonu s. M. Osredak, s. Slatina, s. Gradina. U toku 21. decembra izvršile su pripreme za napad na s. Gnji-
lovac, a 22. decembra, pre svitanja, posele polazne pločaje na liniji: zs. Salihovići, zs. Redžići, 1 km jugozapadno od zs. Durići, zs. Šepići.

Tenkovski vod je 21. decembra posle podne izvršio marš pravcem Rakovica - s. N. Kršlja - s. Tržačka Raštela - s. Kapići - s. Čoralići pod komandom komandira 1. tenkovske čete

²²⁴ Zbornik, tom V, knjiga 36, dok. 28.

poručnika Marka Vidnjevića. Pred sumrak vod je stigao na raskrsnicu puteva u s. Ćoraliće, ali u selu nije bilo nikog iz Štaba 7. udarne divizije. Noću je komandir Tenkovske čete uspostavio vezu sa Štabom 7. divizije, dobio zadatak za upotrebu tenkovskog voda i organizovao sadejstvo. Do tada su brigade i bataljoni završili organizaciju napada i ni jedna pešadijska jedinica nije napadala sa severa duž komunikacije Cazin - s. Gnjilovac, kuda su tenkovi mogli prići ka uporištu. Zbog toga je rešeno da tenkovi budu spremni za podršku pešadije kroz naselje, kada pešadijske brigade zbace neprijatelja s okolnih uzvišenja i sabiju ga u s. Gnjilovac, ili, za gonjenje neprijatelja, o čemu će biti na vreme obavešteni. Da bi se tenkovi posle poziva mogli što pre uključiti u borbu, usaglašeno je da 22. decembra u 6 časova i 30 minuta pređu iz s. Ćoralića na zapadnu ivicu Cazina i na okuci puta u visini zs. Šepića čekaju naređenje za napad.

Pešadijske brigade su 22. decembra izvršile napad na određeno vreme, a tenkovski vod je krenuo iz s. Ćoralića na zapadnu ivicu Cazina. Treća brigada je borbom prsa u prsa zauzela trigonometar 414 i kotu 410, dok je napad 1. brigade odbijen. Oko 10 časova Štab 7. udarne divizije pretpotčinjava tenkovski vod 1. brigadi i naređuje da brigade ponove napad u 11 časova. Za novi napad trebalo je pregrupisati snage tako, da ceo front napada s juga preuzme 3. brigada, a da se 1. brigadi pomeri u levo i severnije do raskrsnice puteva i pređe u napad sa zapadne strane. Štab 1. brigade je obavestio komandira Tenkovske čete da tenkovski vod pređe u napad u 12 časova putem Cazina - s. Gnjilovac i podrži napad pešadije kroz selo.

Tenkovi su u 11.45 časova krenuli sa zapadne ivice Cazina i u 12 časova podišli severnoj ivici Gnjilovca. Jedan tenk zauzeo je položaj na raskrsnici puteva i dejstvovao vatrom s mesta, dok je drugi produžio 100 do 150 metara putem na jugoistok do ispred džamije, i prešao u napad kroz voćnjake i njive sa severoistočne strane, ali je i on vatrom neprijatelja zaustavljen. Tenkovi su sa dostignute linije dejstvovali iz zaklona po neprijatelju sve do 13 časova, čekajući da im se približi pešadija. Pošto ona nije dolazila, tenkovski vod se vratio na istočnu ivicu Cazina, gde je komandir Tenkovske čete saopštio posadama da je 1. brigada nije na vreme izvršila sve

pripreme²²⁵ i da je zbog toga početak napada odložen za 13.30 časova. Tenkovi su odmah krenuli ka severnoj ivici Gnjilovca, ali ni tada delovi 1. brigade nisu podišli raskrsnici. Levokrilni bataljon te brigade napadao je uz blage i otkrivene padine široke kose i, u približavanju prednjem kraju, trpeo gubitke od neprijateljeve vatre. Svi pokušaji da dostigne jurišni položaj, odbijeni su snažnom i preciznom vatrom neprijatelja.

Kada su posade tenkova osmotrile da se pešadija povlači niz padine kose ka Cazinu, one su prestale da dejstvuju iz tenkovskih mitraljeza i izvukle tenkove za 500 metara unazad i zaklonile ih iza okuke puta. Oдавde su po zahtevu Štaba 1. brigade angažovani za izvlačenje ranjenika sa brisanog prostora na kosi zapadno do s. Gnjilovca, a posle 14 časova povukli se u s. Ćoraliće, jer je dalji napad obustavljen.

U napadu na s. Gnjilovac potcenjen je neprijatelj i napad nije bio detaljno organizovan. Jedinice su napadale postupno i nesihronizovano. Napadalo se danju na otkrivenom zemljištu, na kojem je branilac mogao efikasno dejstvovati vatrom iz pešadijskog naoružanja po našim snagama u toku njihovog približavanja prednjem kraju odbrane. Da je napad izveden noću, uspeh bi, verovatno, bio veći.

Sadejstvo između pešadije i tenkova bilo je slabo organizovano. Tenkovi su upotrebljeni bez zaštite pešadije na pravcu na kojem je neprijatelj bio najjači, pa se u toku napada, u kojem nije bilo značajnijeg uspeha, pešadija nije mogla približiti tenkovima, a ni tenkovi pešadiji. Ni dejstva pešadijskih jedinica nisu bila sinhronizovana i jednovremena. U napad su prelazile u različito vreme, a o odlaganju početka drugog napada za 2,5 časa, Štab 1. brigade nije obavestio komandira Tenkovske čete, pa su tenkovi prešli u napad sami i dovedeni u situaciju da, nezaštićeni pešadijom, budu lako uništeni ručnim bacačima »pancerfaust«. Nepotpuna organizovanost napada, a posebno sadejstva, olakšala je oslabljenom legionarskom bataljonu manevrisanje snagama i vatrom u okviru odbrambenog

²²⁵ • Zbornik, tom V, knjiga 36, dok. 28. U izveštaju Štaba 7. udarne divizije Štabu 4. korpusa NOVJ, piše:

»... Ponovni napad trebalo je otpočeti u 11 sati, ali je 1. brigada zakasnila, jer nije na vrijeme izvršila sve pripreme i napad je otpočeo tek u 13.30«.

»... Tenkovi su ponovo došli do raskrsnice puteva, ali su naše jedinice već bile u povlačenju oko 14 časova, jer napad nije uspio, te su tenkovi pomagali u izvlačenju ranjenika sa brisanog prostora koje sama pešadija nije mogla izvući...

rejona, pojačavanje vatre na pravcima sa kojih mu je pretila najveća opasnost i lakše odbijanje neusklađenih naizmeničnih juriša napadača.

U toku prepodneva 23. decembra tenkovski vodje izvršio marš pravcem s. Ćoralici - s. Tržačka Raštela - Rakovica u sastav svoje čete. Tenkovi u napadu na s. Gnjlovac nisu imali uspeha, ali su posade i starešine izvukle pouke da u narednim akcijama moraju biti uporniji u zahtevima starešinama peša-dijskih jedinica za temeljitiju organizaciju sadejstva i usklađi-vanje dejstva tenkova i pešadije po vremenu i objektima na-pada.

NAPAD NA VAGANAC

Na sektoru Bihaća, Vaganac je bio najisturenije neprijateljevo uporište prema slobodnoj teritoriji južnog Korduna. Sa severa je bilo zaštićeno kanjonom Korane, a na jugu i jugoistoku na-slunjalo se na jaka uporišta Čelopek, (tt. 526), s. Izačić i po-sednuta i uređena za odbranu skoro sva sela severno od Biha-ća, kroz koja je nesmetano vršio dotur hrane i borbenih ma-terijalnih potreba. Uzdignuti položaj i potpuna fortifikacijska uređenost omogućavali su upornu odbranu, pa se uporište dugo održalo i fortifikacijski dograđivalo. Domaće ustaše i us-taše iz okolnih sela, odavde su održavale vezu sa porodicama u selima južnog Korduna i prikupljale podatke o rasporedu naših snaga i stanju na slobodnoj teritoriji. Preko njih su pravovremeno otkrivale odlazak naših jedinica sa sektora Bihaća radi angažovanja na širenju ili odbrani slobodne teritorije u drugim pravcima i sektorima. Time su ustaše koristile za po-vremene upade u južni Kordun da bi održale uticaj nad delom neopredeljenog stanovništva za NOP, vršile zločine nad žena-ma i decom u višestruko opustošenim i paljenim selima toga kraja, izvodile diverzije, otežavale saobraćaj i vezu između Korduna i Like i si. Kao najvažnije, uporište s. Vaganac je predstavljalo jaku predstražu nemačkih i kvislinških snaga u Bihaću i njegovoj okolini.

Vaganac je branila 1. bojna i jedna satnija 2. bojne 8. utaškog zdruga, s ukupno 700 ustaša naoružanih sa oko 40 mitraljeza i puškomitraljeza, a ostali puškama i automatima. Od težeg naoružanja u uporištu je bila jedna haubička baterija (3 topa) i dve čete minobacača iz artiljerijskog puka nemačke

373. legionarske divizije sa oko 80 legionara i jedan minobacački vod (2 minobacača) minobacačke bitnice 8. ustaškog zdruga.

Odbrana je bila organizovana kružno na najuzvišenijem delu sela, oko crkve i centra, sa zatvorenim krugom natkrivenih rovova punog profila i velikim brojem drveno-zemljanih bunkera za puškomitraljeze. Manevar snagama u okviru uporišta i snabdevanje na položaju u rovovima i bunkerima, vršeno je saobraćajnicama punog profila. Pored puta koji iz s. Donjeg Vaganca izlazi kod crkve i na raskrsnici puteva od zs. Pašine Luke i s. Gornjeg Vaganca, nalazili su se zidani bunkereri. Svaki je posedalo po 15 ustaša naoružanih sa po 3 teška mitraljeza, puškama i automatima. Ispred rovova i bunkera bila je neprekidna jednoredna žičana prepreka, a na 30-40 metara ispred nje mestimično su bile ukopane protivpešadijske mine sa poteznim upaljačima. Na ulaznim putevima na 40-50 metara ispred zidanih bunkera bile su ugrađene i dobro maskirane protivtenkovske mine.

Nadvišavajući položaj i grupisanost znatnih snaga i brojnih vatreneih sredstava na relativno malom prostoru, omogućavali su braniocu organizaciju guste zaprečne vatre ispred prednjeg kraja. Njena dubina na istočnoj i severnoj strani uporišta dostizala je do 1200 metara i, u tome prostoru, svaka tačka bila je višestruko tučena. Zbog tog se približavanje prednjem kraju moglo ostvariti samo duž puta i naselja sa severoistoka kroz s. Donji Vaganac i duž puta i naselja sa severozapada kroz s. Gornji Vaganac. To je ograničavalo angažovanje većeg broja naših jedinica za jednovremeni napad iz više pravaca. Kada se tome doda da vatrene mogućnosti naše artiljerije nisu bile velike i da ona nije mogla ostvariti takvu koncentraciju vatre kojom bi nanela veće gubitke živoj sili u bunkerima i rovovima sa uređenim nišama i podgrudobranskim skloništim, potpunije se može sagledati složenost napada na tako jako uređeno uporište.

U zapovesti Štaba 4. korpusa za napad na s. Vaganac naglašeno je da je neprijateljeva »borbenost na visini«. ²²⁶ Uporište su branile ustaše »Slunjani« koji su ogrezli u krvi nedužnog naroda Korduna, Like i dela Bosanske krajine i, kao takvi, bili odlučni da se bore do kraja. Oslanjali su se i na podršku, even-

tualnu pomoć ili prihvat snaga iz susednih i po dubini raspoređenih uporišta, a njih je bilo više. U neposrednoj blizini s. Vaganca jedna satnija 2. ustaške bojne 8. ustaškog zdruga branila je Čelopek, (tt. 526) jedna četa legionara bila je u Ličkom Petrovom Selu, dok se u s. Vrkašiću, s. Klokotu, kod mosta na reci Klokotu, u s. Vedrom Polju, s. Baljevcu, s. Zavalju, Bihaću, s. Čekrlji, s. Pokoju i s. Brekovici nalazilo oko 4000 legionara i ustaša. Vagancu su bile blizu i jake snage u Ostrošcu i okolnim uporištima. U to vreme neprijateljeve snage u Lici držale su s. Babin Potok i Čudin klanac u blizini s. Plitvičkog Leskovca, pa su i one preko Plitvica mogle uticati na ishod borbenih dejstava u s. Vagancu i oko njega.

Za napad i obezbeđenje napada na s. Vaganac angažovane su po dve brigade iz 7. i 8. udarne divizije, jedna brigada Unske operativne grupe, Tenkovski bataljon, haubički artiljerijski divizion i Pionirski bataljon 4. korpusa NOVJ. Te snage su, prema zapovesti Štaba 4. korpusa od 29. decembra 1944. godine, imale ove zadatke:

- 8. udarna divizija da sa jednom brigadom napadne s. Vaganac sa zapadne strane i, u sadejstvu sa 1. brigadom Unske operativne grupe i podršku korpusne artiljerije, likvidira neprijatelja u Vagancu. Sa dva bataljona druge brigade da napadne i likvidira uporište Čelopek (tt. 526), a sa dva bataljona da osigura napad od intervencije neprijatelja pravcem Bihać - s. Baljevac - s. Vaganac odbranom sa severoistočnih padina Plješivice iznad Baljevca;

- 1. brigada Unske operativne grupe da napadne s. Vaganac sa severoistoka i, u sadejstvu sa tenkovima i 1. brigadom 8. udarne divizije i podršku artiljerije, likvidira posadu u s. Vagancu;

- Tenkovski bataljon sa 4 tenka i 2 oklopna automobila da podrži 1. brigadu Unske operativne grupe u napadu na s. Vaganac sa severoistočne strane;

- 7. udarna divizija da osigura napad na s. Vaganac od intervencije neprijatelja sa širih prostorija Bihaća i Ostrošca, tako što je sa dva bataljona jedne brigade blokirala s. Izačić, a sa dva bataljona iste brigade branila pravac Bihać - s. Izačić s prednjim krajem na liniji k. 237, Šumari. Treća brigada bez jednog bataljona ove divizije zadržana je u rezervi u s. Johovac, a jedan njen bataljon je osiguravao pravac s. Vrkašić - s. Vrsta sa prednjim krajem na liniji tt. 308, severni deo Zlopoljac;

- korpusna artiljerija sa vatrenih položaja 500 metara južno od s. Sadilovca podržavala je napad na Celopek i s. Vaganac, i dejstvovala po zahtevu štabova brigada i divizija, i

- Pionirski bataljon da 31. decembra između 8 i 9 časova uspostavi pontonirski most na r. Korani kod s. Čerkezovca, a po potrebi i kod Jerkovića brda.

Komandna mesta bila su razmeštena: 4. korpusa kod crkve u s. Sadilovcu, 8. udarne divizije u s. Arapovom Dolu, 7. udarne divizije u s. Mala Peć, Unske operativne grupe u s. Čerkezovcu, a Štaba 1. brigade Unske operativne grupe i dela Štaba Tenkovskog bataljona 500 metara iza borbenog poretka 1. brigade na pravcu k. 289 - Vaganac.

Početak napada određen je u 6.30 časova 31. decembra 1944. godine do kada su pešadijske jedinice morale uspostaviti kontakt s neprijateljem. U to vreme trebalo je da počne korektura artiljerijske vatre, posle koje je artiljerija plotunskom vatrom trebalo da dejstvuje po ciljevima koje naznače štabovi brigada i divizija. Jedinicama na osiguranju naređeno je da se do početka napada moraju utvrditi na posедnutim položajima, koje su one posele noću 30/31. decembra.

U zapovesti Štaba 4. korpusa izraženo je nastojanje da se štabovima potčinjenih jedinica ostavi veća sloboda u ispoljavanju inicijative pri konkretizaciji i usaglašavanju zadataka. To je bilo u kladu sa koncepcijom komandovanja u NOR-u, jer niže komande neposredno prate događaje i prema njihovom razvoju se upravljaju i odlučuju. Međutim, kasniji tok je pokazao da poklapanje vremena početka korekture artiljerijske vatre s vremenom početka napada nije u nižim komandama dobro shvaćeno. Obe brigade koje su napadale zahtevale su artiljerijsku pripremu, pa je ona ostvarena najpre po ciljevima koje je naznačio Štab 1. brigade Unske operativne grupe, a zatim po ciljevima koje je naznačio Štab 1. brigade 8. udarne divizije, što je uslovalo postupan prelazak u napad brigada. Rastegljivo vreme završetka izgradnje mosta na r. Korani prouzrokovalo je zakašnjenje uvođenja tenkova i postupno angažovanje snaga, čime je data mogućnost neprijatelju da lakše prebrodi početnu krizu i postupno odbije naizmenične juriše napadača.

Štab Tenkovskog bataljona odlučio je da u napadu učestvuje 1. vod 1. tenkovske čete sa 2 tenka, 1. vod 2. tenkovske čete sa 2 tenka i 2 oklopna automobila. Organizacija sadejstva između tenkova i 1. brigade Unske operativne grupe izvršena

U Rakovici decembra 1944. godine posade pripremaju tenkove. Sleva nadesno: Ivan Vujnović - Tarzan, Vujica Vidaković - Vujo, Nikola Dejanović, Stanko Sudar, Anatolij Kazanov, Vlado Komarov, Mario Milohanović i Griša (Rus iz Tule)

je 30. decembra, a organizovali su ga u ime Tenkovskog bataljona, politički komesar major Nikola Derikrava i komandir 1. tenkovske čete Marko Vidnjević. Na sadejstvu nije precizirano vreme uvođenja tenkova i oklopnih automobila u borbu, jer je njihov dolazak u severoistočni deo s. Vaganca bio uslovljen završetkom izgradnje pontonskog mosta na r. Korani, pa je dogovoreno da se uvedu u borbu u toku napada, s tim da im se pre uvođenja preciziraju zadaci na zemljištu. Radi toga je major Nikola Derikrava ostao u Štabu 1. brigade Unske operativne grupa da, u skladu sa razvojem situacije, uskladi uvođenje tenkova i oklopnih automobila u borbu, dok je za njihovo dovođenje na polazni položaj za napad bio odgovoran komandir 1. tenkovske čete, poručnik Marko Vidnjević.

Poslednje pripreme tehnike i posada za napad izvršene su 30. decembra u Rakovici. U 7. časova 31. decembra kolona od 6 borbenih vozila krenula je pravcem Rakovica - Drežnik Grad - s. Sadilovac, a oдавde poljskim putem ka k. 289 na levoj obali r. Korane. Pri spuštanju niz padine strme kose ka

koritu reke, jedan tenk 1. voda 2. tenkovske čete se prevrnuo i ostao u kvaru. Ostala vozila čekala su oko jednog časa da se završi izgradnja mosta, a zatim su tri tenka jedan po jedan, prešli na desnu obalu i na oko 200 metara od reke čekali da pređu i oklopni automobili. Kada je prvi oklopni automobil naišao na most, mosnice između leve obale i prvog reda potpornih stubova nisu izdržale osovinsko opterećenje od 7 tona. Jedna mosnica je pukla, most se nagnuo, a oklopni automobil skliznuo u vodu na 3-4 metra od obale. Dalji saobraćaj vozila preko mosta bio je onemogućen. Pomanjkanje odgovarajućih pontonskih sredstava i iskustva u premošćavanju vodenih prepreka, nisu se mogli nadoknaditi izvanrednim zalaganjem inženjera po tmurnom i hladnom zimskom vremenu.

Ocenivši da oklopni automobili ne mogu preći preko improvizovanog mosta na desnu obalu r. Korane i da za opravku tenka, koji se pri prevrtanju ošteti, treba više vremena, komandir 1. tenkovske čete krenuo je sa 3 tenka pravcem k. 289 - s. D. Vaganac. U 10 časova stigli su borbeni raspored 3. bataljona 1. brigade Unske operativne grupe na 500 metara severoistočno od crkve u s. Vagancu, gde ih je major Nikola Derikrava sačekao i saopštio posadama da je pešadija izvršila jedan napad, ali da nije imala uspeha i da će ga ponoviti uz podršku tenkova. Oдавde je jedan tenk 1. voda 1. tenkovske čete upućen levo kosom do na 900 metara od trigonometra 369, sa zadatkom da podrži napad 1. pešadijskog bataljona sa istočne strane niz padine kose u pravcu crkve. Druga dva tenka produžila su cestom kroz s. D. Vaganac do na 350 metara ispred crkve, i zaklonila se iza jedne zgrade.

U 10.30 časova izvršen je novi napad uz podršku tenkova. U napad su krenuli prvo tenkovi, a odmah iza njih pešadija na celokupnoj širini borbenog rasporeda. Tenkovi su dejstvovali preko njiva duž jugozapadne ivice sela i podržali napad pešadije sa severa ka crkvi. Brzo su podišli u neposrednu blizinu žičanih prepreka, ali im se pešadijski delovi 3. bataljona nisu mogli približiti preko brisanog prostora. Tenkovi su stali i dejstvovali vatrom s mesta po neprijatelju. Pošto ni posle pola časa pešadija nije savladala brisani prostor, tenkovi su se povukli na polazni položaj i zaklonili iza zidane zgrade, na mesto sa kojeg su krenuli u napad. Posade tenkova nisu bile odlučne da upadaju u minirane žičane prepreke bez neposredne zaštite pešadije.

Na istočnoj strani s. Vaganca, gde je napadao 1. pešadijski bataljon, situacija je bila još teža. Tenk koji je napadao na tom pravcu spustio se niz padine kose do na 150 metara ispred rovova i bunkera, a za njim je krenula i pešadija koja je posle 200 metara na otvorenom zemljištu pretrpela osetne gubitke i stala. Samo je jedno nepotpuno odeljenje s jednim puškomitraljezom, zaklanjajući se iza tenka produžilo do platoa na 150 metara ispred rovova, gde je i ono zaleгло iza tenka. Tenk je dejstvovao vatrom s mesta, nastojeći da omogući pešadiji da se približi i zajednički da upadnu u prednji kraj neprijateljeve odbrane. Međutim, ni posle više od jednog časa ona se nije približila tenku u kojem su oba člana posade bila lakše ranjena. Kada je posada osmotrila da se pešadija povukla sa padina na greben kose, tenk se postupno izvukao vozeći unazad i štiti vatrom i telom izvlačenje preživelih i ranjenih boraca pešadijskog odeljenja koje se niz padine spustilo za tenkom. Zbog pretrpljenih gubitaka na otkrivenom zemljištu, odlučeno je da se ovim pravcem više ne napada, pa se tenk vratio u sastav voda u s. D. Vaganac, gde su ranjeni previjeni²²⁷.

U 16 časova napad je obnovljen. Sada su sva tri tenka podržavala 3. pešadijski bataljon 1. brigade Unske operativne grupe. Dva tenka napadala su kroz njive i voćnjake jugozapadnom ivicom s. D. Vaganca ka crkvi, a jedan tenk putem kroz s. D. Vaganac ka crkvi. U prvi sumrak krenuli su iza zgrade udaljene oko 300 metara od prednjeg kraja neprijateljeve odbrane. Tu je stvarno bio polazni položaj tenkova za napad. Za tili čas su izbili pred prednji kraj neprijateljeve odbrane, upali u žičane prepreke i pokidali ih, a zatim produžili do rovova ispred kojih su stali da sačekaju pešadiju, koja je pod dejstvom neprijateljeve ubitačne vatre zaleгла na 50 metara ispred žičanih prepreka. Tenkovi su se nekoliko puta vraćali ka njoj da zajedno s njima upadnu u rovove, ali se ona nije pokretala. Ni bataljoni 1. brigade 8. udarne divizije koji su napadali kroz s. G. Vaganac ka raskrsnici puteva i crkvi, nisu upali u prednji kraj neprijateljeve odbrane. Posada tenka 2. tenkovske čete je ranjena i kontuzovana²²⁸. Tenkovi su se posle jednog časa

²²⁷ Ranjeni su lakše vozač Vujo Vidaković i mitraljezac stariji vodnik Ivan Vujnović. Mitraljezac je posle previjanja upućen u Rakovicu, a zamenio ga je iz rezervnih posada Ivan Cundeković, kome je ovo bila prva borbena akcija u tenku.

²²⁸ Ranjeni i kontuzovani su delegat 1. voda 2. tenkovske čete Aleksandar Vranješ i vodnik Vukašin Nakarada. Umesto njih tenk je preuzeo zamenik komandira 2. tenkovske čete stariji vodnik Vlado Komarov sa mitraljescom Bran-
kom Panjakom, kome je to bila prva borba u tenku.

borbe izvukli na polazni položaj s kojeg su krenuli u napad, dok je pešadija ostala na polaznom položaju na 50 metara ispred polaznog položaja tenkova. Posade su ugasile motore, očistile naoružanje i obavile druge pripreme i pregled tehnike za novi napad. Ranjeni su previjeni i zamenjeni novim članovima posada iz rezerve.

Oko 22 časa i 15 minuta neprijatelj je iznenada izvršio ispad u pravcu s. D. Vaganca i potisnuo pešadiju sa polaznog položaja. Posade su za tren upalile motore i tenkovi su se razvili i stupili u borbu bez pešadije. Neprijatelja je zbunila njihova iznenadna pojava, i vatrom iz tenkovskih mitraljeza je zaustavljen. Ubrzo se povratila pešadija. U njenim prvim borbenim redovima bili su komandant 1. brigade Unske operativne grupe Zuhdija Žalić, politički komesar tenkovskog bataljona Nikola Derikrava, i komandir 1. tenkovske čete poručnik Marko Vidnjević. Silovitim naletom neprijatelj je bio primoran da se povuče u uporište.

Zauzimanje prvobitnih položaja iskorišćeno je za novi napad uz podršku artiljerije. Za taj napad nisu vršene nikakve pripreme, jer su tenkovi posle odbijanja neprijateljevog ispada ostali na položaju u borbenom rasporedu pešadije. Jedan tenk 1. voda 1. čete i tenk 2. čete nalazili su se pored puta na grebenu blage kose 250 metara ispred prednjeg kraja neprijateljeve odbrane, a jedan tenk 1. voda 1. čete bio je na položaju 300 metara jugozapadno od groblja u s. D. Vagancu. Kod ovog tenka je, po završetku kratke artiljerijske pripreme, došao tenk 2. čete čiji je vozač bio zamenik komandira stariji vodnik Komarov Vlado. Odmah po dolasku dao je znak da oba tenka krenu u napad zajedno sa pešadijom. Uputili su se ka prednjem kraju i pokidali žičane prepreke. Pred rovom su stali, jer zbog bojazni da im ne spadnu gusenice nisu smeli prelaziti preko njega bez zaštite pešadije. Vraćali su se unazad i menjali pravac napada levo i desno da bi pronašli prekid rova i dublje se uklinili u raspored neprijatelja, ali prolaz nisu pronašli. Za to vreme pešadija je nekoliko puta pokušavala da izvrši juriš i dostizala je do žičanih prepreka. Usled jake unakrsne višespratne vatre bila je primorana svaki put da se vrati u vrtače ispred prednjeg kraja. I pored upornog nastojanja, pešadija nije uspjela savladati prostor ispred prednjeg kraja i približiti se tenkovima pa se od daljeg napada odustalo, a tenkovi

su se povukli na polazni položaj iza zgrade za koju su se i ranije zaklanjali.

Ni u zahvatu puta kroz južni deo s. D. Vaganca, a niti kroz s. G. Vaganac nije postignut nikakav uspeh. Neprijatelj je za vreme ispada postavio protivtenkovske mine na putu u južnom delu D. Vaganca. Tenk 1. voda 1. čete podržavao je pešadiju i kretao se sredinom puta u pravcu betonskog bunkera i crkve. Vozio ga je politički delegat voda Mario Milohanović, a mitraljezac je bio Nikola Dejanović. Na oko 50 metara ispred jednospratnog bunkera, tenk je naišao na protivtenkovsku minu i uništen je. Pešadija nije uspela da mu se približi, a u njemu je bio smrtno ranjen vozač i teško ranjen mitraljezac.

Od napada se odustalo, ali ne i od nastojanja da se spase ranjena posada. U pomoć mu je krenuo drugi tenk 1. voda 1. čete, odmah posle izvlačenja iz borbe sa jugozapadne ivice s. D. Vaganca. S tenkom je krenula već izabrana desetina dobrovoljaca. Među njima su bili i komandant 3. bataljona Avdo Šiljić, oficir OZN-e poručnik Daut Pipić, Eljub Ljukić i drugi. Oni su pod zaštitom vatre jedne pešadijske čete krenuli ka mestu uništenog tenka. Deo boraca se privlačio kanalom puta, a deo iza tenka. Kada je tenk stao pored olupine, dvojica od važnih boraca skočila je na motorno odeljenje i zaklanjajući se iza uzvišenog dela borbenog odeljenja za tren su izvukli ranjenu posadu, jer je poklopce otvorila posada ranije, pokušavajući da se izvuče. Vozaču su bile obe noge odbijene, a mitraljescu jedna polomljena. Obojica su bila izranjavani i po drugim delovima tela. Iako jedan smrtno, a drugi teško ranjen, pred spasiocima su pokazali primer izuzetne hrabrosti i izdržljivosti. Nisu zapomagali, a iz njihovog razgovetnog i rečitog razgovora sticao se utisak da nisu ni ranjeni. Držanjem su impresionirali, pa su svi bili spremni da žrtvuju svoje živote i da ih izvuku ispred cevi tri teška mitraljeza i većeg broja puškomitraljeza udaljenih manje od 50 metara od uništenog tenka. Jedan spasilac je poginuo, a nekoliko ih je ranjeno. Među teže ranjenim bio je i poručnik Daut Pipić, koji je posle završenog lečenja postao tenkista.

²²⁹• Zbornik, tom V, knjiga 37, dok. 21. U izveštaju Štaba Unske operativne grupe o napadu na Vaganac, piše:

»... Neprijatelj je izvršio protivnapad oko 22.15. Ponovnim našim protivnapadom neprijatelj je natjeran u uporište. U 22.30 izvršen je napad na neprijatelja uz potporu artiljerije i tenkova, ali ovaj kao i dosadašnji nisu uspjeli iako u ovom napadu tenkisti su pokazali mnogo požrtvovanja«.

Nakon jednog časa ranama je, bez jauka, podlegao Mario Milohanović. Ginuli su i ranjavani Muslimani za spas smrtno ranjenog Hrvata Marija Milohanovića i teško ranjenog Srbina Nikole Dejanovića. Takvih i drugih primera bilo je bezbroj, i oni se ne zaboravljaju. Tada niko nije pitao, pa čak nije ni znao, ko je ko po nacionalnosti. Ginuo je drug za druga, a oni koji su to doživeli trajno pamte i žele da se bratstvo i jedinstvo čuva više od svega.

Oko 1 čas 1. januara 1945. godine preostala dva tenka povučena su u severni deo s. D. Vaganca, a u neposrednom do-diru sa neprijateljem ostala je pešadija. Toga dana nisu pred-uzimane nikakve ofanzivne akcije, već su dovodene sveže snage za napad. U toku dana tri puta je po jedan tenk upućivan u patrolu kroz s. D. Vaganac do na 250 metara ispred pred-njeg kraja neprijateljeve odbrane, gde su se nalazili položaji naše pešadije koja je držala neprijatelja u blokadi. Cilj patro-liranja tenkova bio je da se neprijatelj drži u situaciji stalnog očekivanja novog napada, te psihički i fizički iznurava i slabi njegova sposobnost za otpor.

U 22 časa 1. januara izvršena je smena jedinica. Prvu bri-gadu Unske operativne-grupe smenila je 3. brigada 7. udarne divizije, a 1. brigadu 8. udarne divizije 2. brigada ove divizije, za koju je vladalo uverenje da je specijalizovana za borbu u naseljenim mestima.

U 22 časa i 30 minuta 3. brigada 7. udarne divizije prešla je u napad iz s. D. Vaganca ka crkvi uz podršku dva tenka putem, ali je neprijatelj odbio taj napad. Komandant 3. briga-de, major Jovo Cakalo, priprema novi napad za koji uvodi u borbu i bataljon iz rezerve i pojačava ga puškomitraljescima iz drugih bataljona. Za to vreme 2. brigada 8. udarne divizije uporno napada kroz s. G. Vaganac i, zauzimajući bunker po bunker i kuću po kuću, postepeno se približava centru mesta. Odbrana neprijatelja na tom pravcu bila je razbijena i on nije mogao zaustaviti Kordunaše.

Oko pola noći napad je ponovila 3. brigada 7. udarne di-vizije iz podršku dva tenka kroz njive od groblja u s. D. Va-gancu ka crkvi, ali je sneg koji je pao u toku dana znatno us-porio i otežao dejstvo tenkova van puta. Oni su uz puno na-pora prešli 300 metara i uklinili se u prednji kraj. Oдавde su dejstvovali vatrom u bok neprijateljevih snaga, koje su se sup-

rastavljale 2. brigadi i vezali za sebe snage koje su se uporno branile u rovovima i bunkerima ispred njih i time olakšavali prodor 2. brigade. Tada je prešao u napad i bataljon iz rezerve 3. brigade 7. udarne divizije sa istočne strane. Njegov siloviti udar, uz veliku gustinu vatre, ubrzao je izvlačenje neprijatelja iz narušene odbrane od pravca s. G. Vaganca odakle su delovi 2. brigade nezadrživo prodirali ka crkvi. Tenkovi su pokušali da savladaju rovove iz kojih se neprijatelj izvukao, ali ih zbog snega, klizavosti i njihove širine nisu mogli preći, pa su se uz dosta napora vratili na put. Tada su posade obaveštene da je neprijatelj napustio s. Vaganac i da se povukao u pravcu s. Iz-ačica. Sneg je znatno umanjio pokretljivost tenkova, pa zbog njega i kasnog otkrivanja da se neprijatelj izvlači, nisu angažovani za gonjenje²³⁰. Vaganac je oko 1 čas 2. januara bio oslobođen.

Gubici neprijatelja bili su znatni. Zaplenjena su 2 topa sa 100 granata, 9 minobacača sa 326 mina, 3 mitraljeza, 29 puškomitraljeza, 6 automata, 295 pušaka, 6 pištolja, 107.000 puš-

²³⁰ Arhiv VII, k. 828. f. 1, dok. 2. U izveštaju Štaba Tenkovskog bataljona Štabu 4. korpusa od 6. januara 1945. godine, pored ostalog, piše:

»U napadu na Vaganac trebali su učestvovati 1. vod 1. tenkovske čete i 1. vod 2. tenkovske čete, ukupno dvije blinde i 4 tenka. Blinde nisu učestvovala u akciji zbog neprohodnosti puta. Takode i tenk nije učestvovao u akciji koji se prilikom prelaza preko Korane prevrnuo i ostao u defektu.

U samoj akciji učestvovala su samo tri tenka. Tenkovi su stupili u akciju 31. XII. u 10 sati. Ispočetka sam napad bio je dosta mlitav, t.j. neprijatelj je imao nadmoćnost vatre. Tek u 16 sati napad je obnovljen, tenkovi su uspjeli potrgati žicu i upasti u neprijateljske prednje rovove, dok je pješadija zadržana pred žicom. Noću oko 22 h neprijatelj je izvršio ispad na napomenutom pravcu i krenuo našu pješadiju sa položaja. Tenkovi koji su u to vrijeme bili povučeni i ugašeni odmah su stupili u dejstvo, razbili neprijatelja i pomogli pješadiji da ponovo zauzme izgubljene položaje. Oko 23 sata preduzet je ponovni napad u kojem su tenkovi provalili žicu i prodrli do neprijateljskih bunkera. Prilikom ovog napada jedan tenk je naišao na minu i uništen. I ovoga puta pješadija je bila zadržana pred žicom jakom neprijateljskom vatrom. 1. I. napad nije preduziman, dok su tenkovi patrolirali i održavali kontakt sa neprijateljem. Noću između 1. i 2. I. neprijatelj je pobjegao. Tenkovi nisu mogli poduzeti gonjenje neprijatelja uslijed snijega, vijavice i dosta kasnog obavještenja.

U ovoj akciji poginuo je jedan drug, a pet ih je ranjeno. Izgubljen je jedan tenk. Benzina je utrošeno 400 litara. Municije je utrošeno 3.800 komada 8 mm.

Prilikom ove borbe istakli su se drugovi: zamjenik komandira Vlado Komarov, delegat Aleksandar Vranješ i Vujo Vidaković.

Saradnju između pješadije i tenkova bila je dosta dobra.»

Izveštaj su potpisali komandant bataljona Petar Peurača i politički komesar bataljona Nikola Derikrava.

čanih i mitraljeskih metaka, 798 ručnih bombi, 200 tromblonskih bombi, 3 radio-stanice i dosta druge opreme. Ubijeno je 250 neprijateljevih vojnika, a više ih je ranjeno.

Jedinice 8. udarne divizije, Unske operativne grupe, 3. udarne brigade 7. divizije i Tenkovskog bataljona imale su 35 poginulih i 200 ranjenih²³¹.

Dva tenka su se 2. januara povukla u zs. Jerkoviće gde je na r. Korani impovizovan most, a 3. januara se po visokom snegu, po veoma teškim vremenskim uslovima, vratila u Rakovicu. Posade su uz put morale često čistiti nabijeni sneg iz članaka gusenica, a naročito na usponima i okukama gde je zbog klizanja bilo teško upravljati tenkovima.

Od ukupno predviđenih 6 vozila u napadu na s. Vaganac učestvovala su samo 3. Posebno se osećalo pomanjkanje oklopnih automobila, koji bi vatrom iz automatskih topova znatno olakšali neutralisanje neprijateljevih mitraljeza i puškomitraljeza u rovovima i bunkerima i osigurali brži uspeh uz manje gubitke pešadije. Intenzitet angažovanja tenkova »fiat-an-saldo« prevazišao je sve norme njihovih mogućnosti, a što se vidi i po utrošenim količinama municije i goriva. Od ukupno 6 članova posade, 5 je ranjeno, a jedan je poginuo. I pored naviknute štednje i gašenja motora odmah posle izlaska iz borbe u pogodan zaklon, svaki tenk utrošio je po dva punjenja goriva i po 1270 mitraljeskih metaka. Sve posade iskazale su maksimalnu upornost i odlučnost da što više doprinesu pobedi nad okorelim neprijateljem. I u ovoj akciji izraženo je drugarstvo i odlučnost tenkista da i po cenu svojih života spasu ranjene drugove iz uništenog tenka.

Iskustva stečena u napadu na s. Vaganac bila su dragocena. Oni koji su prethodnih meseci došli iz pešadijskih jedinica, prvi put su u tenku učestvovali u borbi. Svi su bili hrabri i maksimalno se zalagali, što se veoma pozitivno odrazilo na kasnija borbena dejstva Tenkovskog bataljona i one borce koji su, narednih meseci, dolazili u tenkiste i, u do kraja istrošenoj borbenoj tehnici, uspešno se borili do konačnog oslobođenja svoje domovine.

²³¹- Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1057.

REZULTATI DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U 1944. GODINI

Tenkovski bataljon je u kratkom vremenu u zimu 1944. godine ostao bez dve trećine starešina i obučenog ljudstva, što je bilo teško nadoknaditi iz jedinica formiranih na području u kojem nije bilo razvijeno zanatstvo metalske struke. Sve je trebalo stvarati iz početka. Deo snaga morao je učestvovati u borbi, a deo prihvatati novo ljudstvo i uz minimalna sredstva obučavati ga.

Vešto se izvukao ispod udara nadmoćnijih snaga u sedmoj neprijateljevoj ofanzivi, da bi se u skladu sa materijalnim mogućnostima i operativno-taktičkim zahtevima ponovo obnavljao i postupno formirao svoje jedinice.

Privremeno objedinjen sa auto-bataljonom u Auto-tenkovski bataljon, pouzdano je obezbeđivao značajne organe rukovodstva Narodnooslobodilačke vojske i NOP-a Hrvatske, i aerodrome, a kada su se uslovi za nabavku goriva poboljšali, po delovima je angažovan za podršku pešadijskih jedinica u likvidaciji neprijateljevih uporišta radi širenja slobodne teritorije. Nikad nije ostao bez tehnike niti se gasio, već je elastično primenjivao ekonomičnije i praktičnije organizacijske forme koje su najbolje odgovarale materijalnim mogućnostima i stepenu razvoja NOB-a na vojišnoj prostoriji na kojoj je dejstvovao.

Uvek je imao sposobno kadrovske jezgro koje se dograđivalo i usavršavalo i, kao takvo, pravovremeno prihvatalo i obučavalo novo ljudstvo sposobno da ponovo obnovi i razvije Tenkovski bataljon u punom sastavu, a zatim i da prihvati novu tehniku. Učestvovao je u velikom broju akcija, i njegovi delovi uspešno su podržavali pešadijske jedinice pri likvidaciji mnogih neprijateljevih uporišta i zahvatanju obilnog plena kakav je bio u s. Oštarijama, s. Tounju, Cazinu, Drežnik-Gradu, s. Vagancu i drugim mestima.

Uništeno mu je 5 tenkova, a 5 je teže oštećeno. Sopstvenim snagama održavao je tehniku, koristeći se za to inicijativom i željom mladih ljudi da se iskažu i od nemogućeg stvore ono što je potrebno. U ovom periodu prepravljena su mnogo vozila na generatorski pogon, za koji je, kao sirovina, korišćeno bukovo drvo pretvarano u ugalj. Istrošena i teže oštećena tehnička borbená sredstva nikad nisu napuštana, već su korišćena za opravku drugih koja su morala biti spremna za izvršavanje borbenih zadataka.

U borbenim dejstvima je ranjen velik broj tenkista, a nekoliko ih je poginulo. Svi su bili spremni da podnose sve teškoće i brzo se, još neoporavljeni, vraćali u svoje jedinice. Bili su mladi, a na poŕrtvovanje i visok moral, uz druge osobine koje su ih krasile, podsticala ih je i podrška naroda koju su na svakom koraku i pri svakom susretu osećali.

ORGANIZACIJSKO-FORMACIJSKE I KADROVSKE PROMENE U 1945. GODINI

U operativnom odseku Štaba 4. korpusa NOVJ u januaru je formiran Centar za organizovanje i rukovođenje obukom²³². Načelnik Centra bio je potpukovnik Dane Latas, a referent za obuku tenkista kapetan Budislav Pribić, dotadašnji komandant Tenkovskog bataljona. Početkom februara Štab 4. korpusa naredio je da se u Tenkovskom bataljonu formira Treća tenkovska četa, kao nastavna jedinica. U njoj je organizovana stručna obuka ljudstva pripremanog za prihvatanje tehnike očekivane iz pomoći saveznika. Na obuci je bilo oko 40 boraca i starešina iz 7. 8. i 34. divizije i Unske operativne grupe, dok ih je u martu i aprilu bilo i više. Uporedo sa formiranjem 3. čete formirana je i bataljonska radionica od dotadašnje grupe mehaničara i pristiglih mehaničara i zanatlija metalske struke. Za obuku ljudstva korišćeni su tenkovi na opravci u bataljonskoj radionici i tenkovi 2. tenkovske čete.

Krajem januara Tenkovskom bataljonu dodeljena su prva odlikovanja. Dvojica tenkista odlikovana su Ordenom za hrabrost, a 4 Medaljom za hrabrost²³³. U februaru je jedan odlikovan Ordenom za hrabrost i jedan Partizanskom zvezdom III reda²³⁴, a krajem istog meseca još jedan Ordenom za hrab-

²³² - Zbomik, tom V, knjiga 38, dok. 8. Centar za organizaciju i rukovođenje obukom imao je 3 oficira. Posle završetka rata Centar je preimovan u Odsek za nastavu.

²³³ - Arhiv VII, k. 436, f. 10, dok. 11. Ordenom za hrabrost odlikovali su: kapetan Budislav Pribić i delegat Vujica Vidaković, a Medaljom za hrabrost delegat Aleksandar Vranješ, borci Bogdan Vukmirović, Ilija Mrkić i još jedan čiji se imena preživeli ne sećaju, a evidencija odlikovanih medaljama za hrabrost nije poimenično vođena.

²³⁴ - Arhiv VII, k. 436, f. 10, dok. 11-2. Ordenom za hrabrost odlikovan je potporučnik Rade Basara, a Partizanskom zvezdom III reda kapetan Petar Peurača.

rost.²³⁵ Mnogi borci i starešine predlagani su za odlikovanja u martu i aprilu. U završnim operacijama dejstva su se brzo razvijala i jedinice menjale svoja mesta, pa su oni dobili odlikovanja nakon završetka rata.

Formacijske promene uslovile su znatnije pomeranje kadrova u okviru bataljona. U Štabu Tenkovskog bataljona je položaj zamenika komandanta ukinut, a otvoren položaj adutanta bataljona. Na tu dužnost postavljen je vodnik Vukašin Narakada i predložen za proizvodnje u čin potporučnika.

Zamenik komandira 1. tenkovske čete potporučnik Milan Švarc postavljen je za komandira 3. tenkovske čete, a na njegovo mesto premešten je stariji vodnik Vlado Komarov, dotadašnji zamenik komandira 2. tenkovske čete. Politički komesar 1. tenkovske čete kapetan Ilija Mirković premešten je na dužnost političkog komesara 2. tenkovske čete, a za političkog komesara 1. tenkovske čete postavljen je kapetan Stevo Radanović, koji je do tada bio na političkoj dužnosti ranga političkog komesara pešadijskog bataljona. Pomoćnik političkog komesara 1. čete Duro Dokić premešten je za pomoćnika političkog komesara 3. tenkovske čete, a na mesto pomoćnika političkog komesara 1. tenkovske čete postavljen je Dušan Zakklan, dotadašnji politički delegat 2. voda 2. tenkovske čete. Za zamenika komandira 2. tenkovske čete postavljen je stariji vodnik Vukašin Delić, dotadašnji intendant bataljona. Politički komesar 2. tenkovske čete kapetan Negotin Hiljadica premešten je za političkog komesara 3. tenkovske čete, a za zamenika komandira te čete postavljen je Dušan Leka, dotadašnji delegat 2. voda 1. tenkovske čete.

Za upravnika tehničke radionice bataljona postavljen je potporučnik Srećko Grego, dotadašnji komandir detašovanog voda pri aero-bazi u Krbavskom polju, a za političkog delegata radionice postavljen je Nikola Vujnović. Kada je Vlado Komarov početkom marta otišao u SSSR zajedno sa ostalim državljanima Sovjetskog Saveza, 14. marta je za zamenika komandira 1. tenkovske čete postavljen Srećko Grego i na toj dužnosi ostao do kraja rata.

²³⁵ Arhiv VII, k. 436, f. 10, dok. 11-4. Orden za hrabrost dodeljen je starijem vodniku Milanu Žigicu.

*Komanda 3. tenkovske čete u Slunju početkom marta 1945. godine. Stoje Ne-
gotin Hiljadica i Milan Svare. Čuče Đuro Dokić i Dušan Leka*

Polovinom marta Tenkovski bataljon imao je 9 tenkova »fiat-ansaldo«, 2 oklopna automobila »SPA« i 1 tenk »hočkis«, a od neborbenih vozila 2 kamiona i 2 motocikla od kojih jedan sa prikolicom i jedan bez prikolice. Od obnavljanja bataljona uništena su 3 tenka i 1 oklopni automobil. Prva tenkovska četa izgubila je 2 tenka (kod Prijeboja i na Vagancu) i jedan oklopni automobil (u Zavalju) i imala je 5 tenkova »fiat-ansaldo« i 1 oklopni automobil koji je dodeljen u februaru posle povratka detašovanog voda kod Glavnog štaba Hrvatske. Broj tenkova u vodovima kretao se od 5 do 3, u skladu sa gubicima koji se nisu mogli nadoknaditi. U 2. tenkovskoj četi uništen je 1 tenk (u Primišlju), tako da su u ovoj četi ostala 4 tenka »fiat-ansaldo«, 1 oklopni automobil »SPA« i tenk »hočkis«.

Sve više se približavao završetak rata. Trebalo je osposobiti deo kadrova za mirnodopski život Armije. Štab 4, korpusa dao je uputstva za izbor ljudstva koje se upućuje na školovanje i naglasio da »ukoliko nema drugova u jedinicama koji odgo-

Grupa kandidata za školovanje u SSSR-u u Beogradu 24. marta 1945. godine. Sleva je prvi Bogdan Vukmirović, treći - Ilija Mrkić i četvrti - Vujica Vidaković - Vujo sa dvojicom drugova iz drugih jedinica JA

varaju uslovima za kurs da se o tome izvesti da bi se povećao broj iz drugih jedinica«. Krajem oktobra 1944. godine u prvu klasu Vojne akademije u Beogradu upućen je Stevan Macut. Na školovanje u SSSR upućeno je 14. marta 1945. godine 6 starešina i boraca iz Tenkovskog bataljona.

U Akademiju tenkovskih i mehanizovanih jedinica u Moskvi upućeni su: kapetan Budislav Pribić, politički delegat Vujo Vidaković i vodnik Vukašin Nakarada koji je posle dolaska u Beograd proizveden u čin potporučnika, dok su u Tenkovsko vojno učilište upućeni mlađi vodnik Vujo Bjelić i borci Bogdan Vukmirović i Ilija Mrkić.²³⁶

U Slunju je prikupljeno sve ljudstvo iz jedinica 4. korpusa, a odavde je 17. marta krenulo kamionom preko Like i Obrovca za Zadar, odakle je 18 marta popodne prevezeno transportnim avionima za Zemun. Da bi se izbegla nerpijateljewa protivavionska odbrana, avioni su leteli niz Jadransko more do u visinu Boke kotorske, a zatim preko južnog dela Crne Gore,

²³⁶ Arhiv VII, k. 436, f. 8, dok. 22 i 21-1; k. 1783, f. 1 - 5, dok. 11.

Vukašin Nakarada, Vujo Vidaković i Budislav Pribić slušaoci Akademije tenkovskih i mehanizovanih jedinica u Moskvi, krajem aprila 1945. godine

severne Albanije i Kosova u pravcu Beograda. Ljudstvo je smešteno u ulici Cara Dušana 52, a sutradan se prijavilo u Generalštab JA. U Beogradu se zadržalo 24 dana, gde su pristizali kandidati za školovanje iz svih jedinica JA.

Posle završenih priprema krenuli su 12. aprila iz Beograda vozom preko Niša, Sofije, Ruščuka, Jašija do Kijeva, gde je ostalo ljudstvo za školovanje u Sanitetskom vojnom učilištu. Ostale grupe produžile su i stigle u Moskvu 24. aprila. Sačekali su ih šef Jugoslovenske vojne misije generallajtnant Rudolf Primorac i predstavnik CK KPJ Boris Zihel sa predstavnicima Ministarstva odbrane SSSR-a. U sali železničke stanice grupe

su prihvatili predstavnici vojnih akademija, škola i učilišta i odveli ih u mesta školovanja. Putovanje do Moskve trajalo je 12 dana vozom od Beograda, jer je voz često uz put zadržavan, a naročito kroz Rumuniju, radi davanja prednosti kompozicijama koje su iz SSSR-a išle ka frontu.

U rukovodstvu transporta nalazila su se dva narodna heroja. To su bili majori Dušan Pekić i Danilo Jauković. Za sve je tada bila retkost videti živog narodnog heroja, pa su prema njima bili pažljivi i izuzetno ih poštovali.

Reorganizacija, gubici u borbi i odlazak na školovanje izvesnog broja starešina, uslovljavali su česte promene na dužnostima komandira i političkih delegata vodova. Posle pogibije Marija Milohanovića, za političkog delegata 1. voda 1. tenkovske čete postavljen je Vujica Vidaković, a kada je otišao na školovanje u SSSR, njega je zamenio Blagojević Milić. Na mesto Dušana Leke za političkog delegata 2. voda 1. tenkovske čete postavljen je Ivan Maleš, a na mesto Dušana Zaklana, za političkog delegata 2. voda 2. tenkovske čete postavljen je Davor Šabić. Na mesto Vukašina Nakarade, za adutanta bataljona postavljen je Đuro Dokić. Dužnost komandira vodova, pored ranije navedenih drugova, obavljali su: Đuro Matijević, Stevo Vorkapić, Ivan Vujnović, Ninko Vlajinić, Celestino Airagi i drugi. Politički delegati vodova, pored ranije pomenutih, bili su do kraja rata i ovi drugovi: Filip Kon, Jure Novosel, Dragan Karaš, Milan Asančić, Jovo Božić i neki drugi.

Na upražnjeno mesto intendanta bataljona postavljen je početkom aprila potporučnik Rade Basara.⁷ Tada je u Štabu Tenkovskog bataljona uvedena dužnost oficira OZN-e, na koju je krajem aprila postavljen poručnik Daut Pipić, dotadašnji oficir OZN-e 1. brigade Unske operativne grupe.

Polovinom aprila Tenkovski bataljon je primio 7 samohodnih oruđa od kojih 4 SO-105 M-7 i 3 SO-75. Od samohodnih oruđa 105 mm formirana je samohodna baterija pod komandom Steve Čugalja, dok su samohodna oruđa 75 mm bila u sastavu tenkovskih četa. Posluge oruđa formirane su od ljudstva dokomandovanog iz artiljerijskih jedinica 4. korpusa JA i tenkista iz svih tenkovskih četa bataljona. Za vozače samohodnih oruđa određeni su najbolji vozači borbenih vozila, bez obzira na dužnost koju su u četama obavljali i čin koji su imali.

Trofejni tenk sa bacačem plamena

Krajem rata Tenkovski bataljon popunjen je trofejnim borbenim vozilima i na završetku rata je imao:

- 9 tenkova »fiat-ansaldo«,
- 1 oklopni automobil »SPA«,
- 4 SO 105 mm M-7,
- 3 SO 75 mm,
- 8 raznoraznih nemačkih trofejnih borbenih vozila,
- 3 kamionam
- 3 motocikla,
- 1 terensko vozilo, i
- 166 boraca i starešina.

BORBENA DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U ZIMU 1945. GODINE

Posle poraza neprijateljevih snaga 2. januara u s. Vagancu, nastupila je jaka zima sa visokim snežnim padavinama i niskim temperaturama. Neprijateljeve a i naše snage u januaru nisu ispoljavale veću borbenu aktivnost. U zimu su zastala naša ofenzivna borbena dejstva i u južnoj Lici i u dolini Une. Tim zatišjem koristi se tenkovski bataljon za opravku i sređivanje borbene tehnike, organizacijsko jačanje i učvršćivanje, prihvatanje novog ljudstva i njegovo stručno osposobljavanje.

U prvoj dekadi februara došlo je do naglog porasta temperature i otapanja snega. Neprijatelj je očekivao napad naših snaga na uporišta u Lici i prodor u dolinu r. Une, pa je bihaćkom sektoru pridavao sve veći značaj i otpočeo kontinuirano ispade u južni Kordun. Uporedo sa njima sinhronizovao je ispade od Karlovca, Ogulina i iz Gacke doline u severni i zapadni deo Korduna da bi na te pravce privukao što više naših snaga i oslabilo našu aktivnost na bihaćkom sektoru, te olakšao odbranu doline r. Une radi sigurnijeg snabdevanja svojih snaga u Lici, njihovog eventualnog prihvata i lakšeg povlačenja. Ispadima od Bihaća nastojao je da preseče komunikaciju Korenica - Rakovica - Slunj i spreči dotur materijalnih sredstava i municije iz Dalmacije na Kordun i Baniju za potrebe vojnih bolnica i jedinica NOV.

Početkom druge dekade februara neprijatelj je počeo sa svojim akcijama. Snage jačine dva bataljona nemačke 373. legionarske divizije i 1. i 2. bojna 8. ustaškog zdruga prešle su 11. februara u napad od Ličkog Petrovog Sela²³⁸ u pravcu s. Prijeboja i s. Plitvičkog Ljeskovca i od s. Izačića u pravcu Drežnik-Grada i Rakovice. Snage koje su napadale od s. Iz-

²³⁸ - Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1072.

ačiča potisnule su delove 3. brigade 35. udarne divizije i 1. brigade 8. udarne divizije i, istog dana, izbile na liniju Drežnik Grad - jugoistočni deo s. Lipovača. Sutradan 12. februara jedan bataljon legionara produžio je iz Drežnik-Grada, zauzeo Čatrnju, presekao komunikaciju Plitvice - Rakovica i pristupio organizaciji odbrane s. Čatrnje i s. Selišta. Njegova nastojanja da od Drežnik-Grada preko s. Lipovače zauzme brdo Lipovaču i preko s. Grabovca prodre u Rakovicu, osujetila je 1. brigada 8. udarne divizije, pa je i na ovom pravcu pristupio organizaciji odbrane i uspostavljanju uporišta u Drežnik-Gradu, s. Sadilovcu i s. Vagancu.

NAPAD NA ČATRNJU

Štab 35. udarne divizije nalazio se u Rakovici i od Štaba 4. korpusa zatražio podršku tenkova, jer je odlučio da što pre odbaci neprijatelja sa komunikacije Rakovica - Korenica, a zatim u sadejstvu sa snagama 8. udarne divizije likvidira uporišta u Drežnik-Gradu i s. Sadilovcu. Za oslobođenje komunikacije upotrebio je 3. brigadu uz podršku tenkova, i to:

- za napad na s. Čatrnju i s. Selište dva pešadijska bataljona uz podršku tenkova, i

- za napad na s. Plitvički Ljeskovac jedan bataljon.

Početak napada na Čatrnju bio je predviđen u 14 časova 12. februara.

Štab 4. korpusa odobrio je da se 3. brigada 35. udarne divizije podrži jednim tenkovskim vodom. Štab Tenkovskog bataljona naredio je komandi 1. tenkovske čete da za podršku upotrebi 2 tenka »fiat-ansaldo« i 1 oklopni automobil, a da ostala 3 tenka i jedan oklopni automobil zadrži u Rakovici radi eventualne podrške jedinica 1. brigade 8. udarne divizije na pravcu s. Irinovac - Drežnik-Grad ili s. Lipovača - Drežnik-Grad.

Bataljoni 3. brigade 35. udarne divizije bili su u dodiru sa neprijateljem u rasporedu: jedan od raskrsnice puteva u s. Irinovcu do na 1 km severno do s. Čatrnje, a drugi desno od njega sa glavnim snagama na Maglič brdu. Zadatak bataljona u napadu bio je:

- levokrilnog da u napad pređe u zahvatu puta i, uz podršku tenkova, razbije odbranu neprijatelja u s. Čatrnji i nabaci njegove snage u kanjon r. Korane, i

- desnokrillnog, da delom snaga osloncem na Maglić brdo obezbedi desni bok brigade, a glavnim snagama prede u napad na zapadni deo s. Čatrnje i, u sadejstvu sa levokrillnim bataljonom i tenkovima, nabaci ga u kanjon r. Korane i uništi.

Zadatak tenkovskog voda bio je da podrži pešadiju u zahvatu puta s. Irinovac - s. Čatrnja i, u slučaju neprijateljskog odvajanja od naših snaga, da prede u gonjenje putem s. Selište - s. Poljanak.

Dva tenka i oklopni automobil krenula su iz Rakovice u 13 časova i 30 minuta. Brzo su izbili na raskmicu puteva u s. Irinovcu i zaustavili se u zaklonu da bi se posade upoznale sa rasporedom neprijateljevih i naših snaga i pravcem dejstva tenkovskog voda. Oдавde je oklopni automobil upućen putem 500 metara ka s. Čatrnji da izvuče i evakuše ranjenog političkog komesara brigade i komandanta levokrillnog bataljona, jer pešadijske jedinice još nisu bile spremne za napad.

Oklopni automobil se posle pola časa vratio iz Rakovice, a odmah zatim počeo je u 14 časova \ 30 minuta napad. Tenkovski vod krenuo je putem ka s. Čatrnji. Napred su se na odstojanju 30 metara kretali jedan za drugim tenkovi, a na začelju oklopni automobil koji je odmah posle prolaska 200 metara od raskrsnice, dejstvovao po neprijatelju iz topa i mitraljeza preko tenkova. Kada se vod približio streljačkom stroju naše pešadije, tenkovi su se razvili levo od puta i, između kraških uvala, po dosta kamenitom zemljištu, zajedno sa pešadijom napadali na istočni deo s. Čatrnje, dok je oklopni automobil produžio putem. Neprijateljevi delovi iz severoistočnog dela s. Čatrnje povukli su se na istočnu ivicu sela i poseli odbranu ivicom kanjona r. Korane. Približavanje i prodor tenkova i pešadije u selo odvijalo se sporo, i tenkovi su dugo dejstvovali sa mesta na kojima su se zaustavljali da bi podržali pešadiju da se približi selu. Za jedan čas tenkovi i pešadija napredovali su oko 400 metara, gde su zaustavljeni. Sa dostignute linije dejstvovali su vatrom s mesta iz borbenog rasporeda pešadije, dok se oklopni automobil povukao nazad iza okuke puta i dejstvovao vatrom iz topa i mitraljeza.

Oko 16 časova napad je obnovljen. Krenuli su u napad tenkovi, ali ih zbog jake neprijateljeve vatre nije mogla pratiti pešadija, pa su se vratili u njen raspored. Ni u zahvatu puta i na zapadni deo s. Čatrnje naše snage u ponovljenom napadu

nisu imale većeg uspeha. Jedna četa desnokrilnog bataljona probila se od Maglič brda do na 300 metara od korita r. Korane, ali je protivnapadom iz s. Selišta odbačena ka Maglič brdu. Oklopni automobil pokušao je da se putem uklini u raspored neprijatelja i za sobom povuče pešadiju. Posle 100 metara pogođen je iz protivtenkovske puške i oštećen. U njemu su teško ranjeni²³⁹ prednji vozač vodnik Mihajlo Terešenko, nišandžija na topu stariji vodnik Milić Dević, a smrtno ranjen mitraljezac Eror Ilija. Zadnji vozač Griša je lakše ranjen i krenuo je oklopnim automobilom nazad i dovezao teško ranjene u Rakovicu gde je Eror podlegao od zadobijenih rana i sahranjen uz prisustvo velikog broja Rakovčana koji su voleli tenkiste.

Tenkovi su ostali u borbenom rasporedu pešadije do pred mrak, a zatim se povukli u Rakovicu, jer se od napada noću odustalo. Narednog dana oklopni automobil je opravljen. U njega je određena nova posada i bio je ponovo sposoban za borbu.

Bataljon koji je napadao s. Plitvički Ljeskovac uspeo je posle tročasovne borbe da razbije delove 2. bojne 8. ustaškomobranskog zdruge i nanese im gubitke od 23 mrtva i 37 ranjenih, te oslobodi s. Plitvički Ljeskovac.

Borbe oko s. Čatrnje, Drežnik-Grada, s. Lipovače i s. Sadilovca trajale su sve do 18. februara. Za to vreme po jedan oklopni automobil i 2 do 3 tenka upućivani su iz Rakovice bliže borbenom rasporedu pešadije radi zaustavljanja ispada neprijatelja iz oformljenih uporišta. Polovinom marta na bihaćki sektor došla je i 2. brigada 8. udarne divizije, radi likvidacije neprijateljevih uporišta na levoj obali r. Korane. Za planirani napad 18. marta određena su 3 tenka i 1 oklopni automobil za podršku pešadije u napadu na Drežnik Grad, ali se neprijatelj, koji je bio iscrpljen osmodnevnim borbama povukao pre svanuća, iz Drežnik-Grada, s. Čatrnje i s. Selišta za s. Izačić i Bihać. Time je put Rakovica - Korenica bio oslobođen za saobraćaj.

239. Arhiv VII, k. 436, f. 1, dok. 29.

NAPAD NA PRIMIŠLJE

Početkom marta neprijatelj je izveo sinhronizovane ispadе na Kordun od Karlovca, Ogulina i Bihaća. Prvog marta su ustaško-domobranske i legionarske snage jačine oko 2.000 ljudi, posle žestokih borbi, odbacile 2. brigadu 8. udarne divizije i zauzele s. Vaganac²⁴⁰, ali nisu uspele preći r. Koranu i probiti se ka Drežnik-Gradu. Za podršku naših snaga na tom pravcu bila je u tenkovskoj rezervi 1. tenkovska četa u Rakovici. Komanda čete bila je u stalnom kontaktu sa Štabom 2. brigade 8. udarne divizije i 3. brigade 35. udarne divizije.

Istovremeno su neprijateljeve snage nemačke 392. legionarske divizije sa delom ustaško-domobranskih snaga izvršile ispad od Ogulina u Plašćansku dolinu, a 33. ustaška bojna 17. ustaškog zdruga od s. Tounja za s. Primišlje. Legionarske snage su iz s. Plavča Drage produžile preko Kneje za s. Tobolić i 3. marta izbile do s. Ciče²⁴¹ gde su se spojile sa 33. ustaškom bojnom koja je upala u s. Primišlje.

Ispred neprijateljevih snaga koje su nadirale ka Plaškom, a odavde ka s. Toboliću, branila se 3. brigada 8. udarne divizije, dok je na pravac s. Tounj - s. Primišlje upućena 1. brigada 8. udarne divizije koja je posle borbi kod Drežnik-Grada bila na odmoru u okolini Slunja. Dubina neprijateljevog prodora na slobodnu teritoriju bila je dosta velika i neprijatelj je ugrozio Slunj, pa je odlučeno da se angažovaljem 1. brigade što pre odbaci iz s. Primišlja. Štab 4. korpusa naredio je da 1. brigadu podrži 2. tenkovska četa koja je bila u Slunju.

Pred frontom napada 1. brigade neprijatelj je zaustavljen na liniji: raskrsnica puteva u s. Primišlju, zaselak Mirčići, Glumačka glava, Dubrava. Pred frontom 3. brigade neprijatelj je prešao u odbranu na levoj obali r. Mrežnice do k. 249, a zatim se njegov prednji kraj povijao ka Obljajcu (tt. 373).

Prva brigada 8. udarne divizije bila je u dodiru sa neprijateljem sa prednjim delovima na liniji: zs. Lončari, Kuijevac (tt. 428), zapadne padine Šašina glava (tt. 352), zapadne padine tt.364. Za napad je dobila zadatak da uz podršku Tenkovske čete zbaci neprijatelja sa Glumačke glave i protera ga iz s. Primišlja preko r. Mrežnice, a zatim produži dejstvo u

²⁴⁰ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1084.

²⁴¹ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1084.

pravcu s. Tounnja i s. Skradnika i, u sadejstvu sa 3. brigadom, odbaci ga iz zapadnog Korduna i Plaščanske doline.

Kada je Štab Tenkovskog bataljona dobio zadatak da sa tenkovima iz Slunja podrži napad 1. brigade u s. Primišlju, oklopni automobil 2. tenkovske čete bio je u sastavu 1. tenkovske čete, tenk »hočkis« neispravan, a na dva tenka »fiat-ansaldo« izvođene su lake opravke. Vreme je bilo kratko i na zadatak se moralo krenuti odmah, pa se nije mogao čekati završetak opravki, već su na zadatak upućena 3 ispravna tenka »fiat-ansaldo«. Komandant bataljona, kapetan Petar Peurača, politički komesar major Nikola Derikrava sa komandir 2. tenkovske čete potporučnikom Gojkom Buzadžićem krenuli su motociklom s prikolicom ka s. Primišlju da stupe u kontakt sa komandantom 1. brigade Jocom Miljkovićem i utanače upotrebu tenkova i, posle njihovog pristizanja, preciziraju zadatke posadama. Komesaru 2. tenkovske čete kapetanu Iliji Mirkoviću naređeno je da sa tenkovima odmah krene za Primišlje, pa je on u jednom tenku bio ujedno i mitraljezac.

Tenkovi su posle 40 minuta stigli iz Slunja do na 500 metara južno od Šašine glave (tt. 352). Oдавde je posadama pokazan raspored neprijatelja i dat im je zadatak da podrže napad pešadije na Glumačku glavu pravcem Kolundžije - tt. 397. Odmah su krenuli da što pre izbiju u raspored pešadije koja je bila u podnožju Glumačke glave. Čim je čelni tenk stigao do najisturenijih njenih delova, tenkovi su se razvili u borbeni poredak i dejstvovali iz mitraljeza u pokretu. Kretanje tenkova po kamenitom kraškom zemljištu bilo je teško. Zbog velikog uspona i izbegavanja kamenja kretali su se cik-cak. Nakon 150 metara levokrilnom tenku je spala gusenica, a tu je zaleгла i pešadija. Dva tenka su se sama uputila ka tt. 397 i grebenu Glumačke glave bez pešadije i potisnula neprijatelja sa padina na vododelnicu. Za sve vreme oko tenkova su često eksplodirale ručne bombe koje je na njih sa uzvišenja bacao neprijatelj. Uspon pri vrhu bio je oštiji, pa su se tenkovi pri kretanju u cik-cak liniji međusobno udaljavali više od 50 metara. Tada je na desnokrilnom tenku spala gusenica. Vozač tenka vodnik Albert Kolarić prvi je iz njega iskočio da je namesti, ali je pokošen rafalom ustaškog mitraljeza iz neposredne blizine i pao na prednji deo tenka. Kada se srednji tenk usmerio desno, posada je osmotrila mrtvog Kolarića na tenku sa kojeg

je spala gusenica. Ocenila je da ni njen tenk neće savladati uspon i izaći na vododelnicu Glumačke glave, pa je odlučila da se sa nagiba spusti niže i sačeka dolazak pešadije. Kada se ona približila, posada srednjeg tenka u kojoj su bili politički komesar Ilija Mirković i delegat Aleksandar Vranješ, iskočila je iz svog tenka, izvukla telo poginulog Kolarića do svog tenka i omogućila da se iz oštećenog tenka izvuče mitraljezac Miloš Popović. Tenk od dejstva neprijateljske vatre iz neposredne blizine nisu mogli osposobiti i izvući.

Neprijatelj je kasnije izvršio protivnapad i oštećeni tenk zapalio. Jedinice 1. brigade sredile su se i ponovo prešle u napad, primoravši neprijatelja na povlačenje. U toj borbi poginulo je i ranjeno 50 neprijateljevih vojnika, a jedinice brigade i tenkovska četa imala su 6 mrtvih, 18 ranjenih i 1 tenk uništen.

Za vreme dok je 1. brigada podržana tenkovima napadala Glumačku glavu, 3. brigada je kod Čiče i u rejonu Čičinog mosta ubila 60 neprijateljevih vojnika, 40 ranila i odbacila legionare preko s. Tobolića i Kneje za s. Plavča Dragu, a zatim oslobodila Plaščansku dolinu, što je olakšalo i prodor 1. brigade od s. Primišlja ka s. Tounju.

Tenkovi su pomogli pešadiji u savlađivanju otkrivenih padina Glumačke glave danju i olakšali joj podilazak vododelnici, ali teškoće u savladavanju kamenitog zemljišta i uspona nisu mogle biti bez posledica. Da se pešadija kretala bliže tenkovima rizik bi bio manji. Posade tenkova su i u ovoj akciji iskazale požrtvovanje u spasavanju svojih drugova, a u tome su se najviše istakli komesar čete Ilija Mirković i delegat Aleksandar Vranješ.

BORBE OKO DREŽNIK-GRADA U PRVOJ POLOVINI MARTA

Na bihaćkom sektoru neprijateljeve snage su od 5 do 13. marta u nekoliko navrata pokušale da preko r. Korane prodru u Drežnik Grad i s. Sadilovac, ali su odbranom delova 8. i 35. udarne divizije odbijene. U tom vremenu oklopni automobili naizmenično, a ponekad i oba zajedno, kao izviđačka patrola upućivani su iz Rakovice u izviđanje pravca Drežnik Grad - s. Vaganac i dostizali do ispred Jerkovića mosta koji je branila

neprijateljeva posada. Naša pojačana izviđačka aktivnost navela je neprijatelja na zaključak da naše snage vrše pripreme za napad, pa je odlagao angažovanje svojih jačih snaga za dublji upad u južni Kordun.

Noću 13/14. marta doveo je sveže snage iz Bihaća u Ličko Petrovo Selo i izjutra 14. marta prešao u napad pravcem s. Vaganac - Drežnik Grad i s. Rešetar - s. Smoljanac. Istoga dana zauzeo je opustošeni s. Sadilovac, u kojem je još u leto 1942. godine poklano i u crkvi spaljeno 452 žitelja, među kojima najviše staraca, žena i dece, a u zahvatu puta podišao jugoistočnoj ivici Drežnik-Grada i zauzeo predeo Dubrava. Na pravcu s. Rešetar - Smoljanac prodirao je brže i kod k. 358. prešao r. Koranu, zauzeo s. Čatrnju i s. Selište i presekao komunikaciju Rakovica - Plitvice - Korenica, a delove 3. brigade 35. udarne divizije nabacio na Lisinu, s. Drenovac, Maglić brdo, s. Irinovac gde su se naslonili na desni bok delova Muslimanske brigade koja je formirana od rasformirane Unske operativne grupe i ušla u sastav 8. udarne divizije kao njena četvrta brigada.

Upadom u s. Smoljanac, s. Čatrnju i s. Selište onemogućio je saobraćaj i vezu sa Likom i Dalmacijom preko Plitvičkih jezera, pa je 4. korpus naredio da se komunikacija što pre oslobodi i neprijatelj odbaci ka Bihaću. Za to su jedinice dobile ove zadatke:

- 3. brigada 35. udarne divizije da razbije odbranu neprijatelja u s. Selištu i s. Čatrnji i, po mogućnosti, uništi njegove snage, a zatim oslobodi s. Smoljanac i produži dejstvo preko Kraljnovca u pravcu s. Arapovog Dola i s. Rešetara;

- 8. udarna divizija da Muslimanskom brigadom uz podršku tenkova pravcem Drežnik Grad - zs. Jerković i 2. brigadom pravcem s. Lipovača - s. Sadilovac odbaci neprijatelja na desnu obalu r. Korane, i

- Tenkovski bataljon da sa jednom tenkovskom četom podrži jedinice 8. udarne divizije u zahvatu puta Drežnik Grad - zs. Jerkovići.

Početak napada predviđen je za 7. časova 16. marta.

Štab Tenkovskog bataljona odredio je da iz 1. tenkovske čete učestvuju u podršci napada 4 tenka »fiat-ansaldo« i 2 oklopna automobila. U toku 15. marta izvršene su pripreme za napad, a popodne su komandir i politički komesar čete

organizovali sadejstvo sa pešadijom. Prva tenkovska četa krenula je iz Rakovice oko 6.30 časova 16. marta i stigla čelom kolone na raskrsnicu puteva u s. Irinovcu, desetak minuta pre početka napada. Posade borbenih vozila nisu izvidale zemljišta i raspored neprijatelja, jer su na tom prostoru više puta učestvovali u borbenim dejstvima i dobro su poznavali zemljište.

U 7. časova počela je artiljerijska priprema, kada je i Tenkovska četa krenula iz s. Irinovca putem ka Drežnik-Gradu. U momentu završetka artiljerijske pripreme čelo kolone Tenkovske čete dostiglo je pešadiju na jurišnom položaju 1 km jugoistočno od crkve u Drežnik-Gradu i bez zadržavanja produžila putem. Napred su se kretali tenkovi koji su povremeno silazili s puta i između kraških vrtača i šumaraka, zajedno sa pešadijom, napadali u zahvatu puta u pravcu k.393. Oklopni automobili kretali su se putem i dejstvovali vatrom preko tenkova i pešadije. Brzo je pešadija podržana tenkovima dostigla do k.393, a odavde je nepredovanje bilo sporije i posle 9. časova tenkovi i pešadija proterali su neprijatelja iz groblja s. Cvetičkog Sela i zauzeli raskrsnicu. U njenoj visini tenkovi su organizovali odbranu, a pešadija se postupno spustila bliže levoj obali r. Korane.

Prodorom naših snaga do s. Cvetičkog Sela i zs. Jerkovića bile su ugrožene neprijateljeve snage u s. Sadilovcu, pa su se povukle preko r. Korane u s. Vaganac. Snage iz s. Čatrnje i s. Selišta, plašeći se da ne budu odsečene i uništene, povukle su se u s. Smoljanac, a odavde pod dejstvom bočne vatre sa leve obale r. Korane i severnih padina Hrastovog vrha u Lisine za s. Rešetar i Ličko Petrovo Selo.²⁴²

Neprijatelj je pretrpeo osetne gubitke. Poginulo je 80 vojnika i starešina, preko 120 ih je ranjeno, a 43 su zarobljena. Zaplenjen je 1 minobacač, 5 puškomitraljeza, 49 pušaka i 3 automata.

Naše snage imale su 10 poginulih i 37 ranjenih.

²⁴² Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1085.

BORBENA DEJSTVA TEKOVSKOG BATALJONA U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Posle odbacivanja neprijatelja iz s. Selišta, s. Čatrnje i s. Sadišovca preko r. Korane na liniju Ličko Petrovo Selo - s. Vaganac, ubrzano su vršene pripreme za napad na neprijateljeva uporišta severozapadno od Bihaća radi stvaranja uslova za oslobađanje Bihaća. Za predstojeća dejstva 4. korpus JA angažovao je sve raspoložive snage, pa je Štabu Tenkovskog bataljona naredio da svu borbenu tehniku prikupi u Rakovici. Sutradan, 18. marta, 2. tenkovska četa prevežena je iz Slunja u Rakovicu. Sada je u Rakovici bio sav Tenkovski bataljon, bez 3. nastavne čete.

Njegove pripreme za predstojeća dejstva završene su u toku 19. marta. Krajem dana u Bataljonu je bilo ispravno 9 tenkova »fiat-ansaldo« i 2 oklopna automobila, od toga: u 1. tenkovskoj četi 5 tenkova i 1 oklopni automobil, a u 2. tenkovskoj četi 4 tenka i 1 oklopni automobil. Toga dana su pešadijske brigade 7. i 8. udarne divizije i jedna brigada 35. udarne divizije, koja je bila privremeno pod komandom 4. korpusa, dovedene na pravce upotrebe za predstojeća dejstva.

Na prostoru Plitvičkih jezera, s. Vaganca i Bihaća bile su jake neprijateljeve snage iz sastava nemačke 373. i 392. legionske divizije, 999. tvrđavske grupe i ustaško-domobranske snage. Odbranu su organizovale po odvojenim bataljonskim odbrambenim rejonima u zahvatu raskrsnica puteva i dominantnih položaja radi zaštite komunikacija na prilazima Bihaću. Odbrana je fortifikacijski bila dobro uređena i oslanjala se na raniju izgrađenost velikog broja bunkera, rovova i saobraćajnica, a poslednjih dana užurbano je dograđivana.

NAPAD NA UPORIŠTA SEVEROZAPADNO OD BIHAĆA I OSLOBOĐENJE BIHAĆA

Neprijateljeve snage u uporištima severozapadno od Bihaća bile su raspoređene ovako:

- jedan bataljon nemačke 373. legionarske divizije u Ličkom Petrovom Selu na položaju Čelopek, Cesarov Kamen, Oštrelj;

- jedan bataljona nemačke 373. legionarske divizije sa 40 ustaša u s. Vaganacu;

- jedan bataljon 392. legionarske divizije u s. Prijeboju;

- jedna ustaška bojna sa haubičkim divizionom (10 haubica) i 300 Nemaca u s. Izačiću i na Abdića brdu;

- jedan bataljona iz nemačke 373. legionarske divizije na položajima s. Turija, s. Majdan, s. Zlopoljac, i

- jedan bataljon nemačke 392. legionarske divizije i jedna ustaška bojna u rejonu Plitvičkih jezera.

U Bihaću su se nalazile snage jačine jednog bataljona legionara, prištapske jedinice 393. legionarske divizije, ustaškomobranske snage jačine jedne bojne i jedinice mesnog zapovedništva. Oko dva bataljona legionara bila su na prostoru Vrhovine, Čudin Klanac, Korenica koje su, takođe, mogle uticati na odbranu uporišta severozapadno od Bihaća.

Zamisao Štaba 4. korpusa za predstojeća dejstva bila je da se u prvoj fazi likvidiraju najisturenija neprijateljeva uporišta s. Vaganac, Ličko Petrovo Selo i s. Prijeboj i snage 4. korpusa spoje sa snagama 19. divizije koja je napadala od Udbine ka Korenici, a u drugoj fazi, u sadejstvu sa delovima 4. armije, osloboditi Bihać.

U zapovesti Štaba 4. korpusa od 20 marta²⁴³ jedinicama su postavljeni ovi zadaci:

- 7. udarnoj diviziji da sa jednom brigadom napadne s. Vaganac sa istočne strane, a sa jednom zaposedne položaje prema s. Izačiću i napada Abdića brdo. Ostale snage 7. divizije da zadrži u rezervi između s. Vaganca i s. Izačića;

- 8. udarnoj diviziji da sa jednom brigadom napadne s. Vaganac sa zapadne strane, sa jednom brigadom Čelopek i Cesarov Kamena, sa jednom brigadom blokira s. Prijeboj sa severne i severozapadne strane i jednom brigadom poseda liniju

²⁴³« Arhiv VII, k. 434, f. 1, dok. 3.

s. Kuselj, s. Poljanak, s. Bigina Poljana radi sprečavanja neprijateljeve intervencije preko s. Ličke Jesenice ka s. Poljanku i Drežnik Gradu i od s. Babin Potoka ka Plitvičkim jezerima.

- 35. udarnoj diviziji da likvidira neprijatelja u s. Jezercu, a zatim blokira s. Prijeboj sa zapadne strane i spreči intervenciju neprijatelja pravcem Čudin Klanac - s. Prijeboj;

- Tenkovskom bataljonu da za prvo vreme ostaje u rezervi u Drežnik-Gradu, a zatim će biti upotrebljen prema ukazanoj potrebi, i

- korpusnoj artiljeriji da potpomaže napad na s. Vaganac i Čelopek.

Početak napada određen je u 5. časova 21. marta 1945. godine.

Napad je počeo u 5.30 časova 21. marta. Neprijatelj se uporno branio na posednutim položajima, ali su jedinice 4. korpusa uspele u toku 21. i 22. marta da zauzmu s. Vaganac i oslobode Ličko Petrovo Selo i s. Prijeboj. Toga dana jedinice 19. divizije zauzele su Korenicu, pa je uspostavljena veza sa jedinicama 4. armije.

Napad je nastavljen 23. marta. U 7. časova komandant Tenkovskog bataljona dobio je zadatak da podrži jednom četom napad jedinica 8. udarne divizije, a jednom četom 7. udarne divizije. Komandant bataljona, kapetan Petar Peurača i politički komesar major Nikola Derikrava, odlučili su da 1. tenkovska četa podrži Muslimansku brigadu 8. udarne divizije pravcem s. Željavi - s. Baljevac - s. Zavalje, a 2. tenkovska četa jedinice 7. udarne divizije pravcem s. Izačić - s. Vrkašić.

Tenkovski bataljon je krenuo u 8 časova pravcem Drežnik Grad - s. Vaganac. Odavde je 1. tenkovska četa produžila u pravcu Ličkog Petrovog Sela ka s. Željavi, dok je 2. tenkovska četa produžila poljskim putem preko predela Drage i Jasen ka s. Prnjavoru. Čete su dostigle borbeni raspored pešadije i uvedene u borbu oko 9. časova.

Na pravcu s. Željavi - s. Baljevac - s. Zavalje 1. tenkovska četa razvila se u borbeni raspored na oko 800 metara iza s. Velikog Baljevca. Tenkovi su dejstvovali poljem levo od puta, a oklopni automobil putem. Kada su upali u prednji kraj neprijateljeve odbrane zajedno sa pešadijom, dalje napredovanje se sporo razvijalo. U zahvatu puta kroz selo i kroz polje, neprijatelj je uporno branio svaki kamen i svaku vrtaču, pa

se morala održavati neprekidna saradnja i međusobna podrška i zaštita pešadije i tenkova pri prebacivanju pešadije i premeštanju tenkova sa položaja na položaj unapred. Oko 14 časova s. Baljevac je zauzet, a tenkovi i pešadija podišli s. M. Baljevcu i predelu Lugovi. Tada je neprijatelj sa oko 60 vojnika uz podršku 2 tenka prešao u protivnapad od s. Vedrog Polja ka Lugovima. Komandant Muslimanske brigade, major Zuhdija Žalić, uvodi u borbu vod protivtenkovskih pušaka i on rukuje jednom. Jedan tenk je uništen i protivnapad je odbijen, što je pokolebalo neprijatelja u dodiru, pa se i on počeo izvlačiti u pravcu s. Vučjaka. U toj borbi od parčadi ručne bombe ranjen je komandir 1. tenkovske čete poručnik Marko Vidnjević. Komandu četom preuzeo je politički komesar Stevo Radanović. Kolebanje neprijatelja koriste tenkovi i zajedno sa pešadijom brzo napreduju za njim i upadaju u zapadni deo s. Zavalja gde nailaze na organizovanu odbranu i snažan otpor neprijatelja. Odmah se povlače unazad na pogodnije položaje ka pešadiji, i zajedno sa njom prelaze u odbranu.

Na pravcu s. Izačić - s. Vrkašić 2. tenkovska četa je naišla na slabije delove neprijatelja koji su se povlačili od s. Vaganca i gonila ih ka s. Prnjavoru. Ispred s. Prnjavora je zastala da delovi 7. udarne divizije pređu u napad na Abdića brdo, a zatim je podržala napad pešadije na s. Izačić. Tenkovi su podržavali napad na jugozapadni deo, a oklopni automobili putem kroz s. Izačić. Kada je zauzeto Abdića brdo, neprijatelj je, plašeći se da ne bude odsečen, napustio s. Izačić i povukao se na desnu obalu Klokota i r. Une, a Tenkovska četa ga je gonila do s. Kamenice gde je zaustavljena snažnom vatrom neprijatelja iz s. Vrkašića.

Napad na Bihać planiran je da počne 24. marta ali je pre toga trebalo likvidirati neprijateljevo uporište u s. Zavalju, pa je odlučeno da to u toku noći izvrši Muslimanska brigada uz podršku tenkova. Radi pripreme novog napada, Tenkovska četa je izvučena iz dodira s neprijateljem na severozapadnu ivicu s. Vučjaka u rejon trigonometra 366, gde je popunjena borbena tehnika gorivom i municijom. Izgledi za uspeh tenkova od s. Vrkašića na Bihać bili su mali, jer su se na tome pravcu nalazile reke Klotok i Una kao jake protivtenkovske prepreke za čije savlađivanje nismo imali odgovarajuća pontonirska sredstva, pa je komandant Tenkovskog bataljona odlučio

da 1. tenkovsku četvu ojača oklopnim automobilom iz 2. tenkovske čete.

Početak napada na Zavalje predviđen je u 20 časova do kada je oklopni automobil morao stići u s. Mali Baljevac. On je izvršio pokret od s. Kamenice preko s. Izačića, Ličkog Petrovog Sela i došao predveče u s. Baljevac, gde je dobio zadatak od komandanta bataljona da prostor od s. Baljevca do s. Zavalja savlada što većom brzinom, jer su 1. tenkovska četa i pešadija prešli u napad na s. Zavalje. Oklopni automobil je ušao u borbeni raspored 1. tenkovske čete kada su tenkovi sa delovima Muslimanske brigade vodili borbu na žici levo od puta. Krećući se putem pogazio je krstilo na cesti, upao u naselje i zauzeo položaj u senci ispod jednog visokog krošnjastog drveta. Oдавde je deјstvovao vatrom iz mitraljeza i topa po bunkeru na raskrsnici puteva u centru naselja. Tenkovi su sa pešadijom napadali poljem levo od oklopnog automobila i uspeli da se probiju u raspored neprijatelja na tome pravcu. Iz bunkera po kojem je deјstvovao oklopni automobil, neprijatelj je pokušao da se izvuče. Prednji vozač je samoinicijativno krenuo napred u nameri da mu se, radi veće efikasnosti vatre, što više približi. Posle tridesetak metra pređenog puta, oklopni automobil je pogođen minom ručnog bacača »pancerfaust« iz bunkera sa leve strane, koji posada nije ranije osmotrila. Poginuo je prednji vozač Pero Vuletić, a iz plamena su iskočili ranjeni, jedan za drugim, Stevo Vukmirović, Branko Panjak i Jura Crnko. Borbe za s. Zavalje su nastavljene i noću je uporište likvidirano, a u njemu je ostala 1. tenkovska četa, gde se pripremala za napad na Bihać. U vremenu kada su vođene borbe za s. Zavalje, na pravcu deјstva 2. tenkovske čete kod Kamenice ranjen je njen komandir, potporučnik Gojko Buzadžić.

Napad na Bihać počeo je izјutra 24. marta. Preko s. Zavalja su naišli delovi 1. i 3. bataljona 1. tenkovske brigade i podržali pešadiju u ovladavanju delom grada na levoj obali Une. Delove 7. i 8. divizije podržavao je 2. bataljon, a delove 26. divizije 1. bataljon 1. tenkovske brigade. Susret sa tenkistima 1. tenkovske brigade pri izvršavanju zajedničkog borbenog zadatka bio je nezaboravan.

Pošto je podršku jedinica 7. i 8. udarne divizije preuzeo 2. tenkovski bataljon 1. tenkovske brigade sa tenkovima

»stjuard«, koji su bili neuporedivo jače vatrene moći, oklopne zaštite i manevarskih mogućnosti od tenkova »fiat-asnaldo« i oklopnih automobila »SPA«, tenkovski bataljon 4. korpusa je u toku 24. i 25. marta samo delimično podržavao delove 7. udarne divizije u borbama za s. Vrkašić i pri likvidaciji neprijatelja u delu grada na levoj obali r. Une.

U zoru 26. marta bile su okružene neprijateljeve snage i u delu grada na desnoj obali r. Une. Toga dana naše jedinice koje su napadale na Bihać od Ostrošca, napadnute su od nemačke 104. lovačke divizije. Ona je probila obruč naših snaga oko Bihaća i spojila se sa nemačkim i ustaško-domobranskim snagama u Bihaću. I pored toga, napad na Bihać je nastavljen i 28. marta grad je oslobođen. Nemačka 104. lovačka divizija koja je 25. marta upućena iz D. Miholjca sa Drave ka Bihaću povukla se sa ostacima nemačke 373. legionarske divizije i 10. ustaško-domobranskog zdruge na liniju Ostrožac, Drežnik Grad, Rakovica radi odbrane doline r. Une i obezbeđenje izvlačenja svojih snaga iz Bosne.

U borbenim dejstvima oko Bihaća i u Bihaću Tenkovski bataljon imao je 6 ranjenih i jednog poginulog, a uništen mu je 1 oklopni automobil. Od Bihaća je izvršio marš preko Drežnik-Grada i pre izbijanja delova nemačke 104. lovačke divizije u ovaj rejon, povukao se u rezervu 4. korpusa u s. Poljanak.

NAPAD NA SELIŠTE

Postojanje jakih nemačkih i ustaško-domobranskih snaga na prostoru Ostrožac, Drežnik Grad, Rakovica predstavljalo je stalnu opasnost za desni bok 4. armije koja je izvodila ofanzivna dejstva u oslobađanju Like i prodirala kroz Gorski kotar na severozapad, pa je naređeno da snage 4. korpusa pristupe likvidaciji neprijatelja u navedenom rejonu.

Napad je počeo izjutra 8. aprila oko 6 časova, a Tenkovski bataljon je iz korpusne rezerve uveden u borbu oko 8 časova, jer je prethodno trebala da pešadija ovlada rejonom ispred s. Selišta koje je bilo neprohodno za tenkove. Bataljon je dejstvovao pravcem selo Korana - s. Selište - s. Čatrnja. Posle izbijanja čela kolone u s. Selište razvio se u borbeni raspored. Tenkovi obe tenkovske čete dejstvovali su levo od puta prav-

cem s. Selište - jugoistočne padine Maglić brda - s. Irinovac, a oklopni automobil putem preko s. Čatrnje ka s. Irinovcu. Prodor tenkova bio je dosta brz i oni su se smelo uklinjavali u raspored neprijatelja, a za njima je nastupala pešadija. Kada je oklopni automobil izbio na okuku puta u s. Čatrnji, pogoden je iz protivtenkovskog topa sa uzvišenja na istočnoj ivici s. Čatrnje i oštećen. Ranjeni su stariji vodnik Celestino Airagi i Jure Večeralo.

Napad je silovito nastavljen. Neprijatelju je onemogućeno da se povlači ka dolini r. Une, već je potisnut ka Slunju²⁴⁴ i za sve vreme bio izložen napadima naših snaga sa bokova. Jedinice nemačke 104. lovačke divizije imale su znatne gubitke u ljudstvu i tehničkim sredstvima. Uništeno je 17 motornih vozila i 6 radio-stanica. Zaplenjeno je 6 protivtenkovskih topova sa 250 granata, 8 minobacača sa 350 mina, 33 puškomitraljeza, 222 puške, 42 automata, 22 pištolja, 67.000 puščanih i mitraljeskih metaka, 8 kamiona, motocikl i 5 radio-stanica.

Posle završenih borbi kod s. Selišta i s. Čatrnje, Tenkovski bataljon je prikupljen u Rakovici, a zatim je postupno prešao za Slunj. Tu je u njegov sastav ušlo 7 samohodnih oruđa 105 i 75 mm. Pod kraj aprila izvršio je marš pravcem Slunj - s. Primišlje - s. Kukača - s. Oštarije i ostao u s. Oštarijama nekoliko dana u očekivanju novog zadatka.

MARŠ TENKOVSKOG BATALJONA U ISTRU I UČEŠĆE U BORBAMA OKO ILIRSKJE BISTRICE

U s. Oštarijama je sve ljudstvo ulagalo maksimalno napora da borbena vozila pripremi za duži marš. Vozila su popunjena gorivom, mazivom i municijom, a čete obezbeđene potrebnim intendantskim sredstvima i prehrambenim artiklima. Izvršena je i politička priprema ljudstva da bi tenkovski bataljon, kao celina, što reprezentativnije delovao kroz novooslobođene krajeve, a ljudstvo se što više založilo u borbama za konačno oslobođenje zemlje.

Tako pripremljen, Tenkovski bataljon dobio je naređenje da krene prema Sloveniji i Istri, jer su još uvek jedinice nemačkog 97. armijskog korpusa vodile žestoke borbe sa jedinicama 4. armije JA u Primorju i oko Rijeke. Pretpostavljalo se

²⁴⁴ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941-1945, str. 1096.

da će se neprijatelj povlačiti prema Sloveniji radi predaje anglo-američkim snagama, pa se marš očekivao više ka Sloveniji.

Iz Oštarija marš je počeo u 19 časova 2. maja, pravcem: s. Oštarije - Ogulin - s. Srpske Moravice - Brod na Kupi. Samohodna oruđa kretala su se pod komandom komandanta bataljona u posebnom ešelonu, i na marš su krenule kasnije od tenkova, a u sastav bataljona ušla su u Brodu na Kupi. Oda-vde je, kroz Gorski kotar izvođen marš pravcem: Brod na Kupi - s. Osilnica - Čabar - Prezid - s. Mašun - s. Koritnica - s. Šembije. U Prezidu je bio odmor sa prenočištem, a 6. maja izjutra produžio je prema Ilirskoj Bistrici, gde su se već vodile borbe sa okruženim jedinicama nemačkog 97. armijskog kor-pusa.

Kada se kolona u ranim popodnevним časovima približa-vala Ilirskoj Bistrici, borbe su bile u punom jeku. Uz put je nailazila na delove naših jedinica, ranjene borce, oštećenu i uništenu borbenu tehniku, razna sredstva i naoružanje, među kojima je bio i jedan oklopni automobil AEC - 57 iz 1. tenkovske brigade. U blizini Ilirske Bistrice naišla je na nekoliko tenkova »stjuard«. Oni su na kraškom terenu u grupama od 3 do 5 tenkova podržavali jedinice 7. i 8. udarne divizije u borbi sa neprijateljem koji je branio prilaze Ilirskoj Bistrici.

Komandant bataljona kapetan Petar Peurača i politički komesar major Nikola Derikrava uspostavili su kontakt sa starešinama čije su jedinice vodile borbu sa neprijateljem, i dogovorili se o podršci pešadije tenkovima. Posle toga četama je naređeno da vatrom i pokretom, u skladu sa uslovima zemljišta, podrže napad delova 7. i 8. udarne divizije u pravcu Ilirske Bistrice. Tenkovi, 2 oklopna automobila i samohodna oruđa 75 mm razvili su se u borbeni raspored i uključili u borbeni raspored pešadije iz kojeg su dejstvovali vatrom s mesta. Samohodnoj bateriji 105 mm pod komandom starijeg vodnika Steve Čugalja naređeno je da posedne vatrene položaje u rejonu s. Šembija i da koncentracijom vatre po neprijatelju na okolnim brdima i trigonometru 799 narušava i slabi odbranu neprijatelja i nanosi mu gubitke. U takvom rasporedu Tenkovski bataljon je ostao do kraja dana i naredne noći.

Dejstva tenkovskih četa i samohodne baterije nastavljena su i u jutarnjim časovima 7. maja sve dok nije naređena obustava vatre, jer je komandant nemačkog 97. armijskog korpu-

Sa ispraćaja stranih državljana. Sleva nadesno stoje: Stevo Radanović, komesar 1. tenkovske čete; Johan Jorgensen, Danac; Petar Peurača komandant Tenkovskog bataljona; Celestino Airagi, Italijan; Nikola Derikrava, politički komesar bataljona; Virđinio Siriminavo - Dino, Italijan. Čuči Romeo Karmelo, Italijan

sa potpisao kapitulaciju i predaju. Odmah iza toga Tenkovski bataljon je ušao u Ilirsku Bistricu i njegove čete se pomešale sa vojnicima i jedinicama nemačkog 97. armijskog korpusa koje su razoružavane i zarobljavane. To je bila impresivna i nezaboravna slika. Nekad silni neprijatelj bio je primoran da predajom spasava život. Ratni peln bio je velik, ali zajednički svih jedinica.

To su bila poslednja borbena dejstva i najradosnija pobe-da Tenkovskog bataljona. U Ilirskoj Bistrici završen je njegov borbeni put, dug nekoliko hiljada kilometara po kraškim vrletima Like, Korduna, Hrvatskog primorja i Istre, po Baniji, Pokuplju, Cazinskoj krajini i Gorskom kotaru. U toku svog postojanja najčešće je dejstvovao po grupama jačine 2-5 borbenih vozila, a rede po četama i kao celina. Takav način upot-

rebe uslovljavale su materijalne mogućnosti, zemljište i dejstvo na naseljena mesta u kojima je neprijatelj organizovao svoja uporišta.

Tenkovski bataljon došao je na kraj puta pod komandom komandanta kapetana Petra Peurače i političkog komesara majora Nikole Derikrave. Obojica su ponikli u bataljonu i bili mitraljesci u tenku, vozili tenk u borbi, u njemu ranjavani, i kao sposobni i hrabri imenovani za komandira i političkog delegata voda, bili komandir i politički komesar čete, zamenik komandanta i političkog komesara bataljona i na kraju postali komandant i politički komesar bataljona koji je pod njihovom komandom završio borbena dejstva u oslobođenoj Istri.

Slični njima bili su komandiri tenkovskih četa: Petar Živković, Marko Vidnjević, Stevan Stanojević, Gojko Buzadžić i Milan Švarc, politički komesari četa Dane Marinković, Ivan Gojak, Ilija Mirković i Stevo Radanović, zatim Vlado Komarov, Aleksandar Vranješ i mnoge druge starešine kojih se preživeli uvek rado sjećaju.

Bataljon je iz Ilirske Bistrice prešao u Sent Peter, a zatim u Postojnu, Vrhniku, Ljubljanu, Novo Mesto i Zagreb u Trnjansku ulicu 33, gde je počeo mirnodopski život i mirnodopsku vojno-stručnu izgradnju. Dosta je njegovih pripadnika napustilo Armiju i vratilo se građanskom životu, a mnogi su otišli u vojne škole radi sticanja novih znanja za rukovanje savremenijom tehnikom i komandovanje jedinicama u eventualnoj odbrani slobode i obezbeđenja mirne izgradnje svoje ratom opustošene domovine.

POGOVOR

Završio sam monografiju Prvog tenkovskog bataljona Glavnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske. Možda u njoj nešto nedostaje. Neki propusti nisu se mogli izbjeći, jer je vreme učinilo svoje. Ratni put Bataljona bio je dug, težak i mukotrpan, a završio ga je časno i slavno. Stvaran je postupno od zaplenjene tehnike. Popunjavan je provenim borcima i starešinama ličkih, kordunaških, banijskih, primorsko-goranskih, a kasnije i drugih jedinica NOV i PO Hrvatske i Cazinske krajine, zadojenih slobodoljubljem u junačkim tradicijama svojih predaka. U njemu su se borili pripadnici skoro svih naših naroda, a bilo je i stranaca (Rusa, Ukrajinaca, Italijana, Poljaka i jedan Danac). Tenkisti su uvek bili rado primljeni od naroda, i svojim borbenim učinkom, političkim delovanjem i primernim držanjem u mestima u kojima su boravili i u krajevima kroz koje su prolazili, bili su pouzdani graditelji bratstva i jedinstva. Svi su bili mladi, izdržljivi, dovitljivi, okretni, pouzdani, hrabri, postojani i spremni na žrtvovanje samog sebe za oslobođenje svoje domovine i stvaranje bolje budućnosti. Njihovo pregalaštvo, junaštvo i žrtvovanje može trajno služiti novim generacijama kao podsticaj u odbrani svoje zemlje i slobode protiv svakog zavojevača, ma koliko on bio snažan i okrutan.

Put Tenkovskog bataljona bio je i složen. Dejstvovao je i održao se više od tri godine u okruženju, u pozadini neprijatelja. Za vreme ofanzive i u uslovima višestruke tehničke i brojne nadmoćnosti neprijatelja, znalački i vešto su izbegavana uništenja i iznalažena odgovarajuća rešenja da se borbena tehnika očuva, delimično ili u celini skloni ili zakopa. Gorivo i municija obezbeđivani su i u uslovima kada to, na izgled, nije

bilo moguće. Opravke i remont borbene tehnike i naoružanja vršene su priručnim alatom na licu mesta ili u improvizovanim radionicama, a rezervni delovi ponekad izrađivani u skromnim kovačnicama popaljenih i opustošenih sela. Često je uspešno savladavano na izgled nesavladivo i, u surovoj ratnoj praksi, dokazano da za borce, svesno opredeljene i do kraja predane svom cilju i svojim idealima, nema bezizlaznih situacija, pa ma koliko one teške i složene izgledale.

U sveukupnom ratnom učinku Tenkovskog bataljona treba posebno istaći da je iz njegovog sastava upućen znatan broj boraca i starešina za formiranje Prve i Druge tenkovske brigade. Neki od njih poginuli su na pobedonosnim putevima tih brigada u konačnom oslobođenju zemlje. Nakon završenog rata, od Bataljona je formirana Treća tenkovska brigada Jugoslovenske armije.

Dosta sam vremena proveo u Tenkovskom bataljonu. Bio sam neposredni izvršilac većeg broja odluka i naređenja i svedok mnogih podviga mojih drugova. Preživeli su me primorali da se prihvatim pisanja ove monografije, u kojoj bi se obuhvatio celokupan ratni učinak Bataljona, počev od zaplene prvih tenkova do pobedonosnog završetka NOR-a. Znao sam da je zbog poodmaklog vremena, složenosti posla, oskudice istorijske građe i odgovornosti koja se time preuzima - to veoma težak zadatak. Tenkovi su skoro uvek dejstvovali u sastavu pešadijskih jedinica čija je dejstva trebalo u celosti istražiti, a to je iziskivalo mnogo vremena i poseban napor. Motivisan željom svih preživelih pripadnika Bataljona da se besmrtno delo ratnih drugova i njihov doprinos bar kolektivno sačuvaju od zaborava istorije, istrajavao sam u radu.

Nastojao sam da na osnovu istorijskih dokumenata verodostojno rekonstruišem svaku situaciju, događaj, akciju i zbivanje, i da ih opišem onako kako su se odvijali. O Prvom tenkovskom bataljonu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske do sada je malo pisano, pa sam težio da što potpunije napišem istinu o njegovom učešću u borbenim dejstvima jedinica 1. korpusa NOV i PO Hrvatske, a kasnije 4. korpusa NOVJ u čijim su dejstvima ove tenkovske jedinice upotrebljavane u borbi. Radi jasnijeg i celovitijeg sagledavanja svakog događaja, za određene periode davani su kraći pregledi opšte vojno-političke situacije na široj vojišnoj prostoriji, a u potrebnom obimu

pazljivo su rekonstruisana i borbena dejstva pešadijskih jedinica kojima su tenkovi pridavani, podržavali ih ili im sadejstvovali. U svakoj situaciji i akciji rekonstruisana su i borbena dejstva neprijatelja, jer se potpunim sagledavanjem međusobnog odnosa sukobljenih snaga mogu realno sagledati svi uzroci uspeha i neuspeha u borbi. Ovim se svakom, ko želi da izučava iskustva upotrebe tenkovskih jedinica u NOR-u, daje mogućnost da na osnovu do detalja rekonstruisanih i opisanih primera, analizira upotrebu tenkova u pozadini neprijatelja, da uoči propuste i oceni sve dobre i loše postupke i izvuče za sebe odgovarajuće zaključke i pouke, koji mogu biti od koristi i za potpunije sagledavanje i dalje usavršavanje koncepcije opštenarodne odbrane.

Monografija ne predstavlja zbir sećanja, već samo činjenice o stvaranju, razvoju i borbenom putu Tenkovskog bataljona i tenkovskih jedinica iz kojih je ponikao. Za izradu monografije pregledana je i proučena celokupna dokumentacija Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, 1. korpusa NOV i PO Hrvatske, 4. korpusa NO VJ, 6. ličke, 7. banijske, 8. kordunaške i 13. primorsko-goranske divizije i Unske operativne grupe, kao i svih pešadijskih brigada navedenih jedinica. Tekst su pregledale sekcije udruženja boraca Prvog tenkovskog bataljona Glavnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske u Beogradu, Zagrebu, Rijeci i Karlovcu, i sve njihove dokumentovane primedbe su prihvaćene. Rekonstrukcija skoro svih akcija proveravana je i sravnjena na zemljištu, i na mestu događaja.

Ovo je kazivanje o tenkistima kao kolektivu, koji su u teškim i složenim uslovima s utroškom skromnih sredstava osposobljavani za rukovanje borbenim vozilima i snalazili se u borbi kako su znali i umeli, o delu njihove mladosti u kojoj je bilo svakojakih iskušenja, podviga, lišavanja, odricanja, patnji i ogromnih napora, ali i međusobnog poštovanja, radosti do ushićenja i nezaboravnog drugarstva na putu do konačne pobede i slobode. Podvizi mnogih nisu opisani, da bi se od zaborava sačuvali. Pomenuti su samo neki o kojima je u dokumentima bilo nešto zabeleženo. Svima su nam ratne uspomene drage, a posebno sećanja na naše pale drugove. Sa tolike vremenske distance sećanja nisu pouzdana, pa je i u priloženom spisku pripadnika voda, čete i bataljona verovatno neko

izostavljen. Stoga ne treba istinitost i valjanost ovog rada ceniti po pojedinačno sačuvanim uspomenaма i kazivanjima. Pridržavao sam se istorijskih dokumenata i poštovao ih kao jedino merilo u rekonstrukciji događaja. Uveren sam da će mi moji ratni drugovi oprostiti ako su neke situacije i akcije različito doživljavali i pamtili. Time ne želim da umanjim verodostojnost rekonstrukcije i opisa pojedinih situacija, postupaka datih zaključaka i ocena, već prihvatam punu odgovornost za eventualne propuste, omaške i greške u tom pogledu.

Tenkisti su imali punu podršku naroda svih krajeva u mestima u kojima su boravili i vodili borbu, a posebno naroda ustaničkog Korduna i Like, gde su proveli najviše vremena i izveli najviše borbenih akcija. U tim oblastima skoro sve što je sposobno bilo je s puškom u ruci u jedinicama NOV i PO. Uz njih su bili svi stari i mladi, žene i deca, koji su svojim pregalaštvom na zadacima u pozadini, svojom opredeljenosti za NOP i odanosti NO VJ stvarali sišurne uslove za život i uspešnu borbu jedinica NOV i PO. Žitelji višestruko paljenih i do temelja uništavanih sela Korduna i Like, bili su uvek spremni i odlučni na sve žrtve i napore za pobedu i slobodu. Za vreme neprijateljevih ofanziva i u teškim i složenim situacijama, narod je čuvao sklonjena i zakopana borbena i druga motorna vozila i materijalna sredstva više nego svoj život. Uvek je bio spreman da i poslednji zalogaj ustupi svojim tenkistima. Moralni i materijalni doprinos naroda Like i Korduna svakoj pobedi bio je neprocenjiv. Bez takve njegove podrške i pomoći, Tenkovski bataljon ne bi se ni održao u trogodišnjem okruženju, a niti bi dao iskazani doprinos u pobedi nad neprijateljem.

POPIS

pripadnika Tenkovskog voda Grupe partizanskih
odreda za Liku, Tenkovske čete 1. korpusa NOV i
PO Hrvatske i Tenkovskog bataljona Glavnog štaba
NOV i PO Hrvatske

1. Airagi Celestino	33. Budisavljević Mile
2. Arlov Nikola	34. Buzadžić Gojko
3. Asančić Milan	35. Car Petar
4. Ažbot Albert	36. Carević Borislav
5. -Babič Mario	37. Cemaš Josip
6. Babič Vinko	38. Cimeša Ilija
7. Bajac Mirko	39. Cimeša Mile
8. Bajič Mirko	40. Corbin Mirko
9. Ban Milan	41. Crevar Branko
10. Baranović Vinko	42. Crevar Nikola
11. Barbaroši Ferdo	43. Crnko Jure Đuro
12. Bartol Anton	44. Crnogaj Vlado
13. Basara Dmitar	45. Cundeković Ivan
14. Basara Miloš	46. Cukon Josip
15. Basara Rade	47. Cvjetišić Milivoj
16. Basta Boško	48. Cvitić Slavko
17. Batinica Dušan	49. Čačić Ilija
18. Beber Mihajlo	50. Čajba Anton
19. Bekić Milan	51. Čajko Josip
20. Bekić Vaso	52. Čakš Anton
21. Benič Branko	53. Čiča Miloš
22. Beranović Ivan	54. Čorić Edo
23. Bjelič Vujo	55. Čugalj Stevo
24. Bivak Ivica	56. Čurčija Miloš
25. Blagojević Milić _	57. Dejanović Milić
26. Blagojević Pavao	58. Dejanović Nikola
27. Boršić Stanko	59. Delić Milan
28. Božić Jovo	60. Delić Vukašin
29. Božanić Mićo	61. Dereta Milan
30. Božić Nikola	62. Derikrava Nikola
31. Brekalo Stipe	63. Derikrava Milan
32. Bubalo Dragan	64. Dević Milić

65. Dokić Đuro
66. Dotlić Pero
67. Đurić Nikola
68. Džakula Luka
69. Eror Ilija
70. Fatkić Zaim Mali
71. Fatkić Zaim
72. Fink Josip
73. Franičević Franjo
74. Furač Aco
75. Galović Miško
76. Glagolić Pavle
77. Glušica Nikola
78. Gojak Ivan
79. Grego Srećko
80. Grubić Mile
81. Grubišić Mile
82. Grudić Đuro
83. Grujičić Milivoj
84. Herman Mirko
85. Hiljadica Negotin
86. Horvat Joža
87. Ivošević Vlado
88. Jelenčić Mario
89. Jorgensen Johan
90. Jugo Ivan
91. Jugo Vlado
92. Kazanov Anatolij
93. Karamarković Dušan
94. Karaš Dragan
95. Karmeo Romeo
96. Kolarić Albert
97. Komarov Vladimir Vlado
98. Kon Filip
99. Končar Bogdan
100. Končar Boško
101. Kosanović Bogdan
102. Kosanović Milan Čanči
103. Kovačević Milan
104. Krneta Ilija
105. Kučan Zrinko
106. Lazić Nikola
107. Leka Dušan
108. Leka Stevo
109. Lenac David
110. Lovreković Milan
111. Lovrić Rade
112. Lukić Ilija
113. Lukić Jovo
114. Macut Stevan
115. Macura Rade
116. Mačešić Milan
117. Mačešić Nikola
118. Maleš Ivan
119. Maričić Branko
120. Marinković Dane
121. Martinović Mile
122. Martinjak Dragan
123. Marušić Rajko
124. Mudrić Nikola
125. Maslić Dušan
126. Matijaca Ante
127. Matijević Dušan
128. Matijević Đuro
129. Matijević Jovica
130. Milković Dako
131. Milohanović Mario
132. Miljenović Jovo
133. Miljević Mile
134. Mirić Đuro
135. Mirić Mile
136. Mirić Savo
137. Mirković Ilija
138. Momčilović Božo
139. Mraović Branko
140. Mraović Janko
141. Mrkić Ilija
142. Mrkić Jovo
143. Mrkić Stanko
144. Mimunović Hasan
145. Nakarada Vukašin
146. Napijalo Božo
147. Narandža Ivan
148. Neljak Egidije
149. Novaković Milić
150. Novosel Jure
151. Obradović Stevo
152. Omožka Mijo

153. Opačić Miloš
154. Oreščanin Miloš
155. Orlić Dušan
156. Padovan Radovan
157. Panjak Branko
158. Pejnović Vaso
159. Penezić Stjepan
160. Perić Miloš
161. Peršić Ivan
162. Petrović Milić
163. Petrović Rade
164. Petrović Živko
165. Peurača Petar
166. Pik Rudolf
167. Pilja Milutin
168. Pipić Daut
169. Popović Miloš Fišo
170. Porčić Alaga
171. Potočnjak Ivica
172. Prebanić Franjo
173. Pribić Budislav
174. Pribić Milan
175. Pribić Todor Tošo
176. Prpić Josip
177. Puba Mehmed
178. Pudrlja Mile
179. Radanović Stevo
180. Radulović Mile
181. Samokovlija Danko
182. Sever Vinko
183. Simić Dušan
184. Sikirica Nikola
185. Siminario Virđinio Dino
186. Slatkov Igor Griša
187. Spudić Jure
188. Stanojević Stevan Stevica
189. Stokrpa Nikola
190. Stošić Špiro
191. Strugar Josip
192. Studen Miloš
193. Sudar Ivan
194. Sudar Stanko
195. Šabić Davor
196. Šahinović Meho
197. Šapošničenko Aleksandar
198. Škarić Jovo
199. Šarić Nedjeljko
200. Školjak Josip
201. Štrbac Milan
202. Šukunda Zaharije
203. Švarc Milan
204. Terešenko Mihajlo
205. Tomašić Ivica
206. Torbica Milan
207. Trbojević Radonja
208. Trdarević Ivan
209. Trdenić Jakob
210. Trkulja Bogdan
211. Tumara Lazo
212. Turibli Oskar
213. Turina Milivoj
214. Usorac Miloš
215. Večeralo Jure Kušo
216. Veljić Mihajlo
217. Vidaković Boško
218. Vidaković Vujica - Vujo
219. Vidnjević Marko
220. Vidović Dragan
221. Višnjić Mihajlo
222. Vladić Dako
223. Vlaisavljević Arso
224. Vlaisavljević Luka
225. Vlaisavljević Vlajko
226. Vlahović Joža
227. Vlajinić Ninko
228. Vogrić Stanko
229. Vodošek Josip
230. Vojvodić Petar
231. Vorkapić Stevo
232. Vranješ Aleksandar Šaco
233. Vujnović Ivan Tarzan
234. Vujnović Nikola
235. Vukas Simo
236. Vukanić Mijo
237. Vukić Ignjatije
238. Vtlkmirović Bogdan
239. Vukmirović Desa
240. Vukmirović Stevo

241. Vuković Milan

242. Vuletić Pero

243. Vurdelja Mile

244. Zrnić Perica

245. Zaklan Dušan

246. Zoraja Savo

247. Žgomba Anton

248. Žigić Mica

249. Žigić Milan

250. Živković Petar

251. Žutić Stojan

Prezimena i imena nisu utvrđena za tri Poljaka koji su u julu 1945. godine otišli iz Kranja u Poljsku.

SADRŽAJ

UVOD	5
STVARANJE, RAZVOJ I UPOTREBA TENKOVA U 1942. GODINI	7
Uslovi u kojima je stvarana prva tenkovska jedinica	7
Zaplena prvih tenkova i formiranje prvog tenkovskog voda	9
Upotreba tenkova u napadu na s. Prijeboj	16
Upotreba tenkova u napadu na s. Plitvice	18
Upotreba tenkova u napadu na s. Podlapac	19
Upotreba tenkova u prvom napadu na Udbinu	22
Upotreba tenkova u drugom napadu na Udbinu	27
Zaplena tenka u selu Poloj kod Peijasice	33
Upotreba tenka u napadu na s. Tušilović	35
Upotreba tenkova u napadu na Rakovicu	38
Upotreba tenkova na Kordunu i Cazinskoj krajini u novembru i decembru 1942. godine	41
a) Napad na Slunj	43
b) Napad na Cetingrad	46
c) Napad na s. Skakavac	49
d) Napad na Lasinju	51
e) Napad na Čemernicu i Gornju Bučicu	52
Iskustva upotrebe tenkova u 1942. godini	54
JAČANJE, UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVA ZIMI I U PROLEĆE 1943. GODINE	57
Situacija zimi i u proleće 1943. godine	57
Formiranje tenkovske čete	62
Borbena dejstva tenkovske čete u oslobođenju Gacke doline	65
a) Situacija pre počinjanja dejstava	65
b) Upotreba tenkova u napadu na G. Babin Potok	67
c) Upotreba tenkova u napadu na Crnu Vlast	70
d) Upotreba tenkova u gonjenju na pravcu Vrhovine - Otočac	76
e) Upotreba tenkova u oslobađanju Otočca i na pravcu Otočac - Kompolje	80
Borbena dejstva tenkovske čete oko Gospića i u napadu na Gospić	87
1) Situacija i pripreme za dejstva	87
b) Napad na Široku Kulu	90
c) Napad na Bilaj	93
d) Napad na Brušane	95
e) Napad na Gospić	98

SREĐIVANJE I VOJNO-STRUČNA I POLITIČKA IZGRADNJA TENKOVSKJE ČETE U LETO 1943. GODINE	108
TENK U BORBI S UBAČENIM NEPRIJATELJSKIM SNAGAMA U OTOČCU	118
FORMIRANJE 1. TENKOVSKOG BATALJONA GLAVNOG ŠTA- BA NOV I PO HRVATSKE	122
UPOTREBA TENKOVA 1. TENKOVSKOG BATALJONA U NA- PADU NA OŠTARIJE I OGULIN	133
UPOTREBA I DEJSTVO DETEŠIRANOG TENKOVSKOG VODA U HRVATSKOM PRIMORJU	143
Upotreba i dejstvo tenkovskog voda u napadu na Karlobag	145
Upotreba tenkovskog voda za obezbeđenje obale i objekata	147
UPOTREBA TENKOVA U NAPADU NA PERUŠIĆ	152
ISKUSTVA IZ FORMIRANJA I OSPOSOBLJAVANJA JEDINICA BATALJONA	156
DEJSTVA 3. TENKOVSKJE ČETE U CAZINSKOJ KRAJINI I BA- NIJI	167
Upotreba i dejstvo tenkovske čete u napadu na Cazinu	169
Upotreba i dejstvo tenkovske čete u napadu na Glinu	175
REZULTATI UPOTREBE TENKOVA U 1943. godini	181
TENKOVSKI BATALJON U ZIMU I PROLEĆE 1944. GODINE	184
Odlazak prve grupe tenkista u Italiju	186
Upotreba i dejstvo 1. tenkovske čete u napadu na Oštarije	189
Upotreba i dejstvo 1. tenkovske čete u odbrani pravca Tounj - Jo- sipdol - Plaški	195
Borba 1. tenkovske čete s ubačenim neprijateljskim snagama u selu Dabru	199
Odlazak druge grupe tenkista u Italiju	203
Obnavljanje kadrova i popuna 1. tenkovskog bataljona	208
Tenkovski kurs u Saborskom	210
Borbena dejstva u aprilu, izvlačenje ispod udara nadmoćnijih snaga i sklanjanje tenkova u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi	215
AKTIVIRANJE I RAD TENKOVSKOG VODA ZA OBEZBEĐENJE GLAVNOG ŠTABA NOV I PO I DRUGIH INSTITUCIJA NAROD- NOOSLOBODILAČKOG POKRETA HRVATSKE	228
REDUKCIJA TENKOVSKOG I AUTO BATALJONA I FORMIRA- NJE AUTO-TENKOVSKOG BATALJONA	232
UPOTREBA I DEJSTVO TENKOVSKOG VODA U OBEZBEĐIVA- NJU AERODROMA	239
BORBENA DEJSTVA TENKOVSKJE ČETE AUTO-TENKOVSKOG BATALJONA	247

Napad na Cazin 13. septembra 1944. godine	248
Napad na Sunju i D. Hrastovac	252
Napad na Žažinu	261
Napad na Cazin 7 i 8. novembra 1944. godine	265
OBNAVLJANJE TENKOVSKOG BATALJONA I NJEGOVO PRE- POTČINJAVANJE ČETVRTOM KORPUSU NOVJ	273
BORBENA DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U DECEM- BRU 1944. GODINE	281
Napad na Čatrnju i Selište	282
Napad na Drežnik Grad	284
Napad na Gnjlovac	289
Napad na Vaganac	293
REZULTATI DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U 1944. GODINI	305
ORGANIZACIJSKO-FORMACIJSKE I KADROVSKE PROMENE U 1945. GODINI	307
BORBENA DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U ZIMU 1945. GODINE	314
Napad na Čatrnju	315
Napad na Primišlje	318
Borbe oko Drežnik Grada u prvoj polovini marta	320
BORBENA DEJSTVA TENKOVSKOG BATALJONA U ZAVR- ŠNIM OPERACIJAMA	323
Napad na uporišta severozapadno od Bihaća i oslobođenje Bihaća	324
Napad na Selište	328
Marš tenkovskog bataljona u Istru i učešće u borbama oko Ilirske Bistrice	329
POGOVOR	333
POPIS PRIPADNIKA TENKOVSKOG VODA GRUPE PARTIZAN- SKIH ODREDA ZA LIKU, TENKOVSKOJE ČETE 1. KORPUSA NOV I PO HRVATSKE I TENKOVSKOG BATALJONA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO HRVATSKE	337